ALEX GOLDFARB
MARINA LITVINYENKO

A TITKOS ÜGYNÖK HALÁLA

Alekszandr Litvinyenko megmérgezése és a KGB visszatérése

PARK KÖNYVKIADÓ

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:
Alex Goldfarb with Marina Litvinenko: Death of a Dissident,
The Poisoning of Alexander Litvinenko and the Return of the KGB,
Free Press, 2007, May

Fordította
Komáromy Rudolf

Szerkesztette Árokszállásy Zoltán
Felelős szerkesztő Tönkő Vera
A szöveget Lovass Gyöngyvér gondozta
Borítóterv Malum Stúdió
Műszaki szerkesztő Szabados Erzsébet

A szerző megjegyzése

Egészen személyes történet ez egy ember életéről és haláláról, ugyanakkor történelmi események krónikája, világpolitikusok tetteinek és gaztetteinek az elbeszélése is.

A személyes történetet első kézből származó ismeretek felhasználásával írtam, abban a meggyőződésben, hogy tükrözi Szása Litvinyenko nézeteit és következtetéseit, valamint a magaméit. Nem állítom, hogy semleges szemlélő lennék, azt azonban igen, hogy tisztességes vagyok, és Marina segítségével a leginkább szólhatok Szása nevében. A beszélgetésekből vett idézetek saját visszaemlékezéseimen vagy az eredeti résztvevőkéin alapulnak. Meglehet, hogy mások nem ugyanígy jegyezték meg az elhangzottakat, és az itt megelevenített történelmi eseményekről eltérő beszámolókat adtak. A végső igazságot a történelem állapíthatja meg. Itt az én igazságom és Szásáé olvasható.

Szásának

SZEREPLŐK

A KÉMEK

Barszukov, Mihail Ivanovics, az FSZB igazgatója (1995–96)
Hoholkov, Jevgenyij Grigorjevics, az FSZB Szervezett Bűnözés Elleni Műveletek Főosztálya (URPO) feje
Kovaljov, Nyikolaj Dmitrijevics, az FSZB igazgatója (1996–98)
Trofimov, Anatolij Vasziljevics, moszkvai FSZB-főnök (1994–97), 2005-ben meggyilkolták
Voloh, Vjacseszlav Ivanovics, az FSZB Antiterrorista Központja (ATC) feje (1993–98)

AZ ÁRULKODÓK

Guszak, Alekszandr Ivanovics, Szása felettese az URPO-nál
Litvinyenko, Alekszandr Valterovics (Szása), 2006-ban megmérgezték
Ponkin, Andrej Valerjevics, Szása helyettese
Sebalin, Viktor Vasziljevics, Szása URPO-s egységének tagja (talán beépített ember)

AZ OLIGARCHÁK

Abramovics, Roman Arkagyjevics (Roma), korábban Berezovszkij partnere, a Szibnyeft társtulajdonosa

Berezovszkij, Borisz Abramovics, korábban az ORT televízió többségi tulajdonosa, a LogoVAZ tulajdonosa és a Szibnyeft társtulajdonosa, a Nemzetbiztonsági Tanács titkárhelyettese (1996–97)
Guszinszkij, Vlagyimir Alekszandrovics (Lúd, Vologya), korábban az NTV televízió és a Moszt Bank tulajdonosa
Potanyin, Vlagyimir Olegovics, az Unexim Bank feje, első miniszterelnök-helyettes (1996)

A REFORMEREK

Csernomirgyin, Viktor Sztyepanovics, kormányfő (1992–98)
Csubajsz, Anatolij Boriszovics, első miniszterelnök-helyettes (1994–96)
Gajdar, Jegor Timurovics, miniszterelnök (1991–92)
Jelcin, Borisz Nyikolajevics, az Orosz Föderáció elnöke (1991–99)
Jelcina, Tatyjana Boriszovna (Tánya), Borisz lánya
Jumasev, Valentyin Boriszovics (Válja), újságíró, Jelcin kabinetfőnöke, Tatyjana Jelcina férje
Malasenko, Igor Jevgenyjevics, az NTV alapítója és volt elnöke
Nyemcov, Borisz Jefimovics, első miniszterelnök-helyettes (1997–98)
Ribkin, Ivan Petrovics, a duma házelnöke (1994–96), a Nemzetbiztonsági Tanács titkára (1996–98), elnökjelölt (2004)
Soros György, amerikai filantróp

AZ AUTOKRATÁK

Korzsakov, Alekszandr Ivanovics, Jelcin rendészeti (FSZO) főnöke (1991–96)
Kulikov, Anatolij Szergejevics, belügyminiszter (1995–99)

Lebegy, Alekszandr Ivanovics, Jelcin Nemzetbiztonsági Tanácsának főnöke
Primakov, Jevgenyij Makszimovics (Primus), külügyminiszter (1996–98), miniszterelnök (1998–99)
Szkuratov, Jurij Iljics, legfőbb ügyész (1995–99)
Volosin, Alekszandr Sztaljevics, Putyin kabinetfőnöke (1999–2003)

A LÁZADÓK

Dudajev, Dzsohar, Csecsenföld első elnöke (1991–96), meggyilkolták
Jandarbijev, Zelimhan, Csecsenföld második elnöke (1996–97), meggyilkolták
Maszhadov, Aszlan, Csecsenföld harmadik elnöke (1997–2005), rajtaütésben életét vesztette
Udugov, Movladi, iszlamista vezető, a Dudajev- és a Maszhadov-kormány tagja, 1999-ben emigrált
Zakajev, Ahmed, kulturális miniszter, külügyminiszter, 2002-ben emigrált

A TERRORISTÁK

Barajev, Arbi, hadúr, 2001-ben meghalt
Barajev, Movszar, a moszkvai színházostrom vezetője, 2002-ben meghalt
Baszajev, Samil, hadúr, 2006-ban meghalt
Gocsijajev, Acsemez, a moszkvai lakóházrobbantások gyanúsítottja, tagadja bűnösségét, jelenleg szökésben
Hattáb, Amir, jordániai születésű hadúr, vahabita vezető, 2002-ben meghalt
Radujev, Szalman, hadúr, 2002-ben orosz fogságban meghalt

A NYOMOZÓK

Felstyinszkij, Jurij Georgijevics, Szásával az *Oroszország felrobbantása* társszerzője
Jusenkov, Szergej Nyikolajevics, dumatag, a Liberális Oroszország vezetője, 2003-ban meggyilkolták
Kovaljov, Szergej Adamovics, emberjogi aktivista, dumatag
Morozova, Tatyjana és Aljona, a moszkvai lakóházrobbantások túlélői
Politkovszkaja, Anna, a *Novaja Gazeta* újságírója, 2006-ban meggyilkolták
Scsekocsihin, Jurij Petrovics, dumatag, újságíró, 2003-ban megmérgezték
Tregubova, Jelena Viktorovna, újságíró, az *Egy kremlbeli aranyásó meséi* szerzője
Trepaskin, Mihail Ivanovics, különutas FSZB-s tiszt, ügyvéd, 2003-ban letartóztatták

A GYANÚSÍTOTTAK

Kovtun, Dmitrij, üzletember, volt GRU-s tiszt
Lugovoj, Andrej, üzletember, volt FSZB-s tiszt
Putyin, Vlagyimir Vlagyimirovics (Vologya), FSZB-igazgató (1998–99), miniszterelnök (1999), elnök (2000–)
Szokolenko, Vlagyiszlav, volt FSZB-s tiszt

I. rész

ÚT AZ ELLENZÉKISÉGHEZ

1. fejezet

MENEDÉKJOG

New York, 2000. október 25.

Hajnal előtt csengett a mobiltelefonom.

– *Salut!* – köszönt rám franciául egy hang. – Hol vagy most?

Borisz Berezovszkij, néhány hónappal azelőtt még Oroszország leggazdagabb és legbefolyásosabb oligarcháinak egyike, immár emigránsként hívott a francia Riviéráról, Cap d'Antibes-i házából. Miután összekülönbözött az új orosz elnökkel, Vlagyimir Putyinnal – akinek útját maga Borisz egyengette a Hivatal felé –, bejelentette, hogy nem tér haza franciaországi üdüléséből. Putyin szorgosan ebrudalta ki Berezovszkij mindenütt megtalálható embereit a hatalomból. Borisz tartott a lehallgatástól, ezért nem kezdett érdemi beszélgetésbe, amíg meg nem nyugtattam, hogy nem Oroszországban vagyok.

– Emlékszel Szása Litvinyenkóra? – kérdezte Borisz.

Emlékeztem. Alekszandr (Szása) Litvinyenko, a KGB utódjaként működő Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) szervezett bűnözés elleni részlegének alezredese is Borisz embere volt. Két évvel korábban országos hírnévre tett szert, amikor az állításait megerősítő négy álarcos tiszt társaságában sajtóértekezleten közölte, hogy az FSZB egyes elvetemült tábornokai merényletet terveztek Berezovszkij ellen. Ez nem sokkal azután történt, hogy Borisz Jelcin leváltotta az FSZB előző igazgatóját, egy harcedzett, háromcsillagos generálist, és az addig alacsony rangú volt hírszerzőt, a Kreml-vezetés sötét lovát, Putyint nevezte ki a helyére.

A „Kontora" (Hivatal) urainak nemigen tetszett, hogy Litvinyenko televíziós főműsoridőben kezdett ki velük. Hamarosan le is tartóztatták a Lubjanka téri székház belső ügyosztályának azzal a koholt vádjával, hogy néhány évvel azelőtt tettleg bántalmazott egy gyanúsítottat. Hónapokat töltött Lefortovóban, a régi KGB hírhedt vizsgálati fogdájában. Akkoriban kértem meg Boriszt, hogy mutasson be Szásának, ugyanis Soros György védnökségével egy közegészségügyi programot vezettem, amely az orosz börtönökben dúló tbc-járvány megfékezésére indult. Szását a lefortovói egészségügyi ellátásról szerettem volna faggatni. Az igazságügyi minisztérium szokványos fegyintézeteibe bebocsátást nyertem, de az FSZB felügyelete alatti, titokzatos Lefortovóba nem tehettem be a lábamat. Egy volt őrizetessel lebonyolított találkozás lehetőséget kínált az ottani állapotok felmérésére.

– Igen, emlékszem Litvinyenkóra – feleltem.

– Hát most Törökországban van – mondta Borisz.

– Azért telefonálsz hajnali ötkor, hogy ezt tudasd velem?

– Megszökött.

Szása egy földközi-tengerparti szállodában rejtőzködött a feleségével és a fiával, s arra készült, hogy átálljon az amerikaiakhoz. Borisz arról érdeklődött, hogy segítenék-e mint „volt ellenzéki, ráadásul amerikai. Úgy gondoljuk, egyedül te segíthetnél rajta."

– Ugyan, miért?

– Mert megfelelő összeköttetéseid vannak.

Néhány órával Borisz hívása után – közben már Szásával is beszéltem telefonon – a washingtoni Old Executive Office Buildingbe léptem, ahol régi barátom várt, egy oroszszakértő, Clinton elnök Nemzetbiztonsági Tanácsának munkatársa.

Egy kedélyes rendőr épp csak rápillantott a személyimre. Ez még majdnem egy évvel szeptember 11-e előtt történt. Az amerikai elnökválasztásig már csak két hét volt hátra, és Washingtonban senki sem törődött különösebben Oroszországgal. Röpke másodpercek alatt bejutottam az épületbe.

– Tíz percem van rád – üdvözölt a barátom. – Szóval mi az a sürgős ügy, amiről nem beszélhettünk telefonon?

Beszámoltam neki Litvinyenkóról, és arról, hogy Törökországba akarok repülni, s ott elvinni Szását a követségünkre.

– Mint az Egyesült Államok kormánytisztviselője, azt kell mondanom, nem foglalkozunk orosz ügynökök dezertálásra csábításával – válaszolta. – Barátilag pedig azt tanácsolom, hogy ne keveredj bele! Az efféle dolgok profiknak valók, te meg nem vagy az. Előre nem látható körülmények merülhetnek föl, nekem elhiheted. Veszélyessé válhat a helyzet. Mihelyt beleártod magad, nem bírod kézben tartani. Egyik dologból adódik a másik, és a jó ég tudja, hol kötsz ki. Úgyhogy hallgass rám: eredj haza, és felejtsd el az egészet!

– És Litvinyenkóval mi lesz? – kérdeztem. Emlékeztem Szása aggódó hangjára a telefonban.

– Az nem a te gondod. Felnőtt ember, tudja, mit csinál.

– Mi történik, ha a saját szakállára megy a követségünkre?

– Eleve be sem engedik. Súlyos biztonsági kérdések vetődnek föl. Ankara nem Koppenhága. Egyébként miféle iratai vannak?

– Azt nem tudom.

– Ha mégis beengedik, akkor a konzulátus tisztviselőivel fog beszélni, akiknek az a dolguk – mosolyodott el a barátom –, hogy kívül tartsák az embereket Amerikán.

– De hát ő nem közönséges vízumkérő.

– Hát, ha ezt bizonyítani tudja, akkor esetleg – habozott, kereste a megfelelő szót – *mások* is elbeszélgetnek vele. Elméletileg szólhatnak az érdekében, de az attól függ…

– Hogy mit tud ajánlani nekik?

– Eltaláltad.

– Fogalmam sincs, mit tudna ajánlani.

– Na látod, megmondtam: nem vagy profi – mosolygott a barátom, miközben fölszedelődzködtem.

Már elhatároztam, hogy nem fogadom meg a tanácsát. Valaha magam is orosz ellenzéki voltam, moszkvai zsidó biológus, aki a szovjet rendszer ellen izgatott. 1975-ben jutottam ki. Szintén természettudós édesapámtól, a rendszer jól ismert bírálójától megtagadták a kiutazási engedélyt, csak egy évtizeddel utánam távozhatott. A véremben volt, hogy segítsek másoknak elhagyni az országot. Rövidesen egy Törökországba tartó gépen ültem.

A be nem avatottak szemében a kis tengerparti szállodában lakó Litvinyenko család éppen úgy festett, mint azok az orosz turisták, akik elözönlötték Törökország déli partvidékét. A jó fizikumú családfő reggelenként a fövenyen kocogott, csinos felesége egyhetes napbarnítottsággal dicsekedhetett, és gézengúz hatéves kisfiuk sem ébresztett gyanút a helybéliekben, akik számára az északról érkező vendégek jelentették a gazdaság fő hajtóerejét.

A figyelmes szemlélő azonban észrevehette a menekültekre nehezedő feszültséget. Erről árulkodott Marina kisírt szeme, meg az, ahogy a kis Tolik szülei állandó figyelmét igényelte.

Törökország azon kevés helyek egyike, ahová az oroszországi látogatók vízum nélkül léphetnek be, pontosabban 30 USA-dollárért a határon válthatnak beutazási engedélyt. Marina és Tolik rendes orosz útlevéllel érkezett Spanyolországból, ahol körutat tettek. Szása hamis papírokkal érkezett; megmutatta nekem az egyik volt szovjet tagköztársaság által kibocsátott úti okmányát, amelyben a saját fényképe alatt másik név állt.

– Hogyan szerezted?

– Elfelejtetted, hol dolgoztam? A mondás szerint száz barát többet ér száz rubelnél.

– Mivel bizonyítod a kilétedet?

Elővette a gépjármű-vezetői jogosítványát meg az FSZB-s veteránigazolványát, amelyben Litvinyenko alezredesként szerepelt.

– Mondd csak, a moszkvai megfigyelőid fölfedezték már a szökésedet?

– Persze, egy hete keresnek.

– Honnan tudod?

– Fölhívtuk az anyósomat.

– Ha innen telefonáltatok, akkor tudják, hogy Törökországban vagytok.

– Ezt használtam – mondta, és egy spanyol hívókártyát mutatott. – Egy spanyol behívószámon keresztül bonyolítják a kapcsolást, így nem lehet lenyomozni, honnan kezdeményezték. Azt hiszik, Spanyolországban tartózkodunk.

– Nem lett volna szabad telefonálnod. Nem lepne meg, ha már jelentették volna az Interpolnak, hogy bankot raboltál.

– Figyelj, értesítenem kellett a szüleinket, hogy jól vagyunk. Nem szóltunk nekik előre, hogy elhagyjuk az országot. – Szása világosszürke szemében dacos fény villant. – Azok a szemetek úgy vadásznak ránk, mint a nyulakra!

Marinával egymásra néztünk. Órák óta beszélgettünk, és Szása most először ragadtatta el magát, de láttam, hogy erőfeszítésébe kerül féken tartania az érzéseit.

Másnap autót béreltünk, és északra, Ankarába hajtottunk. Kősivatagban, kihalt országúton robogtunk a felhőtlen éjszakai égbolt alatt, és Szása az FSZB-ről mesélt, hogy ébren tartson engem a volánnál.

Az ankarai Sheraton Szállóban találkoztunk Josephfel, egy alacsony termetű, akkurátus amerikai ügyvéddel, a menekültügyek szakértőjével, akivel Törökországba utazásom előtt vettem föl a kapcsolatot. Borisz Berezovszkij állta a költségeket, így Joseph szívesen vállalta, hogy néhány órára odarepül Kelet-Európából, ahol üzleti ügyben időzött.

Joseph elmagyarázta, hogy a menedékjog kéréséhez Szásának először be kell lépnie az Egyesült Államok területére. Amerikán

kívül csak menekültvízumért folyamodhat, arra viszont éves kvótát szabtak ki. Hónapokat, talán éveket kellene várnia.

– Annak idején könnyen beengedték a szovjet menekülteket Amerikába – jegyeztem meg.

– Na igen, a hidegháború alatt – hangsúlyozta Joseph. – Elméletileg létezik gyorsított beléptetés, amelyet „közérdekű mentesítésnek" nevezünk. Ehhez azonban legfelsőbb szintű döntés kell. Mindenesetre azt javallom, a barátai hivatalosan kérelmezzék menekültként való elismerésüket, hogy az iratok bekerüljenek a rendszerbe, azután várakozzanak Törökországban, amíg ön Washingtonba megy, és megmozgat egy-két követ.

– Nézze, Joseph, Szása végül is KGB-tiszt, nem akármilyen menekült.

– Elárulok egy titkot – mondta az ügyvéd. – A CIA egy köteg kitöltetlen zöldkártyát tart készenlétben. Nincs más teendő, csak rávezetni a nevet. Ha szükségük van valakire, az illető az összes bevándorlási procedúra megkerülésével, órák alatt Washingtonban terem. Ehhez azonban alkut kell kötnie. Áruért oltalmat kap cserébe. Választania kell: vagy zsarnokság elől menekül, vagy titkokkal kereskedik. A kettő együtt nem megy.

Lefordítottam Szásának.

– Át kell néznem a kínálatomat – mondta epésen.

– Mindenesetre ha üzletelésre kerül sor, álljon a sarkára – szolgált Joseph búcsúzóul még egy intelemmel –: előbb a vízum, és csak azután adja át nekik, amit kívánnak!

Október 30-án késő délután, amerikai útlevelem birtokában, egyenesen az USA ankarai nagykövetségének állampolgárok részére fenntartott bejáratához vezettem Litvinyenkóékat. Elvonultunk a kevésbé szerencsés halandók mellett, akik a külképviselet kerítése mentén, két rendőrautó felügyelete alatt álltak sorban.

Órákkal előbb bejelentkeztem a nagykövetségen, így már vártak bennünket.

– Üdvözlöm önöket az Egyesült Államok nagykövetségén! – köszöntött egy fiatalember. – Én vagyok a konzul. Szabad kérnem az okmányait, Litvinyenko úr?

Egy tengerészgyalogos elvette a mobiltelefonjainkat, és fémláncra függesztett vendég-belépőkártyákat adott át.

Átvezettek bennünket egy üres udvaron. Házigazdánk beütött egy kombinációt a digitális zárba, csikorogva kinyílt a páncélajtó, és újabb tengerészgyalogos kalauzolt egy különös, ablaktalan helyiségbe. Középen asztal székekkel, a mennyezeten ventilátor forgott. A falról videokamera bámult ránk, alatta monitor. Szásával egymásra néztünk. Tudtuk, hogy ez a „buborék", az a fajta hangszigetelt szoba, amely számtalan kémregényben szerepel. Amint helyet foglaltunk, kinyílt az ajtó, és még egy amerikai – negyven körüli, sötét szemüveges – lépett be.

– A kollégám, Mark, a politikai osztályról – mutatta be a konzul.

Éppen ahogy washingtoni barátom mondta – gondoltam. A konzulátus emberei és „mások".

– Nos, Mr. Litvinyenko – kezdte a konzul –, miben segíthetünk önnek?

A többi az ügyvéd forgatókönyve szerint zajlott. Szása elmesélte a történetét, menedékjogot kért önmaga és a családja részére, mire a konzul azt felelte, hogy megérti a helyzetüket, együtt érez velük, de követségek nem szoktak menedékjogot adni. Ami a menekültvízumot illeti, az eljárás időigényes, szíveskedjenek kitölteni az űrlapot, igyekszünk fölgyorsítani, de a döntéseket Washingtonban hozzák.

Közbevetettem, hogy megpróbálok kedvezményes mentesítést szerezni nekik Washingtonban.

– Ennek van értelme – helyeselt a konzul.

A buborékban a ventilátor ellenére hőség uralkodott, megszomjaztunk. Tolik elcsöndesedett, megérezte, hogy valami na-

gyon fontos történik. Marina arcán kövér könnycseppek gördültek le.

– Tekintettel Mr. Litvinyenko sajátos körülményeire – mondtam –, okkal félthetjük a biztonságukat. Amíg az ügyükben határozat nem születik, nem költöztethetnék őket valami védett helyre, talán oda, ahol követségi munkatársak laknak?

– Sajnos ez nem áll módunkban.

– Hol szálltak meg? – szólalt meg végre Mark.

– A Sheratonban.

– Szerintem eltúlozzák a veszélyt. A Sheraton amerikai ingatlan, és ez itt muzulmán ország, ahol fennáll a terrorizmus veszélye, ezért a Sheratonban megfelelő biztonsági rendszer működik. Szeretnék néhány szót váltani Mr. Litvinyenkóval négyszemközt. – Mielőtt akár csak kérdezhettem volna valamit, hozzátette: – Tolmácsra nincs szükségünk.

Szása bólintott, mi pedig távoztunk. A konzul kikísért bennünket a kapuhoz, visszaadta az útlevelünket, és sok szerencsét kívánt. A szállodába vittem Marinát és Tolikot. Némán haladtunk el a vízumkérők terelőkorlátjai mellett; mostanra eltűntek a sorban állók. A továbbra is lezárt utcán nem jártak autók, meg sem rezdült a levegő. A fák koronája fölé magasodó épületekre pillantottam. Ablakaik mögött bizonyára orosz ügynökök leskelődtek, távcsövet szegeztek ránk, fényképeztek bennünket. Reméltem, az amerikaiaknak van legalább annyi eszük, hogy visszakísérjék Szását a szállodába.

Mark csaknem négy óra múlva telefonált, mire besötétedett:

– Jöhet a barátjáért.

A szálloda gyalog sem volt messze a követségtől, de Szása még nem bírt szembenézni a szeretteivel.

– Furikázzunk egy kicsit! – kérte, ahogy beszállt a sárga Zsiguli taxiba. – Kell némi idő, hogy összeszedjem magam.

– Mi tartott ilyen sokáig?

Alig vártam, hogy meghalljam, mi történt.

– A puhítás – mondta Szása.

– Miféle puhítás?

– Hogy megoldják a nyelvemet. Védett vonalon tárgyaltam Washingtonnal. A pasas a képernyőn – mellesleg úgy hasonlítotok egymásra, mint az ikrek –, hát az nem akármilyen fazon volt. Akcentus nélkül beszélt oroszul. Ráadásul egész csapat állta körül. Először is lekáderezett. Föltett egy kérdést, és megvárta, hogy a barátai szaladjanak egyeztetni a választ a saját adataikkal. Miután kiokoskodták, mit tudhatok, három órán át igyekezett kihúzni belőlem egy árva nevet. Azzal a szöveggel, hogy: „Nézze, én tényleg segíteni szeretnék magának, de akkor adjon valamit, amit fölmutathatok az érdekében. Nem mehetek a főnökséghez üres kézzel." Ez a szokásos módszer.

– Mit csináltál?

– Végül adtam nekik valamit. Csak ücsörögtem ott, és egyszer csak azt gondoltam, vigye el az ördög, nincs vesztenivalóm. A pasas rögtön ugrott, amikor fölkínáltam az ízelítőt: egyetlen nevet. „Helyes, helyes, pontosan ez kell nekem. Köszönöm szépen! Legyen szíves, írja le egy darab papírra!"

– Egyáltalán ígértek valamit?

– Nem, semmit. Menjek a szállodába, és várjak. Mindegy, most már lesz, ami lesz.

Közömbössége rosszul leplezte, mennyire feszült. Próbáltam elképzelni, hogyan érezném magam a helyében, képernyős hasonmásom kénye-kedvének kitéve, óriási a tét, és nem tudom, mit tegyek. Mindent elmondjak, vagy befogjam a számat? És vajon miféle nevet mondott nekik?

Aznap a vacsoránál szánalmas látványt nyújtottunk. Tolik nyűgösködött, Szása hallgatott, rágódott valamin, Marinával ketten

próbáltuk életben tartani a társalgást. Előbb-utóbb haza kellett mennem. Mi több, a másnap reggeli New York-i gépre foglaltattam helyet, de ezt nem mertem közölni velük.

– Már itt vannak – szólalt meg váratlanul Szása. – Látjátok az újságos pasast a bárpultnál? Fenn volt az emeleti folyosón, azután lejött ide. Ellenőrizzük!

Fölállt az asztaltól, kiment a mosdóba. A férfi úgy fordult, hogy figyelhesse a mellékhelyiség ajtaját. Szása kijött, átvonult a hallba. A férfi megint úgy helyezkedett, hogy szemmel tarthassa.

– Idióták! Ha így dolgoznék, rég kirúgtak volna – morgott Szása, kezembe nyomva az angol nyelvű ingyenes hírlapot, amelyet a hallból hozott. – Mi újság?

A *Turkish Times* első oldalára pillantottam. „Összeszedik az oroszokat" – hirdette a főcím. A cikk beszámolt arról, hogy kétszázezer olyan orosz tartózkodik illegálisan Törökországban, aki prostitúcióval és menekültek Európába szállításával foglalkozik, ezért a hatóságok összeszedik és hazatoloncolják őket. Szásának nem éppen ez a tudósítás hiányzott.

– Mit gondolsz, egyedül van a pasas? – kérdeztem, hogy visszatereljem a szót az árnyékunkhoz.

– Persze, különben nem futkosna utánam egyik szintről a másikra. Nincs is szükségük egynél többre, hiszen hová mennénk éjszaka a szállodából? Valószínűleg a nagykövetségnél akaszkodtak ránk. Ki kell jutnunk innen.

Egymásra néztünk, és egyszerre mondtuk ki:

– Jó, hogy nem vittük vissza a kocsit.

– Marina, feltűnés nélkül vedd el Alex szobakulcsát! – mondta Szása. – Menj föl, csomagolj össze, pakolj át mindent Alex szobájába, és ott várd meg! Ha ez a fickó egyedül van, nem fog leszállni rólam.

– Viszlát holnap, fiúk! – ásított Marina, és a lifthez vonszolta az álmos Tolikot. Fél óra múlva Szása meg én fölálltunk. A férfi a bárpultnál maradt.

A szobáink más-más emeleten voltak, az övék a hetediken, az enyém a nyolcadikon. Amint a lift megállt, a tekintetünk találkozott, és érzékeltem Szásán a pánikot: az ajtajáig terjedő távolságot egyedül kellett megtennie – ideális célpontként. Kiléptünk.

Amikor benyitottam a szobámba, Marina tévét nézett. Tolik utcai ruhában aludt az ágyamon.

Kétszer fordultunk, így beletelt negyedórába, mire az összes csomagot és az álmos Tolikot is levittük a mélygarázsba, a kocsiba. Végül telefonáltam Szása szobájába:

– Készen vagyunk. Rajta!

Három perc múlva bepattant a kocsiba, és kilőttünk a szállodából. Éjjel fél kettő volt. Egyre a visszapillantót lestem, nem üldöznek-e bennünket, de Szása azt mondta, ne bajlódjak ezzel: a nagyvárosi forgalomban megállapíthatatlan, hogy követik-e az embert. Majd meglátjuk, ha kiérünk az autópályára.

– Csak tudnám, hogyan jutunk oda! – sóhajtottam. Nem volt ankarai térképünk.

A sarkon sárga taxik várakoztak. Sofőrök csoportja ácsorgott mellettük, hevesen vitatkoztak valamiről. Odakanyarodtam.

– Merre van Isztambul? – kérdeztem angolul. – *Istanbul, Istanbul!*

Hosszas magyarázat következett törökül. Mutogattam az egyiküknek, hogy követném a sztrádáig. Fél óra múlva már a kívánt irányba tartottunk.

– Állítsd le a kocsit! – mondta Szása egy éles kanyar után. – Várj tíz percet!

Senki sem követett, csöndben továbbhaladtunk.

– Nem megyek vissza élve – szólalt meg váratlanul Szása. – Ha a törökök begyűjtenek, megölöm magam.

A visszapillantó tükörbe néztem. Marina és Tolik aludt.

– Föladom magam az oroszoknak – jelentette ki néhány perc múlva Szása. – Bűnösnek vallom magamat, letöltöm, amit kiszabnak rám. Az még mindig jobb, mint Törökországban rohadni.

– Ne butáskodj! – mondta Marina anélkül, hogy kinyitotta volna a szemét.

– Szóval mi a terved? – kérdezte tőlem Szása.

– Isztambulba megyünk, bejelentkezünk egy szállodába, és alszunk egy kicsit, mert már negyedik éjszakája nem alszom rendesen – feleltem. – Terven majd azután gondolkozunk.

– Vezessek én?

– Ne. Ha lemeszelnek, más nevet találnak a jogosítványodban, mint az útleveledben. Menten lekapcsolnak minket.

Az éjszakai autózástól megered az ember nyelve. Kivált ha éppen fölégette maga mögött a hidakat, a neje meg a csemetéje a hátsó ülésen alszik, a hallgatósága pedig az egyetlen rokonszenvező lélek az ismeretlen új világban. Három órán belül ismertem Szása egész történetét, leszámítva talán azt a titkot, amely akkora lázba hozta a CIA-t.

Virradatkor sűrű köd ereszkedett le. A kilométerórából ítélve közel kellett járnunk Isztambulhoz, de magunk előtt nem láttunk mást, csak vastag, tejfehér falat. Hátha felültetett bennünket a taxisofőr, és rossz irányba küldött? Vészesen fogyott a benzinünk. Továbbhajtottam, és az jutott eszembe, hogy washingtoni cimborámnak igaza volt: az ismeretlenség ködébe tartok. Ki tudja, hol leszünk egy óra múlva, ha a néptelen autópályán elfogy az üzemanyagunk, jön a rendőrség, és kéri az iratainkat?

Egyszer csak zöld tábla tűnt elő a ködből: Isztambul, Kemál Atatürk repülőtér. Ötven méterrel odébb pedig a rég várt benzinkút.

Új tájékozódási módszerünket alkalmaztuk: fölbéreltünk egy taxist, hogy vezessen el bennünket az isztambuli Hiltonhoz. Alaposan megterheltük Berezovszkij költségszámláját, királyi lakosztályt foglaltunk, kilátással a Boszporuszra. Kitettük az ajtóra a „Ne zavarjanak!" táblát, és ágyba bújtunk.

Délután négykor ébredtem, és bekapcsoltam a mobilomat – Ankara óta először, mert féltem, hogy valamiképpen lenyomozhatják. A kijelző tucatnyi új üzenetet regisztrált. Mark az amerikai nagykövetségről félóránként telefonált, és egyre nyugtalanabbnak érződött a hangja: Hol vagyunk? Miért tűntünk el? Fontos híreket akar közölni.

– Elnézést, Mark, csak végre kialudtuk magunkat – mondtam.

– Hál' istennek! Aggódtunk, mert nem találtuk önöket a szállodában. Jó hír, barátom: befogadjuk őket. Húsz perc múlva értük megyünk.

– Az a bökkenő, hogy Isztambulban vagyunk.

– Isztambulban? Mi a csudának mentek oda?

– Valaki figyelt bennünket a szállodában, úgyhogy elillantunk.

– Értem. Hát ez gond. Most figyelik önöket?

– Nem hiszem.

– Jó, hagyja bekapcsolva a telefont! Majd jelentkezünk.

Amikor újra hívott, másképp csengett a hangja:

– Rossz hírem van, cimbora, meggondolták magukat. Nem fogadjuk be őket.

– Mi az, hogy meggondolták magukat?

Először föl sem fogtam egészen a következményeket. Csak fokozatosan derengett föl a katasztrófa léptéke, s lassanként égetett lyukat a környező békés képbe: a kényelmes hotelszoba erkélyén Szása a Boszporuszt figyelte, Tolik rajzfilmet nézett a tévében, Marina éppen kicsomagolt. Most mihez kezdjek velük?

– Nem érti? A központban meggondolták magukat – ismételte fojtott hangon Mark. – Magukra vannak utalva, nem segíthetünk.

– Azért, mert Isztambulba jöttünk? – bukott ki belőlem, ami épp eszembe jutott, csak hogy ne hallgassunk.

– Ugyan, dehogy! Nem árulhatom el az okát... Nagyon sajnálom. Minden jót! – köszönt el, és letette.

Ezért nem dolgoznék soha a kormánynak. Nem tudnék ilyen híreket közölni. Mint John le Carré lelkes olvasója, nem tápláltam illúziókat a kémszakmát illetően, ez mégis meglepetésként ért. Ejtenek egy pasast, miután megkapták tőle, amit akartak! Na, majd jól megmondom nekik a véleményemet.

Mark számát tárcsáztam. Géphang magyarázott valamit törökül, amiből csak annyit tudtam kihámozni, hogy „Turkish Telekom". Valószínűleg megszüntették az előfizetést, miután lefújták az akciót. Sejtettem, hogy nincs értelme a nagykövetség vezetékes számát hívnom. Biztosan nem tudnának semmiféle Markról.

Lementem a hallba, ahol Szásáék nem hallhattak, és fölhívtam Boriszt.

– Hol a pokolban vagy? – kérdezte. – Egész nap hívogattalak.

– Komplikációk adódtak, majd később elmondom. Egy szó, mint száz, jártunk a követségen, de az amerikaiak nem fogadják be őket.

Borisz sosem adja föl. Amíg mi áthajtottunk Törökországon, ő már kidolgozta a B tervet: Görögországban vitorlást bérelt, hogy fölvegyen bennünket, és semleges vizekre hajózzék velünk.

– És azután mi lesz? – firtattam. – Örökké járjuk a tengert, mint a bolygó hollandi? Egy nagyvárosban el lehet tűnni, de egy jachton nem rejtőzhet ez az ember. Szásáék előbb-utóbb kénytelenek lesznek kikötni, és fölmutatni a papírjaikat.

– De így legalább némi időt nyerünk, hogy rendezzük a gondolatainkat.

– Nekem más tervem van – mondtam –, de telefonon nem mondhatom el.

Szásának be kellett jutnia egy másik országba, hogy menedékjogot kérhessen. Csakhogy semmilyen elfogadható országba induló repülőgépre nem szállhatott föl vízum nélkül, azt viszont az ő útlevelével nem szerezhetett. Azt terveztem, hogy jegyeket váltok vissza, Moszkvába, nyugat-európai átszállással. Szása az átszállóhelyen kérhet menedékjogot. A légi járatok csatlakozásaihoz nem szükséges vízum, ha az utas a repülőtéri tranzitban marad. Az interneten megnéztem a légi menetrendeket.

– Hová szeretnétek menni? Franciaországba, Németországba vagy Angliába? – kérdeztem.

– Nekem mindegy – mondta Szása –, csak minél előbb el innen.

– Nekem is mindegy – vágta rá Tolik.

– Én Franciaországba – szólalt meg Marina.

– Szerintem Anglia jobb lenne – jegyeztem meg. – Ott legalább el tudom magyarázni, ki a csuda vagy.

Másnap reggel fura csoport jelent meg a Turkish Airlines utasfelvételi pultjánál: egy oroszul beszélő, szakállas amerikai, poggyász nélkül, az útlevele csaknem tele orosz beléptetőpecsétekkel; egy csinos orosz asszony egy ideges gyerekkel és öt bőrönddel; meg egy sportos alkatú férfi, állítólag egy isten háta mögötti kis ország állampolgára, aki a borús idő ellenére napszemüveget viselt. A szemüveg mögül szakavatottan szemmel tarthatta a csarnok forgalmát. Észrevettem, hogy egy török rendőr figyel bennünket. Nyilván arra a megállapításra jutott, hogy Szása a testőröm.

Becsekkoltunk egy Londonba induló gépre, heathrow-i átszállással egy moszkvai Aeroflot-járatra. Az utasfelvétel simán ment, viszont az útlevél-ellenőrzésnél szolgálatot teljesítő határőr szokatlan érdeklődést tanúsított Szása úti okmánya iránt. Mi, többiek gond nélkül áthaladtunk, azután megálltunk, és néztük, ahogy jó pár percig forgatja Szása passzusát, minden oldalról megszemléli, UV-lámpa alatt vizsgálgatja. Végül rányomta a stemplit, és továbbintette Szását. Na, ez sikerült – gondoltam.

Már csak néhány percünk maradt, szedtük a lábunkat a csaknem üres reptéren a kapuhoz.

– Ennyi? Kész? – kérdezte sugárzó arccal Marina.

Ekkor pillantottam meg a két férfit – jellegzetes török figurákat, akik távolról követtek bennünket. Bárkinek szemet szúrtak volna: egyedül ők mozogtak a mi tempónkban, mintha hozzánk tartoznának.

– Látod őket? – kérdeztem.

Szása bólintott.

– Az útlevél-ellenőrzésnél ragadtak ránk.

– Igen, észrevettem.

Szaladtunk a kapuhoz, mert éppen lezárták a járatot, utolsónak szálltunk a fedélzetre. Kísérőink leültek a kapunál, onnan bámultak bennünket. A Turkish Airlines egyenruháját viselő fiatal nő elvette a beszállókártyáinkat és az útleveleinket.

– Az öné rendben – mondta nekem, majd Szásához és Marinához fordult. – Önöknek nincs angol vízumuk. – Fürkész tekintettel nézett rájuk.

– Rögtön átszállunk Moszkva felé – magyaráztam. – Itt a jegyünk.

– És hol a london–moszkvai beszállókártyájuk?

– Másik légitársasággal megyünk tovább, azt majd Londonban kapjuk meg.

– Fura – csodálkozott a hölgy. – Miért Londonon át utaznak, amikor egy óra múlva indul az isztambul–moszkvai közvetlen járat?

– Mindig útba ejtjük Londont, hogy a Heathrow-n vámmentesen vásárolhassunk – feleltem, és örültem, hogy így vág az agyam.

– Engedélyt kell kérnem – mondta, és törökül beleszólt a rádiójába. – A kollégám beviszi az útleveleiket az irodába, hogy a főnök megnézze. Ne aggódjanak, addig visszatartjuk a gépet.

Szása falfehér lett. Egyik iménti kísérőnk követte a légitársaság alkalmazottját. A másik nem zavartatta magát, tovább bámult bennünket. Kézen fogtam Tolikot, és elmentem, hogy a legközelebbi standnál vegyek neki valami édességet. Vagy tíz perc telt el így. Két alak jelent meg a folyosó végén: a fiatal nő meg a törökünk.

– Minden rendben – mondta a nő, és átadta Szásának az iratokat. – Jó utat!

Befutottunk a hernyóba. Felszállás előtt sikerült fölhívnom egy londoni barátomat. Megkértem, hogy keressen egy menedékjoggal foglalkozó ügyvédet, aki várjon bennünket a Heathrow-n.

– Sejted, mi történt? – kérdezte Szása.

– Igen, a törökök elkísértek bennünket a gépig, és meggyőződtek róla, hogy fölszállunk-e.

– A számítógépükben szerepelt az álnevem. Ez azt jelenti, hogy az amerikaiaktól kaptak fülest, mert csak azok ismerték a nevet – vonta le Szása a következtetést.

A Törökországban töltött öt nap alatt folyton arra számítottam, hogy ádáz török rendőr képében sújt le ránk a végzet. Ehelyett egy brit bevándorlási tisztviselőben öltött testet, akinek nem állt jól a hangsúlyozott udvariasság.

– Amit elkövetett, az az Egyesült Királyságban szigorúan büntetendő – adta tudtomra Szása hamis útlevelének tanulmányozása közben. – Tisztában van azzal, hogy letartóztathatom, amiért törvénysértő módon juttatott be menekülteket az országba?

Tudtam, hogy semmit sem tehetnek Szása ellen, akit új ügyvédje a brit belügyminisztériumnak küldött fax másolatával várt az érkezési oldalon; telefonon beszéltünk vele, mielőtt a határátlépéshez járultunk. Ami engem illet, sorsom a bevándorlási tisztviselő kezében volt, ő pedig szemlátomást nem osztozott a vasfüggöny mögüli hősies disszidálás korszakát idéző, romantikus nosztalgiámban.

– Elnézést, uram, de ebben az esetben kivételes körülmények

forognak fenn – próbálkoztam. – Mr. Litvinyenkót és családját veszély fenyegette. Élet-halál kérdése volt.

– Oroszországnak tudtommal demokratikus kormánya van – hárította el érvemet. – Miért nem a saját hazájába vitte őket? Az ön nagykövetsége elutasította a befogadásukat, erre ön úgy döntött, hogy a mi kontónkra oldja meg a problémáját, nemde? Litvinyenko fizetett önnek ezért?

– Nem, emberbaráti megfontolásból tettem, a brit hagyomány ismeretében, miszerint menedéket adnak a zsarnokság üldözötteinek.

– Emberbaráti megfontolásból nem tartóztatom le önt, de nem léphet be az Egyesült Királyságba. Litvinyenkót az ügyvédje felügyeletére bízzuk, ön pedig a legközelebbi géppel visszarepül Törökországba.

Beleütötte az útlevelembe a határőrség bélyegzőjét, majd élvezettel áthúzta, és megjegyzést fűzött hozzá.

– De hát nekem semmi dolgom Törökországban – tiltakoztam. – New Yorkba kell mennem.

– Törökországba toloncoljuk! És új útlevéllel sem megy semmire – találta ki a gondolatomat. – Beviszem a számítógépbe mint menekültcsempészt. Amennyiben be akar lépni az országba, a nagykövetségünkhöz kell folyamodnia engedélyért. És kétlem, hogy megkapja.

Szása és Marina hitetlenkedve meredt rám, amikor elmagyaráztam, mi történt. Minden rábeszélőképességemet latba kellett vetnem, hogy megnyugtassam őket: bármilyen mérgesnek látszik is az ügyintéző, ők most már teljes biztonságban vannak. Brit földre léptek, nincs semmi félnivalójuk.

A bevándorlási tisztviselő nem csak fenyegetőzött. Jelzése a brit számítógépből bekerült az amerikai hálózatba, és úgy tűnik, végleg ott is ragadt. Jóllehet a britek néhány hónap múlva fölöldották a tilalmat, amerikai határőrök olykor még mostanában is azt

firtatják, mit is csináltam én 2000. november 1-jén a Heathrow-n. Aznap este azonban a legkevésbé sem érdekelt, hogy örök folt esik elektronikus jó híremen; mindent megért az az öröm, hogy láthattam, amint két, ünnepélyesen komoly rendőr egy fényárban úszó terminál biztonságába kíséri Szását, Marinát és Tolikot.

Miután visszatértem az Egyesült Államokba, sokáig próbáltam kideríteni, mi jött közbe abban a néhány órában, hogy a CIA megváltoztatta a döntését. Kapcsolataim hallani sem akartak a dologról.

– Örülj, hogy szerencsésen végződött, és ne keresd a bajt! – intett mindenki. Végül egy nyugalmazott kém, hidegháborús veterán, aki megértette ezeket a dolgokat, elmondta, hogy valószínűleg mi történhetett.

– Effajta helyzetben a gyorsaság a lényeg – magyarázta. – Mihelyt kitudódik, hogy valaki át akar nyergelni, beindul az összes hivatalos és nem hivatalos csatorna: „Tudjuk, hogy az emberünk Törökországban van, és tudjuk, hogy át akar állni hozzátok. Ha befogadjátok, akkor valahol másutt majd a farkatokra lépünk, kiutasítunk valakit, ezt vagy azt tesszük veletek, úgyhogy eszetekbe ne jusson befogadni!" Erre az amerikaiak spekulálni kezdenek, hogy vajon érdemes-e vesződniük az illetővel. Egy dolog az, ha a dezertálás szép csöndben zajlik, és csak később vagy sohasem tudódik ki. Valakinek nyoma vész, és pont. Egészen más, ha alkudozás kezdődik. Amikor maguk elmentek Isztambulba, időt veszítettek. Az alatt a néhány óra alatt az oroszok kiokoskodták, mire készülnek az amerikaiak, és megakadályozták a dolgot. Aznap reggel még lett volna esély, de délutánra Moszkva mozgósította az összeköttetéseit, és akkor már késő volt.

– Szóval mit gondol, ki figyelt bennünket a szállodában, oroszok vagy amerikaiak?

– Természetesen oroszok. De ott nem próbálkoztak volna semmi erőszakkal, mert az zajt csap, és bonyodalmakhoz vezet. Kivárták volna, amíg végül visszakapják az övéiket a törököktől.

– És a reptéri törökök?

– Kétlem, hogy az amerikaiak súgtak nekik. Ha az oroszok kiszúrták magukat a nagykövetségen, elegendő idejük volt, hogy átadják a töröknek Litvinyenko fotóját. Vagy talán az útlevele mégsem volt olyan jó. Maguk tulajdonképpen szerencsésen megúszták. A törökök nyilván úgy gondolták, hogy inkább futni hagyják a családot, csak ne keveredjenek bele semmibe. Legközelebb lépjenek gyorsabban.

Számomra nem volt legközelebb. Szását azonban végül Londonban is utolérte az FSZB keze.

2. fejezet

A KÜLÖNÖS ŐRNAGY

Isztambul felé, 2000. október 31.

Reptéri kalandjaink előtt kezdtem tudomást szerezni Szása titkairól, alighanem éppen abban a pár órában, amikor a CIA meggondolta a befogadását. Ankarától Isztambulig tartó éjszakai autózásunk fölnyitotta a szememet, és betekintést engedett Szása múltjába.

Megpróbáltatásai közepette egyetlen szövetségese az az aszszony volt, aki most a hátsó ülésen aludt a kisfiával. Mindazt, amit Szása a kocsiban mesélt – gengszterekről és oligarchákról, terroristákról és politikusokról –, úgy írta le, mint Marina színre lépése előtti vagy azt követő eseményt. Életének fő viszonyítási pontját nem a születése vagy a diplomázása jelentette, nem is az a nap, amikor belépett a KGB-hez, de még csak nem is a külföldre szökése, hanem az az 1993-as nyári nap, amelyen megismerkedtek egymással. Ami korábban történt, az nem igazán érdekelte. Találkozásuk mintegy varázsütésre rendkívülivé változtatott mindent. Marina nem avatkozott bele a férje ügyeibe, Szása pedig sok olyasmit elhallgatott előle, amit veszélyes lett volna tudnia. De az asszony mindvégig vezérlő csillaga volt.

Marina előtt Szása magánélete hányatottan alakult. A kérészéletű egyetemistaházasságból született kisfiút hároméves korától apai nagyapja nevelte egy észak-kaukázusi városban, Nalcsikban, míg szülei mindketten az ország más-más részén alapítottak új családot. Nagyapja vasárnaponként állatkertbe meg moziba járt vele.

– Ötéves koromban nagyapám elvitt a nalcsiki helytörténeti múzeumba, megmutatta a Vörös Hadsereg ottani ezredének lobogóját, amelyik alatt ő is harcolt a nácik ellen, és azt mondta, az egész családunk Oroszországot védte, ahogy majd én is fogom – mesélte Szása. Imádta a nagypapáját, akinek mindent köszönhetett, de ahogy fölcseperedett, valami többet akart. Utolsó diákéveiben lelkesen sportolt. Minden erejével az öttusára összpontosított. Edzői, csapattársai és a versengés izgalmai töltötték ki az életét. Még a nagyapjánál is inkább pótolták azt a biztos alapot, az összetartozás, a kötődés érzését, amelyet szüleivel együtt elveszített.

Miután 17 éves lett, édesapja leszerelt a hadseregtől, és visszatért Nalcsikba új feleségével és gyermekeivel. Beköltöztek a nagypapa házába, amely túlzsúfolttá vált, és Szása addig megszokott életrendje fölborult. A fiú megpróbált beilleszkedni apja családjába, de nem tudott. Hiába szerette őket, úgy érezte, hogy kívülállóként kezelik. Így aztán módot talált arra, hogy a tizennyolc éves korban szokásos sorozás előtt egy évvel bevonulhasson – egyenesen a középiskolából, apja és nagyapja nyomdokaiba lépve.

Azonnal megtetszett neki a dolog.

– A katonai szolgálat kicsit olyan, mint a sport – magyarázta nekem a kocsiban –, csak az már nem játék: igazi csapathoz tartozik az ember, közös ellenséggel harcol, ráadásul úgy gondolja, hogy a jó oldalon. Bármilyen furcsának hangzik is, amikor fölajánlották, hogy lépjek be a KGB-be, tökéletesen megfelelt az elképzeléseimnek, úgyhogy lelkesen egyeztem bele.

Én egészen más közegből kerültem ki: Moszkvában, szerető szüleim körében, biztonságban nevelkedtem. A KGB-t a megtestesült rossznak tekintettük, és sohasem sportoltam. Katasztrófának tartottam volna, ha fiatalon besoroznak katonának.

– Ha nem tanulsz szorgalmasan, berántanak a hadseregbe – mondogatta mikrobiológus-professzor édesapám.

Kérdeztem Szását, mit csinált a Kontorában. Kihallotta a hangomból a gyanút.

– Fiatal hadnagyként léptem be a KGB-be – felelte. – Addig nem láttam mást az életből, csak a hadsereget, és azt hittem, a rossztól fogom oltalmazni az embereket. A szervezet sötét múltjáról, vagyis a Gulagról, a több millió áldozatról csak az 1990-es években értesültem, amikor írni kezdtek róla.

Szása először a Gazdasági Biztonsági Főosztályon, majd az Antiterrorista Központban (ATC) szolgált, és mindvégig ugyanazzal foglalkozott: szervezett bűnözés, merényletek, emberrablások, valamint az alvilág rendőrségi kapcsolatai. Előrehaladt a pályáján, feleségül vette középiskolai szerelmét, két gyermekük született. Szülei rövid próbálkozásához hasonlóan ez a házasság sem lett boldog.

Szása operatív nyomozótiszt, szakzsargonban oper volt. Titkos aktákat vezetett maffiózókról, tanulmányozta magánügyeiket, hálózataikat, üzletemberekhez és politikusokhoz fűződő kapcsolataikat. Értesüléseire – és megszerzésük mikéntjére – ritkán derült fény a bíróságon. A nyomozó hatóságok számára mégis felbecsülhetetlenül értékes volt ez az anyag. Bűnügyeket oldott meg a vádemelés előtt. Szása a színfalak mögött dolgozott. Telefonokat hallgatott le, ügynököket toborzott és irányított.

– A „KGB-ügynök" sokak számára ijesztően hangzik. Barátait feladó spiclire vagy Amerikában dolgozó kémre gondolnak – folytatta Szása. – Pedig ez a kép valótlan. És igazságtalan is. Ügynökeink zöme bandákba beépített, fedett nyomozó, igazi hős. Tudják, hogy ha lebuknak, fabatkát sem ér az életük. Az ügynökeim közül kerültek ki a legjobb barátaim, akik azután is tartották velem a kapcsolatot, és segítették a családomat, mikor engem lecsuktak. Szóval akadnak emilyen ügynökök és amolyan ügynökök.

– Tudod, mi a különbség egy oper és egy hivatalos nyomozó között? – kérdezte. Lázba jött, ahogy a hírszerző szakmát fejtegette nekem. Pályájának jeleneteit idézte föl. Szerette, amit csinált,

és láthatóan jól is csinálta. – A nyomozó a bűncselekmény után kutat. Áldozatok, gyanúsítottak, tanúk és hasonlók szerepelnek a napirendjén. Bizonyítékokat gyűjt, amelyeket jogi eljárásban dolgoznak föl és hasznosítanak. A magamfajta oper viszont a bűnöző szándékú egyénnel, a vizsgálati „alannyal" foglalkozik. Mindent tudni akarok róla, mielőtt egyáltalán bűncselekményt követne el, hogy idejében megállíthassam, vagy legalább könnyebben elfoghassam. Az én terepem nem a „bizonyítás", hanem az „operatív adatgyűjtés", érted?

A Szása látókörébe kerültek zöme – gyilkosok, bankrablók, emberrablók, kábítószer-kereskedők – nem valami kellemes népség, és megbánás nélkül emlékezett vissza a munkájára. Akadt azonban egy kivétel: egy ízben az általam is ismert emberjogi aktivista, Szergej Grigorjanc lett az alanya. Ez volt az egyetlen politikai ügye egészen 1997-ig, amikor is utasították, hogy Borisz Berezovszkijt vegye célba.

Ez az első csecsen háború alatt történt. A hírhedt „ötös vonal", a KGB 5-ös főigazgatósága, amely a szovjet korszakban az ellenzékiekkel foglalkozott, addigra rég megszűnt. A Grigorjanchoz hasonlók végül az ATC megfigyelése alá kerültek, ami azt példázza, miként vetette vissza a háború Oroszországot a régi szovjet módszerekhez.

Grigorjanc a Szamaski csecsen faluban 1995. április 12-én a föderációs erők által lemészárolt polgári személyek ügyében kutakodott. Az év vége felé egy külföldi emberjogi konferenciára akart utazni. Videofelvételeket vitt magával, amelyeken orosz katonák Szamaskiban civileket lőnek agyon. Szása egységét szokatlan feladatba vonták be: a moszkvai nemzetközi repülőtéren puskalőszert kellett Grigorjanc útitársának poggyászába csempészniük, hogy motozásra föltartóztathassák őket. A csomagok megrendezett átvizsgálása közben lefoglalt videokazetták „véletlenül" megsérültek.

– Ez az egyetlen ügy, amiért szégyellem magam – vallotta be Szása.

– Ezennel elfogadom bűnbánatodat, és megbocsátom vétkeidet. Ámen! – tréfálkoztam. – Mellesleg ha húsz évvel idősebb vagy, akár én is az alanyaid közé tartozhattam volna.

Elmeséltem neki, miként továbbítottam az 1970-es években, Moszkvában a KGB vigyázó szeme előtt politikai foglyokról szóló információkat nyugati tudósítóknak. Szása aprólékosan elmagyarázta, hogyan kísérhetett figyelemmel egy oper. Húsz évvel azelőtt rendkívül hasznos lett volna ez az ismeret, és még most is szórakoztatott. Eltérő előéletünk dacára sok volt bennünk a közös vonás.

Marina a harmincegyedik születésnapján, 1993. június 15-én ismerkedett meg Szásával. A négy évvel azelőtt elvált, független és magabiztos asszony élvezte az életet, nem törekedett komoly kapcsolatra. Lánykori szobájában, nyugdíjas gyári mérnök szüleinél lakott egy hatalmas lakótelepen, Moszkva központjának déli oldalán. Addig senkit sem ismert a „szolgálatoktól". Amikor legjobb barátnője, Léna szólt neki, hogy a férjével egy titkosrendőrt szeretnének elhozni a születésnapi bulijára, Marinának fönnakadt a szeme:

– Ti aztán szép kis ajándékkal leptek meg!

– De hát ő egyáltalán nem olyan, mint egy titkos ügynök! – tiltakozott Léna. – Mókás fiú. Remek a humora, kedvelni fogod. Egyébként pedig megmentett bennünket.

Elmesélte, hogyan segített Szása a férjének megszabadulni a bűnözőktől, akik védelmi pénzt akartak kicsikarni a vállalkozásából.

– Na jó, nem bánom, hozzátok a KGB-seteket! – egyezett bele Marina.

Szása érdeklődését eleve fölkeltette Marina, mert Lénától tudta, hogy táncosnő. Munkakörében mindenféle emberrel akadt

dolga, de táncosnővel még soha. Marina még az egyetemen kezdett el táncolni, ahol olajmérnöknek tanult. Diploma után úgy döntött, hogy az olajszakma nem neki való, és minden idejét a társastáncnak szentelte, versenyeket is nyert. 1993-ban már tánc- és aerobikoktatásból élt.

Aznap este a vendégek sokáig maradtak. Léna férje problémájának végleges megoldásáról beszélgettek, azt tervezték, hogy Szása a pénz átadásakor letartóztatja a zsarolókat. Marina, aki gyermekkorától rajongott a detektívtörténetekért, alig hitt a szemének: ez a fickó, ez a „valamiképp könnyed, sugárzó egyéniség, ugyanakkor érzelmes, akár egy gyerek", tényleg el tud bánni a banditákkal, akik nemrégiben csúnyán helybenhagyták Léna férjét, és megfenyegették, hogy összetörik a csontjait, ha nem fizet?

Szása úgy látta, vidám magabiztossága ellenére Marinának „hiányzik a törődés, valahogy gyökértelen". Amikor szóba került a válás, Szása elmondta, hogy nős, és a gyerekek miatt nem is válna el soha. Marina tartotta magát ahhoz a szabályhoz, hogy nem jár nős férfiakkal, de ebből a kijelentésből érezte, hogy Szása családja körül nincs minden rendben.

Egy hét múlva viszontlátták egymást. Szása szabadságra utazott, miután sikerült letartóztatnia a bandát, amelyik terrorizálta az asszony barátait, és Léna fölhívta Marinát, hogy kísérje ki őket a pályaudvarra, elbúcsúztatni a férfit. Marina meglepődött, hogy se feleség, se gyerekek, Szása egyedül száll vonatra.

– A felesége kirúgta. Miattunk – súgta a fülébe Léna. – A múlt héten kellett volna elmenniük, de Szása maradt, hogy lezárja az ügyünket. Erre az asszony patáliát csapott, és mire este Szása hazaért, a holmiját az ajtó előtt fölhalmozva találta. Egy hete nem járt otthon. És ez nem az első eset. Ha nem lennének a gyerekek, már régen faképnél hagyta volna a nőt.

– Viszlát, minden jót! – kiáltotta Szása az ablakból, ahogy a szerelvény elindult.

Léna a barátnőjére sandított.

– Jól jegyezd meg, hogy ezzel a pasival csak komolyan lehet kezdeni. Futó kalandokra nem kapható. Úgyhogy ne is álmodj ilyesmiről!

– Meg sem fordult a fejemben – válaszolta Marina.

Szása körülbelül három hét múlva bukkant föl ismét. Addigra megkérte a feleségét, Natasát, hogy váljanak el.

Lassan és szemérmesen udvarolni kezdett Marinának. „Egyszer csak virággal állított be, azután néhány napra eltűnt, majd váratlanul telefonált, és moziba hívott." Az asszony nemigen tudta, mit szóljon ehhez; kikosaraznia éppúgy nem akaródzott, mint bátorítania. A férfi sem siettette a dolgokat.

„Szása tudott várni, de sosem adta föl, amit a fejébe vett."

Egy alkalommal, amikor randevúra hívta, az asszony azt felelte neki: egy barátnőjével már megbeszélték, hogy hangversenyre mennek. A szünet kezdete előtt, amikor elhalt a taps, gyöngéden megveregették Marina vállát: Szása ült a háta mögött, mosolygott, és banánnal teli műanyag szatyrot tartott a kezében.

– Egy időre el kell mennem, úgyhogy gondoltam, hagyok itt egy kis ellátmányt – magyarázta. Az asszony ugyanis az első randevújukon említette, hogy imádja a banánt.

Szását közben átvezényelték az Antiterrorista Központba, és új munkakörében ez volt az első hivatalos útja. Főnökével az észak-kaukázusi köztársaságba, Adigeföldre indult, hogy kézre kerítsen egy veszedelmes bűnözőt, egy helyi maffiakirályt, akinek a bandája több moszkvai gyilkosságért és emberrablásért volt felelős.

– Szása a koncert után hazakísért, és azt mondta, nincs kedve elutazni. Tudtam, úgy érti, hogy miattam nincs, és ez jólesett. Én sem akartam, hogy elmenjen. Lassanként hozzászoktam a jelenlétéhez. Megbízhatóságot és nyugalmat sugárzott. Addig talán nem vágyódtam ilyesmire, de a távozása után rádöbbentem, hogy hiányzik nekem.

Amikor visszatért, a reptérről telefonált. Az éjszakát az

asszonynál töltötte, és többé el sem ment. Ez augusztus elején történt. Kettejükre maradt az egész lakás, mert Marina szülei a vidéki dácsájukban nyaraltak. Miután hazajöttek, Szása azt mondta, FSZB-s szolgálati lakásba költözik, de Marina édesanyja ragaszkodott hozzá, hogy náluk lakjék. „Kezdettől fogva a fiának tekintette."

– Amikor arra gondolok, hogy mitől voltunk annyira boldogok, úgy vélem, attól, hogy önmagunkat adhattuk. Az első naptól nyilvánvalóvá, magától értetődővé vált, hogy nem kell színlelnünk, a tetszetős külső miatt aggódnunk, nincs szükség hódításra, semmit sem kell bizonyítani. Korábban egyikünk sem hitte volna, hogy ez lehetséges, és utolsó együtt töltött napunkig ámuldoztunk rajta.

Októberben Marina bejelentette, hogy gyermeket vár. Újabb csoda Szása számára: az asszony most először esett teherbe, pedig már volt férjnél, és az orvosok szerint meddőségi kezelésre szorult. Szása ujjongva fogadta a hírt.

– Most már biztosan nem fogsz elhagyni! – lelkendezett.

– Ezt az okoskodást általában nőktől hallani – viszonozta mosolyogva Marina.

Mint később kifejtette: – A mi házasságunkban gyakran fölcserélődtek a hagyományos szerepek, Szása a legtöbb dologban hagyta, hogy én dirigáljak, talán ezzel ellensúlyozta túlságosan „férfias" munkáját.

Az asszony azonban mindig érzékelte Szása másik, rettentően kemény énjét, amelyet a férfi megpróbált leplezni előtte, és „csak rendkívüli helyzetekben jutott szerephez, mint a négykerék-meghajtású kocsinál a segédváltó". Szása lakásuk felújításakor minden döntést átengedett neki, amikor viszont külföldre szökésüket tervezte, Marinának a legutolsó pillanatig fogalma sem volt, mire készül. A férfi mindent magában tartott, amikor pedig végre elmondta neki, sem értelme nem volt a vitának, sem idő, hogy az asszony megpróbálkozzék vele.

Marina nem sokkal a férfi hozzá költözése után tapasztalta először Szása egyéniségének ezt a másik oldalát, amikor gépjármű-vezetői tanfolyamra iratkozott be. A tanfolyam végén az oktató bejelentette, hogy akik nem akarnak magával a vizsgaúttal vesződni, szánjanak rá 200 USA-dollárt, hozzák el neki „a zsaruk részére", és rövidesen beugorhatnak az iskolába a jogosítványukért. Marina egészen jól vezetett, és úgy döntött, nekivág a vizsgának. A vizsgáztató szándékosan megbuktatta, és kétséget sem hagyott afelől, hogy az asszony vagy fizet, vagy folyton megbuktatja:

– A következő vizsga egy hét múlva lesz, hölgyem. Úgy látom, hetente fogunk együtt kocsikázni.

Marina kétségbeesve rohant az iskolába.

– Maga már nincs a csoportban – ingatta a fejét szomorúan az oktató –, úgyhogy most már 300 dollárba kerül.

Szása felbőszült.

– Tényleg azt képzeled, azért küzdök éjjel-nappal a korrupció ellen, hogy kenőpénzt fizess azoknak a zsaruknak?

A következő alkalommal elkísérte a feleségét, félrevonta a vizsgáztatót, néhány szót váltott vele, elővillantotta az FSZB-s igazolványát, és olyan tekintetet vetett rá, amilyet Marina még sohasem látott tőle. A zsaru elfehéredett, és nem jutott eszébe okosabb, mint fölajánlani, hogy átengedi az asszonyt vizsga nélkül. Szása erre még jobban begurult.

– Beülök a kocsiba, és együtt vizsgáztatjuk le! – förmedt rá. – Ha átmegy, átmegy, ha nem, újra visszajön.

A vizsga után Szása azonnal visszaváltott normális, közvetlen, kisfiús modorára, mosolyogva veregette hátba a vizsgáztatót. Marina sosem felejtette el azt a tekintetet. Nem félt tőle; örült, hogy „szükség esetén" a rendelkezésére áll.

1994 októberében eskette össze őket az anyakönyvvezető, amikor Tolik fiuk már négy hónapos volt. Nem akartak nagy felhajtást csapni, elvégre mindketten másodszor házasodtak. Egyébként is, „a házasságok a mennyben köttetnek", nem pedig rideg, hivatali környezetben. Ám amikor szokásos farmerjükben beléptek a házasságkötő terembe, az anyakönyvvezető így szólt: „Önöknek van egy fiuk, és amikor majd felnő, szeretné megnézni az esküvői fényképüket. Gondolkozzanak el, milyennek szeretnének látszani azon a fotón!"

– Szásának csak egy öltönye volt, az is világos. Hazament, hogy fölvegye, nekem meg adott valamennyi pénzt, hogy vásároljak magamnak ruhát, de persze annyiért semmit sem kaptam. Így még az esküvőnkön is szerepet cseréltünk: a vőlegény öltözött fehérbe, a menyasszony pedig feketét viselt, az egyetlen, ünnepi alkalomhoz illő kosztümömet.

Marina nem sokkal ezután ismerkedett meg a férje kollégáival. Elsőre rendes srácoknak látszottak, de az asszony észrevette, hogy Szása valahogy kilóg a sorból.

– Három szempontból is. Először is nem ivott, amazok meg másként egyáltalán nem tudtak föloldódni. Másodszor nem értett a pénzhez. Ez azt jelenti, hogy sohasem szűkölködtünk, ám fényűzően sem éltünk. Végül vettünk ugyan egy lakást, de csak kicsit, kétszobásat. A kocsink is közönséges Zsiguli volt. Miután a barátai kezdtek nyugati kocsival járni és puccos lakásokat vásárolni, nyilvánvalóvá vált, hogy Szásának nincs érzéke ahhoz, amit ők műveltek: a pénzkereséshez.

Szása elmondta az asszonynak, hogy a pénz másodállásokból származik, vagy ahogy ő fogalmazta meg: „jogszabály-foganatosító szolgáltatások piaci értékesítéséből". Akkoriban a rendőrség és az FSZB személyi állományának engedélyezték külső „tanácsadói" megbízások vállalását; ezzel kárpótolták őket, amiért az állam nem tudott tisztességes fizetést adni.

– Ez nekem nem fekszik – magyarázta Szása.

Harmadszor pedig vonakodott kihasználni azt a hatalmat, amely az FSZB-s jelvénnyel járt. A kis piros igazolvány előtt minden ajtó kitárult, vásárlásnál, színházban, bárhol, mert az emberek még mindig rettegtek az egykori KGB-től. Szása azonban a felesége gépjármű-vezetői vizsgáját leszámítva sohasem vetette be. A cimborái ki is csúfolták ezért. Ezzel együtt „nem neheztelt rájuk, akkor még nem. Jó társaságot alkottak, ő pedig csapatjátékos volt."

Legalábbis eleinte.

Saját elmondásából úgy tetszett, Szása olyan csapatjátékos volt, aki nem mindig passzolta a labdát. Új házassága első éveiben kezdett eltűnődni egyik-másik csapattársán. Azután megismerkedett azzal az emberrel, akihez végül átpártolt a csapatától és az egész Hivataltól.

– Amikor először találkoztam Berezovszkijjal, a szolgálatunkat már nem KGB-nek hívták, de még nem is FSZB-nek, hanem FSZK-nak, Szövetségi Kémelhárító Szolgálatnak. Ez volt fennállásunk legtisztességesebb időszaka: az elnyomás megszűnt, a korrupció pedig éppen csak elkezdődött. Én akkor őrnagyi rangban a terroristaelhárító és szervezett bűnözés elleni főosztályunkon dolgoztam. Azon a napon merényletet kíséreltek meg Borisz ellen, aki akkor már nagykutya volt. Az igazgató feljegyzést küldött minden főosztálynak: aki bármilyen értesüléshez jut, nyomozza le. Elhatároztam, hogy beszélek Borisszal, mert volt némi elképzelésem, kik tehették.

Jól emlékeztem a Berezovszkij elleni merényletre; akkor hallottam először a nevét. A *The New York Times* címoldalán jelent meg egy fölrobbantott gépkocsi fotója.

Moszkva belvárosában 1994. június 7-én 17.20-kor távirányítóval hoztak működésbe egy parkoló kék Opelben elhelyezett pokolgépet, abban a pillanatban, amikor Berezovszkij szürke

Mercedese kihajtott vállalatának vendéglátó-létesítménye, a Klub kapuján. A sofőr azonnal meghalt, de Berezovszkij és a testőre valami csoda folytán csak kisebb égési sérüléseket szenvedett. A robbanás betörte az utca túloldalán álló, nyolcemeletes épület ablakait, és megsebesített hat járókelőt. Ez volt a privatizációs korszak egyik első nagyszabású bérgyilkos merénylete. Azokban az időkben bíróságok helyett jobbára gengszterek segítségével rendezték a kereskedelmi vitákat és az üzleti nézeteltéréseket. A bűnüldözés, akárcsak a többi állami szerv, tehetetlenül állt, fejbe kólintották az oroszországi gazdasági reformok.

– Sosem jöttünk rá, ki volt a merénylet felbujtója – mondta Szása –, de mindenképpen az autós szakmához lehetett köze, mert Borisz 1994-ben nemigen foglalkozott mással: Zsigulikat és Mercedeseket adott el.

Borisz üzemeltette az ország első tőkés autómárka-képviseletét, a LogoVAZ-t (Berezovszkij matematikus előéletének tiszteletére a *logika* szóból és a *VAZ* – Volgai Autógyár – rövidítésből képzett név). 1989-ben alapította a céget, és még nem kezdte el a profilbővítést a média, a légi közlekedés és az olajipar felé. Szása eredeti teóriája úgy szólt, hogy a merénylet védelmi pénzek miatti bandaháborúhoz kapcsolódik; a LogoVAZ akkoriban városszerte autószalonokat vásárolt föl, amelyek az úgynevezett szolncevói maffia vadászterületéhez tartoztak. Később azonban Szása arra a meggyőződésre jutott, hogy a tettes a Zsigulit gyártó VAZ-nál, a szovjet idők egyik állami óriásvállalatánál keresendő, amely az Oroszországban forgalomba hozott összes autónak mintegy a felét állította elő. Az iszonyatosan túlduzzasztott, csapnivalóan gazdaságtalan céget Borisz magánkézbe próbálta venni.

– Volt egy pénzügyi szakembere, Nyikolaj Gluskov, aki a VAZ-nál tüstént kedett – mesélte Szása. – Gluskov megpiszkálta a gyárvezetés közvetítőcégekhez fűződő kapcsolatait. Ezért valaki a VAZ-nál megbízást adott, hogy tegyék el láb alól Boriszt.

Szása leírta az orosz magánosítás klasszikus konfliktusát. A befektetők minden esetben fölfedezték, hogy nyereségüket egy harmadik fél, például valamelyik kereskedelmi társaság csaklizza el, maga az állami vállalat pedig veszteséges, és csak az állami támogatások mentik meg a csődtől. Ezeket a kereskedelmi társaságokat rendre az állami vállalat igazgatója vagy az ő rokonai, barátai, általában egytől egyig a szovjet múlt kövületei birtokolták. Így aztán az államot rövidítették meg, amelyet képviseltek. A privatizáció szétfeszítette az értékesítési struktúrákat, ezzel véget vetett az üzérkedésüknek és az abból fakadó jómódjuknak.

– A VAZ-os megbízást nem a szolncevóiaknak, hanem a kurganiaknak kellett végrehajtaniuk – mesélte Szása. Ez a kettő volt abban az időben a két leghírhedtebb bűnszövetkezet. – A kurganiak nem utaztak saját vállalkozásban, hanem bérgyilkosságokra specializálódtak. Bárkit kinyírtak. Megvoltak a beépített embereik a moszkvai rendőrségnél, sőt még a Hivatalnál is.

Miután Szása fölkereste Boriszt, hogy minderről tárgyaljanak, telefonszámot cseréltek, és megállapodtak, hogy tartják a kapcsolatot. A következő hónapokban néhányszor találkoztak, de a nyomozás nem jutott messzire: decemberben kitört a csecsen háború, és az FSZB számára az lett a legfontosabb. A köztörvényes bűnözés a maffiamerényletekkel egyetemben háttérbe szorult.

1994. december 10.: Három orosz hadosztály megszállja a túlnyomórészt muzulmánok lakta dél-oroszországi hegyvidéket, Csecsenföldet. Körülzárják Groznijt, a csecsen fővárost. Dzsohar Dudajev szakadár elnök rendszere ostrom alá kerül. Az orosz hadosztályok heves ellenállásba ütköznek, és súlyos veszteségeket szenvednek – több mint kétezren esnek el – a Groznij bevételére szilveszterkor indított, de meghiúsult kísérletben.

Pontosan ebben az időben Borisz Berezovszkij jóformán teljesen fölhagyott autós vállalkozásával – amely már az ő vigyázó szeme

nélkül is jól muzsikált –, és új terület, a tömegtájékoztatás felé fordult, amelyet szoros szálak fűztek az orosz választási politika veszedelmes világához.

Oroszország piaci reformjai a harmadik esztendejükben jártak. Az 1991-ben, a Szovjetunió felbomlásának levezénylésekor hatalomra jutott Borisz Jelcin határozott, kemény kézzel hajtotta végre a reformokat: megszüntette az állami árszabályozást, fölszámolta a vámkorlátokat, rohamszerű privatizációs programba kezdett. Fő tanácsadója, Anatolij Csubajsz, az orosz gazdaság 38 éves csodagyereke négyesztendei „sokkterápia" révén véghezvitte a lehetetlent: vállalatok tízezreit bocsátotta árverésre és privatizálta, a munkaerő több mint a felét vitte át a magánszektorba, és valamiképpen megóvta a gazdaságot a féktelen inflációba csúszástól.

Az egyszerű orosz emberek azonban drágán fizettek meg ezekért a sikerekért. Az elszegényedő lakosság vásárlóerejének hiánya és az állami támogatások leépítése egész iparágakat bénított meg, elsősorban a hadiipari komplexumot, valamint a fogyasztási javak előállítóinak némelyikét, mivel nem bírták a versenyt a nyugati gyártókkal, akik elárasztották az országot mindazzal, amit a hétköznapi emberek oly régóta nélkülöztek és kívántak. A nyugati ruhanemű, autók és elektronikai cikkek nagy keresletnek örvendtek mindazok körében, akik megengedhették maguknak az ilyesmit.

Sajnos egyre kevesebbeknek futotta efféiékre. Milliók süllyedtek a létminimum alá. Közalkalmazottak – tanárok, orvosok, tisztviselők, rendőrök – egyhuzamban hónapokig nem kaptak fizetést. Adót nem szedtek, mivel az adórendszert csak ekkoriban hozták létre (a szovjet érában nem volt adóztatás). Az egyetemi és kutatóintézeti értelmiség elveszítette a demokráciába vetett hitét. Terjedt a bűnözés. A hadsereg zúgolódott. A kapitalizmus és a piacgazdaság vonzereje elillant. Egyre több orosz sírta vissza a Szovjetunió régi szép idejét.

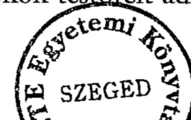
Ugyanakkor virágzott a szabadság. Hetvenévnyi kommunista

diktatúra után az újságírók arról írhattak, amiről akartak, politikai foglyok nem voltak többé, bárki kaphatott útlevelet, a szavazók tucatnyi politikai párt közül választhattak, az Orosz Föderáció nyolcvanhat területe, illetve kormányzósága és nemzetiségi köztársasága kapott önkormányzatot és intézhette saját ügyeit a Kreml beleszólása nélkül.

Jelcin fő dilemmáját egész hivatali ideje alatt az jelentette, milyen messzire hajlandó elmenni a demokrácia megsértésében annak megóvása végett. 1993 őszén a még mindig volt szovjet apparatcsikokkal teli törvényhozás elgáncsolta a reformjait, és lázadásra szólította fel a kormányzóságokat. Jelcin föloszlatta a parlamentet, és harckocsikat vezényelt az épülethez, hogy kifüstöljék a képviselőket, akik elbarikádozták magukat; a felfordulásban százegyven ember veszítette életét. Az elnök keserves döntést hozott, de annál is rosszabbnak tetszett az alternatíva: a teljes gazdasági és politikai összeomlás.

A kommunisták nem hátráltak meg. Jelcin elnöksége hátralévő részében ismét szembekerült egy újonnan megválasztott, ellenséges parlamenttel, amelynek hangulatát a kommunisták mellett a tekintélyuralmi államformát nyíltan hirdető Vlagyimir Zsirinovszkij újfasiszta pártja határozta meg. Jó okkal lehetett feltételezni, hogy a közelgő elnökválasztás katasztrofálisan végződik: Gennagyij Zjuganov, a kommunista jelölt a közvéleménykutatások szerint 30 százalék körüli támogatót tudhatott magáénak, míg Jelcin bázisa a csecsen háború kezdetével egy számjegyűvé zsugorodott.

A 46 éves Berezovszkij alig néhány hónappal korábban nyert bebocsátást a Kreml belső köreibe. Valentyin Jumasev újságíró, az elnök emlékiratainak valódi szerzője, aki utóbb feleségül vette Jelcin lányát, Tatyjanát, az elnöki slepp két tagjának mutatta be Berezovszkijt: a liberális kabinetfőnök Viktor Iljusinnak és Alekszandr Korzsakov tábornoknak, a Kreml biztonsági szerve, a föderációs hivatalnokok testőreit adó Szövetségi Védelmi Szolgá-

lat (FSZO) vezetőjének. Korzsakov hatalma túlterjedt a biztonsági ügyeken; ő volt a Kreml hírszerző gárdájának és az összes titkosszolgálatnak a tényleges irányítója.

Jelcin valamennyi embere tartott az 1996-os elnökválasztástól. A hetek múlásával egyre romlottak Jelcin esélyei arra, hogy még egy hivatali időszakra mandátumot nyerjen.

Borisz Berezovszkij a helyzet áttekintése után új ötlettel hozakodott elő: állítsák Jelcin újraválasztási kampánya szolgálatába az elaggott szovjet televíziót, azaz a tíz időzónában kétszázmillió néző által fogható egyes csatornát. Így született meg az Orosz Közszolgálati Televízió, röviden ORT, avagy Berezovszkij csatornája.

Borisz előtt az egyes csatorna, vagyis az osztankinói tévéállomás stúdiók és műsorok mozaikjaként működött, amelyre a duma kommunistái igyekeztek rátenni a kezüket, azt hajtogatva, hogy az állami televíziót a törvényhozásnak kell alárendelni. Akkoriban egyetlen magánhálózat létezett az országban, éspedig a legjobban vezetett: a Vlagyimir Guszinszkij tulajdonában álló NTV, amely nagyjából 15%-os piaci részesedést birtokolt. Világosan látszott azonban, hogy aki az egyes csatornát irányítja, az az orosz nézők többségéhez jut el. Berezovszkij meggyőzte Iljusint és Korzsakovot, hogy ő az az ember, aki képes lenne ellenőrizni az éter hullámait a reformok meg az elnök javára.

Mondani azonban könnyebb volt, mint végrehajtani. Osztankino omladozott. Ez a nehézkes struktúrájú kolosszus, amelyben túlburjánzott a számtalan segédszolgáltatás és alrészleg, felduzzasztott létszámmal és csillagászati összegű, évi 170 millió dollárnyi deficittel dolgozott.

Az állami költségvetésnek ez a fekete lyuka egyszerűen betömhetetlennek tűnt. Könnyebbnek látszott bezárni és az alapoktól újraszervezni. Pontosan ezt javasolta Jelcin tanácsadóinak Berezovszkij: adjanak engedélyt az egyes csatornának új részvénytársaság létrehozására, amelyben 51%-os tulajdonnal rendelkezik az állam, és 49% jut magánbefektetőknek Berezovszkij ellenőrzésével, ő pedig olyan vezetést épít ki, amely nyereségesen üzemelteti a hálózatot, vagy legalábbis kezelhető szintre szorítja le a veszteségeket.

Az Osztankinót megszüntető és helyette az ORT-t létrehozó, 1994. december eleji elnöki rendelet szinte észrevétlen maradt, mivel akkor még minden tekintet a csecsen szakadárokkal kibontakozó összetűzésre irányult. Három hónappal később azonban az ORT látványosan érzékeltette jelenlétét, amikor hirdetési moratóriumot jelentett be.

Berezovszkij célja az volt, hogy elvágja az osztankinói stúdiók és a reklámidőt értékesítő árnyékstruktúrák közötti szálakat. Szásának a privatizációs dilemmáról adott leírása itt is igaz volt: a hálózat több százmilliót veszített, miközben a kiszervezéssel jókora sápot juttattak az értékesítést végző külső cégeknek. A hirdetők még szerény becslés szerint is ötször annyit fizettek, mint amennyit a hálózat ténylegesen beszedett tőlük. A pénz zömét bankjegyekkel teli borítékokban adták át, és producerek, közvetítők meg gengszterek zsebébe vándorolt. Borisz új vezetése néhány hónapos folytonossági hiányt szándékozott teremteni, hogy az összes közvetítő kizárásával házon belüli értékesítési osztályt építsen föl.

A moratóriumot 1995. február 20-án jelentették be. Március 1-jén moszkvai otthona bejáratánál orgyilkos golyója végzett Vlad Lisztyjevvel, az ORT új vezérigazgatójával. Lisztyjev személyében az oroszok Larry Kingjét, a legnépszerűbb televíziós műsorvezetőt, az ország kedvencét ölték meg. Az elhunyt tiszteletére valamennyi belföldi televíziós csatorna huszonnégy órára beszüntette a sugárzást. Egész Oroszország megdöbbent.

A gyilkosság másnapján válságstábot hívtak össze az FSZB igazgatóhelyettesi irodájában. Szása, mint őrnagy, a legalacsonyabb rangú volt a jelenlévők közül. Közölte az összegyűlt tábornokok-

kal, hogy szerinte Lisztyjev meggyilkolása és a Berezovszkij elleni, nyolc hónappal korábbi merényletkísérlet egyazon csoport műve, a kurgani bandáé, amely beépült a moszkvai rendőrségbe.

– Egyszer csak üzenetet kaptam a csipogómon Berezovszkijtól – folytatta Szása, miközben kibámult a ködös török éjszakába –, hogy azonnal hívjam föl. Jeleztem Trofimovnak, aki azt mondta, menjek csak, hívjam.

– Ki az a Trofimov?

Szása úgy nézett rám, mint egy kisiskolásra.

– Anatolij Trofimov tábornok, a moszkvai területi FSZB-főnök. Közel állt Korzsakovhoz, és vélhetőleg közvetlen kapcsolata volt a Kremllel. Fölhívtam Boriszt, aki közölte, hogy le akarják tartóztatni. „Kicsoda?" – kérdeztem. Azt felelte, a moszkvai rendőrség, és említett néhány nevet. Visszarohantam az irodába, és szóltam, hogy pontosan azok szálltak most rá Berezovszkijra, akikről beszéltem: a rendőrség kurgani kapcsolata. Trofimov utasított, hogy haladéktalanul szálljak ki a helyszínre, és tegyem rendbe a dolgokat.

A lubjankai FSZB-központtól kőhajításnyira lévő LogoVAZ-Klubnál Szása nyolc fegyveres rendőrt talált. Azt mondták, parancsot kaptak, hogy kísérjék be Berezovszkijt a kapitányságra, ahol kikérdezik a Lisztyjev-gyilkosság ügyében. Az NTV forgatócsoportja már a bejáratnál várt; valaki értesítette a tévéseket, hogy Berezovszkijt őrizetbe fogják venni.

– Tudtam: nem hagyhatom, hogy ezek a zsaruk bevigyék, mert másnap majd az szerepel egy jelentésben, hogy szívrohamot kapott vagy szökési kísérlet közben lőtték agyon, és semmit sem tudok rájuk bizonyítani – közölte Szása. – Elővettem a szolgálati pisztolyomat meg az FSZB-s igazolványomat, és rájuk rivalltam: „Távozzanak! Ez a mi ügyünk, és mindenkit magunk kérdezünk ki." „Parancsunk van" – vágtak vissza. Rövid szóváltás után telefonáltak a főnökeiknek, én meg az enyémet hívtam. „Semmi szín alatt ne engedje át nekik! Küldök erősítést. Azok hányan vannak?" – kérdezte Trofimov.

Tizenöt perc múlva Trofimov húsz embere érkezett a helyszínre pisztolyostul. Az incidens azzal zárult, hogy megjelent egy hivatalos rendőrnyomozó, és vallomást vett föl Berezovszkijtól, aki mellett Szása strázsált.

Annak idején hallottam, hogy a LogoVAZ-nál lezajlott csörte is a moszkvai városi önkormányzat meg a Kreml közötti folytonos ellenségeskedés része volt. Az indulatok magasba csaptak, majdnem erőszakba torkollottak. Jurij Luzskov polgármester, a nagy hatalmú városvezető a városi ingatlanok privatizálásán marakodott Anatolij Csubajsz első miniszterelnök-helyettessel. A városi rendőrség természetesen az önkormányzatnak, az FSZB pedig a Kremlnek dolgozott.

– Úgy hallottam, a LogoVAZ-nál történt villongás politikai színezetű volt – városháza kontra Kreml –, és a polgármester ürügyül próbálta használni a Lisztyjev-gyilkosságot, hogy megszabaduljon Borisztól. Igaz ez? A kurgánosok tevékenységének volt valami köze ehhez? – kérdeztem.

– Lehetett – válaszolta Szása. – Akkoriban egyáltalán nem értettem a politikához. Oper létemre nem azt figyeltem, hanem a nyomokat. Lisztyjevet azonban nem a polgármester gyilkoltatta meg. És 94-ben nem a polgármester próbálta fölrobbantani Boriszt. Szóval nem hagyhatjuk ki az egyenletből a maffiát. A zsaruk pedig sokkal közelebb állnak a maffiához, mint a saját feletteseikhez, nekem elhiheted. Biztosan tudtam, hogy a zsaruk, akik 95-ben Boriszért jöttek, valami rosszban sántikáltak. Abban azonban igazad van, hogy annak idején sokan úgy gondolták: a polgármester és a Kreml szembenállásáról szólt a dolog.

Egy kicsit hallgatott, rám pillantott, majd hozzátette:

– Neked meg Borisznak örökké a politikán jár az eszetek, de nem látjátok az embereket, ez a nagy hibátok. A mi munkánk-

ban az egyén a legfontosabb tényező. Luzskovban nem bíztam, Boriszban viszont kezdettől fogva, és Trofimovban is. Korzsakovban egyáltalán nem, pedig ő meg Trofimov barátok voltak. Abban a LogoVAZ-os esetben megvédtem Boriszt, és magam mögött éreztem Trofimov támogatását, kettejükben bíztam. A Kreml meg a polgármester a legkevésbé sem érdekelt.

Lisztyjev gyilkosai nem kerültek kézre. Tucatnyi hírhedt bérgyilkosság zajlott le az 1990-es években, Galina Sztarovojtova liberális képviselőnő lelövésétől a Dmitrij Holodov oknyomozó újságíró elleni bombamerényleten át Ivan Kivelidi neves bankár megmérgezéséig.

Az ORT mindazonáltal továbbra is terv szerint sugárzott, és fenntartotta három hónapos hirdetési moratóriumát. Ami Szását és Boriszt illeti, olyan kapcsolat alakult ki közöttük, amely csak azoknál fordul elő, akik együtt néztek szembe halálos veszéllyel – nem barátság vagy rokonszenv, hanem az egymás melletti különleges kitartás, amit semmi más nem írhat felül.

Borisz első ösztöne azt súgta, hogy – az akkori Moszkvára teljesen jellemzően – egyszerűen pénzzel fizessen Szásának élete megmentéséért. Annyira azonban már ismerte Szását, hogy tudja: ezt úgysem fogadná el, sőt talán még sértésnek is venné. Elhatározta tehát, hogy olyasmit ad neki, amiről a legtöbb volt szovjet polgár csak álmodhatott: összeköti a kellemest a hasznossal, és külföldi utazásra viszi. Az ellene megkísérelt merénylet és Lisztyjev meggyilkolása után jogosan aggódhatott a biztonságáért, Szása társaságának ebből a szempontból is örült.

Egyetlen telefonhívás Korzsakovnak elegendő volt, hogy elintézzenek egy megbízást Szásának, aki 1995 márciusában „fedőokmánnyal" – Alekszandr Volkov, a berni orosz nagykövetség másodtitkára nevére kiállított diplomáciai útlevéllel – a zsebében Berezovszkij lökhajtásos magángépén repült el élete első külföldi útjára.

Svájcból fölhívta Marinát, és izgatottan újságolta neki:

– Nem fogod elhinni: ezek a szállodában nem zárják be az ajtót, a zsaruk meg olyan udvariasak, mint a te professzoraid!

– Ráértél zsarukkal foglalkozni? – lepődött meg Marina.

– Majd elmondom, ha hazamegyek – felelte Szása.

Visszatérésekor átnyújtotta feleségének az ajándék francia parfümöt, Toliknak pedig egymás utáni méretekben a következő öt évre való farmerszerelést, ami moszkvai mércével elképesztő luxusnak számított:

– Ki tudja, mit hoz a jövő, de legalább egy probléma kipipálva – nevetett.

A svájci zsaruk történetét is elmesélte az asszonynak. A találkozás maradandó benyomást gyakorolt Szására. Borisz egy Mercedes sportautót vezetett, mellette a felesége, Léna ült, a szűk hátsó ülésen pedig Szása. Berezovszkij moszkvai szokás szerint fittyet hányt a közlekedési szabályokra, vad iramban hajtott, és többször is átlépte a záróvonalat. Két rendkívül udvarias rendőr kezében kötöttek ki. Moszkvában az efféle ügyet az ember a jogosítványába behajtogatott húszdollárossal „oldotta meg". Itt azonban szóba sem jöhetett ilyesmi: a társaságot előállították az alpesi Château-d'Oeux városka rendőrőrsére. Boriszt, Lénát és Szását vasajtós-kukucskálós zárkába csukták, az irataikat elvették.

Szásának eszébe sem jutott, hogy ál-személyazonossága menti meg. Két óra múlva visszatértek az udvarias rendőrök.

– Bocsánatot kérünk – mondták. – Nincs jogunk fogva tartani önt, diplomáciai mentességet élvez. Némi időbe tellett, amíg a nagykövetségük visszaigazolást küldött, de most már minden rendben van.

Visszaadták hamis útlevelét, és nem mutattak meglepődést, amiért az orosz nagykövetség másodtitkára nem beszél idegen nyelven.

Mai szemmel Szása svájci jelenléte talán nem csak pillanatnyi óvatosság volt Borisz részéről. Jó néhány évvel később egy Nyu-

gatra dezertált orosz, aki behatóan ismerte az SZVR, az orosz külföldi hírszerző szolgálat működését, elmondta nekem, hogy a moszkvai központban óriási riadalmat keltett Berezovszkij terve, miszerint privatizálja az orosz nemzeti légitársaságot, az Aeroflotot, amely szerte a világon hagyományosan több száz kém fedőszerve volt. Ezért 1995 áprilisában titkos telex ment a genfi irodába, hogy kísérjék figyelemmel Berezovszkij látogatását, amelyről az SZVR azt gyanította, hogy összefügg egy lausanne-i pénzügyi és értékesítési központ létrehozásával, illetve ennek révén a légitársaság pénzforgalmának a kémügynökség kezéből való kivételével. A látogatásról szóló hírszerzési jelentésből eredt a híres „Aeroflot-ügy", amely még sok esztendővel később is kísértette Berezovszkijt.

1995. február 8.: Orosz csapatok végül beveszik Groznijt. A harcokban huszonhétezer polgári személy vesztette életét, a pusztító erejű légi és tüzérségi támadások a földdel tették egyenlővé a várost. Az orosz csapatok sok más települést is szőnyegbombáznak. A polgári lakosságot nem hagyják elmenekülni. A segélyszervezeteket nem engedik a helyszínre. A csecsen harcosok a hegyekbe vonulnak vissza, és partizánháborút kezdenek.

Szása eleinte lényegében mellékzöngének, elterelő műveletnek tekintette a háborút, amely elvonta a Hivatal figyelmét és erőforrásait arról, amit ő központi problémának tartott: a rendőrségen és a titkosszolgálatokon belül elharapódzott korrupcióról meg bűnözésről. Biztosra vette, hogy a háború hamarosan véget ér, ahogyan az elnök és a tábornokok ígérték. Csaknem egy éven át sok hosszú estét töltött otthon a konyhaasztalnál, és színes ábrákat rajzolt az FSZB-s és belügyminisztériumi fejesek maffiakapcsolatairól. Még Jelcinhez címzett feljegyzést is írt erről, amelyet Marina legalább tucatszor átgépelt.

Miután azonban megismerkedett Berezovszkijjal, nem küldte el a levelet. Úgy tűnt, Borisz jobb utat kínál küldetése előmozdítására: közvetlen összeköttetést a Kremllel. Bizonyos tábornokokról szóló történetekkel nyaggatta Boriszt, akik az általa kiválóan ismert világgal: a szolncevói, kurgani vagy podolszki maffiával tartottak kapcsolatot. Végül Borisz találkozót szervezett neki, méghozzá nemcsak Korzsakovval, hanem Mihail Barszukovval, az FSZB igazgatójával, valamint Vlagyimir Ovcsinszkij belügyminiszter-helyettessel is, hogy közvetlenül Szásától hallhassák, mi folyik a hivatalaikban.

A találkozók azonban nem jártak sikerrel. Miként Korzsakov 2006. december 14-én a *Komszomolszkaja Pravdá*nak adott nyilatkozatában emlékezett, nem tetszett neki Szása és a mondanivalója: „Beállított hozzám ez a sovány, borostás, loboncos hajú őrnagy kitaposott, koszos cipőben, cejgnadrágban, térdig lógó pulóverben. Ide-oda cikázott a tekintete." Korzsakov másfél órán át hallgatta, azután kérdéseket tett föl neki. „Kiderült, hogy az egyik barátom azon a »csúnya« osztályon dolgozik, ahonnan Litvinyenko »lepattant«. Még Afganisztánban szolgáltam együtt az illetővel. Bíztam benne, abszolút rendes srác volt, igazi harcos. Kértem, hogy keressen föl, és beszéltem neki Litvinyenko látogatásáról. Mire ő: – Ismersz, nem? Egy szavát se hidd el ennek a vádaskodó patkány Litvinyenkónak!"

Ovcsinszkij ugyancsak kelletlenül hallgatta Szása helyzetelemzését. „Furcsán, alig érthetően beszélt – mondta Ovcsinszkij a *Csasz* lettországi orosz napilapban 2006. december 30-án megjelent interjúban. – Eljött hozzám, és beszámolt azokról az embereinkről, akik a szervezett bűnözéssel foglalkoztak. Korrupciót próbált leleplezni a minisztérium vezetésében. Először úgy gondoltam, Litvinyenko afféle kiscserkész, aki nagyon komolyan veszi a

munkáját... Sokakat megvádolt, híres szakemberek nevét említette, de tudja, az állításaiból semmi sem igazolódott be."

– Szörnyen naiv voltam – mesélte Szása ezekről a találkozókról. – Azt hittem, mivel ők a nagyfőnökök, gondjuk lesz rá, hogy véget vessenek a zavarosban halászásnak a titkosszolgálatoknál. Korántsem. Valahányszor a szálak elég magasra vezettek, kiderült, hogy az érintett személy valakinek a puszipajtása vagy atyafija, netán bajtársa. Mindössze annyit értem el, hogy sajátos hírnevet vívtam ki magamnak: én lettem a falu bolondja. Azután fölfedeztem, hogy a felső szféráknak még több közük van a bűnözőkhöz, mint a középvezetésnek. Nem csoda, hogy nyakra-főre vásárolták föl azokat a villákat meg Mercedeseket, holott igencsak hitvány fizetést kaptak. Az egész rendszer velejéig romlott volt. Rengeteg anyagot szedtem össze a témáról.

Isztambulba menet Szása háromórás előadást tartott nekem a Kontora 1995 körüli életéről és moráljáról: a korrupció meghonosodásáról, meg hogy a régi marxista ideológia kimúlásával a szolgálat küldetés nélkül maradt. Az így keletkezett űrt pedig pénzzel töltötték ki.

– Az FSZB tovább gyűjtötte az információkat – magyarázta Szása. – Az információ árucikk. Az információ hatalom. Felhasználható piaci problémák megoldására, nyomásgyakorlásra a konkurenciával szemben. Az FSZB így megtalálta a maga piacát.

A bíróságok nem működtek, ahogy a jogszabályok sem.

– Ha valakit átvert az üzlettársa vagy nem fizetett az adósa, esetleg nem teljesített a beszállítója, ugyan kihez fordulhatott volna a panaszával? És akkor a primitív védelmipénz-szedésről még nem is beszéltem. Amint a nyers erő árucikké vált, kereslet is támadt rá. Pártfogók léptek színre, akik oltalmat nyújtottak a vállalkozásnak. Ezt eleinte a maffia biztosította, azután a rendőrség, és hamarosan a mieink is rájöttek, merre hány méter, akkor pedig elkezdődött a vetélkedés a gengszterek, a zsaruk meg a Hivatal között a piac felosztásáért. Ahogy a rendőrség és az FSZB versenyképesebbé vált, kiszorította a bandákat a piacról. Sok esetben azonban a verseny helyébe együttműködés lépett, és a titkosszolgálatok maguk is gengszterbandákká váltak.

Abban az egyben Szása minden barátja és ellensége egyetértett, hogy fenomenális memóriával bírt. Konkrét esetek, címek, telefonszámok és nevek százait tartotta fejben. Ezek együttvéve elborzasztó képet alkottak arról a bűnözési hullámról, amely fokozatosan elborította az új Oroszország jogrendjének intézményeit.

Mire azon a 2000-beli mindenszentekre virradó éjszakán Isztambulba értünk, kapcsolat alakult ki közöttünk, és nem csak a barátság meg a Szása szabadságba menekülésért létrehozott partnerség okán. Párhuzamokat fedeztünk föl egymás életében, összekötött bennünket Borisz Berezovszkij és két egészen különböző megközelítés egyazon célhoz: a nyitott és szabad Oroszország fenntartásához.

Szása számára 1995 vízválasztó év volt. Mindinkább meggyőződésévé vált, hogy a háborúban, amelyet vív, nem ígérkezik könnyű győzelem, de úgy gondolta, Borisz Berezovszkij és a kremlbeliek segíteni fognak neki. Számomra 1995-tel kezdődött a belépés a Kreml oligarcháinak viharos világába és a belső kör hatalmi harcába.

II. rész

HARC A KREMLÉRT

3. fejezet

A RABLÓBÁRÓ

Moszkva, 1995 tavasza

Áthajtottunk az elegáns Rubljovka nyaralótelepen, ahol a sztálini éra óta a Kreml lakóinak dácsái csoportosultak. Mielőtt emigráltam Oroszországból, az 1970-es években már jártam itt. Kívülről minden úgy festett, mint a régi szovjet időkben: ugyanazok a szögesdróttal koronázott, okkersárga kerítésfalak, ugyanaz a súlyos kapu, kukucskálóval az őröknek, ugyanazok a „Megállni tilos" táblák az országút mentén.

Kocsibehajtóra kanyarodtunk. A sofőröm tülkölt, mire légideszantos gyakorló egyenruhába öltözött biztonsági őr jött ki egy bódéból. Szenvtelenül bámult, majd továbbintett bennünket. Vaskapu tárult ki csikorogva, és hatalmas fenyőligetbe gördültünk. A fákon túl az állami dácsák hagyományos stílusában épült téglaház emelkedett, vagyis fantáziátlan, vörös téglás és beton lakótömb. A fekvése annál lenyűgözőbb: festői kilátással a Moszkva folyóra. Kísérőm, Arkagyij Jevsztafjev, Anatolij Csubajsz első miniszterelnök-helyettes sajtótitkára elmagyarázta, hogy ez valaha az egyik utolsó szovjet kormányfő, Nyikolaj Rizskov dácsája volt.

Aznap délelőtt, amikor Arkagyij felhívott, hogy szeretne megismertetni valakivel, nem árulta el, ki az:

– Majd meglátja. Nem telefontéma.

Most egy biztonsági őrnek látszó inas kísért bennünket át a házon, ki a kertbe, egy napfényes részre állított, fehér abroszos uzsonnaasztalhoz.

– Mondja, ez is olyan, mint Soros háza, vagy akad még fejlesztenivalónk? – nyitott élcelődéssel a házigazda: Borisz Berezovszkij.

Négy fiatal, pókerarcú, szmokingos és fehér kesztyűs fickó szolgált ki bennünket, akik sehogy sem illettek ide, a tavaszi zöldhöz, de éppenséggel a rideg pártépítmény stílusához sem. Többen is ültek az asztalnál, de Berezovszkij uralta a terepet. Lelkesítő beszédet mondott az orosz televíziózás jövőjéről, géppuskatempóban ontotta a szavakat, beszéde azonban szemlátomást így sem tudott lépést tartani gondolatainak iramával.

A farmeres-pulóveres Berezovszkij még inkább kiritt a környezetből, se apparatcsik, se – ránézésre – kapitalista nem lévén. Inkább őrült matematikusnak tetszett, ahogy hadarva fejtegetett egy mélyenszántóan elegáns elméletet, miközben hallgatóságát kisszerű, hétköznapi kérdések foglalkoztatták. Az életben sokkal rendesebbnek tűnt, mint a tévében; kopasz feje csillogott a napsütésben, valahogy mégsem öregítette fiatalos, kifejező arcát. Villogó, sötét szeme és szüntelen gesztikulálása energikusabbnak mutatta személyesen, mint a képernyőn.

Berezovszkij bemutatkozó szellemessége több volt holmi újgazdag hangulatoldónál. Azért kéretett ide, mert Soros Györgynek dolgoztam, s azt remélte, a láthatáron kirajzolódott, nagyszabású privatizációs ügyletei támogatására csábíthatja a világhírű milliárdost. Többé-kevésbé sejtettem, miért invitáltak Berezovszkij uzsonnaasztalához. Csak azt nem tudtam, hogy hamarosan a naprendszer új bolygójára – Boriszföldre – lépek, amelyen a következő évtizedben közlekedem majd.

Igyekeztem udvariasan reagálni Berezovszkij élcére. Soros nyári rezidenciája, az El Mirador elragadó mexikói stílusú hacienda a Long Island-i Southamptonban. Ennyi tellett tőlem:
– Van némi hasonlóság, bár az épület stílusa eltérő.

– Mihelyt túl leszünk a választáson, majd ingatlannal is foglalkozunk – felelte Berezovszkij. – Szeretném meghívni Soros urat a dácsámba, ha legközelebb Moszkvában jár. Ránk fér, hogy tanuljunk tőle. Hogy besszre játszotta a fontot! Elképesztő fickó, csúcs!

Berezovszkij 1992. szeptember 16-ára, azaz a „fekete szerdára" utalt, amikor Soros a világ valutapiacain a brit kormánnyal szemben spekulált, a font leértékelésére kényszerítette Londont, és egyetlen nap alatt egymilliárd dollárt keresett. Ez ragasztotta rá a jelzőt: „Az ember, aki megrendítette az angol jegybankot."

Soros a fekete szerda révén az újsütetű orosz tőkések példaképévé vált, de ő maga vegyes érzelmekkel viseltetett az oroszországi fejlemények iránt. Ottani fő társalkodópartnere, Anatolij Csubajsz robbanásszerű privatizálását a csodálat és a rosszallás elegyével figyelte. Egyfelől önkéntelenül bámulta Csubajsz grandiózus fegyvertényeit: a fiatalos miniszterelnök-helyettes nem sokkal több mint három év alatt lényegében visszájára fordította a bolsevikok forradalmát, akik hetven esztendővel azelőtt tengernyi vérontással sajátították ki a magántulajdont. Csubajsz az államosított vagyon nagy részét visszaadta magánkézbe, méghozzá szinte vérontás nélkül – azaz nem számítva a Legfelső Tanács 1993-as megrohamozását vagy az országszerte több száz áldozatot követelő „üzleti vitákat".

Csubajsz mégsem egészen Soros szája íze szerint intézte a dolgokat. A kihívó, érdes modorú miniszterelnök-helyettes nemcsak a kommunisták ősellensége volt, hanem a szabadpiac radikális híve is, aki abból indult ki, hogy a gazdaság szabadsága nyomán majd automatikusan létrejön a jog uralma is. Ha nyitottá teszik a gazdaságot, a társadalmi viszonyok majd maguktól kiforrnak. Sorost másfelől elborzasztották a féktelen kapitalizmus förtelmes következményei. Vitájuk 1995 januárjában a svájci síparadicsom-

ban, Davosban rendezett világgazdasági fórumon pattant ki, ahol Csubajsz bejelentette az egész világnak, hogy az oroszországi privatizáció a magántulajdonosok új osztályát teremtette meg, olyan embereket, akik az új, szabad Oroszország gerincét alkotják.

Csubajsz Jelcin helyett érkezett Davosba, akit a háborús helyzet tartóztatott Moszkvában; a szilveszteri grozniji összeomlás még túlságosan közel volt. Mialatt a delegátusok összegyűltek, hogy meghallgassák Csubajsz beszédét, Csecsenföldön folytatódtak a véres harcok.

Csubajsz beszéde mindazonáltal diadalmaskodott. Addigra éppen befejezte a tömeges privatizálás első szakaszát, amelyben minden egyes orosz állampolgár kuponokat kapott, s ezeket állami vállalatok részvényeire válthatta. Persze sok kupont vásároltak föl spekulánsok és „vörös igazgatók", azaz volt szovjet gyárvezetők, Csubajsznak azonban még így is több millió embert sikerült részvényessé tennie.

A megfigyelők zöme vágtató inflációt és káoszt jövendölt, de a pesszimisták felsültek: az inflációt féken tartották. A privatizáció statisztikai adatai magukért beszéltek. Jelcin a kommunisták intrikái ellenére hatalmon maradt.

– Reformunk visszafordíthatatlan! – nyilatkozta Csubajsz.

Soros, a sokak által csodált guru Davosban válaszul „rablóbáróknak" nevezte az új orosz kapitalistákat.

– Reménykedtem, hogy rendes átmenetet látok majd egy nyitott társadalomba, egy jogrenden alapuló, piacközpontú, demokratikus rendszerbe. Ez a kísérlet alapjában véve meghiúsult – kesergett. – Új rendszer azonban csakugyan kialakult: a vadkapitalizmus.

Igaz, hozzátette azt is:

– Nyers és rút, de igen életképes, önszervező rendszer. Azért arathat sikert, mert már megjelentek olyan gazdasági érdekeltségek, amelyek tudják, miként védjék meg magukat. – Majd kifejtette, mi a gond: – Ez a rendszer hallatlan mértékű társadalmi igazságtalanságot termel, a civilizált értékrend hanyatlik, a csalódottság és irányvesztés politikai visszarendeződéshez és idegengyűlölő, nacionalista hangulathoz vezethet.

Soros és Csubajsz az évek során többször is tárgyalt, főként az előbbi különféle emberbaráti kezdeményezéseivel összefüggő moszkvai látogatásai alkalmával. Sokszor csatlakoztam hozzájuk, de mintha süketek párbeszédét hallgattam volna. A piacgazdaságot bálványozó Csubajsz azt hajtogatta, hogy a magántulajdon végül minden társadalmi és politikai problémát megold; a demokrácia és a szabadság, a társadalmi erkölcs, a jogrend és a liberális államforma éppoly biztosan következik a kapitalizmusból, mint ahogy Adam Smith láthatatlan keze megfelelő árakat teremt.

A félig-meddig keynesiánus, félig-meddig titkon szocialista Soros viszont úgy vélte, válságos pillanatokban elkerülhetetlen az állami beavatkozás. Azt tanácsolta Csubajsznak, hogy újra vezessen be vámokat, amelyek megoltalmazzák az orosz gazdaság legsebezhetőbb szektorait, és támogassa Soros saját washingtoni kampányát, hogy Oroszország számára nyugati gazdasági segélyből finanszírozott szociális védőhálót, „szociális Marshall-tervet" hozzanak létre, amely több milliárd dollárt juttatna az orosz átlagemberek kezébe, és ezzel „berúgja" a kereslet motorját. Csubajsz azt kívánta, Soros álljon az élre, maga is fektessen be Oroszországban, Sorost azonban lekötötték sok millió dolláros jótékonysági akciói, és nem óhajtotta az üzletet a filantrópiával keverni. Ráadásul a kommunisták térnyerése esetén befektetői szempontból kockázatosnak ítélte Oroszországot.

Most, Berezovszkij uzsonnaasztalánál Boriszon volt a sor, hogy megpróbálja üzlettársi kapcsolatra csábítani Györgyöt. Borisz szilárdul hite, hogy az ő ORT televíziójának kétszázmilliós nézőtábora előbb-utóbb hatalmas hirdetési piaccá válik, és a hálózatba

eszközölt befektetése busásan megtérül. Közben azonban 170 millió dolláros deficittel nézett szembe, és arra nem futotta neki. Kifejtette, hogy mintegy százmillió dolláros kölcsönt szeretne kérni Sorostól, zálogfedezetként ORT-részvényeket kínálna, valamint további részvényvásárlási opciót. Állítása szerint ez a csomag egymilliárdot ért. Ráadásul az új, haladó szellemű televízió támogatásával Soros csakugyan segíthetné a demokráciát Oroszországban. Elvégre – jegyezte meg – Soros már százmillió dollárral segített orosz tudósokat anélkül, hogy bármit is kapott volna cserébe.

– Egyébként miért nevez bennünket rablóbáróknak? Talán azt képzeli, mind gengszterek vagyunk itt, mint Al Capone? – kérdezte Borisz.

– Nem egészen – feleltem.

Elmeséltem neki az amerikai aranykor iparmágnásainak és pénzembereinek történetét. Beszéltem neki newporti kastélyaikról, ahová most éppúgy tanulmányi kirándulásra viszik az iskolásokat, ahogyan a szovjet gyermekeket, miként mindketten élénken emlékezhettünk, valaha a Lenin-mauzóleumhoz.

– Azokra az emberekre nem azért emlékezünk, ahogyan a pénzüket keresték, hiszen nem voltak angyalok, hanem az amerikai ipar felépítéséért és emberbaráti tevékenységükért. Így jött létre a Carnegie Hall, a Rockefeller Alapítvány és a Vanderbilt Egyetem. Ezért ad Soros pénzt orosz tudósoknak. Azt szeretné, ha nem úgy maradna meg mások emlékezetében, mint „az ember, aki megrendítette az angol jegybankot", hanem a volt Szovjetunió demokráciájának védnökeként.

Borisz mintha egy pillanatra elgondolkozott volna, de éppoly gyorsan elkészült a válasszal, mint máskor.

– Igazán érdekes. No, mi is így teszünk majd, mihelyt módunkban áll. Hallott már az én Diadal Alapítványomról? Művészeti díjakat ítél oda. Mi lenne, ha hozzájárulnék az önök Tudományos Alapítványához, mondjuk, másfél millióval? Soros egyetértene?

A beszélgetés végére fölismertük egymásban a rokon lelket, és megtaláltuk a közös nyelvet. Azonos korosztályhoz tartoztunk, és a szovjet zsidó értelmiségnek ugyanabból a köreiből származtunk. Csupán a sors húsz évvel azelőtti szeszélye lökte életünket más-más irányba, engem az emigráció és az amerikai egyetemi pálya felé, őt pedig a Szovjet Tudományos Akadémia útvesztőjébe, majd a Jelcin-forradalom aranylázába.

Megismerkedésünk pillanatától fogva nem tudtam elhessenteni a gondolatot, hogy Berezovszkij nem illik az orosz hatalmi berendezkedés ökoszisztémájába: ő a rubljovkai nagy Gatsby, akinek nyughatatlan természete és merész jövőképe összeférhetetlen a Kreml falait átható tespedt, mégis gyilkos szellemiséggel.

A LogoVAZ ifjú tudósoknak járó ösztöndíját a Soros Alapítvány keretében 1995 nyarán, a moszkvai tudományos minisztérium dísztermében hirdették meg. Soros és Borisz a televíziós kamerák zümmögése közben kezet fogott. Soros beszédet mondott arról, hogy új orosz tőkés osztály veszi át a filantrópia stafétabotját:

– A kapitalizmus Oroszországban még csak most kezdődik, elvégre az embernek előbb meg kell keresnie a pénzt, hogy aztán kiadhassa. Nagy örömömre szolgál, hogy önnek ilyen jól megy, és hogy hozzám hasonlóan vélekedik a tudomány és a művelődés fontosságáról.

Borisz ragyogott.

Amikor azonban elhajtottunk a ceremóniáról, Soros más hangot ütött meg. Megemlítettem a nagy gatsbys párhuzamot.

– Valóban szimpatizálok Berezovszkijjal – mondta Soros György –, de attól tartok, rosszul fogja végezni. Fölfelé kapaszkodik, és nem tudja, hol kell megállnia. Márpedig minél magasabbra hág valaki, annál nagyobbat eshet.

Nyár végére jelentősen rosszabbodtak Soros oroszországi előrejelzései. Azt mondta, Jelcin két tűz közé került, társadalmi vál-

sággal birkózik, miközben a költségvetése javát biztosító Nemzetközi Valutaalap meg a Világbank szorongatja, hogy tartsa kordában a költekezést. Csecsenföldön a jelek szerint kicsúszott a kezéből a hadsereg feletti ellenőrzés, és a háborús erőszak spirálja fölfelé tör.

1995 tavasza: Egyre szaporodnak a csecsen rajtaütések, a szeparatisták az egész háborús övezetben utakat aknáznak alá. Június 14-én nyolcvan lázadó Samil Baszajev hadúr vezetésével elfoglal egy kórházat a csecsen határtól 110 kilométerre fekvő Bugyonnovszk orosz városban, és több mint ezerötszáz túszt ejt. A feszült patthelyzet – amelyet a kórház visszavételére irányuló orosz kísérletek rendre hiába szakítanak meg – végül alkuhoz vezet: a túszok zömét elengedik, cserébe Jelcin beleegyezik a tűzszünetbe, hozzájárul a tárgyalásokhoz. A fegyveresek hősökként térnek vissza Csecsenföldre. Viktor Csernomirgyin orosz kormányfő, aki a televízió nyilvánossága előtt folytat tárgyalásokat Baszajevvel, a Kreml galambjainak vezéralakjává válik.

– Oroszország fekete lyukba zuhan, amelybe az egész térséget magával rántja – jósolta Soros komoran a nyár végén. Arra kért, fokozatosan fogjam vissza a tudományos programot, hogy „ne szórjuk a pénzt semmiért".

Még mindig húzódozott attól, hogy fontolóra vegye az ORT-nek nyújtandó kölcsönt.

– Borisznak stratégiai partner kell, nekem pedig fogalmam sincs a televíziózásról – mondta. – Viszont bemutathatom őt valakinek.

A kiszemelt partner, az egyik nagy amerikai hálózat befektetője azonban szintén nem akart kölcsönt adni Borisznak. Ehelyett egyszerűen azt ajánlotta, hogy megvásárolja az ORT egy részét. Borisz azt felelte, hogy ez lehetetlen, mert a kommunisták a dumában óriási hűhót csapnának, ha megtudnák, hogy az egyes

csatornát amerikaiaknak adják el. Na de ha így áll a helyzet, akkor még egy kölcsön is óriási politikai kockázattal járna – vélte a stratégiai partner, és az ügylet nem jött létre.

Az egyetlen örömhír az volt, hogy az átszervezett egyes csatorna sikere minden várakozást felülmúlt. Egy új gárda a vállig érő hajú, fiatal értelmiségi, Konsztantyin Ernszt liberális újságíró vezetésével átalakította a műsorszerkezetet, megváltoztatta a híradások kereteit és stílusát, és fiatal nézőknek szóló szórakoztató műsorokat gyártott. A hálózat a dinamikus, virágzó, Nyugat-barát Oroszország képének megteremtésére törekedett, egy olyan országéra, ahol élni jó – hacsak a kommunisták vissza nem rángatják a szovjet múltba. A nézettség folyamatosan emelkedett, lassanként megelőzte az NTV-ét, de a fő probléma megoldatlan maradt: a hálózat továbbra is hatalmas veszteséggel működött. Borisz egyfolytában pénz után kutatott, hogy működésben tartsa. Úgy gondolta, csak egy évig, az elnökválasztásig kell időt nyernie.

Biztosra vette, hogy Jelcin győzelme után sorban állnak majd nála a külföldi befektetők. Egyszer, amikor a Klub teraszán ültünk, és egy hihetetlenül finom palack Château Latourt, Borisz kedvenc borát kortyolgattuk, megkérdeztem, mit tesz, ha Jelcin nem győz. Úgy nézett rám, mintha elment volna az eszem.

– Hogyhogy nem győz? Kizárt dolog! Verekedtél sráckorodban?

– Nem – vallottam be.

– Úgy nem is lehet bunyózni, ha az ember arra gondol, hogy megverhetik. Sőt nemcsak megverhetik, hanem lámpavasra is lógathatják! Nekem eszembe sem jut a vereség. Ez itt nem cincinnati helyhatósági választás, öregem, hanem forradalom!

Csubajsz davosi beszéde ellenére továbbra is kapkodott. Kuponos programjával már a gazdaság több mint felét privatizálta, de kis- és középvállalkozások tömkelege formájában. Egyelőre nem

nyúlt a legnagyobb vállalatokhoz: a kőolaj- és földgázkitermeléshez, a bányászathoz, a távközléshez, a hadiiparhoz. Ezeket a vállalatokat továbbra is volt szovjet vezetőik üzemeltették, akik közül sokan közvetítő kereskedelmi cégeken keresztül elszipkázták a hasznot, majd pénzmosással szalonképesítették, vagy offshore adóparadicsomokban halmozták föl zsákmányukat.

Az állami nagyvállalatok vezetőit együttesen „igazgatói testületnek" nevezték, és erős érdekcsoportot képeztek, amelynek szószólója a Kremlben Oleg Szoszkovec, a szovjet hadiipar veteránja, a másik első miniszterelnök-helyettesi tárca birtokosa volt, Csubajsz fő vetélytársa a kabinetben. A dumában ülő kommunisták mellett ez az igazgatói testület jelentette a további privatizáció fő akadályát, mivel tagjai szívesen illeszkedtek volna be egy visszaállított tervgazdaságba, amennyiben a kommunisták ismét hatalomra jutnak.

Csubajsz, aki azon fáradozott, hogy az orosz gazdaság száz százalékát magánkézbe adja, úgy érezte, kifut az időből, ezért valamikor 1995 nyarán rendkívüli stratégiával állt elő: az állam egyetlen nagy lendülettel privatizálja a legnagyobb iparvállalatokat. Hadd vegyék át tőkések ezeket a cégeket. Ahelyett hogy csalárd igazgatók fölöznék le a bevételt, fizessenek a tulajdonosok nyereségadót. Az új tulajdonosok jó esetben segíthetnek Jelcinnek a kommunista támadás visszaverésében. Rosszabb esetben pedig a kommunisták, ha netán győznek, próbálják csak visszaállamosítani a magántulajdont!

Ezúttal azonban Csubajsz már nem engedhette meg magának, hogy ingyenesen bocsásson ki privatizációs kuponokat minden orosznak. Kellett a pénz. Az állami költségvetési bevételek ekkor csupán 37 milliárd dollárt tettek ki, míg a kiadások 52 milliárdot, azaz csaknem 30%-os deficitet gerjesztettek. A 15 dolláros hordónkénti áron exportált kőolaj nem hozott elegendő pénzt. Adót nem szedtek, és a közalkalmazottak fizetését folyósítani kellett. A csecsenföldi háború hónapról hónapra többe került.

A külföldi befektetések minimális szinten csordogáltak. Csubajsz tehát az egyedüli helyre fordult, ahol az országban pénzt találhatott: a kialakulóban lévő bankszektorhoz, amelyben egyáltalán nem létezett szovjet áthozatal. Ez száz százalékig új, magántulajdonú, előzmények nélkül létrehozott gazdasági szféra volt.

– 1996-ban a kommunisták hatalomra jutása vagy a vadkapitalizmus közül választhattam – magyarázta később maga Csubajsz. – Én a vadkapitalizmust választottam.

Kiszemelt tucatnyi bankárt, olyanokat, akikről tudta, hogy sohasem adnák be a derekukat a kommunistáknak, és fölkínálta nekik Oroszország „koronaékszereit": gázt, ásványkincseket, valamint az infrastrukturális szolgáltatások elemeit, cserébe pedig annyi pénzt kért, amennyit csak össze tudnak szedni. A kormány bankkölcsönöket vett föl, amelyekért biztosíték gyanánt vállalati részvényeket adott. Amennyiben nem törlesztik időben a kölcsönt, a bank kiárusíthatja a részvényeket – merő formalitásként, hiszen maga a bank ellenőrizte a folyamatot.

A „részvényért kölcsönt" vagyonárverésbe összesen tizenkét vállalatot vontak be: hat olajtársaságot, három gyárat és három hajótársaságot. Ezek 1,1 milliárd dollárt hoztak a kormánynak. A szerencsés rablóbárók a földkerekség leggazdagabb emberei között tudhatták magukat – feltéve hogy a választás után megtarthatják javaikat.

Ami Boriszt illeti, eleinte nem tervezte, hogy részt vesz az aukción, mivel nem volt bankja, és nem rendelkezett ennyi pénzzel. Meg aztán ott lógott a nyakán a tévéhálózat, amelynek telhetetlen bendője a gépkocsi-vállalkozásból származó összes profitját elnyelte. Az új oligarchák közül azonban ő állt a legközelebb a Kremlhez, ezért kiokoskodott egy megoldást, hogy a szükségből erényt kovácsoljon: megmagyarázta Csubajsznak és Korzsakovnak, a Kreml két potentátjának, hogy az ORT támogatása érdekében valami bevételi forrásra van szüksége. Elvégre az állam 51%-os üzletrész-tulajdonos, tehát némi felelősséggel tartozik a

veszteséges hálózatért. Zöld utat kapott. Sebtében még egy „árverést" hirdettek a szibériai Szibnyeft olajtársaság, az Orosz Föderáció hetedik legnagyobb kőolaj-kitermelője ellenőrző részvénycsomagjáért. Csubajsz közgazdászai legalább százmillió dollárra értékelték.

Csakhogy Borisznak nem volt százmillió dollárja sem, ennek az összegnek csupán körülbelül a felét tudta összekaparni.

1995. október 6.: Egy robbanószerkezet súlyosan megsebesíti Anatolij Romanov csecsenföldi orosz parancsnokot, a hadsereg csekély számú „galambjának" egyikét, aki éppen béketárgyalásokat folytatott a lázadókkal. A június óta tartó tűzszünet ezzel meghiúsul. Azt rebesgetik, hogy a Romanov elleni támadás a „háborús párt" műve, fő-fő rangú katonai és belbiztonsági emberek klikkjéé, akiknek nincsenek ínyükre Jelcin tárgyalásos rendezésre irányuló próbálkozásai. A védelmi és a belügyminiszter nyíltan totális háborúra szólít föl. Jelcin habozik.

Egy kora őszi napon Borisz telefonált, hogy „sürgős ügy" megbeszélésére a Klubba hívjon.

A Klub a legtöbb moszkvai szemében híres és titokzatos hely volt. Egy ottani látogatás a vendég társadalmi állását bizonyította. A borválaszték színvonaláról és a konyhafőnök szakácsművészetéről legendák keringtek. A Borisz elleni 1994-es merényletkísérlet nyomán a biztonsági intézkedések lenyűgöző méreteket öltöttek: voltak ott fémdetektorok, zárt láncú televíziós kamerák, személyazonosító rendszer, valamint a régi KGB-s Kreml-őrség viselkedéseire és szokásaira emlékeztető, vizsla tekintetű fiatalemberek sokasága.

A váróteremként is szolgáló bárban a pult mögött Moszkva első nagy felbontású tévékészüléke kapott helyet. Beállítottak egy fehér hangversenyzongorát, amelyen időnként Borisz egyik régi

barátja, egy fehér öltönyös, idős zsidó játszott. A sarokban, ki tudja, miért, egy kitömött krokodil díszelgett. Borisz folyton csúszásban volt, így látogatóinak rendszerint várakozniuk kellett. A légkört olyanra tervezték, hogy segítsen a látogatók e szüntelen folyamának kellemesen eltölteni az időt.

A Klubban mindenkor miniszterekbe, tévés személyiségekbe, parlamenti képviselőkbe, vezető újságírókba, kormányzókba és nyugati befektetőkbe ütközhetett az ember, de előfordultak olyanok is, akiket senki sem ismert, például gyakran ült az egyik sarokban egy csepp feltűnést sem keltő, farmeröltönyös fiatalember: Szása Litvinyenko őrnagy. Szásával többször is láttuk egymást a Klubban, mielőtt egyáltalán bemutatkoztunk.

Ezúttal egyenesen betessékeltek a bárból Borisz irodájába egy kis előtéren át, amelynek közepén barokk szökőkutacska bugyogott.

– Mit gondolsz, érdekelné Sorost egy ötvenmillió dollár körüli befektetés? – kezdte Borisz, mielőtt egyáltalán beléptem az ajtón.

Az ORT-s kölcsön kudarca után értelmetlennek tűnt újabb ajánlattal kopogtatni Sorosnál, de egyelőre meg sem mukkanhattam, mert Borisz elárasztott információkkal.

– Ezúttal nem veszteséges tévécsatornáról, hanem igazi, profittermelő olajtársaságról van szó. A teljes vertikumot átfogja: olajmező, finomító, exportterminál – a szovjet energiakomplexum ékköve. Rástartolunk az aukcióra, csak kissé szűkében vagyunk a pénznek, ezért szeretnék ajánlatot tenni Sorosnak, hogy felesben szálljon be.

– Egy pillanat! – akadékoskodtam. – Ezekre az árverésekre külföldieket nem engednek be.

– Az nem gond – jelentette ki Borisz. – Orosz jogi személyiségű céget alapítunk, amelyben Soros 50% mínusz egy részvénnyel szerepel. Világpiaci árakon az itteni olajtartalék talán ötmilliárd dollárt érhet. Nem számítva persze a politikai kockázatot. Mondd meg neki, hogy ezt nem szabad kihagynia. Itt a doku-

mentációs csomag. Ez most égetően sürgős. Amikor csak kell, azonnal New Yorkba repülhetek.

Továbbítottam az ajánlatot New Yorkba, és meglepve tapasztaltam, hogy Soros hajlandó fontolóra venni. Két hétig morfondírozott rajta. Figyeltem őt, és magamban totóztam: vajon átlépi-e a határt, és beszáll a vadkapitalizmus aranylázába?

Soros György nem rejti véka alá, hogy két személyiség él benne: az agyafúrt befektetőé, aki részvényesei érdekében jár el, meg a társadalmi reformeré, aki a világ jobbítására törekszik. Az érdek-összeütközés elkerülése végett nem szívesen üzletel olyan országokban, ahol emberbaráti tevékenységet folytat. Ez életre szóló lehetőségnek ígérkezett, végül mégis elhárította.

– Ez a csomag semmit sem ér – mondta. – Százat teszek egy ellen, hogy a kommunisták győznek, és érvénytelenítik mindezeket az aukciókat. Borisznak pedig azt tanácsolom, ő se vágjon bele. Mindenét bedobja ebbe a kalapba, és mindent el fog veszíteni.

Soros nem egyedül értékelte így a helyzetet. Borisz körbejárta összes nyugati és keleti partnerét a német Mercedes főnökeitől a koreai Daewoo tulajdonosaiig, de senki sem akarta megvásárolni a Szibnyeftet. Mindenki úgy gondolta, hogy Csubajsz kétes aukciós cselezése egy hónapig sem fog tartani, ha Jelcin távozik, ez utóbbi pedig biztosnak látszott.

Borisz végül mégis talált üzlettársat, egy Roman (Roma) Abramovics nevű, ismeretlen olajkereskedőt. A 29 éves, félszeg, kissé pufók, pirospozsgás arcú fickó farmerben meg pulóverben járt, és motorkerékpáron érkezett a Klubba. Senki sem tudta, honnan szedte az ötvenmillió dollárt.

– Hadd mutassalak be! – fogadott Borisz egyik nap a Klubban, amikor visszatértem Soros elutasító válaszával. – Ő Roma, az új partnerem. Nagyon érdekli a filantrópia, és azt hiszem, be kéne vennünk az új alapítvány kuratóriumába.

Borisz a legfrissebb projektemről, az Orosz Tudományos és Művelődési Társaságról beszélt, amelyet különféle újdonsült oligarchák adományaiból próbáltam megszervezni.

Nyomtam a szöveget az amerikai vállalkozás száz évvel azelőtti aranykoráról és az amerikai filantrópia pillléreiről. Roma udvariasan hallgatott, majd lesütött szemmel, szégyenlősen mosolyogva tűrte Borisz nyájaskodását, miszerint ő azon fiatalemberek egyike, akikre Oroszországnak szüksége van, „hogy normális országgá változtassák".

– Na, mi a véleményed? Klassz srác, még sok ilyen kéne! – lelkendezett Borisz, miután Roma anélkül távozott, hogy egy árva szót szólt volna.

Borisz keservesen megbánta azt a napot, amikor körébe vonta Romát: öt év múlva a félszeg fiatalember átvette a Szibnyeft meg az ORT ellenőrzését, s ő lett a Kreml következő szürke eminenciása és Oroszország leggazdagabb embere.

4. fejezet

A DAVOSI PAKTUM

1996. január 9–18.: Csecsen lázadók Szalman Radujev hadúr vezetésével támadást intéznek a dagesztáni Kizljar városa ellen. Elhurcolnak százhatvan túszt, de Pervomajszkoje határközségben orosz katonák körülzárják őket. Szása Litvinyenko más FSZB-sekkel együtt a reguláris hadsereg lövészárkaiban tartózkodik. Egyhetes ostrom és a falu bevételének többszöri megkísérlése után az orosz parancsnokok váltig állítják, hogy „nem maradt több túsz", és heves tüzérségi tűz alá veszik a falut, így számos túszt és néhány lázadót megölnek. Másnap reggel Radujev és a lázadók derékhada az orosz vonalakon át elmenekül, húsz túszt magukkal visznek Csecsenföldre. Litvinyenkót megdöbbenti a hadsereg brutalitása.

Svájc, Davos, 1996. február 3.

Vlagyimir Guszinszkij, becenevén Lúd, fölvette a telefont svájci hotelszobájában. Amikor meghallotta a hívó hangját, nem jutott szóhoz. Esküdt ellensége, Borisz Berezovszkij kereste.

Mindketten az 1996-os világgazdasági fórumon vettek részt.

– Vologya, nem gondolod, hogy fátylat boríthatnánk a múltra, és leülhetnénk beszélgetni? – kérdezte Borisz.

A volt színigazgatót és a moszkvai zsidó közösség egyik vezetőjét, a 43 éves Guszinszkijt egy időben Oroszország leggazdagabb emberének tartották – mármint azelőtt, hogy a „részvé-

nyért kölcsönt" szisztémája létre nem hozta az oligarchák új, még gazdagabb nemzedékét. Vagyonát Jurij Luzskov polgármesterhez fűződő barátságának köszönhette. A Lúd vezette Moszt Bank az önkormányzati pénzalapok fő betétgyűjtőjévé vált. Ingatlanvállalkozása lecsapott a városi hatáskörű privatizálással áruba bocsátott legjobb épületekre, telkekre. Emellett egy napilapot, egy heti hírmagazint, egy rádióállomást és az NTV-t birtokolta. A televíziós hálózat előszeretettel okozott fejfájást a Kremlnek, ugyanis éjt nappallá téve támadta intézkedéseit, és népszerű szatirikus politikai műsora, a *Kukli* (Bábok) adásaiban gúnyolta tisztségviselőit. A szemüveges értelmiségi Lúd politikai felfogása közel állt Grigorij Javlinszkijéhoz, a középbalos demokratikus politikuséhoz, Soros György barátjáéhoz. Guszinszkij nem kedvelte Jelcint, és tartott az elnök környezetében lévő katonai és állambiztonsági figurák klikkjétől.

Lúd és Berezovszkij rivalizálásának fordulatos története hónapokon át beszédtémát adott a moszkvaiaknak. Egy ízben Lúd öt hónapra Londonba kényszerült menekülni a városból, miután Borisz kremlbeli cimborája, Korzsakov tábornok verőembereket küldött a zaklatására. Ez volt az úgynevezett Moszt banki razzia.

Azon az emlékezetes 1994. decemberi napon Lúd gépkocsioszlopa a szokott módon indult el a vidéki dácsából. Elöl nagy sebességgel haladt egy autó, amelynek utasai az út két oldalát fürkészték. Azután következett Lúd páncélozott Mercedese, majd egy jobbra-balra kacsázó terepjáró gondoskodott arról, hogy senki se próbálkozzék előzéssel, végül egy ablaktalan furgon volt ejtőernyősök csapatát szállította egy Küklopsznak becézett, marcona, kopaszra borotvált gorilla vezetésével.

Egyszer csak híradás érkezett a testőrök fülhallgatóiban:

– Társaságot kaptunk.

Valaki a konvoj nyomába szegődött. Guszinszkij sofőrje tövig nyomta a gázpedált, száguldott a Moszt Bank központjába, amely a város egyik legmagasabb, a polgármesteri hivatalnak is

otthont adó épületében, a hajdani KGST-székházban, a szovjet tömb gazdasági koordinációs centrumában működött. Lúd testőrök védőpajzsa mögött gyorsan eltűnt odabent, és egyenesen a polgármester irodájának biztonságába sietett.

Néhány másodperc múlva befutottak az üldözői, mintegy harmincan, golyóálló mellényben és símaszkban, géppisztolyokkal és kézi gránátvetőkkel fölfegyverkezve. Lúd a következő két órában elszörnyedt hitetlenkedéssel figyelte a polgármester ablakából a támadókat, akik nyilvánvalóan valamelyik titkosszolgálathoz tartoztak. Lefegyverezték az embereit, és a hóba hasaltatták őket; majdnem két órán keresztül ott kellett feküdniük az összecsődült bámészkodók és a tévékamerák előtt. A helyszínre hívott városi rendőrség néhány szót váltott a támadókkal, majd csöndben elhajtott, akárcsak az FSZB-s osztag, amelyet a Moszt Bank személyzete abban a hiszemben riasztott, hogy bankrablás készül.

Végül a rohamcsapat éppoly rejtélyesen távozott, ahogyan fölbukkant, anélkül hogy igazolta volna magát vagy magyarázatot adott volna a rajtaütésre. Másnap reggel Lúd Londonba, a Park Lane Hotelbe menekítette a családját, és hónapokig ott is maradt. Roppant vállalati birodalmának menedzserei ide-oda ingáztak Moszkva és London között.

A Moszt banki razzia rejtélye néhány nap múlva tisztázódott, amikor Korzsakov színt vallott. Az ő emberei bántalmazták Lúd testőreit azzal az ürüggyel, hogy engedély nélküli fegyverek után kutatnak. Korzsakov azt állította, hogy ő csak elővigyázatosságból intézkedett, mivel Lúd konvoja ugyanazon az útvonalon haladt, amelyen az elnök szokott a Kremlbe menet, és az óvatosság sosem árt. Egyidejűleg azonban a tábornok sejteni engedte, hogy a rajtaütés személyes élvezetet is szerzett neki. „A lúdvadászat az egyik kedvenc időtöltésem" – nyilatkozta kajánkodva az *Argumenti i Fakti* orosz hetilap 1995. január 18-i számában. Sokan úgy vélték, ezzel állt bosszút, amiért az NTV bírálta a decemberben indított csecsenföldi háborút, őt pedig reménytelenül ostoba bábként gúnyolta a *Kukli* műsorában.

Annak idején jó néhányan hitték, hogy a Moszt banki razziát Berezovszkij buzdítására hajtották végre, elvégre barátkozott Korzsakovval. Négy hónappal később, amikor Berezovszkijt az 1995. március 1-jei Lisztyjev-gyilkosság nyomán kis híján elvitték a moszkvai rendőrök – de Szása Litvinyenko megmentette –, ugyanez az észjárás azt sugallta, hogy ez meg a polgármester bosszúja a Moszt banki razziáért.

Most, 1996 februárjában Berezovszkij és Lúd közvetlen konkurensek voltak a televíziózásban, Berezovszkij mégsem átallotta fölhívni és poharazásra invitálni Ludat. Lúd azonban tudni vélte, mire megy ki a játék. A dolgok akkori állása mellett magával az ördöggel is együtt vacsorált volna, ha némi útmutatást kaphat arra nézve, miként akadályozhatja meg az oroszországi elnökválasztás hátterében felrémlő katasztrófát.

Alig néhány hónappal korábban a privatizációs álomgépezet csikorogva megállt. A szerencsés bankárok hónapokon át arra a tudatra ébredtek, hogy immár nagyiparosok. Decemberben azonban a kormány magyarázat nélkül törölt három „részvényért kölcsönt" árverést a repülőgépiparban, köztük a híres, sugárhajtású vadászgépeket gyártó KB Szuhoj aukcióját. Azt beszélték, hogy a leállítás a Kreml egyik fő héjája, Pavel Gracsov védelmi miniszter műve.

Csubajsz helyzete egyre inkább megingott. Ahogy a júniusi választás mindenki gondolkodását beárnyékolta, a miniszterelnök-helyettes kétségkívül Jelcin legsúlyosabb tehertételévé vált. A kommunista propaganda első számú közellenséggé kiáltotta ki. „Nyugdíjba Jelcinnel, börtönbe Csubajsszal!" – kántálták minden politikai gyűlésen. Rosszakarói könyörtelenül kihasználták Csubajsz nem orosz családnevét és sajátos külsejét, kivált vö-

rös haját. Az orosz néphagyomány szerint ugyanis a vörös hajúak gyanúsak, fondorlatosak és megbízhatatlan jelleműek. Mindjárt elő is ásták a levéltárakból és világgá kürtölték Nagy Péter cár ezt alátámasztó háromszáz éves rendeletét, amely megtiltotta, hogy vörös hajúak tanúvallomást tegyenek.

Január elejére törésvonal keletkezett Jelcin belső körében. Egy Csubajsz-ellenes frakció Korzsakov vezetésével azt kezdte suttogni az elnök fülébe, hogy ideje föláldoznia „a privatizálót", ezzel legalább egy kicsit növelheti a népszerűségét.

Korzsakov csoportjához tartozott Szása nagyfőnöke, Mihail Barszukov FSZB-igazgató, valamint Oleg Szoszkovec miniszterelnök-helyettes, akiről Korzsakov azt remélte, hogy egy szép napon majd az elnöki székbe ül. Csubajsz liberális támogatói között szerepelt Andrej Kozirjev külügyminiszter, Szergej Filatov kabinetfőnök, továbbá Valentyin Jumasev újságíró, akinek Jelcin lányához fűződő barátsága végül házassággá érett, és aki maga is a Kreml jelentős hatalmi sakkjátékosává vált. Viktor Csernomirgyin kormányfő, a volt szovjet kőolaj- és gázipari főnök szigorúan semleges maradt, ahogyan Borisz Berezovszkij is. Csubajsz kezében fontos ütőkártyának tűnt, hogy Nyugaton kedvelték – a Clinton-kormányzattól a Világbankon és a Nemzetközi Valutaalapon át a Harvard Egyetem tanácsadóinak hadáig, akik az olyan tőkés intézmények felépítésében segédkeztek neki, mint a részvénypiac és az adóhivatal. Ez a kártya azonban a közvélemény szemében éppenséggel hátrányt jelentett.

Jelcin 1996. január 17-én bombaként ható lépéssel nyitotta meg választási kampányát. Menesztette Csubajszot és kabinetjének több liberális tagját, azt állítván, hogy „Csubajsz tehet mindenről". A mondat végigmennydörgött Oroszországon. A reformerek teljes vereséget szenvedtek. Jelcin a gazdasági tárca irányítására Csubajsz helyett Vlagyimir Kadannyikovot, a Volga autógyár igazgatóját nevezte ki, azét a vállalatét, amelyet Borisz a merényletkísérlet idején próbált meg privatizálni. Andrej Kozirjevet, a Nyugat-barát külügyminisztert egy őshéja, Jevgenyij Primakov, a külföldi hírszerzés főnöke váltotta föl. Filatov, a liberális kabinetfőnök lemondott, és egy másik keményvonalas, Nyikolaj Jegorov került a helyére.

Jelcin egyetlen lendülettel Csubajsz végzetét, Oleg Szoszkovec miniszterelnök-helyettest nevezte ki újraválasztási bizottsága elnökévé, helyetteseivé pedig a két tábornokot: az FSZO-s Korzsakovot és az FSZB-s Barszukovot. Azokban a hetekben a közvélemény-kutatások szerint a kommunista jelölt, Gennagyij Zjuganov állt az élen a valószínű szavazók 24%-ának támogatásával; mögötte Grigorij Javlinszkij, Soros szociáldemokrata barátja 11%-kal; a fasiszta Vlagyimir Zsirinovszkij 7%-kal; a különutas légideszantos, Alekszandr Lebegy tábornok 6%-kal; Jelcin pedig éppen csak a hibahatár fölött szerénykedett 5%-kal. A megkérdezettek fele határozatlan maradt.

Február 1-jén, amikor Berezovszkij megérkezett Davosba, fölfedezte, hogy az esemény egyik fő attrakciója Gennagyij Zjuganov, Oroszország lehetséges jövendő kommunista elnöke. A nyugati gazdasági vezetők Berezovszkij szavaival „úgy ragadtak rá, mint legyek a mézre". Ugyanakkor Csubajsz unatkozva lődörgött a svájci síparadicsomban, „akár egy magányos kísértet". Ő már lejárt lemez volt.

Zjuganov, a kopaszodó, 51 éves apparatcsik minden tőle telhetőt elkövetett, hogy nyugati ízlés szerinti szociáldemokratának állítsa be magát.

„Vegyes gazdaságot akarunk – nyilatkozta a *The New York Times*ban, William Safire rovatában. – A kommunizmus közösségi szellemet, fenntartható fejlődést, szellemi értékeket, komoly humán befektetéseket jelent."

– Megdöbbenten láttam, hogy ezt a sok nyugatit, köztük Sorost is, elszédítette Zjuganov – emlékezett Borisz. – Nem fogták

föl, hogy Zjuganov nem egyéb, mint a régi központi bizottság kirakatembere! Ha győznek, azonnal elkezdik a letartóztatásokat. Hogyhogy a Nyugat nem látta ezt?

Csakhogy Nyugaton, úgy mondják, akkor már leírták Jelcint. A sajtónak kiszivárogtatott egyik CIA-elemzésben szerepelt, hogy az orosz elnök alkoholista, aki már négy szívinfarktust vészelt át, és el fogja veszíteni a választást, ha egyáltalán megéri. Oroszország tehát vagy a kommunisták, vagy a hadsereg és a titkosszolgálatok koalíciója között választhat.

– Vége a játéknak – figyelmeztette Soros Boriszt, amikor Davosban együtt reggeliztek. – Azt tanácsolom, fogja a családját, adjon el, amit még tud, és hagyja el az országot, amíg nem késő.

Borisz azonban csökönyös volt és kalandvágyó. A Sorossal folytatott beszélgetés a kívánttal ellentétes hatást váltott ki belőle: még inkább fokozta vágyát, hogy mindenáron győzzön. Fölvette a telefont, és Ludat hívta.

Lúd két szempontból is Jelcin lényeges szövetségesének számított. Először azért, mert a komája, Luzskov polgármester, ez a tömzsi, kopasz, munkássapkás, mussolinis modorú férfi irányította Moszkvát, ahol a választópolgárok 10 százaléka lakott. Luzskov nélkül senki sem győzhetett a város szavazóurnáinál. Másodszor pedig azért, mert Guszinszkij NTV-je különös népszerűségnek örvendett az iskolázott oroszok körében, akik a szavazók 15 százalékát tették ki.

Miután Borisz leült Lúddal egy pohár italra, rögtön a tárgyra tért:

– Tudod, Vologya, mit csinálnak a kommunisták, ha hatalomra jutnak? Lecsuknak, mert gazdag zsidó vagy.

Lúd ezzel egyetértett. Borisz ezután rákezdett a mondókájára. A helyzet csak akkor menthető, ha egyesítik erőiket. Lúd ejtse Javlinszkijt, és vegye rá Luzskov polgármestert Jelcin jelöltségének támogatására. Borisz még Csubajszot is vissza akarta hozni a játékba. Sohasem végzett félmunkát.

Guszinszkijnek nyomós okai voltak, hogy visszautasítsa. Sokféle sérelmet okoztak neki a kremlbeliek, Korzsakov pribékjeitől kezdve, akik a hóba hasaltatták az embereit, egészen Csubajszig, aki kizárta a bankját a „részvényért kölcsönt" aranybányából. Ami a polgármestert illeti, komoly erőpróbát jelentett volna rávenni, hogy együttműködjék Csubajsszal: örökös konfliktusban álltak a moszkvai vállalatok privatizálása miatt, vitatkoztak, hogy azok önkormányzati vagy föderációs hatáskörbe tartoznak-e.

– Ha a kommunisták hatalomra jutnak… – kezdte ismét Borisz, de Lúd éppen Borisz saját érveit idézve szakította félbe: a kommunisták nem törődnek azzal, hogy Moszkva vagy a Kreml érdekeit szolgálta-e a privatizálás, úgyis mindent hatálytalanítanak; Javlinszkij esélytelen – zsidó lévén semmiképpen sem szerezhet többet a szavazatok 12%-ánál. Tehát eleve Jelcin tűnik a legkisebb rossznak. Lúd már-már hajlott arra, hogy igent mondjon.

Csakhogy, tette hozzá, Jelcin titkosszolgálatai meg a hadsereg nem csekélyebb fenyegetést jelentenek, mint a kommunisták. A csecsenföldi háborúnak pedig mindenáron véget kell vetni. Borisz tökéletesen egyetértett. Kezet fogtak a megállapodásra. Közös ellenségek ennél elütőbb hálótársakat is eredményeztek már, de erre a párosításra Moszkvában senki sem számított.

Borisz sorra telefonált a többi davosi oligarchának, akik a csüggedtség különféle stádiumaiban leledzettek, és haditanácsba invitálta őket. Csubajszot is meghívta. A régi pajtások módjára csevegő ősellenségek, Berezovszkij és Guszinszkij látványa biztosította a gyújtószikrát, és megszületett a „davosi csoport". Borisz felhatalmazást kapott, hogy érje el: az elnök fogadja a csoportot.

Borisz a Tánya–Válja duóhoz fűződő kapcsolatát vette igénybe, hogy Korzsakov feje fölött jusson az elnökhöz. Így nevezték

Tatyjana, az elnök lánya és Valentyin Jumasev újságíró elválaszthatatlan kettősét. Borisznak nem lehetett kétsége afelől, hogy a nagy hatalmú FSZO-igazgató tudomást szerez az ő szerepéről, és ezzel megmérgezi a viszonyukat. Korzsakov mindenkit feketelistára tett, aki az ő megkerülésével férkőzött az elnökhöz, akár a legártatlanabb ügy elintézése végett is. Ez pedig korántsem minősült ártatlan ügynek: Borisz a Korzsakov-puccs visszafordításán mesterkedett.

Jelcin valamikor február végén fogadta a Kremlben a davosi csoportot. Ez volt Borisz első komoly találkozása az elnökkel. Nem tudta biztosan, hogyan viselkedjék ezzel a kiismerhetetlen emberrel, akiben látszólag homlokegyenest ellentétes vonások ötvöződtek: határozottság válsághelyzetekben, bénultsággal határos tehetetlenség a közbeeső időkben, a szólásszabadságot és a polgárjogokat védelmező autokrata, a kommunistákat gyűlölő volt kommunista pártvezér, egy ízig-vérig szovjet egyéniség, aki egymaga verte szét a Szovjetuniót.

Jelcin beteg ember benyomását keltette. Közvetlenül szilveszter előtt újabb szívrohamot kapott, amit a stábjának sikerült eltitkolnia a sajtó elől. Püffedt arca és az egykori sportoló nagydarab, alkoholtól meg szívbajtól leromlott teste kimerültséget sugárzott. Berezovszkij tudta: Jelcint a felesége próbálja lebeszélni arról, hogy második hivatali időszakra pályázzék. Azt is tudta, hogy legbelső bizalmasa, Korzsakov már arra ösztökéli az elnököt, váltsa föl a mérsékelt kormányfőt, Csernomirgyint a héja Oleg Szoszkoveccel, miáltal Szoszkovec válna hivatalos utóddá, amennyiben az elnök képtelen lenne feladatai ellátására (netán végzetes szívinfarktus következtében).

– Borisz Nyikolajevics, a közelgő választás kérdését szeretnénk fölvetni – kezdte Berezovszkij. – Az az érzésünk, hogy ön a vesztébe rohan.

– De hát engem úgy tájékoztattak, hogy javul a helyzet, a közvélemény-kutatások torzítanak, az emberek zöme rám fog szavazni – mondta homlokráncolva az elnök.

Borisz a semleges hanghordozásból nem tudta megállapítani, hogy vajon Jelcin teljesen elszakadt-e a valóságtól, vagy csak ugratja őket.

– Borisz Nyikolajevics, önt félrevezetik! – felelte Berezovszkij.
– Kész katasztrófa, ami ön körül zajlik – szólaltak meg a csoport más tagjai is. – Az emberek látják ezt, így az üzleti szférában sokan próbálnak alkut kötni a kommunistákkal, a többiek meg csomagolnak, hogy külföldre meneküljenek. Ha most nem fordítjuk meg a helyzetet, egy hónap múlva már késő lesz. A mi szándékaink világosak: ha ön veszít, a kommunisták lámpavasra húznak bennünket.

– Tehát mit javasolnak? – tudakolta Jelcin ismét semleges hangon, se egyetértést, se ellenkezést nem mutatva.

– Adjon nekünk lehetőséget, hogy a kampányát segítsük! – kérte Borisz. – Vannak embereink, médiánk, pénzünk, összeköttetéseink a kormányzóságokban, és ami a fő: van bennünk elszántság. Önnek csak egy szavába kerül.

– Már van kampánystábom – ellenkezett Jelcin. – Önök azt ajánlják, hogy bocsássam el Szoszkovecet, és önöket állítsam a helyére?

– Természetesen nem. Hozzon létre egy másik testületet, mondjuk, elemzőcsoportot is, amely a stábja mellett dolgozhat. Ennek vezetőjéül pedig Anatolij Boriszovics Csubajszot javasoljuk.

– Csubajszot? Csubajszot... Csubajsz tehet mindenről – idézte saját magát az elnök. Elhallgatott, szenvtelen álarca még mindig nem sokat árult el. – Hát jó, ha egyszer ő a hibás, akkor hadd takarítson össze ő! Rendben, próbáljuk meg! – mondta.

A találkozó után Borisz még maradt egy negyedórát, hogy megbeszéljék a részleteket. Aggódott, hogy az elnök nem egészen fogadta el a tervet. Megemlítette, hogy hallott Korzsakov tervéről, miszerint elnapolják a választást.

– Győzni fogunk, méghozzá demokratikus úton, Borisz Nyikolajevics. Bármely másik út tömeges vérontáshoz vezetne – érvelt Berezovszkij. De amikor távozott, még mindig nem tudta biztosan, célt ért-e. Jelcin nem terítette ki a lapjait.

A rá következő napon az emberek lázasan dolgoztak az „árnyékstábban", ahogyan a vállalkozást a maga szűk körében elnevezték. A sajtó és a nyilvánosság előtt hallgattak róla. Borisz és Lúd napok alatt csapatot verbuvált Moszkva legjobb elméiből, közvélemény-kutatóktól a beszédírókig. Stratégiákat dolgoztak ki a fiatalok, a nyugdíjasok és a hadsereg megszólítására; gyűléseket és koncerteket szerveztek; popcsillagokat és más előadóművészeket toboroztak; a kormányzóságok hatalmi tényezőinek udvaroltak; vagyis a nyugati kampányirodalomban föllelhető, Oroszországban eladdig ismeretlen összes trükköt bevetették. Lomha ellenfeleik egyáltalán nem reagáltak, mert egyszerűen azt remélték, hogy a szovjet politikai bizottság idejétmúlt stílusában tartott beszédekkel győzelmet arathatnak.

Az árnyékstábban éjjel-nappal teljes titokban folyt a munka. Csubajsz gondoskodott a pénzről és az anyagi-műszaki háttérről, Borisz határozta meg az általános stratégiát, Lúd pedig bevonta kreatív lángelméjét, Igor Malasenko NTV-elnököt a médiakampány összehangolására. Jelcin közvélemény-kutatási adatai szinte azonnal javulni kezdtek.

Évek múltán az Amerikába szakadt Malasenko így emlékezett azoknak a napoknak a drámaiságára és fonákságára:

„Először március 6-án, szigorú titoktartás mellett vittek Jelcinhez. Kerek perec kijelentettem, hogy győzelmet szerzek neki. Nem tűnt úgy, mintha bízna bennem. Az volt a benyomásom, hogy csak azért hajlandó velünk dolgozni, mert így megnyugtathatja a lelkiismeretét, hogy minden lehetőséget kiaknázott. Azt mondtam, naponta szükségem van a közreműködésére egy agresszív sajtóhadjáratban. Megkérdezte, mit értek ezen. Elmeséltem, hogy Ronald Reagan elment egy autógyárba, hogy beszédet mondjon a gazdaságról, vagy egy zászlóvarrodába, hogy hazafias fotókat készíttessen. Jelcinnek megtetszett a zászlóvarroda gondolata. Az embereink rohantak zászlóvarrodát keresni Moszkvában, de miután találtak egyet, elvetettük az ötletet: lepusztult hely volt, nyomorúságos koszfészek tele elkeseredett, éhes, rongyos munkásokkal, akik hónapok óta nem kaptak fizetést. Akkoriban senkinek sem kellett orosz zászló."

Korzsakovot majd szétvetette a düh, amikor értesült az árnyékstáb létezéséről. A Csubajsz–Borisz–Lúd triumvirátus a „részvényért kölcsönt" oligarchák pénzének támogatásával ugyanannyira szálka volt a szemében, mint a kommunisták. Jelcint akarta elnöknek, de az ő feltételei szerint, hogy biztosítsa a titkosszolgálatok uralmát. Miután megtudta, hogy Berezovszkij az elnök lesújtó közvélemény-kutatási kilátásairól festett őszinte képpel jó benyomást tett Jelcinre, taktikát változtatott. Egész csapata azt kezdte duruzsolni az elnöknek: a helyzet annyira rossz, hogy semmiféle ravasz kampányolás nem mentheti meg a szégyenletes vereségtől. Még amerikai tanácsadókat is hozatott, és velük íratott pártatlan értékelést, miszerint a választás megnyerhetetlen.

Kifejtette – és kétségkívül maga is elhitte –, hogy egyetlen megoldás maradt: el kell halasztani a választást, és szükségállapotot kell bevezetni.

Március közepére két kibékíthetetlen politikai centrum alakult ki az elnök körül: az egyik pénz, a másik pedig harckocsik bevetésével törekedett a kommunista probléma megoldására.

1996. március 6.: Csecsen harcosok századai szivárognak be Groznijba, lerohanják az orosz egységeket, és három napig tartják a várost, majd

nagy mennyiségű zsákmányolt fegyverrel és lőszerrel menekülnek vissza a hegyekbe. A meglepetésszerű támadás a lázadók első erőfeszítése Groznij visszavételére 1995 februárja óta, amikor az orosz csapatok elfoglalták.

Soros György 1996. március 15-én Moszkvába érkezett, hogy találkozzék Csernomirgyin kormányfővel, és áldását adja az új programra: Oroszország csatlakoztatására az internethez. Akkoriban Oroszországban kevesen hallottak egyáltalán a netről, de Soros számára világos volt: ha kiránthatja valami ezt az országot az örökös vidékiség mocsarából, hát az a beilleszkedése a világméretű információs hálózatba. A tervhez országszerte harminc góc-pontot kellett kiépíteni a legjelentősebb egyetemeken, kapcsolattal a környező városokhoz. Ez összeköttetésbe hozhatta az ország népes haladó köreit: újságírókat, társadalmi szervezeteket, liberális helyi politikusokat és általában az iskolázott rétegeket.

Amikor fölvetettem az ötletet Sorosnak, nem különösebben számítottam rá, hogy pártfogásába veszi. Elvégre még mindig azt jósolta, hogy Oroszország „kozmikus léptékű katasztrófa" küszöbén áll. Meglepetésemre azonban egyetértett.

– Akkor is van élet a halál után – mondta.

Öt év alatt százmillió dollárt áldozott erre, azzal a kikötéssel, hogy az orosz állam ugyanannyival járul hozzá ingyenes távközlési vonalak formájában, amelyek összekötik a gócpontokat egymással és a világhálóval. Ehhez tárgyalnunk kellett a miniszterelnökkel.

Csakhogy Csernomirgyin nem akarta fogadni az üzletembert. Valaki azt mondta neki, Soros Davosban bratyizott Zjuganovval, segített, hogy Zjuganov mérsékelt szociáldemokratának tüntesse fel magát. Minden személyes befolyásomat latba kellett vetnem Berezovszkijnál, neki pedig a sajátját a kormányfőnél, hogy tető alá hozzuk a találkozót.

A megbeszélt napon a kommunisták határozatot fogadtattak el a dumában, amely érvénytelennek nyilvánította a belavezsai megállapodást. Ez volt az a híres egyezmény, amelyet Jelcin 1991-ben írt alá az ukrán és a fehérorosz elnökkel, hivatalosan megszüntetve a Szovjetuniót. A duma lépésének híre bombaként robbant az egész volt birodalomban a Baltikumtól Közép-Ázsiáig, és pánikot keltett az egykori Szovjetunió köztársaságaiban. Jelcin választás előtti pózolásnak bélyegezte. Még Mihail Gorbacsov volt szovjet elnök is, aki az állását veszítette el a belavezsai megállapodás miatt, így nyilatkozott a Reuters hírügynökségnek: „Én vagyok az, akinek tapsolnia kellene ehhez, hiszen elnöki posztom most ismét valóságossá válna. De ma a Szovjetunió feltámasztásáról beszélni... az új realitások semmibevételét jelenti."

Csernomirgyin fogadott bennünket a Fehér Házban, a Moszkva-parti kormányzati épületben. Jelcin és Primakov mellett ő volt a szovjet korszak utolsó jelentős hírmondója az orosz vezetésben. Ezek a gyökerek nyilvánultak meg robusztus alakjában, busa fejében, erőteljes, csontos arcában, mélyen ülő szemében és parancsosztogatáshoz szokott basszus hangjában. Mindebben azonban egyértelműen ki is merültek, mert mindjárt egy kifejezetten nem szovjetes, feldühödött kirohanást intézett Zjuganov, a kommunisták vezetője ellen, akit „báránybőrbe bújt farkasnak" titulált.

– Mint Davosból hallom, egyes nyugati alakok – mondta Csernomirgyin, és nyomatékosan Sorosra pillantott – mérsékelt baloldalinak látják őt. Ez az a fajta nyugati naivitás, Mr. Soros, amelyet Lenin elvtárs értett meg leginkább, amikor azt mondta, hogy a tőkések adják el neki a kötelet, amellyel fölakasztja őket. Én azonban jól ismerem ezeket az embereket, Mr. Soros, harminc évig húztam velük együtt az igát, átlátok rajtuk. Hallotta, mit főztek ki ma? Vissza akarják állítani a Szovjetuniót! És vissza is fogják, ha az ő akaratuk érvényesül. Úgyhogy ne áltassa magát, Mr. Soros, semmi jót sem várhat tőlük, és nem engedjük vissza őket a hatalomba, bármibe kerüljön is.

Miután tízperces előadást hallgatott végig a kommunizmus borzalmairól, Soros végre szóhoz jutott. Megnyugtatta a kormányfőt, hogy korántsem támogatja Zjuganovot, kivált a duma határozata után nem, viszont osztozik a Nyugat egyetemes aggodalmában az elnökválasztás kimenetelét illetően.

– Igen – sóhajtotta Csernomirgyin. – Biztosíthatom, Mr. Soros, hogy nekünk is ez a fő gondunk.

A beszélgetés végére a kormányfő Nyugat iránti érzései javulni látszottak. Mindenesetre az egyetemi internetes gócpontok megkapták az ingyenes állami összeköttetést.

Soros elégedett volt új ismeretségével.

– Tudod, hogy ez az ember ellenőrzi a Gazpromot? – kérdezte, ahogy elhajtottunk a Fehér Háztól. – Talán még nálam is gazdagabb!

Egy pillanatra a filantróp helyett a befektető arcát láttam. Egy talán igencsak kiéhezett befektetőét.

– Mit gondolsz, hányan olvasták a beszélgetések leiratát? – kérdezte Szása Litvinyenko évek múltán, amikor elmesélte nekem Csernomirgyinnel történt találkozását.

Mint elmondta, 1996 elején egyik ügynöke jelentette, hogy valaki a Csernomirgyin szobájában lehallgatott beszélgetések leiratát árulja a kabinetfőnöki irodában rögzített beszélgetésekkel együtt. A vásárlók között akadtak moszkvai csecsenek, akik a hegyekben rejtőzködő szakadároknak továbbították ezeket. Ez kétszeresen is botrányos volt: először azért, mert valaki lehallgatta a kormányfőt, másodszor pedig azért, mert a leiratok az ellenség kezébe kerültek.

– Nekiláttunk, hogy felgöngyölítsük ezt a szálat, és megállapítottuk, hogy Korzsakov emberei szervezték a lehallgatást. Pontosabban az FSZO Valerij Sztreleckij ezredes által irányított P osztálya – mondta Szása. – Ez azt jelentette, hogy valaki vagy

Korzsakov, vagy Sztreleckij irodájába épült be. Mihelyt leadtam a jelentést, maga Korzsakov jött hozzám, minden anyagot lefoglalt, és azt mondta, személyesen fog nyomozni.

Ekkorra Szása egyre nehezebben tudott kiigazodni a nagykutyák rejtett politikai kapcsolataiban. Szása pártfogója, Anatolij Trofimov tábornok, a moszkvai FSZB feje közel állt Korzsakovhoz, de Szása nem tudta, hogy ha Korzsakov hallgatja le Csernomirgyint, akkor ő kinek mit jelentsen és mit ne.

Ezzel egyidejűleg a Hivatal egyes emberei kezdtek eltűnődni Szásán. Nem volt titok, hogy Szása összeköttetésbe került Berezovszkijjal. De vajon Berezovszkij embere-e? Vagy éppen ellenkezőleg, a Hivatal beépített embere Berezovszkij köreiben?

Nem sokkal a lehallgatási nyomozás után az igazgató egyik szárnysegédje az irodájába hívatta Szását. Rögtön a tárgyra tért.

– Guszinszkij ismét barátkozik Berezovszkijjal, és átállt Csernomirgyin oldalára. Hátat fordított a polgármesternek. Az igazgató urat nagyon érdekli ez a kapcsolat: Lúd, Berezovszkij és Csernomirgyin. Tehát kezdje föltárni ezt a vonalat, és rajtam keresztül egyenesen az igazgatónak jelentsen!

– Miért baj, ha Berezovszkij és Guszinszkij kibékül? – kérdezte naivan Szása. – Szerintem ez csak jó. Mellesleg talán némileg helyreáll a rend Moszkvában, ha a polgármester kissé lecsöndesedik.

– Magának tetszik, hogy ez a két zsidó összefog? Ebből semmi jó nem sülhet ki. Számunkra az a jó, ha a zsidók civakodnak egymással – közölte saját értelmezését a szárnysegéd, aki maga sem látta tisztán, mi történik. – Tehát megértette az utasítást? Akkor távozhat.

Szása hivatalos és nem hivatalos okokból egyaránt örülhetett, amikor Borisz február közepén fölhívta, és javasolta, hogy talál-

kozzanak. Azt tehette, amit a főnökei kívántak tőle, és közben remélhetőleg megtudhatta, miért kapta a megbízást.

Amikor találkoztak, Szása Csecsenföldről, a Pervomajszkoje ostrománál a lövészárokban látottakról mesélt. Még mindig nem heverte ki a megrázkódtatást. Borisz szokás szerint nem ért rá figyelni, más téma izgatta.

– Csecsenfölddel majd a választás után foglalkozunk, és megígérem neked, véget vetünk annak a felfordulásnak – mondta Berezovszkij. – Egyelőre azonban a következőt kell tudnod: a legutóbbi időkig jóban voltam a főnökeiddel, Korzsakovval és Barszukovval. Most viszont szakítottunk. Szeretnélek figyelmeztetni, hogy bajod lehet belőle, ha továbbra is kapcsolatot tartasz velem.

Borisz beszámolt Korzsakovval lezajlott vitájáról: Korzsakov törölni akarja a választást, Borisz szerint azonban ebben az esetben a kommunisták az utcára vinnék az embereket. Talán szövetségi karhatalmat vezényelnének ki, hogy a tömegre lőjön, és ebbe bizonyosan bevonnák az FSZB-t.

– Nem kívánok nyomást gyakorolni rád, Szása – mondta Borisz. – Csak szeretném, ha megértenéd, hogy nagyon gyorsan el kell döntened, melyik oldalra állsz.

Szásának egészen addig a pillanatig nem voltak fenntartásai Boriszhoz fűződő, sajátos kapcsolatát illetően. Politikailag nem volt különösebben dörzsölt. Egyszerűen arra az általános meggyőződésére hagyatkozott, hogy a kormánynak dolgozik. Két részre osztotta a világot – „mi" és „ők" –, Borisz pedig a vezető elit tagjaként, Jelcin tanácsadójaként az előbbi csoporthoz tartozott, azaz olyasvalaki volt, akit a titkosszolgálatoknak elvileg támogatniuk kellett. Emellett Szása főnökei – Korzsakov, Barszukov és Trofimov – mindvégig bátorították kapcsolatukat. Borisz csupán most vált „operatív célszeméllyé".

A Borisztól hallottak mélységesen fölkavarták Szását. Életében először került szembe olyan értékítélettel, amely összeütközésbe hozta hivatali kötelességeivel. Korzsakov és Barszukov természetesen a parancsnokai voltak, Berezovszkij pedig kívülálló. Mégis bízott Borisz ítélőképességében.

Borisz nem kért azonnali választ. Hozzátette, hogy megérti, ha Szása eltávolodik tőle. Még egy utolsó szívességet kért azonban: hozzon össze egy találkozót Trofimov tábornokkal, a moszkvai FSZB-főnökkel, aki a Lisztyjev-gyilkosság után megvédte őt a városi zsaruktól.

Trofimovot, ezt a könyvelős viselkedésű, alacsony, keszeg emberkét legendák övezték a titkosszolgálatnál. Megvesztegethetetlen ember hírében állt. Még azok a volt szovjet ellenzékiek is némi tisztelettel tekintettek rá, akiknek az ügyeit az 1980-as években intézte. Egyesek szerint közel állt Korzsakovhoz, de Borisz kételkedett ebben; ő úgy vélte, Trofimov egyedül Jelcinhez hűséges igazán. Trofimov tartóztatta le a parlamenti puccs vezetőit a Fehér Ház 1993-as megrohamozása után. Borisz biztosra vette, hogy Trofimov nem dédelget politikai ambíciókat, és szeretett volna előre tájékozódni nála a készülődő viharról: a moszkvai FSZB-főnök álláspontja nagymértékben meghatározhatta az események kimenetelét, ha az orosz belpolitika az utcai összecsapások szintjére süllyed.

Borisz másnap reggel fölkereste Trofimovot a moszkvai FSZB-irodában. Szása odakint várakozott.

– Nem tudom, miről tárgyaltak, de amikor a találkozó után kikísértem Boriszt, az utcán észrevettem, hogy figyelik – emlékezett. – Két pasas álldogált a túloldalon diplomatatáskával.

Szása jól ismerte az eszközt; szokványos rejtett kamera volt. Az ügynökök pontosan úgy helyezkedtek el, ahogy azt ő is tanulta: szöget zártak be egymással. Egyikük az FSZB-épület bejáratára merőlegesen tartotta a diplomatatáskát, hogy az oldalán lévő kamera Szására és Boriszra irányuljon. A másik társalgást színlelve fedezte.

– Megmutattam őket Berezovszkijnak. Beugrott a Mercedesé-

be, és elrobogott, én meg amazokhoz siettem, de eltűntek. Úgyhogy visszamentem a főnökömhöz, és beszámoltam neki a megfigyelésről.

Trofimov mosolyogva azt mondta, hogy ez nem az FSZB volt. Fölvetette, hogy Szása tudakozódjék Korzsakov szervezeténél, az FSZO-nál.

– Fölhívtam Rogozin tábornokot, Korzsakov helyettesét, és magam is elámultam a kérdésemen: „Georgij Georgijevics,* Anatolij Vasziljevics tudni szeretné, hogy ön figyelteti-e az épületünket." Rogozin csak nevetett, és azt felelte: „Szemmel kell tartanunk az oligarchákat, Szása."

Szása arra számított, hogy Trofimov legalább támpontot ad neki, mitévő legyen. A tábornok azonban hallgatott. Szása életében először úgy határozott, nem foglal állást, mert nem tudott dönteni.

– Ez nagyon nehéz időszak volt számára – emlékezett később Marina. – Lefogyott, és nem tudott aludni.

Közben az elnök is hasonló dilemmával viaskodott. Ugyanazon két tábor között kellett választania: Berezovszkij és az árnyékstáb vagy Korzsakov és a titkosszolgálatok. Jelcint is álmatlanság kínozta, de Szásával ellentétben ő nem engedhette meg magának a halogatás fényűzését. Emlékirataiban, az *Éjszakai naplójegyzetek*ben leírja az 1996-os tétovázás és önvizsgálat magányos gyötrelmét: biztosra vehette-e, hogy a választást gyakorlatilag már elvesztette? A kommunizmus feltartóztatása igazolhatott-e minden eszközt, beleértve az orosz alkotmány felfüggesztését? Elfogadható-e az erő alkalmazása és a vérontás ama vérfürdő megakadályozására, amelyet a kommunisták kétségkívül okoznának, ha hatalomra jutnak?

1996. március 17-én meghozta döntését.

Aznap reggel hat órakor Valentyin Jumasev telefonhívása ébresztette Berezovszkijt.

– Mindennek vége – mondta rémülten. – Borisz Nyikolajevics most adott zöld utat a választás törlésének.

Miután az elnök éjszakába nyúlóan tárgyalt Korzsakovval és cimboráival, három rendeletet hagyott jóvá. Föloszlatja a dumát, betiltja a Kommunista Pártot, és két évvel elhalasztja az elnökválasztást.

Borisz kétféleképpen próbálhatta jobb belátásra téríteni Jelcint: Csubajszon keresztül vagy Csernomirgyin kormányfő révén. Mire Jelcin titkos értekezletre hívta össze legfontosabb minisztereit, hogy bejelentse a rendeleteit, Borisz mindkét megoldáson teljes erőbedobással dolgozott.

Jelcin azzal a közléssel kezdte az ülést, hogy a duma legutóbbi, a Szovjetuniót helyreállító határozatára válaszul drasztikus lépéseket kíván javasolni. Ugyanakkor bevallja, hogy ez csak ürügy. Teljesen tisztában van azzal, hogy megsérti az alkotmányt, de ez szükséges ahhoz, hogy egyszer s mindenkorra megszabadítsa Oroszországot a kommunista veszedelemtől. Ezért teljes felelősséget vállal.

Síri csönd támadt a helyiségben, majd hosszú hallgatás után Csernomirgyin kormányfő szólalt föl a döntés ellen. Arra hivatkozott, hogy semmi szükség ilyen drasztikus intézkedésekre, amikor az elnök népszerűségi adatai voltaképpen javulnak. Majd meglehetősen váratlanul Anatolij Kulikov belügyminiszter is szót kért. Vészjóslóan megjegyezte, hogy nem tudja garantálni a belügyi szervek hűségét, ha a kommunisták az utcára hívják az embereket – és benyújtotta lemondását.

Ez súlyos megnyilatkozás volt, de nem bírta rá Jelcint, hogy meggondolja magát. Mindenki más – az FSZB, a hadsereg, a hírszerzés és a külföldi szolgálatok, valamint a két miniszterelnök-helyettes, Szoszkovec és Kadannyikov – támogatta a rendelete-

ket. Azt mondták, határozottan kezükben tartják az ellenőrzést, és az elnök úr végeredményben nem eltörli az alkotmányt, csupán a közjó érdekében két évre fölfüggeszti.

Korzsakov diadalt ült. Kezében tartott egy bőrmappát, benne a három, elnöki körbélyegzővel ellátott rendelettel. Az FSZB* Moszkva körül állomásozó elit alakulatai riadókészültségben várták, hogy bevonuljanak a városba, és biztosítsák a média- és hírközlési központokat. Csernomirgyin azzal, hogy a terv ellen szólt, csak a lemondását pecsételhette meg, és még valószínűbbé tette, hogy Korzsakov eléri célját: Oleg Szoszkovecet nevezik ki kormányfővé. Csubajsz, Lúd és Borisz ilyen felállás mellett nem sokáig tarthatták magukat.

Kulikov és Csernomirgyin válasza azonban meghökkentette Jelcint, és az elnök habozott. A héjákat minden bizonnyal megdöbbentő manőverrel még egy utolsó megfontolásra visszavonult a dolgozószobájába. Nyomasztó csönd telepedett a Kremlre. Jelcin magára maradt a híres helyiségben, amelyben valaha Rettegett Iván, Nagy Péter, Sztálin és Hruscsov is töprengett már. Miként Jelcin memoárjaiban visszaemlékezik, szörnyű dilemmával birkózott: vajon ő legyen-e az a vezető, aki úgy vonul be a történelembe, mint akinek lehetősége nyílt ezer év után végre szabaddá tennie Oroszországot, de ezt elpuskázta?

Ekkor zajt hallott. A lánya, Tatyjana viharzott be a szobába.

– Papa, hallgass meg egy másik véleményt is!

Mialatt Jelcin a tervezett államcsínyről tárgyalt a tábornokaival, Tatyjana és Valentyin Jumasev, vagyis a Tánya–Válja kettős bevitte a Kremlbe az egyetlen embert, akiből sem a sütnivaló, sem a befolyás, sem a pimaszság nem hiányzott, hogy megpróbálja jobb belátásra téríteni Jelcint: Anatolij Csubajszot.

Csubajsz – a rendkívüli izgatottság pillanataiban tőle megszokott – vérvörös arccal lépett be. Nem vesztegette az időt formaságokra. Kijelentette, hogy Jelcin elképzelése „őrültség". Beszélt a polgárháborúról, amelyet ez a lépés kirobbantana, a KGB-s pri-

békekről, Korzsakovról és társulatáról, akik valójában az elnöki hivatal kézben tartására törekszenek. Beígérte, hogy az árnyékstáb győzelemre viszi Jelcint a választáson, ha továbbra is hagyják működni.

Végül, miután addig példátlan módon szócsatába keveredett Jelcinnel, Csubajsz lebeszélte a tervről az elnököt.

Jelcin visszatért az ülésre, érvénytelenítette a rendeleteket, és közölte Korzsakov csapatával, hogy ettől fogva tartsák magukat távol a kampánytól. Csubajsz zöld utat kapott, hogy saját belátása szerint cselekedjék.

Az árnyékstáb teljes gőzzel folytatta a munkát. Az ORT meg az NTV összehangoltan igyekezett közömbösíteni Zjuganov propagandáját, amelyet a kommunisták által irányított sok vidéki tévécsatornánál fejtett ki. Jelcin kampányjelszavai – „Szavazz a szíved szerint!" és „Válassz, vagy veszítesz!" – magánbeszélgetésekben, transzparenseken, óriásplakátokon egyaránt mindenütt megjelentek. Lúd biztosította Luzskov támogatását, elárasztotta Moszkvát az elnök és a polgármester közös fotóival. Berezovszkij tárgyalt Lebegy tábornokkal, és a kommunista szavazatok megosztása végett megállapodott vele, hogy titokban pénzeli a tábornok kampányát.

1996. április 21.: Dzsohar Dudajevet merénylők a műholdas telefonja jelét követő két távirányítású rakétával megölik. Előzőleg Moszkvában a duma liberális küldötteivel tárgyalt a békéről. Dudajev utódja Zelimhan Jandarbijev.

1996. május 27.: Jelcin elnök és Csernomirgyin kormányfő a Kremlben találkozik Jandarbijevvel, és tűzszüneti megállapodást írnak alá a tizenhét hónapos háború után, amely becslések szerint negyvenezer emberéletet követelt.

Június 16-án, lázas kampány után, amelynek során az egész országot bejárta, Jelcinnek sikerült a szavazatok 35%-os relatív többségét összeszednie, ezzel éppen megelőzte 32%-os kommunista riválisát, Zjuganovot. Az új orosz választási rendszer szabályai szerint ők ketten mérkőzhettek meg a július 4-i második fordulóban. Gyümölcsözött Berezovszkij azon stratégiája, hogy meggyöngítette a szociáldemokrata Javlinszkijt és titokban segítette Lebegyet: az egykori légideszantos Lebegy erős harmadikként futott be 15%-kal, jócskán megcsappantva a kommunista szavazóbázist, míg Javlinszkij mindössze 7%-kal végzett a negyedik helyen. Vlagyimir Zsirinovszkij a szavazatoknak csupán a 6%-át szerezte meg.

Az elnök egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy első fordulós győzelmét Csubajsz, Lúd és Berezovszkij munkájának köszönheti. Június 17-én reggel összehívta a csapatot a Kremlbe, hogy hozzákezdjenek a második forduló megtervezéséhez. Mindenki ujjongott. Úgy tűnt, hogy a reformerek és az oligarchák összefogása határozottan átvette a vezetést a Kremlben.

Ráadásul Jelcin mindjárt másnap egy huszárvágást hajtott végre. Megszerezte Lebegy támogatását, cserébe azért, hogy a Nemzetbiztonsági Tanács titkárává nevezte ki, és megbízást adott neki a csecsen konfliktus gyors megoldására. Ez gyakorlatilag biztosította Jelcin győzelmét a második fordulóban.

Korzsakov a következő napon döntő lépésre szánta el magát.

Szása Litvinyenko június 18-án délután sejtette, hogy valami készül. Egy másik oper panaszkodott, hogy hirtelen többletmunka szakadt a nyakába, pedig éppen hazafelé indult volna: Barszukov igazgató sürgősen bekért minden rendelkezésre álló információt Csubajszról, Berezovszkijról és Guszinszkijról.

– Rögtön átfutott az agyamon a gondolat, hogy ezek a letartóztatásukra készülődnek – emlékezett Szása.

– Eszedbe jutott, hogy figyelmeztesd Boriszt? – kérdeztem.

– Nem – mondta. – Az árulás lett volna, semmiképpen nem tettem volna ilyesmit. Persze nem őrültem. A barátomnak tartottam Boriszt, és tudtam, hogy ez az egész ügy politikai jellegű, de hát éppen ez a lényeg a szolgálatban: az ember nem kérdőjelezi meg a feletteseit.

– Letartóztattad volna őket, ha parancsot kapsz rá?

– Akkor igen. Hűségesen szolgáltam. Erre képeztek ki: hogy parancsokat teljesítsek. De egyáltalán nem leltem volna benne örömet.

– Lőttél volna a tömegre, ha az a parancs?

– Nem tudom. Szerencsére sohasem szólítottak föl rá.

Azon az 1996. júniusi délutánon Szása azon törte a fejét, miért hagyták ki a folyamatban lévő készülődésből, elvégre ő a Hivatal „berezovszkijos kapcsolata". Talán nem bíznak a hűségében? Vagy valami különleges feladatot tartogatnak a számára? Éppen hazaindult, amikor csengett a telefon. Korzsakov helyettese, Rogozin tábornok kereste.

– Beugorna hozzám holnap délután négykor, Szása? – kérdezte.

Szóval ez az – gondolta Szása. Borisz ellen akarnak fölhasználni. Ahogyan Borisz előre figyelmeztetett. Isten irgalmazzon mindkettőnknek!

Mégsem jutott be Rogozinhoz. Másnap délután éppen az igazgatóhelyettes előszobájába lépett, amikor Rogozin sebbel-lobbal távozott.

– Megvárjam, Georgij Georgijevics? – tudakolta Szása.

– Ne várjon, el kell intéznem egy ügyet. Majd holnap beszélünk! – kiáltotta a tábornok, miközben végigrohant a folyosón.

A beszélgetésre sohasem került sor.

Igor Malasenko, Lúd jobbkeze és az NTV kreatív lángelméje 1996. június 19-én a kora esti órákban érkezett a Klubba.

Berezovszkij és Csubajsz a teraszon ült. Borisz ünnepi hangulatban kortyolgatta kedvenc Château Latourját, míg Csubajsz egyre idegesebb lett.

A legutóbbi négy órában sehol sem lelte legbelső munkatársát, Arkagyij Jevsztafjevet. Arkagyij pedig nem szokott csak úgy szó nélkül eltűnni. Csubajsz eszeveszetten telefonálgatott az egész városba, minden ismerősével Arkagyijt kerestette.

Egyszer csak híre jött, hogy Arkagyijt és Szergej Liszovszkijt, a Media International tehetségkutató ügynökség tulajdonosát Korzsakov emberei letartóztatták, amikor épp egy félmillió dollár készpénzzel teli dobozzal távoztak egy állami hivatalból.

Malasenko szerint „döbbent csend támadt a teraszon". A készpénzen senki sem lepődött meg: Liszovszkij ügynöksége hangolta össze Jelcin kampányműsorait, és rocksztárjai meg popénekesei csak készpénzért léptek föl. Az azonban félelmetesen hangzott, hogy Korzsakov egy Csubajsz emberei elleni lépésre szánta el magát. Nyilvánvalóan újabb csapásra számíthattak.

– Tűnjünk el a teraszról, menjünk be! – indítványozta valaki a csoport biztonsága fölötti aggodalmában.

Újabb résztvevők érkeztek: Guszinszkij testőrsége kíséretében, a hatalmas csőtáras puskával fölfegyverkezett, félelmetes Küklopsz vezetésével; a göndör fürtös Borisz Nyemcov, a liberális mozgalom emelkedő csillaga; valamint Alfred Koh privatizációs miniszter.

– Szokás szerint Borisz és Lúd gondolkozott a leghiggadtabban – idézte föl Malasenko később az este eseményeit. – Leültek Csubajsszal, hogy áttekintsék az eszközeinket. – Vagyis a két tévéhálózatot, a közvetlen elnöki összeköttetést Tánya és Válja személyében, valamint szövetségesként alkalmasint a kormányfőt és esetleg Lebegy tábornokot.

A sors úgy hozta, hogy Tánya és Válja abban az esztendőben immár harmadszor mentették meg az orosz demokráciát. Nem sokkal éjfél után érkeztek a Klubba. Utólag mindenki úgy véli, ez volt talán az ügy legfontosabb fejleménye. Hajnalra mesterlövészeket sorakoztattak föl a tetőkön, és körülvették az épületet. De megrohamozni nem merészelték, miután tudták, hogy az elnök lánya odabent tartózkodik.

A Klub Tatyjana jelenlétéből fakadó biztonságában mindenki a két letartóztatott, Jevsztafjev és Liszovszkij sorsára összpontosította gondolatait. Csubajsz ekkor fölvette a telefont, és üvöltve közölte Barszukovval, az FSZB igazgatójával:

– Ha csak egy hajuk szála is meggörbül, magának vége!

Természetesen nem sokkal támaszthatta volna alá a fenyegetését, de a Barszukovval ordítozó Csubajsz látványa mindenkiben erősítette a harci szellemet.

Tatyjana mindjárt megérkezése után telefonált az apjának. Ragaszkodott hozzá, hogy fölébresszék.

– Papa, okvetlenül figyeld a tévében a híreket, valami fontos történik!

Ekkorra Jevgenyij Kiszeljov, az NTV bemondója már úton volt a híradó szerkesztőségébe. Berezovszkij fölhívta Lebegy tábornokot, és érte küldött, hogy őt is vigyék a stúdióba.

– Ez volt talán az NTV történetének legfontosabb híradása – emlékezett Malasenko. – Az volt benne az abszurd, hogy az adás egyetlen fős közönséget célzott meg: az elnököt. Ha nincs Tatyjana telefonébresztője, minden elveszett volna.

Amikor Moszkvában tartózkodtam, rendszerint későn feküdtem le, és bekapcsolva hagytam a televíziót. Aznap éjjel egy óra körül hallottam, hogy az NTV-n bejelentik: hamarosan rendkívüli tudósítás következik. Egy óra múlva Jevgenyij Kiszeljov komor arccal tűnt föl a képernyőn, és arról számolt be, hogy államcsíny van készülőben: Jelcin két kampánymunkatársát a titkosszolgálat letartóztatta. A puccs célja a kormány destabilizálása és szükségállapot kihirdetése. Ezután Lebegy tábornok jelent meg a képer-

nyőn, és öblös hangján közölte, hogy bármiféle puccskísérletet „könyörtelenül eltipornak". Tizenöt perccel később az ORT megismételte az adást.

Nem értettem, amit hallottam. Fölvettem a telefont, és Boriszt hívtam a Klubban.

– Várj csak! – felelte izgatottan. – Az idióták rajtavesztettek. Nem fogták föl, micsoda hatalom a média.

Az elnök nézte az adást, lebonyolított egy telefonhívást, és visszafeküdt. Arkagyijt és a társát hajnali négykor szabadon bocsátották.

Aznap reggel az elnöki hivatalba kérették Csubajszot.

– Követelni fogom Korzsakov és Szoszkovec menesztését – mondta Borisznak a Kremlbe távozóban.

– Barszukovnak is mennie kellene – felelte Borisz. – Ha egyikük marad, előbb-utóbb újrakezdődik minden. Gondoskodom róla, hogy a tévéstábok várakozzanak odakint.

Ekkorra Borisz tudta: azzal akadályozhatja meg a legbiztosabban, hogy az ingatag elnök meggondolja magát, ha döntését azonnal az éterbe sugározza.

Reggel kilenckor Jelcin országszerte közvetített televíziós beszédben menesztette Korzsakovot, Barszukovot és Szoszkovecet.

Amikor Szása Litvinyenko másnap munkába ment, a Hivatal főnöksége „úgy festett, mintha fejbe kólintották volna".

Barszukov egyik asszisztense az irodájába hívatta, és így szólt:

– Mondja meg Borisznak, hogy ha Korzsakovot vagy Barszukovot letartóztatják, elbúcsúzhat az életétől.

Szása kötelességtudóan átadta az üzenetet.

1996. július 8.: Négy nappal az elnökválasztás második fordulója, Jelcin döntő győzelme után kiújul az ellenségeskedés Csecsenföldön. Mindkét fél a másikat okolja a fegyverszünet megsértéséért.

III. rész

HARCI DOBPERGÉS

5. fejezet

A LÁZADÓK

1996. augusztus 6.: Aszlan Maszhadov csecsen parancsnok vezetésével lázadók ezrei özönlenek Groznijba, ahol több ezer szövetségi katonát zárnak körül. Az orosz hadsereg kétheti heves harc után föladja a fővárost. Jelcin elnök nem törődik tábornokai kifogásaival, akik porig bombáznák Groznijt, és fölhatalmazza Alekszandr Lebegy nemzetbiztonsági tanácsadót, hogy törekedjék tárgyalásos rendezésre. Lebegy és Maszhadov augusztus 31-én aláírják a haszavjurti megállapodást, amely a lázadók kezébe adja a köztársaság tényleges ellenőrzését, azonnali csapatkivonást és szabad választást ígér. Csecsenföld formális függetlenségének kérdését 2001-ig elnapolják.

Groznij, 1996. szeptember

Ahmed Zakajev, az ideiglenes csecsen elnök biztonsági tanácsadója elfoglalta új hivatalát Groznij maroknyi sértetlenül maradt épületének egyikében. A legutóbbi két esztendőben megjárta a poklot.

A Szovjetunió összeomlása előtt a Grozniji Drámai Színház vezető színészei közé tartozott, Shakespeare-t és orosz klasszikusokat játszott, csecsen kulturális reneszánszról álmodozott, amely a kommunizmust követi majd. A szovjet rendszer bukása után, amikor Csecsenföld kinyilvánította függetlenségét, Zakajevet a Csecsen Nemzeti Színészkamara fejévé választot-

ták, tréfásan „leendő csecsen Ronald Reaganként" emlegette magát. Ám a háború közbeszólt. Színpadi jelmezeit a harcedzett gerillák terepszínű egyenruhájára, iszlám feliratos zöld homlokpántra és vállára akasztott Kalasnyikovra cserélte föl. Augusztusban ő vezette a déli irányból Groznij ellen indított támadást a többszörös orosz túlerővel szemben. Most örömmel tért vissza a civil életbe, s átvette új posztját Zelimhan Jandarbijev ideiglenes elnök kormányában.

Ugyanebben a hónapban, miközben a lázadó kormány azzal bajlódott, hogy ellenőrzése alá vonja a nyughatatlan gerillamozgalmat, Szása Litvinyenko házkutatásra indult Moszkvában. Az a házkutatás a sors különös szeszélyéből a törékeny csecsenföldi békeszerződés aláaknázásával fenyegetett.

A béke ingatagságához nagyban hozzájárult egy bizonyos férfi hiánya: a néhai Dzsohar Dudajevé, az egyetlen vezetőé, akiről Zakajev úgy vélte, hogy egyesíthetné a csecsen ellenállás viszálykodó csoportjait és személyiségeit.

Zakajev 1990 elején ismerkedett meg vele, amikor Dudajev a légierő tábornokaként az észtországi Tartuban állomásozott. Egyetlen más csecsen nemzetiségű sem ért el ilyen magas rangot a szovjet hadseregben. Zakajev eleinte bizalmatlanul tekintett a sima modorú, kifogástalanul ápolt, 46 éves katonatisztre, aki a nevetséges tányérsapkához kackiás bajuszt hordott. Ahhoz, hogy valaki a tábornokságig vigye, százszázalékosan hűségesnek kellett lennie a Kommunista Párthoz. Ha pedig nem orosznak született, akkor elvárták tőle, hogy maradéktalanul asszimilálódjék, és orosz nőt vegyen feleségül. Dudajev mindezt teljesítette. Csecsenül alig beszélt. Ám amikor Zakajev hallotta, ahogy egy tanácskozáson a csecsen nemzet újjászületéséről szónokolt, le volt nyűgözve. Úgy látta, itt van az a férfi, aki a szabadságba vezetheti népüket. Színész lévén értékelni tudta

Dudajev karizmáját. Talán az egyik legrebellisebb szovjetköztársaság, Észtország hatása érződött rajta. Az észtek tisztelték Dudajevben, amiért a szovjetellenes tömeges rendzavarások idején fittyet hányt Moszkva parancsára, és nem záratta be az észt televíziót.

A Szovjetunió összeomlása után Dudajev visszatért Csecsenföldre, ott politikai szerepet vállalt, és nemsokára elnökké választották. 1991 novemberében kihirdette a függetlenséget. Zakajev távolról figyelte, amíg 1994 novemberében Dudajev nem hívatta, hogy fölajánlja neki kormányában a kulturális tárcát.

Egy hónap múlva kezdetét vette az első csecsen háború.

Mint sok más háború, ez is amiatt kezdődött, hogy mindkét fél elszámította magát. A Szovjetunió széthullásakor a csecsenekben az a benyomás ébredt, hogy a többi szovjetköztársasághoz hasonlóan szabaddá válnak. Ezeket a várakozásokat erősítette a Kreml azon elhatározása is, miszerint fölosztják az állami tulajdont. A Csecsenföldről távozó Vörös Hadsereg az összes felszerelését – harckocsikat, ágyúkat, légi járműveket, fegyvereket és lőszert – átadta a Dudajev-kormánynak. Ezt a döntést a hadsereg később megbánta.

Csecsenföld azonban nem külön köztársaságként működött a Szovjetunión belül, mint Észtország vagy Grúzia. Csupán egy volt az Orosz Föderáció nyolcvanhat közigazgatási egysége közül, autonóm nemzetiségi terület. Moszkvai szemmel nem formálhatott jogot teljes önrendelkezésre. A csecsenek tiltakoztak, és egyoldalúan kikiáltották függetlenségüket, miként egy másik, ugyancsak Oroszország területébe ékelődött, túlnyomórészt muszlim körzet, Tatárföld is. Jelcin elnök 1994 februárjában Tatárföldre utazott, és szerződést írt alá a kölcsönös hatalommegosztásról annak erős emberével, Mintimer Sajmijev elnökkel. Sajmijev minden szempontból szabad kezet kapott 3,7 milliós

nemzete belügyeinek irányításában, míg Moszkvára hagyta egyebek között a honvédelem, a pénzügyek, a szövetségi törvények szabályozását, valamint a központi adóztatást.

A csecsenek hasonló bánásmódot vártak, és valószínűleg hajlandónak mutatkoztak volna formális függetlenségük feladására, amennyiben egyébként maguk intézhetik saját ügyeiket. Moszkva azonban nem óhajtott egyezkedni velük. A mindössze 1,1 milliós lélekszámú hegyi nép a tatárokhoz képest jelentéktelennek tűnt. A tárgyalásokat egyre halogatták. 1994 közepén rohamosan változott a moszkvai széljárás, Jelcin immár nem engedhette meg magának, hogy újabb területeknek adjon akárcsak jelképes szuverenitást. Inkább úgy döntött, aláássa Dudajev hatalmát, és Moszkvához hű vezetést juttat kormányra.

1994 nyarán titkos műveletet hagyott jóvá a legnagyobbrészt Moszkvába települt csecsenekből álló Dudajev-ellenes erők támogatására. Dudajev szétzúzta a lázadást, és elfogatott számos orosz katonát, akik másként gondolkodó csecseneknek adták ki magukat. A televízióban mutogatta őket, és nyilvánosan hazugnak bélyegezte Jelcint, aki ettől dühbe gurult. 1994 decemberében szabadjára engedte az orosz hadsereget, miután megnyugtatta Pavel Gracsov védelmi miniszter hetvenkedése, miszerint „egy légideszantezred két óra alatt beveszi Groznijt". Szása Litvinyenko FSZB-s barátai társaságában látta a tévéközvetítést a Groznij felé előnyomuló orosz hadoszlopokról, és elöntötte őket a hazafias lelkesedés. Megtapsolták a hírt, és koccintottak a gyors győzelemre.

– Mit ujjongsz, elment az eszed? – kérdezte tőle akkor Marina. – Embereket ölnek. És a saját hazánkban folyik háború, nem?

Csakhogy Szása ezt abban az időben még háborúnak sem nevezte volna. Egyre a védelmi miniszter hencegését szajkózta, hogy egy ejtőernyősosztag két óra alatt elrendezi a dolgokat. És lenézte a csecseneket, azokat a primitív birkapásztorokat, akik nyilván képtelenek fölvenni a harcot az orosz hadsereggel szemben.

Néhány hét elteltével, amikor az NTV borzalmas képeket sugárzott Groznij lerombolásáról, Szása már kevésbé hetykén nyilatkozott, de semmivel sem rokonszenvezett jobban a csecsenekkel. Azt mondta, a banditák ellenállnak, minden házért megküzdenek. A bombázás a legcsekélyebb ár a kifüstölésükért; kevesebb orosz emberéletet követel, mint a közelharc. A csecsenek az ellenség, ő pedig tiszt. A háború ocsmány dolog, de szükség van rá Oroszország területi egységének megőrzéséhez.

Az igazság pillanata 1996 januárjában, Pervomajszkoje ostromával jött el. Szása váratlanul azzal hívta föl Marinát a munkahelyéről, hogy Dagesztánba utazik, és arra kérte, kapcsolja be a tévét. Marina tekintete két héten át a képernyőre tapadt, remélte, hogy meglátja férje arcát az orosz katonák között, akik körülvették a szerencsétlen falut, ahol a lázadók mintegy százhúsz túszt tartottak fogva. Marina számára nyilvánvalóvá vált, hogy valami nagyon nincs rendjén, és még inkább aggasztotta – mivel ez rendkívül szokatlan volt –, hogy Szása nem telefonált haza.

Ahogy a túszdráma kibontakozott, az asszony látta a föderációs parancsnokok teljes tehetetlenségét, akik nem tudtak magyarázatot adni arra, miként tarthat ki nem egészen háromszáz körülzárt lázadó a többezres szövetségi haderővel szemben, amely nem tudja bevenni a falut, pedig a tüzérségi és légitámadások négy napja után kő kövön nem maradt. Azt sem bírták megmagyarázni, egyáltalán hogyan adhattak ki tűzparancsot, miközben a túszok zöme még életben volt. Meg azt sem, hogyan törhetett ki a faluból háromszoros ostromgyűrűn át csapatával, a „Magányos Farkasokkal" együtt a lázadók parancsnoka, Szalman Radujev.

Két nappal azután, hogy minden véget ért, csöngettek Marina ajtaján. Megjött Szása.

– Először rá sem ismertem – emlékezett Marina. – Mintha kicserélték volna. Elcsigázott tekintete a semmibe meredt. Alig tudott járni, a lábfeje fagysérülést szenvedett.

Néhány nap kellett, hogy fölépüljön, azután pedig olyasmit tett, amit addig soha: elmesélte az asszonynak, mi történt.

Marina elszörnyedt a hallottaktól. Szása egységét, egy rakás nagyvárosi FSZB-s opert bedobtak egy hadművelet kellős közepébe bármiféle felszerelés, védőeszköz vagy akár megfelelő élelem- és vízellátás nélkül. Parancsot kaptak, hogy nyílt terepen indítsanak gyalogsági rohamot a falu ellen, de a saját alakulataik rakétazápora visszavonulásra kényszerítette őket. A dermesztő hidegben egy fűtetlen autóbuszban aludtak. Konzerveket kaptak, de se kanalat, se villát, sőt még kést sem, amivel fölbonthatták volna a dobozokat. Két napra magukra hagyták őket a buszban minden parancs és híradós összeköttetés nélkül. Végül Szásának a fagyban és a ködben sikerült elvergődnie egy fűtött parancsnoki sátorig, amelyben holtrészeg tábornokokat talált.

Az ostrom harmadik napján váratlanul egy kommandós egység bukkant elő a ködből, és Szása az egység parancsnokában régi tisztiiskolás barátját ismerte föl. Kiderült, hogy az új jövevények ugyanolyan tájékozatlanok, mint Szásáék, de ők legalább rendes felszerelést, ruházatot és kiképzést kaptak. A parancsnok hatáskörébe vonta a szerencsétlen FSZB-seket, és ezzel Szása meggyőződése szerint a fagyhaláltól mentette meg őket.

– Pervomajszkojéban nem láttam semmiféle vezénylést, irányítást, összehangoltságot – mesélte nekem később Szása. – Magunkra voltunk utalva, éppúgy küzdöttünk az elemekkel, ahogy a csecsenekkel, talán még inkább. Nem értettem, hová az ördögbe tűntek a parancsnokaink.

A hadművelet utolsó napján elfogtak egy csecsen fiút, talán 17 évest. Végül bevették a falut, miután a terroristák zöme kicsúszott a hurokból. Borzalmas látvány fogadta őket: bombatölcsérek, kiégett lakóházak, holttestek mindenütt: lázadók, falusiak, túszok és orosz katonák.

A fiú szemlátomást elkeveredett a bajtársaitól, és egyenesen Szásáék karjaiba szaladt.

– Rettentően megijedt, arra számított, hogy meg fogjuk verni – emlékezett Szása –, de én félrevontam, és elbeszélgettem vele. Tisztán, választékosan beszélt oroszul. Érdekelt, hogyan kötött ki ez az értelmesnek tűnő grozniji gyerek a terroristák között. Nem az iskolában lenne a helye? Figyelemre méltó dolgot mondott: „Utálom a háborút, de nem volt más választásom. Amikor kitört, az egész osztályunk bevonult." Eszembe jutott nagyapám elbeszélése, hogy a nagy honvédő háború idején az egész osztálya önként jelentkezett a frontra. És úgy gondoltam, hogy ezek nem terroristák, még ha civilekre támadtak is. Egy egész osztálynyi diák nem csatlakozik terroristákhoz. Ez egy nép háborúja.

Az egyik elesett csecsen parancsnoknál tábori naplót is talált. Micsoda különbség a jellemzően összevissza kapkodó orosz parancsnokokhoz képest! A csecsen parancsnok minden este szervezetten, higgadtan számba vette az élőerőt, lőszert és egyéb készleteket.

– Pervomajszkojéban döbbentem rá, hogy nem egykönnyen nyerhetjük meg ezt a háborút, de még mindig úgy véltem, szükséges lenne Oroszország számára. Meg sem fordult a fejemben, hogy talán békén kellene hagynunk a csecseneket – mondta.

A csecsen jegyzetfüzetben a harcosok között arab neveket is talált, ez árulkodott neki először külföldiek jelenlétéről. Fontos felfedezést tett ezzel. Átadta a noteszt a parancsnokának. Másnap az FSZB igazgatója bemutatta a listát az újságíróknak, mint annak bizonyítékát, hogy „külföldi zsoldosok" is részt vettek az akcióban. Egy Kremlből közvetített beszédében maga Jelcin is említette a zsákmányolt naplót.

Szása a hallgatóság soraiban ült 1996. január 20-án, Mihail Barszukov FSZB-igazgató dagesztáni sajtótájékoztatóján, amelyet az ORT az egész országban sugárzott. Hallotta főnöke szavait:

– Elsősorban lélektani nyomásgyakorlás céljából alkalmaz-

tunk Gradokat [rakétavetőket]..., hogy a helyi lakosság, a csecseneket is beleértve, láthassa... Három Gradot vonultattunk föl, de csak egyet használtunk. A falutól másfél kilométerre található térséget támadtuk vele, és a Tyerek [folyó] túlsó partján lévő csecsen területet, ahol az esetleg a banditák fölmentésére érkező lázadók összpontosíthatták erőiket.

Szása a bajsza alatt káromkodott kínjában. Amikor a sáros mezőn futott a település felé, mindenütt azok a Grad rakéták robbantak körülötte, és két társát megölték. Hogy hazudhatott Barszukov ekkorát az egész világnak? Később még Jelcin is elismételte ezeket a hazugságokat a Kremlből közvetített beszédében. Leírásában úgy szerepelt Pervomajszkoje, mint „Dudajev földsáncokkal, bunkerekkel, a házak közt föld alatti járatokkal, rengeteg különleges műszaki létesítménnyel és nehéz harceszközökkel megerősített fészke. Amikor innen, a Kremlből kijelentettem, hogy a hadműveletet egyetlenegy naposra tervezzük, még nem tudtam, hogy Dudajevnek a föld alatt hatalmas, hosszú ideje létrehozott és azóta karbantartott erődítésrendszere helyezkedik el."

Mindez szemenszedett hazugság volt. Az ekkori tapasztalatok szétzúzták Szásának a rendszerbe vetett bizalmát, de továbbra is szilárdul hitt abban, hogy a háborút meg kell nyerni. Nem gyűlölte a csecseneket, csupán szerette a hazáját, és nem nyugodhatott bele a velük vívott háború elvesztésébe.

Két évet és negyvenezer emberéletet követelt, de Oroszország végül mégis alulmaradt. Csecsenföld óriási veszteségeket szenvedett el, a legnagyobbat 1996. április 21-én. Zakajevnek aznap Dudajev mellett lett volna a helye, de haza kellett utaznia az édesapja temetésére. Alighanem az a szertartás mentette meg az életét.

Dudajev felesége, a költőnő Alla és négy szárnysegéd társaságában indult a hegyekbe két járművel, egy furgonnal meg egy

terepjáróval. A nap a völgyben este hat körül nyugodott le, de a hegyoldalon, ahol megálltak, még egészen világos volt. Állának a terv szerint élőben kellett beszélnie a Szabadság Rádióban, hogy békeszózatot intézzen az orosz nőkhöz, és fölolvassa egyik költeményét. Előbb azonban Dudajev föl akarta hívni Moszkvában Konsztantyin Borovoj dumatagot, a béke jeles szószólóját. Műholdas telefont használt, amelyet magas rangú törökországi barátaitól kapott. Zakajev tartott a készüléktől, figyelmeztette az elnököt, hogy rakéták bemérhetik az adást. Dudajev megnyugtatta, hogy ez amerikai technika, az oroszok nem rendelkeznek vele. Márpedig Dudajev tudta, mit beszél, hiszen korábban a légierő tábornokaként szolgált.

Az amerikaiakat illetően az elnök azt mondta, megbízható török kormányforrásokból tudja, hogy az Egyesült Államok nem nyújt katonai segítséget Oroszországnak. A prágai székhelyű amerikai Szabadság Rádió a lázadók egyik fő információs csatornáját jelentette. Dudajev hozzáfűzte, hogy Jelcin hajlik a vele való megegyezésre. A háború után az amerikaiak biztosan tárgyalni akarnak majd vele, mivel ő az egyetlen, aki stabilitást szavatolhat az olajban gazdag térségben, és féken tarthatja „az eszeveszetteket", vagyis az iszlám szélsőségeseket. Miért akarna hát Amerika ártani neki?

Mialatt az elnök és szárnysegédjei elhelyezték a műholdas telefont a terepjáró tetején, beállították az antennát, és Moszkvát hívták, Alla meg a testőre, Musza félrehúzódtak egy vízmosás szélére.

Amikor Alla repülőgépeket hallott, Musza megnyugtatta: ezek túl magasan járnak ahhoz, hogy bármiféle veszélyt jelenthessenek. Váratlanul azonban két rakéta csapott le egymás után éles sivítással. A légnyomás a vízmosásba taszította az asszonyt; csak az mentette meg a lezuhanástól, hogy faágakba kapaszkodott. Miután föltápászkodott, látta, hogy a terepjáró megsemmisült. A rakéták telibe találták. Musza a karjában tartotta a haldokló elnököt.

A moszkvai sajtó az FSZB titkos fegyverlaboratóriumában kidolgozott új technika diadalaként tálalta a merényletet, de Zakajev egy szót sem hitt el ebből. Az oroszoknál föl sem merülhetett effajta találati pontosság. Maga az elnök mondta, hogy a technika amerikai. Zakajev arra a meggyőződésre jutott, hogy a balvégzetű telefonkészülék speciális jeladót tartalmazott, amelyet Törökországban rejtettek belé, így az amerikaiak saját műholdjaik felhasználásával vezették célra az orosz rakétákat.

Az első csecsen háborúban Szása Litvinyenko még Zakajev ellenségei közé tartozott. Csak jóval később, Londonban barátkoztak össze, de Zakajev már korábban tudott Szásáról, mint hogy a nevét ismerte volna.

– Értesültünk egy hírszerző tisztről, aki szinte a háború első napjától kezdve gyakran járt oda Moszkvából. Az FSZB nalcsiki központjában tevékenykedett – mondta nekem később Zakajev. Szása Nalcsikban, Oroszország egy másik észak-kaukázusi muzulmán területe, Kabard-Balkárföld fővárosában nőtt fel.

– Nekünk is volt egy emberünk a nalcsiki FSZB-nél – tette hozzá Zakajev. – Ő jelentette, hogy a tisztet Alekszandr Volkovnak hívják, és helybeli. Nem volt nehéz kiderítenünk, hogy az illető valódi neve Litvinyenko, hiszen sokan ismerték az apja családját.

Szását a munkája a háború alatt zömmel Nalcsikhoz kötötte. Az egyetlen kivételt az képezte, amikor részt vett a dagesztáni Pervomajszkoje ostromában.

– Baromi ügyesen működött – ismerte el Zakajev. – Beépítette közénk a tégláit, pedig rettentő nehezen találhatott olyan csecsent, aki hajlandó volt az oroszoknak dolgozni. Neki azonban nem is egyet, hanem mindjárt hármat sikerült beszerveznie. Végül a nalcsiki ügynökünk jóvoltából lefüleltük őket, de az eset akkor is bizonyítja Szása operatív tiszti tehetségét.

Szása egy másik sikeres műveletéről Zakajev csak évek múltán szerzett tudomást. A háború kezdetén az FSZB őrizetbe vette Hamad Kurbanovot, a Dudajev-kormány moszkvai képviselőjét. Szása javaslatára szabadon bocsátották, és megengedték, hogy Nalcsikba települjön, ahol Szása tovább gyakorolta rajta operatív tiszti mesterfogásait. Kurbanov kommunikációs összeköttetései vezették el az FSZB-t a csecsen diaszpóra olyan alakjaihoz, akik Oroszországban és Európa-szerte együttműködtek a szeparatistákkal.

– Ha tudtatok Szásáról, miért nem nyírtátok ki? – kérdeztem Zakajevtől, amikor londoni házában vacsoráztam.

– Leginkább azért, mert nem akartuk veszélybe sodorni a saját emberünket. De ma már azt mondom, Allah akarta így, mert különben nem lett volna szerencsém Londonban megismerkedni vele.

Alla Dudajeva, az elnök özvegye szintén kapcsolatba került Szásával a háborúban. Férje halála után a lázadók vezetése úgy döntött, hogy Alla menjen Törökországba. Ő és testőre, Musza május 27-én Nalcsik repülőterén hamis útlevéllel próbált egy gép fedélzetére szállni, de észrevették őket. „Volkov" alezredes Moszkvából a helyszínre sietett, hogy kihallgassa az asszonyt.

– Bár Allát nem bántalmazták, nagyon megijedt – mesélte Zakajev. – Félelmetes alakok őrizték, így amikor egy meglepően kedves tiszt érkezett Moszkvából, azonnal elnyerte a bizalmát. Az asszony szerint Szása „KGB-stől szokatlanul intelligensnek és figyelmesnek tűnt".

Szásától hallottam, mi történt akkor. Allára Kiszlovodszk magaslati üdülőhelyen, Sztálin egykori dácsájában vigyáztak az FSZB területi irodájának tisztjei, akik hozzászoktak, hogy durván bánjanak az elfogott harcosokkal, viszont egy gyászoló nővel nem tudtak mit kezdeni. Parancsot kaptak, hogy tapintatosan kezeljék.

Szásának két dolgot kellett kiderítenie: először is azt, való-

ban meghalt-e a férje, vagy pedig túlélte a támadást, és valamelyik hegyi faluban lábadozik. Másodszor azt, hogy ha meghalt, hová temették. Az oroszok meg akarták akadályozni, hogy a sírja egy vértanú emlékhelyévé váljon.

Szása éppen akkor toppant be, amikor Alla nyomasztó csöndben asztalhoz ült fogvatartóival Sztálin fényűző ebédlőjében. Visszaemlékezése szerint a 49 éves, törékeny, szőke, jellegzetesen szlávos arcú asszony talpig feketében „nagyon feszültnek és szorongónak látszott". Az alezredesnek minden sármját be kellett vetnie, hogy föloldódjék. Először is közölte vele, mennyire tiszteli az érzéseit. Részvétét nyilvánította. Bár az asszony gyanította, hogy ez csak a szokványos „jó zsaru–rossz zsaru"-játék része, mégis meghatódott. Ebéd után folytatták a beszélgetést, amelyet rejtett kamera rögzített, és az asszony elmesélte neki az élettörténetét gyermekkorától fogva: katonatiszt lányaként egy támaszponton nőtt fel a messzi északon, majd tábornokfeleség lett, azután választott hegyi nemzetének first ladyje, egy gerillavezér harcostársa.

Az együtt töltött egy óra végére Szása megbizonyosodott arról, hogy Dudajev csakugyan meghalt. Épp rátért második feladatára, a sír helyének megállapítására, amikor hírül vette, hogy Jelcin elnöki kegyelmet adott Alla Dudajevának, így az asszony szabadon távozhat.

Miután a háború a haszavjurti megállapodással véget ért, Szása egyetértett FSZB-s tiszttársai zömével és a tábornoki karral abban, hogy az megalázó. A sok szenvedés, pusztulás és barátai halála mind semmiért történt. Mivel a megállapodásról Lebegy tábornok tárgyalt, Szása és tiszttársai most árulónak tartották őt, olyasvalakinek, aki a politika kedvéért föláldozta a katonákat, akik életüket adták a harcban. Ezzel szemben a közvélemény megkönnyebbüléssel fogadta a haszavjurti egyezményt, ami

megnövelte Lebegy esélyét, hogy a négy év múlva várható elnökválasztáson Jelcin nyomdokaiba léphessen.

1996 szeptemberében, ahogy Ahmed Zakajev elfoglalta új hivatalát, a stabilitás fenntartása a legjobb esetben is bizonytalannak látszott. Csaknem félmillió ember, Csecsenföld háború előtti lakosságának negyven százaléka földönfutóvá vált, túlnépesedett falvakban zsúfolódott össze vagy menekülttáborokban kínlódott. Groznij, az alig két esztendeje még négyszázezer lakosú, virágzó nagyváros most romokban hevert. A gazdaság gyakorlatilag megsemmisült. Suhancok ezrei csavarogtak az utcákon Kalasnyikovval a kezükben.

Samil Baszajev és Szalman Radujev hadurak, akik látványos rajtaütéseket vezettek az oroszok ellen, semmi hajlandóságot sem mutattak arra, hogy föloszlassák csapataikat, és elfogadják a központi fennhatóságot. Ráadásul még két orosz dandár is állomásozott Csecsenföldön, és a Lebegy tábornokkal Haszavjurtban megbeszéltek ellenére egyik sem készülődött távozásra. Moszkvában háborús párt szervezkedett Lebegy ellen. Zakajev nézőpontjából úgy tűnt, az ingatag béke nagyrészt Lebegy pozíciójának szilárdságától függ.

Egy szeptemberi éjszakán Szása Litvinyenko operkülönítmény élén házkutatást hajtott végre egy moszkvai nagy vagyonbiztonsági magáncégnél, amelyet emberrablásokkal és zsarolással gyanúsítottak. A vállalatot a védelmi minisztérium hírszerző szerve, az FSZB-vel régóta rivalizáló GRU volt tisztjei vezették. Amikor Szása emberei kinyitottak egy óriási páncélszekrényt, meglepetésre tábornoki egyenruhát és egy köteg „szigorúan titkos" jelzésű dossziét találtak benne.

– Nincs joga betekinteni ezekbe az iratokba – közölte sápadtan a vállalat igazgatója.

– Pedig pontosan ezt fogom tenni – torkolta le Szása. – Semmi keresnivalójuk az ön széfjében. Tudtommal csakis lophatta őket. Hogy jutottak ide?

– Ezek Lebegy tábornok, a Nemzetbiztonsági Tanács titkárának holmijai. Úgy gondolja, az irodájában nincsenek biztonságban.

Szása bezárkózott, és hozzáfogott az iratok tanulmányozásához.

Kiderült, hogy csakugyan Lebegy dokumentumai, köztük volt a személyi igazolványa és egy csomó privát fénykép. Az egyik akta a belügyminisztériumi korrupcióval foglalkozott, amely több magas rangú tisztségviselőt különféle vétségekben érintett. Szása több ismerős nevet is talált.

Egy másik dosszié tartalmazott egy csecsenföldi GRU-jelentést, benne részleteket a Dudajev elleni merényletről. Szása megtudta, hogy a GRU a közhiedelemmel ellentétben csak segédszerepet játszott az elnök meggyilkolásában, a repülőgépeket biztosította, amelyekről a rakétákat kilőtték. A jelentés sejteni engedte, hogy a művelet Szása FSZB-s kollégája, Jevgenyij Hoholkov elmeszüleménye volt. Arra is kitért, hogy Hoholkov részt vett egy titkos műveletben, amelynek során megszerezték a rakéták amerikai irányítórendszerét, és eközben hatalmas pénzösszegek tűntek el. A harmadik dokumentum Lebegy rendelettervezetét tartalmazta egy ötvenezer fős, a Nemzetbiztonsági Tanácsnak alárendelt különleges elit alakulat felállításáról: az úgynevezett Orosz Légiót különleges műveletekre szánta azok ellen, akik „állambiztonsági veszélyt” jelentenek.

Röviden tehát Szása bepillantott Lebegy legféltettebb titkaiba: két dossziéba, amellyel a tábornok nyomást gyakorolhatott az FSZB-re és a belügyminisztériumra, megfenyegethette az ottani héjákat, hogy két világraszóló botránynak teszi ki őket; meg egy harmadikba, amely egy Lebegy irányítása alatti hadsereg létrehozását tervezte. Mindebből együttesen megérthette, miként akarja Lebegy megvívni politikai harcait a háborús párt ellen.

Mire Szása megismerkedett az iratok tartalmával, megérkezett egy hivatalos nyomozó.

– Ezt nem tudom átvenni – közölte, amint meglátta a dossziékat.

– Hogyhogy? Hiszen hivatali kötelessége – erősködött Szása.

– Ezeknek a dokumentumoknak semmi közük ahhoz az ügyhöz, amelyet jelenleg vizsgálok.

– A törvény kimondja, hogy le kell foglalni minden anyagot, amelyet nem nyilvános terjesztésre szántak. A szigorúan titkos iratok egyértelműen ilyenek.

A nyomozó azonban kereken megtagadta ezt. Szása telefonált ATC-s főnökének, Vjacseszlav Voloh tábornoknak. Voloh végighallgatta, azt ígérte, egy perc múlva visszahívja, de ez elmaradt. A nyomozó fölvetette, hogy amint ő dolgavégezetten távozik, Szása nélküle újabb vizsgálatot kezdhet.

Szásának azonban több esze volt ennél. Fölhívta Anatolij Kulikovot, a belügyminisztert. Személyesen ismerte egy fiatal tiszt barátja, Kulikov elhunyt barátjának a fia révén, aki szinte a miniszter fogadott fiának számított. Ezt az összeköttetését eddig nem használta föl, de most szüksége volt rá, és tudta, hogy Kulikov Lebegy elszánt vetélytársa.

Tíz perc múlva Kulikov visszahívta.

– Anatolij Szergejevics, szigorúan titkos Lebegy-anyagokra bukkantunk – mondta Szása.

– Akkor miért engem hív? Vannak saját felettesei.

– A feletteseim nem tudják eldönteni, mi a teendő.

– Értem – váltott hangnemet Kulikov. – Van benne valami érdekes?

– Titkos feljegyzések és terhelő anyagok a belügyminisztérium teljes vezetéséről – felelte Szása.

– Engem is érintenek? – tudakolta Kulikov.

– Nem, csak a helyetteseit.

– Rendben – lélegzett föl a miniszter. – Odaküldök valakit, hogy hivatalosan vegye át.

Alekszandr Lebegy tábornok tudta, hogy Anatolij Kulikov ármánykodik ellene. Ütközőpályán haladtak, és elkerülhetetlennek látszott, hogy valamelyikük végül távozzék a kormányból. A tábornok még tréfálkozott is azzal, hogy „két szárnyas nem fér meg egy fészekben", ezzel a nevükre utalt: Lebegy oroszul hattyút, Kulikov pedig szalonkát jelent. Különösen az nyugtalanította, hogy Kulikov mintha szövetséget kovácsolt volna Anatolij Csubajsszal, a Kreml kabinetfőnökével, aki most lényegében az elnöki hivatalt irányította.

Jelcin napról napra gyöngébbnek látszott. Szívműtétjét november elejére ütemezték be, és senki sem tudta, hogy túléli-e a beavatkozást. Az alkotmány értelmében Csernomirgyin kormányfő követte őt a rangsorban, de a legtöbben a választások első fordulójában harmadikként végzett Lebegyet tartották utódjelöltnek. A háborús párton kívül Lebegy nagy népszerűséget szerzett a csecsenföldi háború leállításával. Ha az öreg belehal az operációba, és választást tűznek ki, Lebegy könnyedén megverheti Csernomirgyint. Csubajsznak a legkevésbé sem hiányzott, hogy éppen az önfejű, láncdohányos tábornok vegye át a kormányrudat, aki rendszeresen rikító kockás öltönyben és fekete cipőjéből elővillanó fehér zokniban járt a kremlbeli hivatalos fogadásokra.

Október 13-án Lebegy végzetes hibát követett el. Abbéli igyekezetében, hogy megerősítse Csubajsszal szembeni pozícióját, összefogott Korzsakov tábornokkal, Jelcin leváltott biztonsági főnökével, aki még mindig jelentős befolyással bírt a biztonsági szolgálatoknál. Együtt jelentek meg egy nagygyűlésen Tulában, Lebegy korábbi választókerületének szívében, mivel a Moszkvától 150 kilométerre délre található iparváros körzetében most Korzsakov akart indulni a dumatagságért.

– Méltó utódot találtam – közölte dörmögő basszusán Lebegy, ugyanazon a hangon, amelyen alig három hónappal azelőtt megfogadta, hogy szétzúzza a Korzsakov által vezetett puccskísérletet. Ezután Korzsakov vette át a szót. Azzal vádolta Csubajszot, hogy „alkotmányellenesen az elnök helyett kormányoz" a Kremlben.

Lebegy megpecsételte a sorsát azzal, hogy együtt lépett föl a titkosrendőrség tábornokával, a liberálisok által gyűlölt Korzsakovval. A reformerek azonnal egyesítették erőiket a háborús párttal, hogy megálljt parancsoljanak Lebegynek. Borisz Berezovszkij New Yorkba repült, és megmutatta Soros Györgynek az orosz légiós feljegyzést, amelyet Szása a szeptemberi házkutatáskor talált.

– Nehogy megtévessze Lebegy csecsenföldi béketeremtő szerepe! – magyarázta Sorosnak. – A nyugatiak De Gaulle-hoz hasonlítják őt, pedig a legjobb esetben Pinochet, a legrosszabban meg Franco. Tudomására hozná ezt Washingtonban azoknak, akiket illet?

A nap folyamán elfaxoltam a feljegyzést a washingtoni külügyminisztérium orosz osztályán dolgozó ismerősömnek.

Moszkvában rohamosan közelgett a leszámolás. Október 15-én, miután a duma képviselői ellenségesen kérdőre vonták, Lebegy Jelcin hivatalába vitt egy terhelő dossziét Kulikovról.

Másnap a Szalonka visszavágott a Hattyúnak. A köpcös Kulikov kitüntetésekkel teleaggatott tábornoki uniformisában a televízió élő adásában vádolta Lebegyet azzal, hogy a hatalom erőszakos megszerzésére tör, alá akarja ásni az alkotmányt Orosz Légiójával, amelynek tervezett feladata (magyarázta a feljegyzésből olvasva) „a szélsőséges, terrorista és szeparatista mozgalmak, valamint egyéb olyan szervezetek politikai és katonai vezetőinek azonosítása, pszichés kezelése, elkülönítése, beszerve-

zése, lejáratása vagy likvidálása, amelyek tevékenységükkel a nemzetbiztonságot fenyegetik".

A rá következő nap reggelén Csernomirgyin kormányfő legfelső szintű biztonsági értekezletet hívott össze, amely Lebegy és Kulikov közötti heves szóváltássá fajult. Végül Csernomirgyin elvetette az államcsíny vádját, de Lebegy beismerte, hogy ő az Orosz Légió tervének szerzője. Több se kellett Csernomirgyinnek ahhoz, hogy „durva bonapartizmus" vádjával illesse.

Mialatt Lebegy kihallgatást próbált elérni Jelcinnél, testőrei lefogtak négy titkosrendőrt, akik Kulikov parancsára követték őt. Estére a gyengélkedő elnök megsokallta a dolgot. Rezidenciájára hívatta az ORT televízió forgatócsoportját, és rendeletet írt alá, amelyben menesztette nemzetbiztonsági tanácsadóját, a kamerák pedig egyenes adásban közvetítették ezt. Szenvedélyes és alig leplezetten fizikai fájdalomról árulkodó hangon bírálta Lebegyet, amiért elvetette a viszály magvait:

– Úgy látszik, mintha valamiféle választási verseny zajlana itt, pedig választásokra csak 2000-ben kerül sor… Egységes csapat kell, amely egy irányba húz, összehangoltan dolgozik. Lebegy azonban megosztja a csapatot. Ez teljesen elfogadhatatlan. Korzsakovot menesztettem, [Lebegy azonban] magával vitte Tulába, hogy máris az utódjaként mutassa be. Hát, jobbat is találhatott volna. Madarat tolláról…

Miként Jelcin emlékirataiban is följegyezte, elege lett a generálisokból. Mostantól civilekkel akart dolgozni. Egy hét alatt összeállt az új nemzetbiztonsági csapat, amelyben helyet kapott a Jelcinhez hű Ivan Ribkin, a duma volt házelnöke mint titkár, és Borisz Berezovszkij mint csecsenügyi titkárhelyettes.

– Minek kell ez neked, Borisz? – kérdeztem, miután meghallottam a híreket. – Nincs jobb dolgod, mint a csecsenekkel bajlódni? Úgy fest ez az egész, mint egy vígopera.

– Tényleg vígopera, de sajnos éles lőszert használnak benne.

Tudod, a háborúpártiak segítettek megszabadulnunk Lebegytől, de nem dobhatjuk oda nekik Csecsenföldet. Ha az a háború újrakezdődik, ennek az országnak vége. És akár hiszed, akár nem, egyszerűen nincs más, aki elvállalja ezt a feladatot.

1996. november 5-én az immár 65 esztendős Jelcin elnök nyitott szívműtéten esett át a Moszkvai Kardiológiai Központban. Hét és fél óra múltán, öt bypass elvégzése után az operációt sikeresnek nyilvánították. A sebészek teljes felépülést jósoltak.

Ahmed Zakajev megkönnyebbülten lélegzett föl, amikor értesült arról, hogy Ribkin váltotta föl Lebegyet. A duma volt házelnöke meggyőződéses „galamb" hírében állott. Berezovszkij viszont teljes rejtély volt Zakajev szemében. Néhány nap múlva, amikor az orosz kormánygép a két új vezetővel a fedélzetén földet ért a hadsereg Groznij melletti légi támaszpontján, Zakajevet kellemes meglepetésként érte, hogy Berezovszkij hűvösfejű, a cinizmusig célratörő, és ami a fő, nem bujkál benne a sértett nemzeti büszkeség szokásos kisördöge, amely mindazokat az oroszokat megszállva tartotta, akikkel Zakajevnek eddig dolga akadt. Az elveszett birodalom utáni nosztalgiájuk lassan ölő méregként hatott: Zakajev úgy látta, az oroszok mind a csecseneket teszik felelőssé történelmük balszerencsés fordulataiért, a berlini fal leomlásától Amerika mint egyedüli szuperhatalom kibontakozásán át egészen a hanyatló olajárig. Ez az irracionális neheztelés jelentette Zakajev közvetlen céljainak fő akadályát: tudniillik a még Csecsenföldön maradt két orosz dandár kivonásáét és olyan végérvényes szerződés aláírásáét, amely megoldja a szuverenitás kérdését.

– Szerinted az, hogy Boriszt nem hajtották efféle sérelmek, összefügghet a zsidóságával? – kérdeztem tőle évekkel később.

– Talán – felelte Zakajev –, de amikor ez szóba került, nem

a mi részünkről vetődött föl.

A kommunisták Berezovszkij nemzetbiztonsági tanácsi kinevezése napjától dühödt hadjáratot indítottak ellene, azt állították, hogy izraeli állampolgárságot szerzett, ennélfogva nem tölthetne be nemzetbiztonsági munkakört.

– Nekünk semmi bajunk sem volt a zsidókkal – magyarázta Zakajev. – Nem ők gyilkoltak bennünket, hanem az oroszok. Ők éppúgy népirtás áldozatául estek, mint mi. Nem is ártott volna, ha egyáltalán létezik valamiféle izraeli kapcsolat. Tudod, Dudajev egyszer beszélt nekem arról az elképzeléséről, hogy az Egyesült Államok támogatásával szövetségbe tömöríti Csecsenföldet, Grúziát, Törökországot és Izraelt.

– Kivel szemben? – tudakoltam.

– Természetesen Oroszországgal szemben. Meg az iszlám radikálisokkal szemben. Csakhogy az amerikaiak inkább úgy döntöttek, hogy kiszolgáltatnak bennünket az oroszoknak. Na mindegy, eső után köpönyeg. – Aztán így folytatta: – Amikor találkoztunk, Borisz először is kijelentette: „Önök független államnak tekintik Csecsenföldet, mi, az orosz kormány képviselői pedig úgy gondoljuk, hogy az Orosz Föderációhoz tartozik. Jó, most tegyük félre azokat a kérdéseket, amelyekben nem tudunk egyezségre jutni, és szép sorban foglalkozzunk azokkal, amelyekben igen!" Amikor a csapatkivonások technikai részleteiről kezdtünk tárgyalni, nyilvánvalónak látszott, hogy cseppet sem kínozza őt az a kilátás, hogy a Vörös Hadsereg elhagyja Kelet-Európát.

Rögtön imponált Zakajevnek, hogy Berezovszkij és Ribkin úgy viselkedett, mint akiknek tényleg van respektusuk.

– Nem féltek a kényes kérdések bolygatásától, és tudtak helyből döntéseket hozni például a hadifogolycseréről meg a közkegyelemről. Amikor pedig nem, akkor egyszerűen azt mondták: „Ezt még tisztáznunk kell." Vagy: „Egyetértünk, de ez némi kijárást igényel." Nyíltan beszéltek velünk, és bizalmat ébresztettek bennünk.

Zakajev leírta a munkamegosztást, amely Berezovszkij és Ribkin között nyilvánvalóan érvényesült:

– Borisz végezte a kreatív feladatokat, választási lehetőségeket javasolt, megoldásokat ötölt ki, Ribkin pedig a kétkedőt alakította; efféléket hajtogatott: „Ez a dolog kivitelezhető, az viszont nem fog menni." Borisz mozgatta a szálakat, Ribkin vitte a szót. Fantasztikus eszközt tartottak a kezükben, az ORT televíziót. Borisz mindig hozott magával egy stábot. Ha bármiféle áttörést értünk el vagy problémával kerültünk szembe, Ribkin megjelent a képernyőn, így közvetlenül eljutott Jelcinhez – aki mindig nézte az esti híradót –, és egyenesen föltálalta neki a tényeket, mielőtt a rosszakaróink reagálhattak volna.

Mindazonáltal a moszkvai háborús párt és a csecsen hegyvidék gyilkos kedvű hadurai külön-külön szervezkedtek, hogy aláaknázzák a tárgyalásokat.

– November végén, amikor Moszkvába érkeztem, némi képet alkothattam arról, hogyan érik el céljaikat partnereink a Kremlben – emlékezett Zakajev. – Készen állt az aláírásra a megállapodások első tárgysorozata, amely a választásig meghatározta Csecsenföld önigazgatásának jogi kereteit. Nyitva maradt azonban a Csecsenföldön állomásozó két orosz dandár fontos kérdése. A csecsenek mereven ragaszkodtak az orosz katonák távozásához, ahogyan az a haszavjurti egyezményben szerepelt.

Zakajev november 21-én, csütörtökön felkereste Berezovszkijt a nemzetbiztonsági hivatalban, a Kreml igazgatási épületében. Lehangoló híreket kapott: a csapatkivonást megfúrta Kulikov belügyminiszter, a csecsenföldi orosz erők főparancsnoka, aki a televízióban bejelentette, hogy a két dandár további öt évig marad.

– Beszéljen személyesen Kulikovval – javasolta Borisz –, hogy lássa, mivel állunk szemben.

A miniszter úgy nézett Zakajevre a megvetésnek az orosz had-

seregben közkeletű kifejezésével élve, „mint katona a bolhára":

– Az a két dandár marad, punktum. Elnöki különrendelet alapján tartózkodnak ott.

– Akkor nem lesz aláírás – fakadt ki Zakajev. – Amíg egyetlen orosz katona is marad Csecsenföldön, nincs további tárgyalás!

– Ha nincs, hát nincs – felelte fagyosan Kulikov.

Szombat délelőtt Berezovszkij mégis fölhívta Zakajevet a szállodájában:

– Megkapták, amit akartak. Az elnök aláírta a kivonást. – Azzal a hírrel is meglepte Zakajevet, hogy saját elnöke, Aszlan Maszhadov már Moszkvában van, és elindult a Fehér Házba, ahol közös sajtókonferenciát tart Csernomirgyinnel.

Zakajev bekapcsolta a televíziót, és értesült az új elnöki rendeletről, amely az orosz haderő azonnali teljes kivonásáról intézkedett.

– Ezt hogy csinálta? – faggatta Zakajev Berezovszkijt, amikor a fehér házi ceremónián kezet fogtak.

– Amikor azt ajánlottam, csütörtökön menjen Kulikovhoz, már tudtam, hogy a rendeletet aznap este aláírják – magyarázta Borisz –, de azt akartam, hogy Kulikov ne is gyanítsa a dolgot. Közvetlenül a találkozásuk után Kulikov Varsóba, a kelet-európai belügyminiszterek értekezletére utazott. Csalinak használtam önt, érti már? Rettentően csalódott képet vágott, és mivel Kulikov ilyennek látta, nyugodt lehettem, hogy el fog repülni. Máskülönben esetleg lemondja az utat, rohan a Kremlbe, jelenetet rendez, és ki tudja, mi sül ki abból. Bocsásson meg, hogy félrevezettem, barátom!

Évek múltán Ivan Ribkin Moszkva melletti nyaralójából telefonon mesélte el, valójában mi zajlott le a színfalak mögött.

Csütörtökön késő este a Nemzetbiztonsági Tanács két gépe a legnagyobb titokban Csecsenföldre vitte Berezovszkijt és Ribkint. Főként arra törekedtek, hogy a lehető legtovább eltitkolják Kulikov emberei elől, mi folyik. A telefonban nem bíztak,

ezért úgy döntöttek, személyesen utaznak el, hogy tájékoztassák Maszhadovot a csapatkivonás aláírásának kész tényéről. Groznijhoz közeledve a pilóta szólt Ribkinnek, hogy a hadsereg lezárta a repülőteret.

– Mi a helyzet Nalcsikkal, Mahacskalával, Szlepcovszkkal? – tudakolta Ribkin.

– Egyetlen észak-kaukázusi reptér sem enged bennünket leszállni.

Ribkin mindjárt gondolta, hogy nem a légköri viszonyok, hanem a hadsereg kisded játékai miatt.

– Van üzemanyagunk?

– Körülbelül egy órára elegendő – felelte a pilóta.

A levegőben megfordultak, és hajnali négykor ezer kilométerrel északabbra, Volgográdban (az egykori Sztálingrádban) landoltak.

A reptéri szállodában három órácskát szundítottak. Reggel Ribkin munkatársai leszállási engedélyt szereztek nekik az ingusföldi Szlepcovszk légikikötőjében. Maszhadov és emberei Groznijból odaautóztak. Hitetlenkedve meredtek Ribkinre és Berezovszkijra, akik közölték, hogy most Moszkvába viszik őket, mert Jelcin aláírta a kivonást.

– Miért nem jelentették be? – kérdezték a csecsenek.

– Bízzanak bennünk! – mondták az oroszok.

Pénteken késő délután észrevétlenül szálltak le Moszkvában.

Szombat délelőtt a két elnök Ribkin dácsájában találkozott, várták, hogy Jelcin a televízióban bejelentse a csapatkivonást.

Azután végre aláírták a megállapodást. Maszhadov egészen az utolsó pillanatig nem akarta elhinni, hogy ez be fog következni.

1996. december 14., csecsen–dagesztáni határ: A dagesztáni csecsenek kongresszusára igyekvő Szalman Radujev csecsen hadurat

egy határ menti ellenőrző ponton föltartóztatják. Amikor az orosz belügyi szervek őrizetbe akarják venni, Radujev milíciájának támogató ereje előrenyomul, lefegyverzi az oroszokat, és huszonegyet túszul ejt közülük. Dacol a csecsen kormány utasításával, hogy engedje szabadon a túszokat, sőt azzal fenyegetőzik, hogy megöli őket, amennyiben az orosz parancsnokság nem kér bocsánatot áthaladása akadályozásáért.

Borisz Berezovszkij december 18-án délelőtt, a túszdráma negyedik napján érkezett Radujev fellegvárába, Novije Gordaliba. Utolsó erőfeszítést próbált tenni, hogy megakadályozza az incidens teljes elmérgesedését. A belügyi erőket óráról órára jobban dühítette bajtársaik fogva tartása. Radujev, az önfejű hadúr, aki egy lövöldözésben eltorzult arcát bozontos szakáll, napszemüveg és ellenzős sapka mögé rejtette, fittyet hányt a szeparatista kormány minden kérésére és nyomásgyakorlására, hogy engedje szabadon a túszokat. A haszavjurti megállapodást sem ismerte el, mert az nem adott teljes függetlenséget Csecsenföldnek. Most legalábbis bocsánatkérést követelt az oroszoktól, amiért nem hagyták Dagesztánba utazni.

– Bocsánatot kérek, Szalman – mondta Berezovszkij.

– Ugyan már, Borisz, nem maga az, akitől bocsánatkérést várok – mosolygott Radujev.

Egyszer csak éktelen zajt hallottak odakintről. Két géppuskával fölszerelt, felségjel nélküli helikopter bukkant föl a semmiből, megszórta Radujev táborát gépfegyverlövedékekkel, majd eltűnt. Senki sem sérült meg.

– Na, ők azok – mondta Radujev. – Ugye ők is tudják, hogy maga itt tárgyal? Az ő bocsánatkérésükre várok.

Háromórás egyezkedés után közel jutottak a megállapodáshoz, hogy titokban kicseréljék a túszokat Radujev egy évvel azelőtt, Pervomajszkojénál elfogott tizenegy emberével. Radujev azonban továbbra is ragaszkodott az orosz bocsánatkéréshez.

Borisz türelmetlensége jeléül a karórájára pillantott.

– Szép óra – jegyezte meg Radujev. – Rolex?

– Nem, Patek Philippe.

– Sosem hallottam róla. Jobb, mint a Rolex? Mennyibe került?

– Ötvenezer dollárba – felelte Borisz.

– Szép darab.

– Tessék, a magáé! – csatolta le a csuklójáról Borisz az órát.

Radujev néhány percig az órával játszadozott.

– Na jó, megkapják a zsaruikat. Még ma elvihetik őket, és a szavát adja, hogy maguk pedig elengedik az én embereimet.

Ugyanaznap, amikor Berezovszkij Radujevvel tárgyalt, álarcosok törtek be Novije Atagi csecsen falu vöröskeresztes állomására, és hangtompítós fegyverekkel megöltek hat külföldi segélymunkást, köztük öt nőt. Az áldozatokat álmukban érte a halál. A rá következő éjjel Groznijban öt helybeli oroszt mészároltak le ugyanilyen kivégzésszerűen.

– Ez számunkra nemzeti katasztrófa – kommentálta a hírt Aszlan Maszhadov csecsen elnök.

– Ezek a gyilkosságok még a különutas csecsenek szokásaitól is teljesen elütöttek – magyarázta később Zakajev. – Senki sem vállalt felelősséget a cselekményekért. Nem léptek föl politikai követelésekkel. Nem rabolták ki az áldozatokat. Számunkra világos volt, hogy ez az orosz titkosrendőrség próbálkozása a csapatkivonás és a választások megtorpedózására.

Groznij, 1997. január 27.: Az emberek egész Csecsenföldön hosszú sorokban kígyóznak a szavazóhelyiségek előtt az európai uniós megfigyelők által „törvényes, demokratikus és szabad" jelzővel illetett elnökválasztáson. Az államfői hivatalt 69%-os elsöprő többséggel az 55 éves Aszlan Maszhadov volt szovjet katonatiszt nyeri el,

aki a háború alatt összehangolta az Oroszország elleni hadműveleteket. Samil Baszajev gerillavezér, aki a bugyonnovszki terrortámadást irányította, jókora lemaradással, 16%-os eredménnyel végez a második helyen. Zelimhan Jandarbijev ügyvezető elnök harmadikként 15%-nyi szavazatot szerez.

Borisz Berezovszkij egy 1997. április végi napon a Klubba hívatott.

– El tudod játszani a CIA-ügynök szerepét?

– Először is bűncselekményt követ el, aki köztisztviselőnek adja ki magát – mondtam mosolyogva. – Másodszor téged ismerve remélem, hogy nem kerül sor tűzharcra.

– Sorost képviseled, nem? – kérdezte derűs arccal Borisz, majd hozzátette: – Van névjegyed? Az elég meggyőző. Oroszországban mindenki azt hiszi, hogy a Soros Alapítvány a CIA fedőszerve. Gyerünk a dácsámba! Szükségem van rád, hogy amerikai tekintélyt sugározz. Mindössze annyi a dolgod, hogy a jelenléteddel erősíts bennünket.

A dácsában kiderült, hogy négyesben vacsorázunk: Borisz, jómagam, Ribkin, a Nemzetbiztonsági Tanács titkára, valamint Movladi Udugov csecsen miniszterelnök-helyettes, a Maszhadov-kormány iszlamista szárnyának vezetője. A beszélgetés tárgyát a csecsenföldi háborút hivatalosan lezáró, terv szerint a következő hónapban aláírandó békeszerződés megszövegezése képezte.

Valószerűtlen jelenet játszódott le: Ribkin a volt szovjet apparatcsik magabiztosságát árasztotta. Borisz kortyolgatta a Château Latourját. Udugov az esti ima kedvéért megszakította az eszmecserét. Én egyszerűen megpróbáltam fontosnak látszani, tőlem telhetően alakítani az Egyesült Államok izomerejének megtestesítőjét.

A szerződés lényegében elkészült. Féloldalnyi fellengzős frázissal kezdődött, amely kinyilvánította a két nemzet közötti megbékélést, hogy véget vessen „több évszázados" ellenségeskedésüknek. Csak a jogi hivatkozási alap hiányzott. Ribkin és Borisz kifejezetten az orosz alkotmányból akarta levezetni a megállapodást. Udugov viszont azt kívánta, hogy a nemzetközi jogban gyökerezzék.

Majdnem három órán át vitatkoztak. Végül kompromisszumot kötöttek, és mindkét fél beszúrhatta a választása szerinti jogi utalást. A végső változatból ezek az utalások kimaradtak, tehát az egész esti fáradozás hiábavaló volt. Az eljárásból mégis leszűrtem valami fontos tanulságot. Mindkét fél jobban tartott a saját meg nem alkuvó tagjaitól, mint egymástól.

1997. április 28-án, nem sokkal este hét előtt bomba robbant a dél-oroszországi Pjatyigorszk üdülőváros vasútállomásán, két személyt megölt, több mint negyvenet megsebesített. A csecsen békeszerződés ismét veszélybe került. A helyszíntől 250 kilométernyire, a Fekete-tenger partján vakációzó Jelcin elnök haladéktalanul szigorú biztonsági intézkedéseket léptetett életbe Oroszország egész déli körzetében.

Anatolij Kulikov belügyminiszter a csecsen terroristákra mutogatott, bejelentette, hogy Pjatyigorszkban letartóztattak két csecsen nőt, akik bevallották, hogy ők helyezték el a robbanószerkezetet. A miniszter azt állította, hogy a nők ismert terroristák, részt vettek az 1996. januári pervomajszkojei túszdrámában is. Azt is nyilvánosságra hozta, hogy előző éjszaka csecsenek a dagesztáni határon megtámadtak egy orosz rendőrőrsöt.

– Most már mindenki láthatja, hogy a háborús párt nem Moszkvában, hanem Groznijban működik – füstölgött a televízióban Kulikov.

Két nap múlva azonban, amikor Berezovszkij és Ribkin Groznijba repült, a csecsenek közölték, hogy a Kulikov által

megnevezett két nő egyike köszöni, jól van, békésen éldegél abban a városban, a másikat viszont egy éve megölték. Újságírók kiderítették, hogy az alteregóikat, vagyis azt a két nőt, aki Pjatyigorszkban „beismerte" a terrorcselekményt, nem a robbantás után, hanem előtte tartóztatták le.

– Biztosra vettük, hogy ez valami provokáció – mondta később Zakajev.

A csecsenek Ribkin és Borisz leszállásakor nyomban átadták nekik a bizonyítékaikat. Ribkin az éter hullámain mindjárt támadást is intézett Kulikov ellen, fölhasználta az állandóan készenlétben tartott ORT-s stábot, amelyet Borisz magával hozott.

– Mind Csecsenföldön, mind Oroszországban sokan szeretnék szétzúzni a törékeny békét, de mi gátat vetünk a próbálkozásaiknak, tekintet nélkül arra, milyen magas posztot foglalnak el vagy miféle csillagokat viselnek a váll-lapjukon – nyilatkozta repülőgépe lépcsőjéről élő adásban.

– Azután valami igazán ronda dolog történt – idézte föl az eseményeket Zakajev, és még mindig reszketett a haragtól. – Az az agyalágyult Szalman Radujev felelősséget vállalt a vasúti robbantásért. – Radujev, a gerillavezér még mindig saját csapatának parancsolt, és kereste, miként arathatna újabb babérokat. Közölte, hogy a robbantással kívánt megemlékezni Dudajev meggyilkolásának évfordulójáról. – Határozottan tudtuk, hogy semmi köze sem volt hozzá – mondta Zakajev. – Maszhadov dühbe gurult. Parancsot adott, hogy tartóztassák le Radujevet, amiért valótlanságokat állított. De a mi háborús pártunk ezzel az egésszel a moszkvai háborús párt kezére játszott. Ekkor döbbentem rá, hogy az oroszok nem átallnak a saját népük ellen terrortámadásokat megrendezni, csak hogy ránk kenhessék azokat.

A moszkvai lakóházrobbantások alig két esztendeig várattak magukra.

Kreml, 1997. május 12.

Az Orosz Föderáció és az Icskériai Csecsen Köztársaság békeszerződése és a kettejük közötti államközi kapcsolatok alapelvei

A magas szerződő felek attól a kívánságtól vezéreltetvén, hogy véget vessenek több évszázados ellenségeskedésüknek, és szilárd, egyenrangú és kölcsönösen előnyös kapcsolatok kialakítására törekedvén, az alábbiakban állapodnak meg:

1. Örökre elutasítják az erő és az erővel való fenyegetés alkalmazását bármiféle vitás kérdés megoldásában.

2. Kapcsolataikat a nemzetközi jog általánosan elismert elvei és normái szerint építik tovább. Ennek jegyében konkrét megállapodások alapján működnek együtt.

3. A jelen szerződés a kapcsolatok teljes körében további megállapodások és egyezmények alapjául szolgál.

4. A jelen szerződést két, egyenlő jogérvényű példányban foglalták írásba.

5. A jelen szerződés az aláírás napján lép hatályba.

Borisz Jelcin
Aszlan Maszhadov

6. fejezet

AZ ÖSSZEESKÜVŐK

Csecsen–dagesztáni határ, 1997. június 6.: Emberrablók szabadon engednek négy elhurcolt orosz újságírót, akik ezután Borisz Berezovszkij gépén repülnek Moszkvába. Aszlan Maszhadov csecsen elnök üdvözli az eseményt. Nemrégiben kelt rendelete halálbüntetéssel sújtja az emberrablást, és különleges rendőri akciót indít a hadurak által a váltságdíj reményében továbbra is fogva tartott személyek kiszabadítására. – Maszhadov sikere megnöveli a befolyását – nyilatkozza Ivan Ribkin, az orosz Nemzetbiztonsági Tanács feje –, de Groznijban és Moszkvában nem mindenki fog tapsolni.

Moszkva, 1997 nyara

A két csecsenföldi háború valójában egyetlen konfliktus volt, két és fél éves megszakítással. Ebben a szünetben a moszkvai események kicsúsztak Szása ellenőrzése alól, és belebonyolódott az FSZB arany váll-laposai meg a Borisz kremli köre közötti küzdelembe. Ugyanakkor a davosi paktum résztvevői között ádáz viszály bontakozott ki, ami aláásta a Jelcin-kormány stabilitását. Soros György meg én azon kaptuk magunkat, hogy az új megosztottság egymással szemben álló feleivel rokonszenvezünk. Már június elején látnom kellett volna a bekövetkező törést, amikor Borisz elmondta nekem, hogy megpróbálja irányítása alá vonni a Gazpromot, a világ legnagyobb földgázkitermelőjét, és ismét Soros segítségére szorul.

A Gazprom igazgatótanácsi ülését június 28-ára ütemezték be. Borisz elmagyarázta, hogy ha Soros jelentős befektetéssel támogatná őt, lehetővé tenné, hogy elfoglalja a Gazprom igazgatótanácsának elnöki székét. Csernomirgyin kormányfő már biztosította a támogatásáról. Borisz azt tervezte, hogy mihelyt hatalomra jut, megtisztítja a Gazprom tevékenységét, korszerűsíti a vezetését, és átlátható, nyugatias vállalattá alakítja. A jövőben várhatóan az egeket ostromló európai földgázkereslet azzal kecsegtette a Gazpromot, hogy a világ egyik legerősebb cégévé lép elő.

Soros akkor Budapesten tartózkodott, alapítványa európai központját látogatta meg. Telefonon azt mondta, érdekli a dolog, fogadja Boriszt.

Június 7-én, szombaton reggel Budapestre repültünk Borisz sugárhajtású Gulfstreamjével, amely úgyszólván második otthonává vált. Sokszor csodálkoztam, miként képes üzleti ügyei mellett közfeladatainak is eleget tenni anélkül, hogy a fáradtság legcsekélyebb jelét mutatná. A budapesti útját megelőző napokban elrepült Hágába, és részt vett az orosz–csecsen viszonyról rendezett kerekasztalon; járt Kijevben, hogy a fekete-tengeri szovjet flotta megosztásáról tárgyaljon Leonyid Kucsma ukrán elnökkel; Bakuban, ahol a Kaszpi-tengeri olajat a fekete-tengeri orosz exportterminálokhoz szállító vezeték létesítését vitatta meg; valamint leruccant Dagesztánba a kiszabadított orosz újságírókért.

Ami a magánszektort illeti, befektetési alapja akkoriban írt alá szerződést a General Motorsszal Opel gépkocsik északnyugat-oroszországi összeszereléséről; ügyintézőinek csapata az Aeroflotnál az orosz állami légitársaság privatizációját készítette elő; továbbá éppen elhárította davosi paktumos oligarchatársa, Vlagyimir Potanyin azon kísérletét, hogy túllicitálja őt a Szibnyeft olajtársaság 51%-áért folyó végső árverésen. Borisz már a „részvényért kölcsönt" akció óta kezelte a szibériai céget.

Potanyin ajánlata teljes meglepetésként érte Boriszt. Bár formai okok miatt kizárták az aukcióból, jelezte, hogy bajok támadtak a koalícióban, amely két esztendővel korábban hatalomra juttatta Jelcint. Még 1995-ben, amikor Csubajsz a „részvényért kölcsönt" módszerrel állami javakat osztott föl bankárok szűk csoportja között, mindannyian megállapodtak abban, hogy azokat az ügyleteket nem lehet felülvizsgálni. A „részvényért kölcsönt" eljárás ötlete tulajdonképpen Potanyin agyából pattant ki, és ő lett a legnagyobb haszonélvezője is: az ő Unexim Bankja kaparintotta meg Oroszország legjelentősebb színesfém-előállítóját, a Norilszk Nikkelt, valamint a még Borisz Szibnyeftjénél is nagyobb Szidanko olajtársaságot.

– Potanyin és Csubajsz hatalmi bázist építenek Csubajsz 2000-es elnökválasztási kampányához – mondta Borisz, miközben Soroshoz repültünk.

Az oligarchák közül Potanyin állt a legközelebb Csubajszhoz. Az 1996-os választás után az elnök gazdasági ügyekért felelős első helyettesévé nevezték ki. Unexim Bankja kapta a legjövedelmezőbb állami megbízásokat, ideértve a szövetségi pénzügyőrség számláinak vezetését. Jelcin 1997 márciusában átalakította apparátusát, létrejött az úgynevezett ifjú reformerek kormánya. Csubajsz vette át Potanyin szerepét a kabinetben mint gazdasági főmufti. Erősítésképpen bevont egy új, a privatizációs botrányoktól érintetlen arcot: a 36 éves Borisz Nyemcovot. Csubajsz előző munkakörét, a Kreml kabinetfőnöki posztját Jelcin lányának újságíró barátja, Valentyin Jumasev kapta. Az átalakítás után Potanyin visszatért a bankjához, de Csubajsszal kötött szövetsége tovább erősödött. Uneximeseket helyeztek a pénzügyminisztérium szövetségi értékpapír-felügyeletétől a szövetségi csődbizottságig különféle gazdasági kulcspozíciókba. Most, hogy kibontakozott a Gazpromért vívott harc, Potanyin és Csubajsz Csernomirgyinnel és Berezovszkijjal került szembe. Ha Borisz maga mellé tudja állítani Soros Györgyöt, azzal egy csapással véget vethet a vetélkedésnek.

A Gazprom akkora falat volt, hogy Soros nem tudott ellenállni neki. Borisz tenyerébe csapott, majd elrepült, hogy megkezdje tervezett adriai-tengeri üdülését. Jachtja fedélzetén újdonsült partnerének szóló levelet diktált: egymilliárd dollár azonnali befektetését ígérte, amivel abban az időben a vállalat körülbelül három százalékát vásárolhatta meg. Kétesztendei opciót tartott fenn továbbá kétmilliárd dollár értékű Gazprom-részvényre, amennyiben Borisz szerzi meg az elnökséget a gázóriás igazgatótanácsában. A levél egyúttal sürgette a Gazprom igazgatótanácsát, hogy oldja föl a részvényeladás korlátozását nem oroszországi illetőségűeknek. Ez – írta Soros – megszilárdítaná a nyugatiaknak a kialakulófélben lévő orosz piac egészébe vetett bizalmát, nem beszélve arról, hogy az értékpapír-árfolyamok fellendülésével igencsak jól járnának a jelenlegi belföldi részvénytulajdonosok.

Fölvettem a telefont, hogy Györgynek helikoptert szerezzek, amely az Adriáról a legközelebbi balkáni reptérre viszi, onnan pedig chartergéppel a fekete-tengeri Szocsiba repülhessen, ahol Csernomirgyin kormányfő nyaralt. Úgy tervezték, hogy június 14-én találkoznak.

Június 12-én, csütörtökön a kora reggeli órákban Borisz telefonhívása ébresztett moszkvai lakásomon.

– Tizenöt perc múlva kocsi megy érted. Szocsiba menet el kell intéznem valamit. Útba ejtjük Groznijt.

Behemót katonai gép állt berregő motorral egy Moszkva melletti kifutópálya betonján: az orosz Nemzetbiztonsági Tanács légi főhadiszállása.

– Frászt kapnának, ha megtudnák, hogy egy amerikait hoztam ide – mondta Borisz, aki Ribkinnel a parancsnoki társalgóban ült. – Ivan Petrovicson [Ribkinen] meg Szergejen, a testőrömön kívül senki sem tudja, ki vagy, úgyhogy légy szíves,

húzd össze magad! És mihelyt államtitkokról kezdünk beszélni, vonulj át Szergejhez!

Felszállás után egy őr a gép végébe kísért. Nem akármilyen látnivaló várt. A hírközlési szakaszban egy tucat fejhallgatós katona képernyőket figyelt, a jelek szerint az orosz nemzetvédelem többi parancsnoki szervével tartották a kapcsolatot. A következő szakaszban a Szpecnaz két tucat félelmetes ejtőernyőse ült teljes harci díszben, Kalasnyikovjaik a sarokban lévő állványon pihentek. Végül egy szűk fülkében találtam magam Szergejjel, akit a Klubból ismertem.

– Miután leszállunk, maradjon mellettem, és ha szüksége van valamire, csak engem kérdezzen! – figyelmeztetett. – Amint ezek a csecsenek megtudják, kicsoda maga, menten kívánatos emberrablási célponttá válik.

Leszálltunk. Az ablakból figyeltem, ahogy ejtőernyőseink körben elhelyezkednek a gép körül. Egy furgon érkezett, nyomában fölfegyverzett csecsenekkel teli terepjáró. Ribkin, Borisz, két további nemzetbiztonsági tisztviselő, Szergej meg én beszálltunk a furgonba, hat civil a csecsen haderő tengerében. Elhajtottak velünk, szpecnazos kíséretünket hátrahagytuk.

– Semmi értelme magunkkal vinnünk őket – magyarázta Szergej. – Nincsenek egy súlycsoportban a csecsenekkel, és nem akarjuk, hogy közvetlen érintkezésbe kerüljenek a harcosaikkal. Bármennyit ér is a csecsen vendégbarátság hagyománya, most az a legjobb védelmünk.

Körülbelül negyedórát haladtunk háború dúlta vidéken, lebombázott házak, csupasz vázzá perzselődött fák meg egy kiégett orosz harckocsi mellett.

Egy csodamód épségben maradt épület elé kanyarodtunk. Dzsipek és luxusterepjárók karavánja hozta a csecsen delegációt: a terepszínűbe öltözött Maszhadov elnököt, a civil ruhás Ahmed Zakajevet – akit akkor láttam először – és a hagyományos csecsen prémkucsmát viselő Udugovot. Szergej meg én

kinn maradtunk a folyosón, öt-hat feketébe öltözött, mindenféle automata fegyverrel fölszerelt, harcias külsejű gerilla társaságában. Néma csöndben ültünk, bámultuk egymást.

Egy óra múlva befejeződött a tárgyalás.

– Szocsiba visszük Maszhadovot, Csernomirgyinhez – közölte Borisz, miközben visszahajtottunk a repülőgéphez.

Mint később megtudtam, ezek a találkozók az észak-kaszpi olajszállítás ellenőrzéséért indított nagyszabású játszma első manőverei közé tartoztak.

A meglévő csővezeték, amely Bakut (jelenlegi nevén Bakit), az azeri fővárost kötötte össze Novorosszijszk fekete-tengeri orosz kikötővel, 150 kilométeren át csecsen területen haladt. A csecsenek ragaszkodtak ahhoz, hogy Oroszország és Azerbajdzsán mellett ők is teljes jogú, szuverén partnerként vegyenek részt a vezeték újramegnyitásáról kötendő egyezményben. Moszkvai keményvonalasok elutasították, hogy egyenlő jogokat adjanak a csecseneknek, mert úgy vélték, ez újabb megaláztatást jelentene Oroszországnak: hiszen többek között nem eleve a vezeték ellenőrzése miatt robbant ki a háború? Borisz és Ribkin azonban nem törődött a külsőségekkel; őket elsősorban az érdekelte, hogy megnyissák a vezetéket, ezáltal gyöngítsék az amerikaiak által támogatott javaslatot, miszerint Oroszország megkerülésével új vezeték épüljön Bakutól a földközi-tengeri török Ceyhan kikötőjéig.

Június 13-án gyakorlatilag egy szem fültanúként hallhattam Maszhadov és Csernomirgyin közös nyilatkozatát a mindenütt jelen lévő ORT-s kamera előtt, egy szocsi orosz kormányüdülőben, Sztálin hajdani nyári pihenőhelyén. A házat fenséges ciprusokkal és egzotikus virágágyásokkal beültetett, teraszos park övezte. Mindössze 300 kilométer választotta el Csecsenföldtől, mégis egy másik világhoz tartozott. Maszhadov és Csernomir-

gyin bejelentette, hogy a csővezeték újramegnyitásának minden akadályát elhárították, bankforgalmi megállapodást írtak alá, illetve lerakták az Oroszország és Csecsenföld közötti vámegyezmény alapjait. A moszkvai héják nem örültek, de – legalábbis egyelőre – hoppon maradtak.

Soros reggel, frissen lebarnulva érkezett. Hozzám hasonlóan lenyűgözte Sztálin híres fekete-tengeri rezidenciája. Csernomirgyinnel régi barátokként üdvözölték egymást; Csernomirgyin tréfásan idézte föl az antikommunista szentbeszédet, amelyet előző találkozásukkor adott Sorosnak. Most Soroson volt a prédikálás sora. Ebéd közben a szabadpiac meg az átlátható vállalati működés erényeit ecsetelte, és azt bizonygatta, hogy hárommilliárd dolláros befektetése mások hozzáállását is megváltoztatja majd: azokét a nyugatiakét, akik Oroszországot kockázatos helynek tartják a pénzük számára.

Borisz ragyogott. Hármasban kezet ráztak az alkura. Ezután Borisz és Soros György sétált egyet a parton, hogy megbeszéljék a részleteket, majd Soros félrevont engem.

– Borisz fizetett azért, hogy megszervezd ezt?

– Természetesen nem – feleltem. – Tudtommal neked dolgozom.

– Helyes. Nem őrizted meg véletlenül az orosz állampolgárságodat?

– Nem, azt elveszítettem, miután elhagytam a Szovjetuniót, és tíz évvel ezelőtt honosítottak az Egyesült Államokban.

– Az baj. Tudod, megállapodtunk Borisszal, hogy felesben vállalkozást alapítunk erre az üzletre, és én irányítom majd, de a törvény megköveteli, hogy a tulajdonjog több mint a fele belföldi kézben legyen. Szükségünk van egy orosz állampolgárra, akiben megbízhatok.

– Az első házasságomból született lányom Moszkvában él, és

orosz állampolgár, bár fontolgatja, hogy az Egyesült Államokba költözik.

– Megfelel – bólintott Soros. – Mihelyt Moszkvába érünk, fénymásold le a személyijét az embereimnek! Adunk neki fél százalékot.

Hirtelen megcsapott a kapzsiság szele, amely világunk Berezovszkijait és Sorosait hajtja. Pusztán azáltal, hogy jókor tartózkodtam jó helyen, milliókat nyerhettem.

Azután szétziláłódott az egész. A Gazprom birtokbavételének titkos terve Soros Moszkvába érkezése után huszonnégy óráig sem tartott. Az orosz fővárosban Soros találkozott Borisz Nyemcovval, aki elmagyarázta neki, hogy mostantól mindennek szigorúan előírásszerűen kell zajlania. Határozottan lebeszélte Sorost a gazpromos üzletről, mert azt a rablóbárók régi módszereivel szervezték volna. Ez súlyos csapást jelentett volna a kormány fair playre irányuló új törekvéseire.

Soros azonnal meggondolta magát, befektetőből visszalépett semleges segítővé – legalábbis úgy látszott. Vállalta, hogy egymilliárd dollárt kölcsönöz az orosz költségvetésnek – hogy az eurokötvények bevételének megérkezéséig működőképes maradjon –, és kiszállt a gazpromos vetélkedésből.

Borongós hangulatban ült a kocsiban, mialatt a Klubba mentünk, hogy közöljük a híreket Borisszal. Csak egyszer törte meg a csöndet:

– Tudod, irigyellek. Jegyet váltottál magadnak az első sorba az én pénzemen, és végignézheted a műsort. Én ezt nem engedhetem meg magamnak. Mihelyt fölbukkanok, játékossá válok.

A Klubban elmondta Borisznak, hogy a Gazprom-üzlet tárgytalan. Borisz alig bírt magával, Soros távozása után azonnal ki is robbant:

– Hogy tehetett ilyet? Hiszen kezet adott rá! Tényleg hitt

azoknak a bohócoknak? Hát nem tudja, hogy Nyemcovnak kizárólag az a szerepe, hogy „emberarcú Csubajszot" játsszon külföldi fogyasztásra? Én magam toboroztam erre a szerepre márciusban, amikor még egy csapathoz tartoztunk. Én őszintén viselkedtem Sorossal, azért vittem Szocsiba, hogy láthassa, hogyan működik a rendszer. Soros is tudhatná, hogy Potanyin csak ködösít!

Nem tudtam, mit mondjak. Természetesen földúlt az eset, nem utolsósorban azért, mert milliomossá válási esélyeim éppen most mentek füstbe. Vajon Soros tényleg ennyire naiv volt? Vagy tudott valamiről, amiről mi nem? Soros a főnököm volt, de kezdtem azt hinni, hogy Borisz jobban érti a dörgést a Kremlben, mint ő.

Végül kiderült, hogy Soros játékban maradt. Boris Jordan amerikai orosz befektetési bankár rábeszélte, hogy magát Vlagyimir Potanyint támogassa egymilliárd dolláros kötelezettségvállalással a Szvjazinveszt távközlési monopólium 25%-os tulajdonrészéért meghirdetett árverésen. A versenyben Soros és Potanyin Vlagyimir Guszinszkijjal szemben indultak, aki mögött spanyol stratégiai partner, a Telefónica de España állt. Az aukciót Alfred Koh privatizációs miniszter intézte.

Július 26-án tették közzé a nyertes ajánlatot: Soros és Potanyin 1,88 milliárd dollárért vásárolták meg a társaság egynegyedét. Ebből óriási botrány kerekedett. Guszinszkij, aki 1,71 milliárd dollárral pályázott, csalást emlegetett. Némi ellentmondással egyszerre állította azt, hogy az árverést levajazták, és azt, hogy Csubajsz személyesen ígérte meg neki, hogy a davosi paktum szabályai értelmében senki sem fog konkurálni az ajánlatával. Berezovszkij Guszinszkijt támogatta. Csubajsz azzal vágott vissza, hogy minden becsületesen zajlott, és hogy ez a patyolattiszta kapitalizmus kezdete.

A davosi paktumnak befellegzett. A következő három hónapban a médiabirodalmuk teljes hatóerejét felhasználó vesztesek azzal a váddal támadták a győzteseket, hogy összejátszottak a komáikkal. Sötét képet festettek az államról, amelyet a markában tart Potanyin, a pénzeszsák bankár, aki persze a hírhedt Wall Street-i spekuláns Soros György protezsáltja. A marakodás országos kérdéssé dagadt, megosztotta Jelcin apparátusát, megbénította a kormányt. A közvélemény-kutatások az „ifjú reformerek" hitelességének folyamatos hanyatlását jelezték.

Emlékszem, akkoriban aggodalommal említettem Borisznak, hogy a konfliktus a kormány bukásához vezethet, a kommunisták és a nacionalisták malmára hajtja a vizet. Miért kell ekkora felhajtást csapni, ha Guszinszkijhoz kerül egy telefontársaság?

Mérgesen nézett rám.

– Nem ez az érdekes. Nekem mindegy, hogy Lúd kapja-e vagy sem. És nem is a fair playről van szó: bármi is a vége, előre megbuherálták volna. Az a lényeg, hogy Tolja [Csubajsz] keresztül tudja-e vinni az akaratát, csak mert a fejébe vette, hogy ő az állam. A szemét bolsevikja!

Ahogy mélyült a viszály, nyilvánvalóvá vált, hogy a harc nem Guszinszkij és Potanyin között folyik. Ők csak képviselték Jelcin uralmának két nagy formátumú alakját: Csubajszot és Berezovszkijt, vagyis a technokraták netovábbját és a szupermágnást. Az új Oroszország oligarcháinak szerepéről vallott ellentétes nézetek csaptak össze a politikai színtéren.

Borisz úgy vélte, a davosi paktum oligarcháinak a következő években is az orosz politika fontos szereplőinek kell maradniuk. Ez a történelmi küldetésük. Ők a kommunisták és titkosszolgálatok természetes ellenfelei. Eredendően demokraták, és képesek előbbre vinni a dolgokat. Ők a szabadság legjobb garantálói. Más szóval az, ami a LogoVAZ-nak jó, az az orosz demokráciának is jó.

Csubajsz éppen ellenkezőleg látta: az üzletemberek szorítkozzanak az üzletre. Az oligarchákat, akiket eleve az állam nagy-

lelkűsége hozott létre, szigorúan ellenőrizni kell, sőt alávetni az államnak. Figyelemre méltó, hogy Csubajsz felfogása nem egészen két esztendő alatt száznyolcvan fokos fordulatot hajtott végre, a *laissez faire* kapitalizmus prédikálásától eljutott az állami ellenőrzés dicséretéig.

Utólag úgy tűnik, erről a pontról eredt a nézeteltérésem Soros Györggyel. Én egyértelműen Borisz mellett foglaltam állást, míg Soros az „új" Csubajszhoz húzott.

Próbáltam megmagyarázni Sorosnak, hogy Oroszországban nincs hagyománya a szabadságnak. Demokratikus intézményei még mindig gyöngék. Nincs se középosztály, se civil társadalom. Oroszország bajai évszázadok óta a Kreml korlátlan uralmából fakadnak. Ebben az összefüggésben bármely alternatív hatalmi központ, amely képes ellensúlyozni az államot, a haladás eszköze. Még az önző oligarchia is az. Az oligarchák a hiányzó intézményes fékeket és egyensúlyokat helyettesítik.

Soros szemében azonban Borisz a zabolátlan kapitalizmust testesítette meg, azt a gonoszt, amelyet ő nyugati keresztes hadjárataiban támadott. Az abban az évben az *Atlantic Monthly*ban megjelentetett írása, *A tőkés veszély* prizmáján át tekintett Oroszországra. Cikkében leszögezte, hogy „a nyílt társadalom fő ellensége… immár nem a kommunista, hanem a kapitalista fenyegetés".

Moszkva, augusztus 19.: Igor Malasenko, az NTV elnöke nyilvánosságra hozza, hogy csatornája több mint egymillió dollárt fizetett a Csecsenföldön három hónapja elrabolt öt újságíró kiszabadításáért. Berezovszkij, a Nemzetbiztonsági Tanács titkárhelyettese megerősíti, hogy más foglyokért is fizettek váltságdíjat. Csecsenföld ingatag békéjét a hadurak bandáinak további túszszedései fémjelezték.

Mialatt a Kreml komázós kapitalizmusa folytatta körtáncát, a titkosszolgálatoknál újabb baljós változások készülődtek. 1997 augusztusának végén Szása Litvinyenko pályája váratlan fordulatot vett, miután átvezényelték egy rejtélyes, szupertitkos részlegbe, a Szervezett Bűnözés Elleni Műveletek Főosztályára (URPO). Ezáltal olyasvalakinek a fennhatósága alá került, aki után korábban nyomozott.

Az áthelyezés azután történt, hogy összeveszett ATC-beli főnökével, Voloh tábornokkal. Szása éppen visszatért egy akcióból, amikor Voloh hívatta.

– Jelentést kaptam, hogy az emberei rálőttek egy gyanúsítottra, és megsebesítették. Mondja el, mi történt!

Szása elmagyarázta, hogy a csoportja letartóztatott egy veszélyes bűnözőt, egy kábítószerüzért, akinek több gyilkosság szárадt a lelkén, és az illető szökni próbált. Az ő egyik embere három figyelmeztető lövést adott le, ahogyan az FSZB-nél erre kiképezték, végül a gyanúsított lábába lőtt. A férfit elfogták, és kórházba szállították.

Voloh tajtékzott. Azt üvöltötte, hogy már csak egy sajtószenzáció hiányzott a Moszkva belvárosában lövöldöző FSZB-s ügynökökről. Megparancsolta Szásának, hogy függessze föl érintett beosztottját. Szása azonban visszaordított, becsapta az ajtót, és egyenesen az FSZB igazgatójához, Nyikolaj Kovaljovhoz ment.

Kovaljov évek óta ismerte Szását. Szokása volt, hogy a szolgálati út megkerülésével, közvetlenül tárgyalt mindenféle rendű-rangú tiszttel. Szása azok közé tartozott, akik bejelentés nélkül bemehettek hozzá.

Szása előadta az ügyét Kovaljovnak. Az ügyészségről nem érkezett panasz. Minden előírás szerint történt. Nincs ok vizsgálatra. Nem engedheti, hogy az embereire ráhúzzák a vizes lepedőt.

Kovaljov végighallgatta, nem tett ellenvetést. Hagyta, hogy Szása dicsérje a csapatát, egyetértett azzal, hogy „rendes társaság, erős csapat", majd pedig bedobta a bombát:

– Áthelyezem az URPO-hoz. Guszak ezredesnél jelentkezik szolgálatra. Már beszéltem vele, átveszi önt.

Alekszandr Guszak korábban Szása kollégája volt az ATC-nél.

Szása megdöbbent. Hogyan dolgozzék az URPO-nál, ha néhány hónapja annak főnökére, Jevgenyij Hoholkovra nézve terhelő anyagot szállított Kovaljovnak?

A keménykötésű, vaskos karú, Bika becenévre hallgató Hoholkov a háború kezdetén, 1994 szeptemberében még a Szásáéval egyenrangú pozíciót töltött be, egy részleget vezetett az ATC műveleti főosztályán. A háború után azonban váratlanul tábornokká léptették elő, és rábízták a vadonatúj URPO-t.

Hoholkov hirtelen fölemelkedése nem tetszett az ATC műveleti igazgatójának, Vjacseszlav Voloh tábornoknak, Szása – és korábban Hoholkov – főnökének. Voloh úgy vélte, Hoholkov új főosztálya konkurálni fog az övével.

Szása folyosói pletykákból értesült egy Voloh és Hoholkov közötti vitáról, amely az utóbbi hirtelen megtollasodásával függött össze, ugyanis egy elegáns éttermet meg nyaralót vásárolt. Hoholkov nem volt hajlandó magyarázkodni Volohnak, azt mondta, ne üsse bele az orrát az ő magánügyeibe. Voloh 1996 nyarának derekán hívatta Szását, és utasította, hogy „mindent ásson elő Hoholkovról".

Szása nekiállt ásni, és persze hamarosan olyan utalásokra bukkant, amelyek üzbég gengszterekkel hozták összefüggésbe Hoholkovot, aki a Szovjetunió felbomlása előtt Üzbegisztánban állomásozott.

Ezután egy belügyminisztériumi forrás jelentette, hogy a moszkvai városi rendőrség szervezett bűnözés elleni osztálya állítása szerint évekkel korábbi, súlyosan kompromittáló anyaggal rendelkezik Hoholkovról. Eszerint videofelvétel készült róla ismert bűnözők társaságában. Szását nem lepte meg, hogy a hírhedten korrupt moszkvai rendőrök efféle anyagot birtokolnak Hoholkovról, anélkül hogy fölhasználnák. Ha létezik ilyen videokazetta, jól jöhet biztosítékként, hogy lerázza a nyakukról az URPO-t.

Ezután következett Szása 1996. szeptemberi moszkvai házkutatása, a nevezetes Lebegy-akták esete. Az egyikben, egy csecsenföldi GRU-dossziéban sok szó esett Hoholkovról. Hoholkov valamikor a háború előtt négy hónapot töltött németországi titkos küldetésben: amerikai üzletemberként szerepelt egy műveletben, amelyet személyesen Mihail Barszukov, az FSZB előző igazgatója irányított. Külföldi akciók nem tartoztak az FSZB hatáskörébe; elvileg csak belbiztonsági ügyekkel foglalkozhatott, a külföldi munkát rendes körülmények között vagy a külföldi hírszerző szolgálat (SZVR), vagy a katonai hírszerzés (GRU) végezte. Ez a művelet azonban egy tisztán hazai ügyet érintett: elektronikus biztonsági berendezések beszerzését sok millió dollárért a Kreml elnöki hivatalának.

Hoholkov e művelet jóvoltából szoros kapcsolatot épített ki Alekszandr Korzsakovval, a Kreml biztonsági szolgálatának akkori fejével. A megbízást azért tették szigorúan titkossá, hogy kibújjanak a Korzsakov által keresett technikára vonatkozó amerikai kiviteli korlátozás alól. De talán azért is tartották titokban, hogy ne terelődjön rá a figyelem Korzsakov másik beszerzésére: arra az amerikai rendszerre, amely egy bizonyosfajta jel, például egy műholdas telefon adása alapján földi célpontra tudott vezetni egy rakétát. Ezt a rendszert használták föl Dzsohar Dudajev csecsen elnök meggyilkolására.

Ez az értesülés önmagában véve nem nyomta meg a riasztócsengőt Szásánál, elvégre a Kreml biztosítása és egy háborús ellenség vezetőjének megölése az ő szemében egyaránt helyesnek számított. A jelentés azonban kitért arra is, hogy a művelet közben több millió dollárt tulajdonítottak el… Akár igaz, akár

nem, Szásának természetesen éppen egy efféle állítás kellett, hogy teljesítse feladatát, és „mindent ásson elő Hoholkovról".

Feljebbvalói – Voloh tábornok és Trofimov – támogatásával az FSZB igazgatója, Nyikolaj Kovaljov elé terjesztette, amit talált. Kovaljov megköszönte neki, és azt mondta, innen átveszi az ügyet. De semmi sem történt. Hoholkov tovább építette új titkos főosztályát, az URPO-t, Szása pedig megint elgáncsolva érezte magát.

Most meg Kovaljov egyenesen Hoholkov alá rendeli!

– Ne izgassa magát Hoholkov miatt! – mondta az igazgató, akit nyilvánvalóan mulattatott Szása elképedése. – Szeretnék egy saját embert azon a főosztályon. Úgyhogy jöjjön, és jelentse, ha bármi gyanúsat észlel. Ez parancs.

Az URPO az FSZB-n belül számottevő autonómiát élvezett. Mintegy negyven operatív tisztet foglalkoztatott, saját gépkocsiparkkal, technikai háttérszolgálattal, kommandós egységgel és ügynökökkel. Nem a lubjankai központban, hanem egy külön, jelzés nélküli épületben székelt. Szása hamarosan rájött, hogy az URPO feladatköre gyanúsított bűnözők elleni, törvényen kívüli akciókat is felölel.

Az URPO tagjainak zöme a csecsenföldi veteránok közül került ki, sőt maga az URPO vezérelve is a csecsen tapasztalatokból eredt: rendkívüli körülmények között a törvényes szerveknek a törvényes kereteken túl is cselekvőképesnek kell lenniük. Ez Szásának nem tetszett. Háborús időkben az efféle szélsőségek talán az elkerülhetetlen veszteség kategóriájába sorolhatók, de Oroszország Csecsenföldön nem hadviselő félként lépett föl. A hadsereg ottani jelenlétét mindvégig rendfenntartó feladatként értelmezték.

Ha pedig egyszer a rendfenntartó szervek büntetlenül gyilkolhattak és kínozhattak meg csecseneket, könnyen alkalmazhatták ugyanezt a hozzáállást a szervezett bűnözéssel szemben odahaza is.

Amint Szása elmondta nekem, az URPO a toborzásnál igyekezett „sáros" múltú opereket kiválasztani. Egyiküket például azután helyezték vissza a szolgálatba, miután letöltötte szabadságvesztését egy kéjgyilkosság gyanúsítottjának megöléséért, akit bizonyítékok híján el kellett volna engednie. Magasabb rangú URPO-sok „kifektettek" négy dagesztáni gengsztert, akik balszerencséjükre egy volt KGB-főnök fiának üzletétől próbáltak védelmi pénzt kicsikarni.

Amikor Szása az URPO-ról mesélt nekem, tudatában volt, hogy leleplezései némileg őt magát is gyanúba keverik.

– Nem állítom, hogy angyal vagyok – magyarázta –, de vér nem tapad a kezemhez. Csak azért kötöttem ki az URPO-nál, mert Kovaljov helyezett oda. Hoholkov sohasem szemelt volna ki engem. Egyvalami azonban biztos: az URPO-nál előbb-utóbb mindannyian vérrel mocskoltuk volna be magunkat. Ott ez volt az aranyszabály.

Szása nem hallgatta el, hogy korábban is kapott utasítást jogsértő intézkedésekre, de az URPO-nál egészen más világba csöppent. A parancsokat szóban adták, nem jegyezték föl, lényeges volt a letagadhatóság.

Eleinte csak kényelmetlenül érezte magát. Első megbízásai ugyanolyan „alanyokra" irányultak, amilyeneket az ATC-nél vett célba: bűnöző bandákra, becstelen zsarukra, emberrablókra. A töréspontot a Trepaskin-ügy jelentette.

– Itt ez a pasas, ez a Mihail Trepaskin – közölték vele egy október végi napon. – Ő a maga új alanya. Kérje ki az aktáját, ismerkedjen meg az anyaggal!

Szása áttanulmányozta a dossziét. Kiderült, hogy Trepaskin alezredes, aki tíz évet húzott le a KGB-nél, összekapott a főnökeivel, kipenderítették a szolgálattól, és beperelte az FSZB-t végkielégítésért. Nyílt levelet intézett Jelcin elnökhöz, azt állít-

va, hogy a hivatal nyakig gázol a korrupcióban. Trepaskin akkoriban nyomozásvezetőként dolgozott a pénzügyőrségnél. Amikor Szása egyik felettesétől azt hallotta, hogy „le kéne rendeznie", úgy döntött, hogy hülyének tetteti magát:

– Hogy érti azt, hogy „le kéne rendeznem"?

– Hát, ez elég kényes helyzet. Tudja, Trepaskin bíróság elé citálja az igazgatót, nyilatkozgat. Az igazgató személyes kívánsága, hogy fogjuk be a pasas száját.

– Igen, de hogyan fogjuk be?

– Csempésszünk be hozzá egy pisztolyt!

– Kizárt dolog. Oper volt, az összes trükköt ismeri. Ez nem áll meg a bíróság előtt.

– Hát akkor simán nyírjuk ki! – Szása felettese kezdett kijönni a sodrából. – Mondjuk, hogy megpróbáltuk elvenni az FSZB-s igazolványát, ellenállt, leütöttük, és kinyiffant. Ne játssza nekem a hülyét, Szása! Nem tudja, mivel foglalkozunk? Ez egy különleges alakulat. A problémák megoldása a dolgunk, nem a kérdezősködés.

– Rendben, de egy kis időre van szükségem, hogy földolgozzam az ügyet, és kiokoskodjam, mik a lehetőségeink – felelte Szása.

Nem akarta végrehajtani az utasítást, úgyhogy csak halogatta, azt remélte, szép csöndben elszabotálhatja, ha egy-két hónapig elhúzza.

1997. november 4.: Anatolij Csubajsz és Borisz Nyemcov fölkeresi Jelcint a dácsájában, mialatt Csernomirgyin kormányfő a szabadságát tölti. Átadják az államfőnek egy rendelet tervezetét, amelyben meneszti Borisz Berezovszkijt. Azzal érvelnek, hogy a Nemzetbiztonsági Tanács titkárhelyettese „a Kreml szürke eminenciásának" szerepét osztotta magára, és aládássa az elnöki hivatalt. Jelcin egyetért, mert megelégelte az „oligarchaháborút". Egy hét múlva az újságok nyilvánosságra hozzák, hogy az Unexim Bank egyik vállalata a Szvjazinveszt-árverés előestéjén „könyvelőleg" címén fejenként 90 000 dollárt fizetett Csubajsznak és négy munkatársának. Jelcin haragjában kizárja a kormányból az „ifjú reformereket", köztük Alfred Kohot, és meneszti Csubajszot. Új nemzetbiztonsági csapat örökli a csecsenföldi helyzetet.

Azon az őszön Szását egy nap operatív értekezletre hívták. Felettesei egy prominens moszkvai csecsen személyiség, Umar Dzsabrajlov elrablásának tervét vitatták meg. Váltságdíjat akartak szedni a családjától, hogy a pénzt néhány Csecsenföldön fogva tartott bajtársuk kiszabadítására használják föl. Szása azért kapott meghívást az értekezletre, mert kiterjedt tapasztalatokat szerzett az emberrablás terén.

– Ahogy ott ültem, és korábbi túszszabadítási tapasztalataim alapján azt fejtegettem, miként kell túszul ejteni valakit, úgy éreztem magam, mint egy abszurd dráma hőse – emlékezett Szása. – Azok a pasasok azonban semmi kivetnivalót sem találtak ebben. Számukra egyszerűen a csecsenföldi háborújuk folytatását jelentette. Csecsenek elrablása váltságdíjért náluk belefért a dolgok rendes menetébe.

A Dzsabrajlov-emberrablás terve decemberre előrehaladott stádiumba jutott: URPO-s operek figyelték a férfi mozgását, hallgatták le telefonbeszélgetéseit, elemezték szokásait, ellenőrizték kapcsolatait. Rögzítették az akció napját, pontos idejét, helyét: akkor akarták elfogni, amikor a híres csecsen néptáncos, Mahmud Eszambajev előadására érkezik.

Még dezinformációs vonalat is kidolgoztak, hogy a művelet után félretájékoztathassák a sajtót. Dzsabrajlov a moszkvai Radisson Szálló társtulajdonosa volt amerikai partnerével, Paul Tatummel, akit 1996. november 3-án merénylő lőtt le a hotel közelében. Úgy tervezték, hogy egy „FSZB-s hírforrás" elhinti

azt a történetet, miszerint a nyomozók szerint Dzsabrajlov elrablása összefüggésben áll Tatum meggyilkolásával.

Ahogy teltek-múltak az előkészületek napjai, Szása egyre levertebb lett. Tudta, hogy ezzel az akcióval örökre az URPO-s bandához köti magát. Még régi ATC-s főnökeit is megkérdezte, nem vennék-e vissza, de Hoholkovval senki sem akart ujjat húzni.

Azután a bevetés előtti utolsó technikai értekezleten a kommandós különítmény, amelynek el kellett volna kapnia a célszemélyt, egyszerűen megtagadta a részvételt, amennyiben nem fizetik ki előre. A kommandósok azt mondták, egyszer már végrehajtottak egy emberrablást hozomra, és azóta is várják a részüket a bevételből. Ilyet még egyszer nem játszanak. Előre akarják a járandóságukat.

A műveletet elhalasztották.

December 27-én Hoholkov egyik helyettese az irodájába kérette Szása részlegének tagjait, és közölte velük, hogy zárják le aktuális ügyüket, egy moszkvai rendőri körzet maffiakapcsolataira vonatkozó nyomozást.

– Nekünk nem ilyesfajta ügyekkel kell foglalkoznunk – jelentette ki. – Ránk a különleges akciók tartoznak. Olvasták ezt? – Elővette Pavel Szudoplatov, a sztálini NKVD különleges ügyosztálya fejének *Különleges akciók* címmel nemrégiben megjelent emlékiratait. Szudoplatov irányította egyebek között Lev Trockij meggyilkolását.

– Erről vegyenek példát! – lóbálta meg a kötetet. – Mindannyian kötelesek elolvasni. Új célkitűzések állnak előttünk. Akadnak olyan egyének, olyan bűnözők, akiket rendes úton nem tudunk elkapni. Dúsgazdagok, és a bírósági felelősségre vonás alól mindig kibújnak. Az ilyen emberek súlyos fenyegetést jelentenek hazánkra. Ugye maga ismeri Berezovszkijt, Litvinyenko? Maga fogja kiiktatni.

Szása nem válaszolt, de agyában rajzottak a gondolatok. Berezovszkij a legutóbbi időkig magas rangú nemzetbiztonsági tisztségviselő volt, és még ekkor is a Kreml tanácsadója. Ilyen kaliberű személy elleni merényletnek még a gondolata is őrültségnek tűnt, és a terrorizmus elleni jogszabályok értelmében kivizsgálást követelt. Szása tudomása szerint az URPO-nál senki sem táplált személyes haragot Borisz ellen. A parancs tehát nyilván felülről érkezett, vagy pedig külső megbízás volt. Esetleg efféle provokációval akarták próbára tenni őt?

– Hazavágja Berezovszkijt? – hangzott el ismét a kérdés.

Szása némán a fejét rázza, és mutatóujjával a halántékánál körözött, mintha azt mondaná: „Nem őrültem meg, hogy válaszoljak, amikor lehallgathatják a beszélgetést."

Ezután Szása emberei összegyűltek az irodájában, hogy megpróbálják értelmezni a történteket. Úgy döntöttek, hogy a főnökükhöz, Alekszandr Guszakhoz fordulnak, aki betegszabadságra ment.

– Miért kell ezen annyira meglepődni? – kérdezte Guszak, miután végighallgatta őket. – Hoholkov már szólt nekem Berezovszkij hazavágásáról.

Magam is éppen ebben az időben kaptam figyelmeztetést, hogy valami készül Borisz ellen az orosz bűnüldöző szervek berkeiben.

Ekkorra belemerültem egy Soros szponzorálta új nonprofit programba, amely az orosz börtönökben dúló tbc-járvány megfékezését célozta. A vállalkozás példátlan hozzáférést engedett számomra országszerte több száz fegyintézetbe, amely valaha a Gulaghoz tartozott. Ezekben még mindig több mint egymillióan raboskodtak. Ezeknek a szerencsétleneknek – és bizonyos mértékig a négyszázezer őrnek és börtöntisztviselőnek – a körében tízszer gyakrabban fordult elő a tbc, mint az összlakosságban, és a börtönorvosok által tömegesen felelőtlenül al-

kalmazott antibiotikumok következtében kitenyésztek a kórokozó gyógyszerrezisztens törzsei.

A börtönrendszer élén a teljhatalmú Jurij Ivanovics Kalinyin belügyminiszter-helyettes és háromcsillagos tábornok állt. Összebarátkoztam vele, sok kérdést megbeszéltünk. Egy 1997. decemberi napon minisztériumi irodakomplexuma mélyén, konyakozás és kaviáros szendvicsek fogyasztása közben ismertette velem, mi okoz gondot politikai helyzetében: éppen vizsgálnak egy javaslatot, hogy a börtönigazgatást önálló szövetségi szervvé tegyék, ami automatikusan bejuttatná őt a kormányba. Ez elnöki hatáskörbe tartozó döntés. Tudta, hogy ismerem Berezovszkijt, akinek a véleménye sokat nyom a latban Valentyin Jumasevnél, a Kreml kabinetfőnökénél. Ha tehát fölvetődik a kérdés, reméli, szólok egy szót az érdekében. Természetesen örömmel találkozna személyesen Berezovszkijjal.

Egy pillanatig haboztam. Újabb alkalom kínálkozott.

Ekkor Kalinyin odahajolt hozzám.

– Figyelmeztesse, hogy vigyázzon! – mondta egészen halkan. – Tudja, a srácok a titkosszolgálatnál egymással versengenek a dicsőségért, hogy megölhessék. Még parancsra sem várnak. Már csak virtusból is megteszik.

Híven beszámoltam a beszélgetésről Borisznak. Mosolygott, és bort rendelt.

– Ennek fele sem tréfa, Borisz. Mumus vagy a szemükben. Olyan könnyedén megölnek, ahogyan te ezt a bort kortyolgatod. Hiányzik ez neked? Nem félsz a haláltól?

– Ugye te nem hiszel Istenben? – kérdezte. – Én igen. Amikor a robbanás végzett a sofőrömmel, nekem is meg kellett volna halnom, nem igaz? Csak épp a másik oldalon szálltam be a kocsiba. Egy pocsolya miatt. Azóta is úgy érzem, mintha még egy életet kaptam volna. Ajándékba. Nem herdálhatom el. Úgyhogy bármit csinálok, igyekszem a maximumot kihozni belőle. Elmegyek a lehetőségek határáig.

Nem nyilatkozott volna ilyen nagyvonalúan, ha megtudja, mit terveznek vele az URPO-nál.

Szása számára az 1998. január eleji ünnepnapok korántsem teltek vidáman. Marinának nem sokat mesélt, de az asszony megérezte, hogy valami nagy baj van. Szása kerülte a társaságot, egy hangversenyt is lemondott, úgyhogy Marinának vissza kellett váltania a jegyeket. Amikor megpróbálta jobb kedvre deríteni a férjét, Szása fölsóhajtott:

– Ha tudnád, drágám, mennyire nem hiányzik a bulizás!

Az ünnepek után, amikor visszatért a munkahelyére, feljebbvalói nem hozták újra szóba Berezovszkij megölését. Szása és társai azonban tudták, hogy előbb-utóbb politikai jellegű feladatokra fogják bevetni a főosztályukat. Szása csapatának tagjai több parázs vitában latolgatták lehetőségeiket: megtegyék, amit mondanak nekik, és reméljék a legjobbakat, vagy jelentsenek mindent Kovaljovnak, ahogy Szása eredetileg javasolta? A rangsorban Szása után következő Andrej Ponkin őrnagy, egy jól megtermett, mosolygós fickó ellenezte ez utóbbit: Kovaljov bizonyára tudja, mire találták ki az URPO-t. Nyilván Hoholkov mellé állna, és ledorongolná őket.

Ponkin vetette föl először, hogy forduljanak magához Berezovszkijhoz. Borisznak már sikerült megszabadulnia Korzsakovtól és Barszukovtól. Ponkin úgy vélte, ha hajlandó támogatni őket, talán van esélyük. Mindenki egyetértett, és Szására hárult a feladat, hogy beszéljen Borisszal. A felettesei, Guszak és Sebalin örültek, hogy átveszi a kezdeményezést.

Egy hónapjába tellett, hogy eljusson Boriszhoz. Az 1996-os választás után elváltak útjaik, és csaknem egy évig nem látták egymást. Szása február közepén kezdte hívogatni Berezovszkij iro-

dáját, és megtudta, hogy Borisz egy svájci klinikán lábadozik motorosszán-baleset miatti gerincműtétje után. Csak március közepén érte utol, akkor pedig Boriszt minden addiginál jobban lekötötték a Kreml intrikái.

Bár már nem dolgozott a Nemzetbiztonsági Tanácsban, különleges tanácsadóként szolgálta Valentyin Jumasevet, a Kreml kabinetfőnökét, ezáltal óriási befolyást gyakorolt az elnök személyi döntéseire. Jelcin már hajlott arra, hogy az egész kormányt menessze, egy lendülettel félresöpörje Csubajszot és Anatolij Kulikov belügyminisztert.

Szása mindezen forrongás közepette, március 20-án kereste föl Berezovszkijt.

– Borisz Abramovics, a feletteseim szóltak, hogy öljük meg magát – tért rögtön a tárgyra.

Borisz először nem hitt neki. Korábban is kapott már hasonló figyelmeztetéseket. Miután azonban Szása beszélt neki Hoholkovról, Berezovszkij érdeklődni kezdett. Sokoldalú elméjében egyszerre értékelte a dolgot fenyegetésként és lehetőségként, hogy döntő csapást mérhessen titkosszolgálati ellenségeire.

Azt mondta, szeretne beszélni a többiekkel Szása főosztályáról.

Miután Borisz beszélt Sebalinnal és Ponkinnal, még gondterheltebb lett. Elment Kovaljovhoz, az FSZB igazgatójához.

Ezután végképp elszabadult a pokol.

Másnap Kovaljov Szása egész osztályát az irodájába hívatta. Elismételték állításaikat. Kovaljov fölvetette, hogy ez az egész Berezovszkij-ügy talán csak tréfa. Nem, az URPO minden egyéb tevékenységét figyelembe véve ez bizony nem tréfa – hajtogatták Szásáék. Az igazgató azt mondta, belső vizsgálatot indít, valamennyiüktől teljes titoktartást kért, és elengedte őket.

Néhány óra múlva Guszak rontott be Szása irodájába.

– Beszéltem Hoholkovval – mondta. – Szeretné barátságosan elrendezni a Berezovszkij-ügyet. Beszélni akar veled.

– Mi a csudának mentél hozzá? – mérgelődött Szása. – Az igazgató megmondta, hogy tartsuk a szánkat, nem?

– Ne marháskodj már! Maga az igazgató szólt neki.

Miután Guszak távozott, Szása védett vonalon fölhívta Kovaljovot:

– Nyikolaj Dmitrijevics, ön azt mondta, titkos vizsgálatot indít, de most értesültem róla, hogy Hoholkov mindent tud.

Az igazgató egy másodpercig hallgatott, majd azt felelte:

– Guszak szólt Hoholkovnak. Ne menjen hozzá!

Szása visszament Guszakhoz, és elismételte az igazgató szavait. Guszak elsápadt, pánikba esett.

– Látod, mit művelnek? Az igazgató elküld, hogy beszéljek Hoholkovval, neked meg azt mondja, hogy a saját szakállamra tettem. Ha nem rendezzük el ezt a dolgot, bűnbakot csinálnak belőlem. Tudod, mit mondott nekem Hoholkov? „Ha eldurvul a helyzet, fedezze az igazgatót!" Átbogarásszák az összes ügyemet. Eredj Boriszhoz, és mondd azt neki, hogy csak vicc volt!

– Nem, már késő – mondta Szása. – Ezek a nyakunkra másznak.

Hazament, és nyílt vonalon telefonált Borisznak. Ez április 14-én történt.

– Borisz Abramovics, el akarják tussolni a dolgot. Az igazgató szólt Hoholkovnak.

– Éppen erre számítottam – felelte Borisz. – Holnap délelőtt tízkor Jevgenyij Szavosztyjanov, a biztonsági szolgálat helyettes személyzeti főnöke várja magát a Kremlben. Mindenkit vigyen magával.

Szavosztyjanov meghallgatta őket, látta, hogy komolyan beszélnek, és azt mondta nekik, a kormányzat intézkedik, hogy a szövetségi ügyésznél tegyenek vallomást.

7. fejezet

AZ ÁRULKODÓK

1998. április 19-én délelőtt Marina és Szása a barátaikhoz autóztak, hogy velük töltsék a húsvétvasárnapot, az egyetlen hagyományos ünnepet, amely átvészelte a kommunizmus hetven esztendejét. Marina egész előző nap tojást festett és *kulics*ot sütött, ezt a laktató, kerek kalácsot, amelyet rendszerint *paszhá*val, mazsolás túróval fogyasztanak, a böjt megtörésének különösen élvezetes módjaként, bár magát a böjtöt Szásáék nem tartották.

Gyönyörű idő volt. Végre elolvadt a hó, és a nap olyan szokatlanul melegen sütött, hogy hónapok óta először vették le a nagykabátot. Szása rosszkedve, amelyet Marina újév óta érzékelt, mintha valamelyest enyhült volna. Derűsen és magabiztosan viselkedett, és az asszony reménykedett, hogy bármiféle probléma kínozta is, végre túl van rajta.

Éppen befejezték az ebédet, amikor Szásának csengett a mobiltelefonja. Fogadta a hívást, majd töprengő arccal szólt a feleségének, hogy menniük kell.

– Hová? – kérdezte Marina.

– Majd meglátod.

A kocsiban egész úton hallgatott, gondolataiba merült.

– Talán a hangja vagy az arckifejezése miatt – emlékezett később az asszony –, de azonnal fölfogtam, hogy új világba fogok belépni, amelytől mindeddig annyi éven át próbált megóvni engem.

Alekszandr (Szása) Litvinyenko az édesanyjával, Nalcsik, 1966.

© A SZERZŐ

Szása és Marina Litvinyenko esküvője, 1994. október 14.

© A SZERZŐ

Szása, Marina és Tolik első karácsonya Londonban.

© A SZERZŐ

Szása kémelhárító-kiképzésen.

Szása (jobbra) és Alekszandr Guszak a csecsen háborúban Pervomajszkoje ostromakor, 1996.

Egyezkedés Csecsenföldön: Jelcin, Ribkin, Berezovszkij, Udugov, Maszhadov és Zakajev.

Vlagyimir Guszinszkij és Borisz Berezovszkij, 1996.

Soros György Davosban.

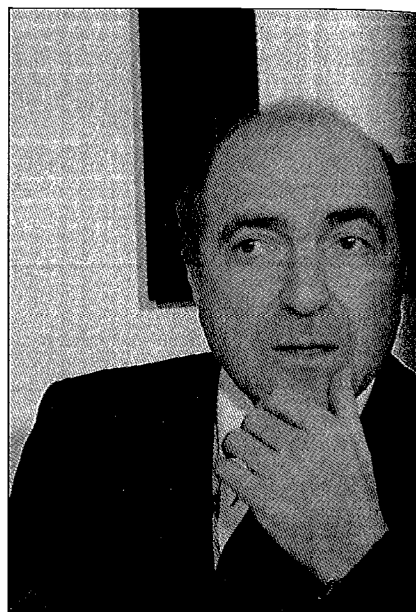

Vlagyimir Putyin a Kremlben.

Szása Litvinyenko Viktor Sebalinnal egy 1998-as sajtótájékoztatón, ahol leleplezik az FSZB korrupcióit.

Borisz Berezovszkij 2002-ben leleplezi az orosz kormányt, és az FSZB-t teszi felelőssé az 1999-es moszkvai lakóházrobbantásokért.

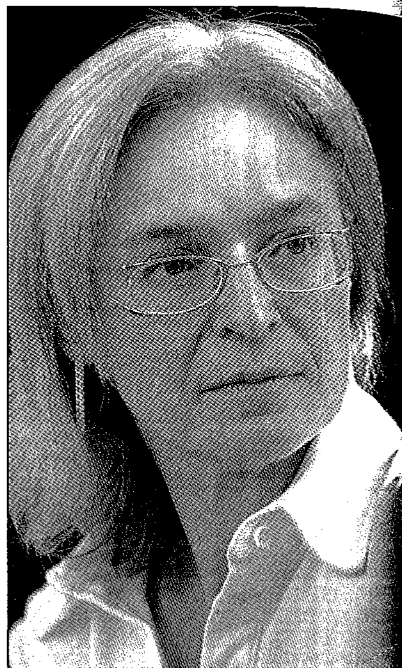
Az FSZB II. számú Tudományos Kutatóintézete Moszkvában, ahol állítólag a polóniumot raktározták.

A Litvinyenko-ház London északi részén.

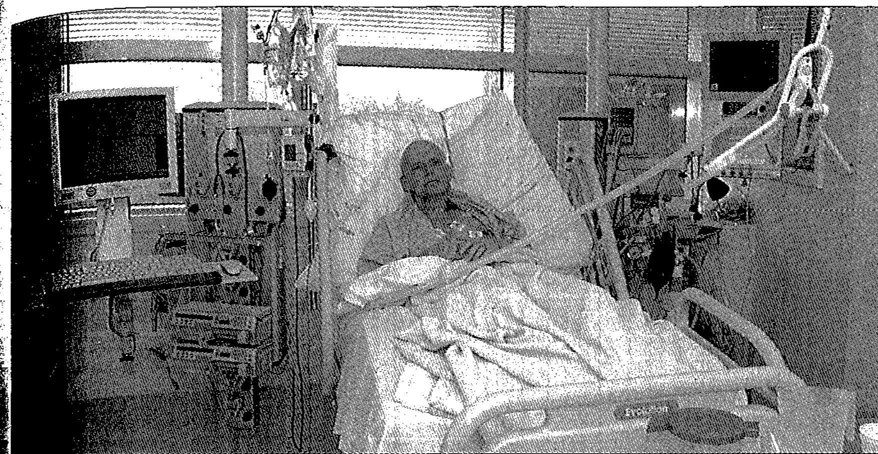
Szergej Jusenkov, a duma tagja, aki az 1999-es lakóházrobbantások ügyében vizsgálódott. 2003. április 17-én ismeretlen fegyveres lőtte agyon moszkvai lakása előtt.

Anna Politkovszkaja, a Moszkvában meggyilkolt oknyomozó újságíró.

Mihail Trepaskin, Szása egykori kollégája, akit nem sokkal azután, hogy közreműködött az FSZB leleplezésében, bebörtönöztek.

Szása Litvinyenko a halálos ágyán.

Dmitrij Kovtun és Andrej Lugovoj.

Mario Scaramella.

Német helyszínelők Dmitrij Kovtun autóját vizsgálják, 2006.

Alex Goldfarb John Henry toxikológussal.

Marina Litvinyenko Szása temetésén.

Az a húsvétvasárnap csakugyan a nagy meglepetések napjává és éjszakájává vált Marina számára.

Szása kollégája, Viktor Sebalin lakására mentek. Egy másik férfi is tartózkodott ott, akit Marina nem ismert. Mialatt az asszony Sebalin feleségével csevegett, a három férfi körülbelül egy órára bezárkózott. Azután az ismeretlen távozott, Marina pedig a volánhoz ült, és elvitte Sebalint meg Szását Alekszandr Guszakhoz, ahol Szása egy másik kollégája várta őket. Az asszony ekkor találkozott először Andrej Ponkinnal, akiről már sokat hallott.

A férfiak ingerülten viselkedtek. Guszak föl-alá járkált, szüntelenül dohányzott. Marina szeretett volna kimenni a szobából, de Szása intett neki, hogy maradjon. Ezután Sebalin bejelentést tett, amely azon az estén az első megdöbbenést okozta Marinának:

– Hétfőn letartóztatnak mindannyiunkat.

A Sebalinnál látott férfi Szásáék hírforrásaként dolgozott a Szövetségi Kormányzati Kommunikációs Hivatalban (FAPSZI). Ő jelentette, hogy belehallgatott egy FSZB-s telefonbeszélgetésbe, amely arra utalt, hogy másnap gyanúsítottakat vesznek őrizetbe a lubjankai központban.

– Minden egybevág – mondta Szása. – Kovaljov tegnap hívott, és kérte, hogy délelőtt tízkor valamennyien menjünk az irodájába.

Marina jól megjegyezte a beszélgetés légkörét. Sebalin higgadt maradt, de egyre följebb srófolta a többi jelenlévőre nehezedő nyomást. Váltig állította, hogy a FAPSZI-s hírforrás szavahihető. Egyébként ésszerű, ha Kovaljov őrizetbe véteti őket, mert a hét folyamán vallomást kell tenniük.

Guszak és Szása rendkívül idegesen vitatkozott. Ponkin jobbra-balra forgatta nagy fejét, hol egyiküknek, hol másikuknak helyeselt.

Guszak a rémülettől sápadtan hajtogatta, hogy még nem késő az egészet lefújni. Szását hibáztatta, amiért „belerántott ben-

nünket ebbe a szarba". Azt ordította, hogy „a sok hülye ötlete közül a leghülyébb volt" Berezovszkijhoz fordulni. Ő bezzeg nem hagyta volna, ha előre tud róla. Szása azzal vágott vissza, hogy ha Guszak kedve szerint alakulnak a dolgok, akkor „sorra gyilkolászhatnánk mindenkit, akit Hoholkov holtan akar látni", amivel csak még nagyobb pácba kerülnének. Kis híján ölre mentek, Sebalinnak és Ponkinnak úgy kellett lefogniuk őket.

Marina teljes elképedéssel hallgatta mindezt. Bár a probléma veleje mondatról mondatra világosabbá vált, önmaga megnyugtatásául próbálta nem tudomásul venni. Hátha csak valami kiképzési gyakorlatról beszélnek.

Végül Szása mindenkitől figyelmet kért. Kijelentette, hogy miután beszéltek a Kreml embereivel, többé nincs visszaút. Két fél érdekelt az ügyben: a Kreml vezetése és az FSZB.

– Ha most meghátrálunk, itt is, ott is megtagadnak bennünket, és akkor végünk – állította. Nem maradt más választásuk, mint kitartani Berezovszkij mellett. Egyébként is bízott Boriszban, hiszen már legyűrte Korzsakovot és Barszukovot. Biztosra vette, hogy Berezovszkij ismét felülkerekedik.

Ez meggyőzően hangzott. Igen ám, de ha hétfőn letartóztatják őket, akkor szerdán nem tanúskodhatnak az ügyészségen. Szása mindannyiuk beleegyezésével telefonált Borisznak.

– Azonnal jöjjenek a dácsámba! – mondta Borisz.

Ez éjfél előtt öt perccel volt.

Mire Guszak, Ponkin, Szása és Marina a nyaralóhoz értek – Sebalin nem ment velük –, Borisz egy tévéstábbal együtt odahívta Szergej Dorenkót, az ORT híradós sztárját.

Kilenc évvel később, amikor néztem New Yorkban ezt a felvételt, önkéntelenül szegény Marina helyébe képzeltem magam, aki egyedüli hallgatóságként figyelte a vallomásokat, amelyek végre föltárták előtte Szása világát. Borisz fél óra múltán eltűnt. Már mindent tudott, úgyhogy inkább lefeküdt.

Szása utólag gyanította, hogy Sebalin kezdettől fogva tégla lehetett a csoportjában. Aznap éjjel egyéb elfoglaltságra hivatkozva nem ment Boriszhoz. Mi más dolga akadt? Útmutatást akart kérni FSZB-s gazdáitól? Tulajdonképpen a „küszöbönálló hétfői letartóztatásról" higgadtan előadott egész szövege csak csel lehetett, hogy eltántorítsa őket. De ha így volt, akkor visszafelé sült el, mert ötletet adott az éjféli tévéforgatásra, amely végül megmentette a bőrüket.

Szása később észrevételezte, hogy Sebalin az FSZB elleni egyetlen spontán akcióban sem vett részt, csak azokban, amelyeket előre elterveztek, és sohasem kezdeményezett semmit.

Guszak azonban nem alakoskodott. Ezt igazolta az is, hogy nem tudott elhatározásra jutni. Kétségbeesetten próbálta kiokoskodni, melyik fél győz végül, és eszerint csatlakozott hol ide, hol oda. Eredetileg nem tartozott az „árulkodók" közé, és nem ment velük a Kremlbe. Szása ügyében Hoholkov közvetítőjéül is szolgált. Azon az éjszakán, Borisz dácsájában azonban buzgón részt vett a maratoni tévéfelvételen, és elmondta a teljes igazságot. Hat hónappal később, 1998 novemberében, amikor Szása és barátai megrendezték híres sajtóértekezletüket, Guszak mégis kihátrált, sőt a biztonság kedvéért még a várost is elhagyta.

A másik három árulkodó Szása lojális munkatársa volt. Ponkin, German Scseglov meg Konsztantyin Latisonok végül ugyanazt tették, amit ő, és vele együtt buktak.

Említésre méltó, hogy kilenc évvel később, Szása halála után Guszak váratlanul fölbukkant egy BBC-s interjúban mint moszkvai ügyvéd. Megerősítette, hogy Hoholkov fölszólította, ölje meg Berezovszkijt, ő azonban nem vette komolyan a parancsot, mert csak akkor hajtotta volna végre, „ha Kovaljov, az FSZB igazgatója személyesen adja ki".

Húsvétvasárnap éjjel, Borisz dácsájában mindannyian olyan ékesszólóan beszéltek, ahogyan csak a vétküket beismerők tud-

nak. A felvétel második órájára Marina nem tagadhatta tovább az igazságot: Szása és barátai, akik felváltva magyaráztak az elképedt Dorenkónak, élethalálharcot indítottak hivataluk ellen. Az asszony hallott Trepaskinról, akit „le kellett rendezni", Dzsabrajlov tervezett elrablásáról, a Borisz meggyilkolásával kapcsolatos szóbeszédről és sok egyébről, amit Szása „törvénytelen és bűnös" jelzőkkel illetett. Marina tudta, hogy Szása hajlamos fekete-fehérben látni a világot, és feltételezte, hogy férje egész szakmája osztozik ebben a szemléletben. Most, hogy szembekerült az FSZB-vel, a Kontorával, az asszony attól félt, Szása a szervezet ellenségévé és célpontjává válik.

Bár az árulkodók első felindulásukban azonnal műsorra akarták tűzni a tévéfelvételt, hajnalra meggondolták magukat.

Borisz egyetértett.

– Az efféle filmek akkor a leghatásosabbak, ha sohasem mutatják be őket – mondta, amikor elköszöntek. – Talán kivételképpen tarthatnánk zártkörű vetítést a Kremlben, de egyelőre az sem szükséges. Ami a főnökeiket illeti, gyanítom, hogy már tudják, mivel foglalkoztak egész éjjel. Tegyék azt, amit terveztek: menjenek az ügyészségre! A többit majd meglátjuk.

Rendkívül elégedettnek látszott magával.

Reggel megérkeztek a Lubjanka térre, és – végül mégsem tartóztatták le őket. Kovaljov megpróbált alkudozni velük, de a beszélgetés sehová sem vezetett.

Két nap múlva elmentek az ügyészségre. Hoholkovot, Szását és a barátait rövidesen felfüggesztették a nyomozás időtartamára.

Május 25-én a *Novaja Gazeta* moszkvai liberális hetilap tudósítást közölt Jurij Scsekocsihin újságíró – egyúttal a duma képviselője és a törvényhozás korrupcióellenes bizottságának tagja – tollából. Scsekocsihin leírta a kérdéseket, amelyeket fel-

ügyeleti tevékenysége keretében Kovaljov FSZB-igazgatóhoz intézett levelében sorolt föl, többek között az alábbiakat:

Igaz-e, hogy a katonai ügyészség nyomozást folytat az FSZB URPO-főosztályán?

Igaz-e, hogy az URPO főosztályvezetője személyesen az FSZB igazgatójának jelent?

Igaz-e, hogy az URPO személyi állományába kerülők írásos esküt tesznek, miszerint „bármely parancsot" végrehajtanak?

Igaz-e, hogy az URPO egyes operatív tisztjei zsarolást és emberölési kísérletet követtek el?

Igaz-e, hogy az FSZB nemzetközi osztálya bizonyos tisztjei a Kreml illetékeseinek jelentették az URPO-nál gyanítható visszaéléseket?

A Scsekocsihin-cikk bombaként robbant. Évek múltán Londonban Szásánál és Borisznál is kíváncsiskodtam, hogy vajon valamelyikük vagy egy munkatársuk szivárogtatta-e ki az értesüléseket a törvényhozónak. Mindketten határozottan tagadták. Scsekocsihin, a szociáldemokrata Jabloko Párt aktivistája közismerten nem kedvelte az oligarchákat, és különösen utálta Berezovszkijt.

Miként Borisz és Szása aláhúzták, Scsekocsihin Kovaljovhoz intézett kérdései arra utalnak, hogy saját forrása volt, talán az FSZB belső ügyosztályán vagy a Kremlben. Szása sosem hallott a bútorkereskedő álkivégzéséről, Scsekocsihin pedig a jelek szerint sem Dzsabrajlov tervezett elrablásáról, sem a Trepaskin elleni akcióról nem tudott, különben bizonyára megemlítette volna.

Sajnos magát Scsekocsihint már nem kérdezhettem meg; 2003. július 3-án elhunyt, állítólag mérgezés következtében. Éppen egy másik FSZB-botrány után nyomozott.

Csecsenföld, 1998 nyara: Gazdasági káosz és fegyveres külföldi muzulmánok beáramlása közepette bűnözőbandák jövedelmező üzletté fejlesztik az emberrablást. A Maszhadov-kormány becslése szerint hatvanöt személyt, köztük két britet tartanak fogva. Valentyin Vlaszovot, aki Ivan Ribkin helyére lépett mint Oroszország csecsenföldi különképviselője, útban Groznij felé fegyveresek elrabolják. Maszhadov parancsot ad a szélsőséges gerillák feloszlatására; ez fegyveres összecsapásokhoz vezet, amelyek kilenc emberéletet követelnek. Július 23-án hajszál híján maga Maszhadov is merénylet áldozatául esik, amikor elhalad egy gépkocsi mellett, amely fölrobban, és kioltja egyik testőre életét.

Június közepén Valentyin Jumasev, aki gyakran értekezett Borisszal jelentős kormányzati megbízásokról, megkérdezte a mágnást, mi a véleménye Jumasev egyik belső munkatársáról, bizonyos Vlagyimir Putyinról.

Berezovszkij egészen jól ismerte Putyint még abból az időből, amikor Putyin Oroszország második legnagyobb városának, Szentpétervárnak az alpolgármestereként szolgált, ő maga pedig még az autóüzletben volt érdekelt. Akkoriban úgy hírlett, Putyin megvesztegethetetlen, ami köztisztviselőknél ritkaság. Nem sokkal az említett beszélgetés előtt Putyin egy kormányzati felügyelő csoportot vezetett a Kremlben.

– Miért? – tudakolta Borisz.

– Fontolgatjuk, hogy kinevezzük az FSZB élére.

Jumasev elmagyarázta, hogy az államfő az új kémfőnöktől mindenekelőtt hűséget vár, de a jelenlegi FSZB-s tábornokok egyikében sem bízik. Azok mind egy követ fújnak. Putyin legfontosabb vonása éppen a rendíthetetlen hűség. Amikor volt főnöke, az elszántan kommunistaellenes szentpétervári polgármester, Anatolij Szobcsak hasztalanul próbálta újraválasztatni magát, Putyin a hűtlenség helyett inkább az állástalanságot választotta. Az új polgármester fölkínálta, hogy megtartja a posztján, mert tudta róla, hogy Szobcsak sok titkát ismeri. Putyin elhárította az ajánlatot, azután Moszkvába költözött, és valami szerény állást kapott a Kremlben.

Putyinnal kapcsolatban különösen megnyerően hatott az elnökre egy epizód, „Szobcsak megmentése", amelyet Putyin 1997 novemberében nem csekély személyes kockázatvállalással szervezett meg. Az új szentpétervári polgármesternek a hozzá hasonlóan kommunistabarát Jurij Szkuratov legfőbb ügyésszel összejátszva ekkor sikerült végre bűnügyi nyomozást indíttatnia Szobcsak ellen – a Jelcin 1991-es forradalmának kulcsszereplői közötti leszámolás napnál világosabb példájaként. Moszkvai liberálisok Jelcinhez fordultak segítségért, ő azonban vonakodott államügyészekre nyomást gyakorolni egy régi barátja érdekében.

Ezalatt Szobcsak kihallgatás közben szívinfarktust kapott, és kórházba szállították. Szkuratov Moszkvában ugyanaznap írta alá a letartóztatási parancsát. Két nappal később azonban Putyin Szentpétervárra ment, és drámai szöktetést szervezett. Szobcsak hívei a rendőrségi megfigyelést kicselezve hordágyra tették a volt polgármestert, és a kórházból a repülőtérre robogtak vele, ahol sugárhajtású magángép várta. Másnap feleségével az oldalán egy párizsi szívklinikán bukkant föl.

Ahogy most Jumasev Putyin esetleges FSZB-igazgatóságáról beszélt Borisznak, fölidézte a jelölt KGB-s életrajzát. Putyin az NDK-ban szolgált hírszerzőként. A berlini fal lebontása után a Leningrádi Egyetem KGB-irodáját vezette. Miután a Szovjetunió fölbomlott, Putyin alezredesi rangban szerelt le.

Borisznak tetszett a gondolat, hogy egy alezredest ültessenek a sokcsillagos generálisok fölé; az új jövevény nem tartozna az öregfiúk hálózatába, az arany váll-laposok kimondottan lenéznék, ami csak még inkább erősítené a Kreml iránti lojalitását.

– Százszázalékosan támogatom – mondta Borisz.

Így hát a Szása URPO-s árulkodói által elindított és a szín-

falak mögül Borisz által irányított folyamat kiemelte a névtelenségből leendő végzetüket, és a világ egyik leghatalmasabb kémszolgálatának élére helyezte.

– Hol volt, hol nem volt, élt egyszer két testvér. Az egyik eszes legény, a másik tökfej – mesélte nekem egy alkalommal Szása. – Tudod, miután megmentettem Boriszt a moszkvai zsaruktól, azt mondta, mostantól olyanok leszünk, mint a testvérek. Kettőnk közül nyilvánvalóan én vagyok a tökfej. Valamiért mégis úgy alakult, hogy a tökfejnek lett igaza. Kezdettől fogva azt bizonygattam neki, hogy az a Putyin egy kígyó, de nem hitt nekem.

1998. július 25-én, amikor az új igazgató hivatalba lépett, Borisz így szólt Szásához:

– Látogasd meg Putyint! Mutasd meg magad. Nézd meg, milyen remek fickót neveztünk ki a te segítségeddel.

Nem találták meg a közös hangot. Putyin hűvösen, kimérten viselkedett. Némán hallgatta Szása szenvedélyes leírását a Kontoránál folyó korrupcióról, de nem kívánt találkozni a többi árulkodóval.

– A kézfogásáról tudom, ki milyen ember – jelentette ki Szása a találkozó után Marinának. – Az övé hideg és lagymatag. Láttam a tekintetéből, hogy utál engem.

Két év múlva, amikor együtt autóztunk át Törökországon, Szása elmondta, milyennek látja hajdani alezredestársát, aki mostani üldözőjévé lett. Szása szerint Putyin sohasem lépett ki igazán a szolgálattól. Mindvégig hű maradt a KGB-hez. Meglehet, hogy időlegesen Szobcsakhoz vagy Jelcinhez pártolt, de mihelyt visszatért a Hivatal kebelére, azonnal és lelkesen elfoglalta helyét a régi akolban. Szása szerint miután Putyin váratlanul átvette a Hivatal vezetését, tábornokai egyszerűen leporolták Putyin aktáját, és maguk közül valónak kiáltották ki.

– Tékozló fiúnak, ha úgy tetszik. A biztonság kedvéért rendeztek egy kis üdvözlő ceremóniát. Valaki fölvilágosított erről, mielőtt leviziteltem Putyinnál.

Három héttel Putyin kinevezésének hivatalos bejelentése előtt, miközben azt beszélték, hogy elődjét, Kovaljovot hamarosan leváltják, gyilkosság történt. Szása úgy gondolta, a Hivatal műve, amelyet köszöntő ajándékul szántak Kovaljov utódjának. Július 2-án a hajnali órákban Lev Rohlin nyugállományú tábornokot, a duma tagját álmában agyonlőtték a dácsájában. A rendőrség azonnal közölte, hogy a katonatiszt felesége, Tamara beismerte a gyilkosságot, amelyet „személyes haragból" követett el.

Rohlin alapította a „Hadsereg és a Hadiipar Támogatásáért" mozgalmat. 1995-ben ő vezényelte a Groznijt elfoglaló csapatokat, és nyíltan bírálta Jelcin elnököt. A kommunisták vezette parlamenti ellenzék vezéralakjai közé tartozott. Mi több, nyíltan a „gyűlölt rezsim" megdöntésére szólított föl. Rendkívüli népszerűséget élvezett a hadseregben, és vezetőként jöhetett szóba, amennyiben a katonai fejesek valaha is úgy határoznak, hogy puccsot rendeznek. A Kreml jó okkal akarhatott szabadulni tőle.

A sajtó és a duma ellenzéki vezérei szinte azonnal találgatásokba kezdtek, hogy halála nem politikai merénylet-e, amelyet az FSZB szervezett. Július 7-én Rohlin lánya és veje a televízióban azt állította, hogy az igazi gyilkosok belopództak a dácsába, megölték a tábornokot, majd azzal a fenyegetéssel kényszerítették beismerő vallomásra a feleségét, hogy legyilkolják az egész családját. Tamara Rohlina később visszavonta a vallomását.

Miután tízezren jelentek meg Rohlin temetésén, az FSZB kényszerítve érezte magát, hogy szokatlan közleményt bocsásson ki, amelyben cáfolta, hogy bármi köze lenne a gyilkossághoz. Néhány nap múlva Rohlin dácsája közelében három elszenesedett holttest került elő, újabb tápot adva az összeesküvés-elméletnek. Vajon nem a három elkövetőt ölték-e meg mindjárt, hogy eltüntessék a nyomokat?

Szása még Putyin kinevezése előtt meglátogatta régi mentorát, az akkor már nyugdíjas Anatolij Trofimov tábornokot. Sétáltak a szűk moszkvai mellékutcákon, tereferéltek. Szása mindent elmondott neki az URPO-botrányról: az ügyészeket, a Dorenko-kazettát és Borisznak az új igazgatóval kapcsolatos vérmes reményeit.

Trofimov kétkedő arcot vágott.

– Attól tartok, vesztettél, Szása.

– Miért?

– Hát nem érted? Megölték Rohlint; ez biztosan a Kontora műve. Most az új fiúnak kell eltussolnia. Nem engedheti meg magának, hogy föltárja az ügyet. Ezzel jól bebiztosították magukat.

Trofimov kedvelte Szását. Titokban továbbra is találkozgatott vele, és tanácsokat adott neki, amíg Szása el nem hagyta Oroszországot. 2005. április 10-én a biztonsági tanácsadóként tevékenykedő Trofimovot a moszkvai utcán fiatal feleségével együtt, négyéves kislányuk szeme láttára agyonlőtték.

Trofimov Rohlin megölésével kapcsolatos elméletét máig semmilyen bizonyíték sem támasztja alá. Tamara Rohlinát 2000 novemberében nyolcévi szabadságvesztésre ítélték férje meggyilkolásáért, de 2001 nyarán az orosz legfelsőbb bíróság megsemmisítette az elmarasztaló ítéletet, és újratárgyalást rendelt el. Később az Európai Emberi Jogi Bíróság Strasbourgban úgy határozott, hogy az orosz kormány 8000 eurós kártérítést köteles fizetni az asszonynak a jogtalan fogva tartásért. Az újratárgyaláson Moszkvában ismét bűnösnek találták, de felfüggesztett szabadságvesztést kapott. Nem kívánt fellebbezni. Mindmáig hangoztatja ártatlanságát, és azt állítja, hogy három álarcos idegen gyilkolta meg a férjét.

Akár rátapintott az igazságra Trofimov, akár nem, Szásában szemernyi kétség sem maradt afelől, hogy az FSZB rokon lélekre lelt új igazgatójában.

– Putyin testestül-lelkestül a Kontora embere, és az ő szemében áruló vagyok – fogalmazta meg nekem évekkel később. – Nem számít, hogy az én segítségemmel jutott oda. Meg kellett mutatnia nekik, hogy nem a lekötelezettem, végül ezért tartóztattatott le. Ugyanígy járt el Borisszal is, miután Borisz elnökké tette.

1998. július 28.: Orosz tisztségviselők – köztük Csernomirgyin, Lebegy és Berezovszkij – Békepártnak nevezett csoportja a Csecsenfölddel való megbékélésre szólít föl, mivel „a közelmúlt hibáiért és elhallgatásaiért így is túlságosan drágán kellett megfizetnünk, és Oroszországnak nem hiányzik, hogy visszatérjen az 1990-es évek közepéhez." Szergej Kirijenko, Oroszország új miniszterelnöke bejelenti, hogy gazdasági egyezmények megvitatása céljából találkozik Maszhadov csecsen elnökkel.

1998 augusztusára sötét felhők gyülekeztek Oroszország gazdasági horizontján. Nem sokan jelezték előre olyan pontosan a vihart, mint Soros György. A pénzügyi válságba csúszás az ázsiai felfordulással kezdődött. Globális befektetők sok feltörekvő piacról, így Oroszországéról is kezdtek kivonulni. Ez egybeesett az Oroszország bevételének elsődleges forrását jelentő olaj árának számottevő csökkenésével. 1998 januárjában barrelenként 15 dollárra, 1994 eleje óta a legalacsonyabb szintre süllyedt. Augusztusban már 13 dollár alá került. Az orosz állami költségvetésbe adóbevétel alig folyt be, a gazdaság zöme feketekifizetésekkel működött. Májusban a kommunista többségű duma csapást mért a befektetői bizalomra azzal, hogy korlátozta a külföldi tulajdonrész arányát a fő áramszolgáltató vállalatnál, az UESZ-

nél. Azután újabb csapás következett: senki sem licitált az állami kézben maradt utolsó nagy olajtársaság, a Rosznyeft árverésén. Kifizetetlen munkabérek nyomasztották a kormányt, és a szénbányászok tiltakozásul vasúti fővonalakat torlaszoltak el.

A bevételek fölpezsdítésére a kormány rövid lejáratú, rubel címletű kincstárjegyekre hagyatkozott. Ahogy azonban a vélelmezett kockázat fokozódott, a vásárlók egyre magasabb kamatot igényeltek, amely időnként 150 százalékra rúgott. Az államnak a kamattörlesztés érdekében újabb és újabb kötvényeket kellett kibocsátania, így mindinkább szorult a nyakán a hurok.

Oroszország gazdasági irányítói meg voltak győződve arról, hogy ha minden kötél szakad, a Nyugat majd kihúzza őket a slamasztikából, ahogyan 1994-ben Mexikót. Úgy vélték, Oroszország „elég nukleáris ahhoz, hogy ne hagyják elveszni".

Így hát tovább ontották a kötvényeket, és nyaggatták a Nemzetközi Valutaalapot újabb kölcsönökért. Miként Anatolij Csubajsz, aki Jelcin gazdasági csapatának kulisszák mögötti agytrösztje maradt, megfogalmazta: „Kisvindliztünk a nemzetközi közösségtől húszmilliárd dollár kölcsönt, mert nem volt más kiút."

Soros György azonban tudta, mi folyik, mert ő is kölcsönzött Oroszországnak, hogy két nyugati készpénzinfúzió között a felszínen tudja tartani magát. Augusztus elején, amikor a likviditási nehézségek rövid időre megbénították az orosz bankközi piacot, Soros úgy döntött, ideje megkondítani a vészharangot.

Augusztus 13-án a *Financial Times*ban levelet tett közzé, amely így kezdődött: „Az orosz piacok lepusztulása a végső szakaszhoz ért." Arra sürgette az orosz kormányt, hogy a katasztrófa elkerülése érdekében „szerényen", 15-25 százalékkal értékelje le a rubelt, és vezessen be „árfolyamtáblát", ami lényegében dollárhoz kötött – az orosz államkincstárnak adott ötvenmilliárd dolláros nyugati infúzióval megtámogatott – új valutát jelentett.

Soros egyszerűen tanácsot kívánt adni, és fölhívni a Nyugat figyelmét a problémára. Levele ehelyett úgy hatott, mint a benzintartályba dobott gyufa: a moszkvai tőzsdén mélyrepülésbe kezdtek a részvények, a dollár utcai ára szárnyalt, a bankok nem tudtak fizetni egymásnak. Augusztus 17-én a Központi Bank nem bírta tovább védeni a rubelt, ezért fölszabadította átváltási árfolyamát. A fogyasztói árak az egekbe szöktek. Az emberek dollárt keresve tódultak az utcára. A kormányzóságokból áruhiányt jelentettek, amit a széles körben elterjedt készletfelhalmozás idézett elő. Augusztus 23-án Jelcin útilaput kötött a Kirijenko-kormány talpára. Az oroszok sorban álltak, hogy kivegyék takarékbetétjeiket. A bankok összeomlottak. A kormány nem tudott helytállni rövid lejáratú kötvényeiért.

Mire elült a vihar, több nagybank lehúzta a redőnyt, betétesek millióinak megtakarításai váltak köddé, és a külföldi befektetők 33 milliárd dolláros veszteséget könyveltek el, ebből csak Soros Györgyé mintegy kétmilliárdot tett ki.

Ami Borisz Berezovszkijt illeti, őt gazdaságilag nem viselte meg a válság; bankja nem volt, olajtársasága a bevételét dollárban szerezte, ugyanakkor számlái tetemes részét rubelben fizette. A valutaleértékelés neki csak jól jött.

Politikailag azonban katasztrofális hatással járt. Miután a dumában kétszeri nekifutásra sem sikerült megszavaztatni Viktor Csernomirgyint kormányfőnek, Jelcin meghajolt a kommunista nyomás előtt, és elfogadta a kompromisszumos jelöltet, Jevgenyij Primakov külügyminisztert, a külföldi hírszerző szolgálat (SZVR) volt főnökét, Borisz esküdt ellenségét.

A Szovjetunió felbomlása óta először fordult elő, hogy a kormányfő nem volt sem demokrata, sem reformer. Primakov, a KGB külföldi hírszerzésének 68 esztendős veteránja, akit a háta mögött gúnyosan Primusnak becéztek, az orosz birodalom megcsontosodott ideológusa volt, aki hosszú távon geopolitikai fenyegetésnek tekintette a Nyugatot. Még a KGB-s időkben kötött barátságot sok Amerika-ellenes diktátorral Szaddám Huszeintől Slobodan Miloševićig.

Primakov hajlott az állam dominálta gazdasági modell felé. A politikai reformok világában a jogrendet többre becsülte a polgári és szabadságjogoknál. Ami az orosz kapitalizmushoz való hozzáállását illeti, az üzleti szféra hideglelést kapott tőle, amikor százezer orosz elítéltre kiterjedő amnesztiát jelentett be ezekkel a szavakkal:

– Fölszabadítjuk a helyet azok számára, akik ezután kerülnek börtönbe, vagyis a gazdasági bűncselekmények elkövetőinek.

Primakov szemében senki sem testesítette meg jobban a kapitalizmus gonoszságát, mint Borisz Berezovszkij. Régi adósság maradt kettejük között rendezetlenül: az orosz nemzeti légitársaságért, az Aeroflotért folytatott vetélkedés.

Borisz érdeklődését először 1995 elején, az ORT létrehozásakor ébresztette föl az Aeroflot. Hamar rájött, hogy a volt szovjet gazdaság megannyi óriása közül talán az Aeroflotba szivárogtak be leginkább a kémszolgálatok. Tudta, hogy ha meg akarja szerezni ezt a becses vagyontárgyat, igen hatalmas és élelmes érdekcsoportokkal kell szembeszállnia.

Mégsem rettent vissza. 1995 nyarának végén jött el a nagy lehetőség, miután Jelcin egy kommunista ősmaradvány helyett Gorbacsov védelmi miniszterét juttatta a nemzeti légitársaság kormányrúdjához, azt a Jevgenyij Saposnyikovot, aki a Szovjetunió végnapjaiban Jelcin oldalára állt. A vállalatirányításban teljesen járatlan Saposnyikov Boriszt kérte föl a veszteséges cég áramvonalasítására. Az Aeroflot abban az évben 110 légi járművén 3 és fél millió utast szállított 102 országba. Borisz, aki végső soron a légitársaság magánosításában reménykedett, legjobb üzemeltetési csapatát vetette be a fizikusdoktorból pénzügyi szakértővé átvedlett, 45 éves Nyikolaj Gluskovval az élen, aki már a gépjárműüzletben is a legfőbb segítőtársa volt. 1996 februárjában, amikor Gluskov megjelent új munkahelyén, döbbenten fedezte föl, hogy a „spionprobléma" sokkal kiterjedtebb, mint azt bárki föltételezte volna.

A kémszolgálatok az 1991–93-as „sokkterápia" idején nagyrészt magukra voltak utalva, csekély felügyeletet és elégtelen finanszírozást kaptak. Gluskov arra jött rá, hogy a kémek immár nemzetközi kémműveleteket és világszerte operatív tisztek ezreinek megélhetését támogató fejőstehénné változtatták a nemzeti légitársaságot.

– Egyszerűen észbontó körülményeket találtunk – mesélte nekem Gluskov tíz évvel később, egy londoni beszélgetés során. – Az Aeroflot külföldi pénzügyeit titokzatos offshore cégek intézték; nem tudtuk azonosítani a mögöttük álló személyeket.

A jegyárbevétel 352 külföldi bankszámlára került, de lehetetlen volt megállapítani, hogy azok kiéi. A külföldi Aeroflot-irodákat egytől egyig az SZVR vagy a GRU operatív tisztjei vezették, akiket a vállalat nem számoltathatott el.

– Tetézte a bajt, hogy a személyzetben is helyet kaptak titkosszolgálati emberek: a tizennégyezer fős teljes munkaerőből háromezren! A humánerőforrás-osztályt FSZB-s tiszt irányította. A rendészetet szintén. Nem nyúlhattunk hozzájuk. Úgyhogy tudja, mit csináltam? – mosolygott Nyikolaj. – Számlát küldtem nekik. Levelet írtam az SZVR fejének, Primakov úrnak, meg az FSZB igazgatójának, Barszukov tábornoknak, és fölszólítottam őket, hogy folyósítsák az embereik fizetését.

Ez 1996 nyarán történt.

Alig küldte el Gluskov a leveleket, már telefonált is Korzsakov: éktelenül üvöltözött, azzal fenyegette Gluskovot, hogy „szétmorzsolja", ha „továbbra is lábbal tiporja a szolgálatok jogait".

– De ez még csak a kezdet volt – folytatta Gluskov. – Az igazi csapás akkor érte őket, amikor átszerveztük a pénzforgalmunkat. Egyszerűen lezártuk mind a 352 számlát, és minden külföl-

di bevételt egyetlen svájci pénzügyi és számviteli központba irányítottunk, amely a mi kezünkön volt. Andavának hívták a céget. Ettől aztán tényleg begurultak.

Évek múltán, amikor anyagot gyűjtöttem ehhez a könyvhöz, beszéltem egy orosz disszidenssel, aki álnéven él egy csöndes európai városban. Ő mondta el nekem, hogy a genfi SZVR-iroda 1995-től fogva figyelte Boriszt a látogatásai során. Szemmel tartották svájci vállalkozásait, különösen a lausanne-i Andavát, amelyet Gluskov az újonnan központosított Aeroflot-pénzalapok kezelésére vont be. Az SZVR értesüléseit moszkvai ügyészekhez továbbították, és később ezek képezték az úgynevezett Aeroflot-ügy alapját.

Adatközlőm mesélt egy SZVR-irodavezetőről, aki nyakló nélkül költötte az Aeroflot pénzét az SZVR céljaira – mármint addig, amíg Gluskov a kezébe nem vette a vállalat pénzügyeit. Egyik nap a helyi aeroflotos – maga is az SZVR tisztje – szólt az irodavezetőnek, hogy már nem fér hozzá a pénzhez. Informátorom szerint az iroda üzemeltetési költségeinek több mint a 30 százalékától – több százezer dollártól – esett el az Aeroflot nagytakarítása miatt.

– Az irodavezető szidta Boriszt, mint a bokrot, és kijelentette, hogy ha valaki a srácok közül kicsinálná, nagy szolgálatot tenne a hazának – mondta a forrásom. Korzsakov látogatásáról szólva hozzátette: – A beszélgetéssel na meg iszogatással töltött idő nagy részét az Aeroflot-problémának és Borisznak szentelték.

Miután a kémeket leépítették, a légitársaság teljesítménye egyenletesen javult. Gluskov nyugati biztosítási fedezetet szerzett a gépekre; lízingelt Boeingekre cserélte az elaggott orosz járművekből álló flottát; megnyerő külsejű, kétnyelvű személyzetet szerződtetett; a járatokon felszolgált ételek minőségén is javított. A vállalat három év alatt nyereségessé vált; részvényárfolyama hét dollárról százötvenre ugrott föl.

1998 elején az Aeroflot 51%-át az állam birtokolta, a maradék pedig magánbefektetők, zömmel saját munkavállalói kezében volt. Borisz üzlettársa, Roma Abramovics szép csöndben elkezdte fölvásárolni az Aeroflot-értékpapírokat a kisrészvényesektől – arra számítva, hogy az állam többségi részesedését majd privatizálja.

1998 tavaszán magam is belekeveredtem az Aeroflot-históriába. Bemutattam Borisznak egy amerikai stratégiai befektetőt, egy komoly légitársaság-finanszírozót, kivásárlási specialistát, aki már több kockázatos vállalkozást fordított jövedelmezőre. Ez volt a második kísérletem, hogy csatlakozzak az orosz aranylázhoz.

Miután a befektető alaposan szemügyre vette a vállalatot és a piacot, fölajánlotta Borisznak, hogy részt vesz az Aeroflot magánosításában, apportként irdatlan nagy pénzösszeget és a saját hozzáértését kínálta. Amikor kirobbant a pénzügyi válság, nem veszítette el a lelkesedését. Azt mondta, kész továbblépni, mert hosszú távra tervez.

Pár héttel később a befektető teljesen elképedt, mert Borisz váratlanul lefújta az üzletet. Egyszerű indokot adott, de az amerikai számára érthetetlent: a „Primakov-tényezőre" hivatkozott. Mivel a moszkvai Fehér Házba új miniszterelnök költözött, Borisz biztosra vette, hogy nem lesz semmiféle Aeroflot-privatizáció, sőt azt sem tudta garantálni, hogy a Gluskov-csapat kibírja a vállalatnál, vagy akár ő maga sokáig marad.

Az amerikai csalódottan ment haza, én pedig megint lecsúsztam arról, hogy a megfelelő időben a megfelelő helyen legyek.

1998. augusztus 19.: A radikális vahabita szektához tartozó fegyveres iszlám fundamentalisták a dél-oroszországi Dagesztánban elfoglalnak két falut, „különálló iszlám területté" nyilvánítják, és bevezetik az iszlám törvénykezést, a sariát. A Maszhadov-kormány Oroszországtól várja, hogy letörje a lázadást. Szergej Sztyepasin orosz bel-

– Üdv, Misa, én vagyok a kiszemelt gyilkosa – mutatkozott be.

– Én meg a kiszemelt áldozata. Örvendek!

Egy hét múlva Borisz hivatalos levelet kapott.

Az írás szerint a nyomozás két epizódra összpontosult. Először is megállapították, hogy „1997. december 27-én A. P. Kamisnyikov [százados] Litvinyenko, Sebalin, Ponkin és Latisonok jelenlétében számos meggondolatlan kijelentést engedett meg magának önre vonatkozóan. Mindazonáltal e kijelentések, noha lejáratták őt [Kamisnyikovot] mint csoportvezetőt, nem testesítették meg az emberölés elkövetésére irányuló szándékot."

Másodszor a nyomozók kiderítették, hogy egy Guszak ezredessel folytatott másik beszélgetésben, 1997 novemberében „Hoholkov tábornok megkérdezte tőle [Guszaktól], megölné-e önt". A levél szerint azonban „a beszélgetés egyéb tanúk hiányában zajlott le". Továbbá „Hoholkov egy önhöz nem közvetlenül kapcsolódó téma összefüggésében kérdezte meg tőle, »hazavágná-e« önt, ennélfogva [Guszak] nem tekintette emberölés elkövetésére vonatkozó kifejezett parancsnak".

A két másik vélelmezett áldozat, Trepaskin és Dzsabrajlov hasonló levelet kapott.

Borisz számított valami effélére. Addigra már tudta, hogy Szkuratov legfőbb ügyész suttyomban együttműködik Primakovval több erősen politikai töltetű vizsgálat megszervezésében, amely a Kreml belső köreit veszi célba. Az URPO elleni nyomozás a Kreml kezdeményezésére történt. Nem csoda, hogy Szkuratov zátonyra futtatta.

Október közepén, amikor az árulkodók a Klubban találkoztak Borisszal, hogy áttekintsék a lehetőségeiket, Szása makacsul hajtogatta, hogy nem szabad föladniuk, nem hagyhatják eltussolni az ügyet. Minden tény megerősítést nyert. Borisz „hazavágásának" emlegetése az URPO módszereinek ismeretében törvénytelen volt... Folytatniuk kell azzal, hogy nyilvánosság elé

tárják az egész ügyet. Szorul körülöttük a hurok; egyetlen mentsváruk a nyilvánosság.

Trepaskin, aki csatlakozott hozzájuk, Szását támogatta. Sebalin szokása szerint hallgatott. Ponkin, Scseglov és Latisonok Szása álláspontja felé hajlott. Ami Guszakot illeti, ő már hetek óta nem beszélt velük. Tudta, honnan fúj a szél.

Borisz első felindulásában Putyinnal akart beszélni, de meggondolta magát. Még mindig nem tudta, hányadán áll ezzel az emberrel. Miután Putyint kinevezték az FSZB-hez, elbújt, mint a csiga a házában. Talán elérkezett az ideje, hogy színvallásra kényszerüljön. Ha elkötelezte magát az FSZB megreformálása mellett, bizonyítsa is be. Borisz egy hétig fontolgatta a legjobb választási lehetőségeket. Október végére beleegyezett, hogy a nyilvánosság elé lépjenek.

November 13-án az újságok közölték Borisz Putyinnak szóló nyílt levelét, amelyben szorgalmazta az URPO-ügy tisztázását. Azt írta, miután az árulkodók fölfedték előtte értesüléseiket, feletteseik a szemükre vetették: „...megakadályozták, hogy hazafiak megöljenek egy zsidót, aki kirabolta fél Oroszországot". Ez a vád egybecsengett Makasov tábornok antiszemita kirohanásának közelmúltbeli botrányával.

Négy nap múlva Szása és barátai sajtóértekezletet tartottak. Szása és Trepaskin normálisan öltöztek, a másik négy símaszk mögé rejtette az arcát. Az esemény szenzációt keltett, de nem úgy, ahogy remélték. A sajtó sok vádjuk közül egyetlenegyre koncentrált: a Berezovszkij megölését célzó összeesküvésre. Borisz közismertsége beárnyékolta szándékolt üzenetüket. Úgy tűnt, az FSZB romlottsága senkit sem érdekel.

A nyilvánosság abban sem segítette Boriszt, hogy kicsalogassa barlangjából Putyint. Az új FSZB-főnök dühösen, de óvatosan reagált. Kigúnyolta az árulkodókat, amiért nem álltak elő jobb

bizonyítékokkal, és azt mondta, talán ők maguk váltak méltatlanná a szolgálatra. Vádjaik tartalmáról egy szót sem ejtett.

Amikor Szása találkozott Trofimovval, hogy áttekintsék, miért sikerült félre a dolog, a tábornok elmagyarázta, hogy a legfőbb bajt a rossz időzítés okozta: tulajdonképpen az árulkodók is a pénzügyi válság áldozatául estek. Fő szövetségesük, Borisz, aki 1998 elején még félelmetes erővel bírt, az év végére javarészt elveszítette befolyását. Maga is védekezésbe szorult, miután Primakov beköltözött a Fehér Házba.

1998. december 7-én Jelcin megszakította kórházi tartózkodását, hogy menessze kabinetfőnökét, Valentyin Jumasevet, és kinevezze helyette Nyikolaj Borgyuzsa tábornokot, a Nemzetbiztonsági Tanács titkárát, a határőrség volt főparancsnokát. Az elnöknek szemlátomást elege lett a civilekből, és úgy döntött, ismét tábornokokra támaszkodik.

– Ezek most vagy megölnek engem, vagy börtönbe csuknak – jósolta Szása Marinának.

IV. rész

ÚT AZ ÁLLAMELNÖKSÉGHEZ (OROSZ MÓDRA)

8. fejezet

A LOJALISTA

Csecsenföld, 1998. december 8.: A csecsen hatóság egy Groznijtól 60 kilométerre lévő falu mellett egy zsákban megtalálják négy túsz – három brit és egy új-zélandi – levágott fejét. Meggyilkolásukat a jelek szerint Maszhadov elnök antiterrorista osztagának túszmentő kísérlete váltotta ki. Csecsen illetékesek egy radikális vahabita csoport vezetőjét, Arbi Barajevet vádolják az emberrablással és a gyilkossággal. Barajev azzal fenyegetőzik, hogy terrorhullámot szabadít Oroszországra, ha Maszhadov csapatai megtámadják urusz-martani fészkét. Samil Baszajev és Movladi Udugov iszlám ellenzéki vezetők Maszhadov lemondását követelik.

Szása és az FSZB összezördülése időben egybeesett a Borisz segítségével egy évvel azelőtt kialakított orosz–csecsen bizalmi viszony végzetes szétzilálódásával. Ahmed Zakajev szerint ez egyértelműen az orosz fél hibája.

– Mihelyt Ribkint és Berezovszkijt kivonták a folyamatból, romlani kezdett a helyzet – állította később. Zakajev úgy vélte, az orosz titkosszolgálat 1998 nyarától hozzálátott, hogy szép csöndben, a radikális iszlám erőket támogatva, módszeresen megingassa a Maszhadov-kormányt.

– Világi, demokratikus, Nyugat-barát muzulmán államot akartunk fölépíteni, valahogy úgy, ahogy Törökország, és végül csatlakozni a NATO-hoz – magyarázta Zakajev –, de azután váratlanul megjelent ez a sok vahabita egy rakás pénzzel, és az iszlám teljesen idegen válfaját kezdte hirdetni. Mit gondolsz, hogy kerültek oda? Moszkván át: valamennyien orosz vízummal jöttek!

1998 júliusában a Maszhadov-kormány lecsapott ezekre a gerillákra, néhányat elfogott, és kiutasított Jordániába.

– Mindannyian tapasztalt harcosok voltak – emlékezett Zakajev –, de semmi közük sem volt azokhoz az amerikaiak által kiképzett mudzsahidokhoz, akik Afganisztánban a szovjetek ellen harcoltak. Csupa oroszul is beszélő arab volt, a KGB régi közel-keleti gárdája. És tudtuk, hogy a pénzüket nem Szaúd-Arábiából, hanem Moszkvából kapták.

Zakajev rámutatott, hogy Hálid Sejk Mohamed, a szeptember 11-i támadás végső értelmi szerzője 1997-ben megpróbált Csecsenföldre jutni, mielőtt Oszama bin Ladenhez szegődött volna, de nem engedték át Azerbajdzsánon. Ugyanez volt érvényes a szeptember 11-i terroristák közül legalább négyre, köztük Mohamed Attára. Mielőtt Afganisztánba mentek, egytől egyig megpróbáltak bejutni Csecsenföldre, de nem tudtak: a területet szigorúan elzárták a külvilágtól.

– Akkor most magyarázza meg nekem valaki: hogyan tudtak ezek a fickók, akiket elkaptunk, a jordániai útlevelükkel – az arabos fizimiskájukról már nem is beszélve – besétálni egy orosz követségre, vízumot kapni, Moszkvába repülni, onnan meg az Észak-Kaukázusba, s mindezt anélkül, hogy az FSZB észrevette volna őket? Sehogy! Na és a dagesztáni falvak, amelyeket Sztyepasin a pártfogásába vett? Micsoda ügyes húzás! Megpróbáltuk kiűzni a vahabitákat Csecsenföldről, erre ezek menedéket adnak nekik orosz területen, az FSZB oltalma alatt!

Zakajev különösen a túszüzlet miatt háborgott. Az oroszok váltságdíjfizető gyakorlata csak fölbátorította az önfejű hadurakat, és tekintélyes anyagi eszközökhöz juttatta őket, miközben a csecsen kormány pénzszűkével küszködött. Zakajev szerint az

oroszok csak Valentyin Vlaszovért, Jelcin 1998 májusában elfogott és novemberben szabadon bocsátott követéért hétmillió dollárt fizettek ki. Az orosz titkosszolgálatok a saját hálózatukon keresztül érintkeztek az emberrablókkal. Daud Korigov alezredes, a szomszédos Ingusföld belügyminisztere működött Oroszország fő közvetítőjeként. Az ügyletek általános koordinálását Vlagyimir Rusajlo orosz belügyminiszter-helyettes végezte.

– Ezeket a láncokat semmiképpen sem tudtuk szétszakítani – panaszolta Zakajev. – Igazi munkamegosztás alakult ki: az egyik bűnbanda a túszszedésre szakosodott, egy másik a fogva tartásra, a harmadik az oroszokkal való tárgyalásra. Úgy adták-vették az embereket ezeken a csatornákon keresztül, mint a barmokat.

Zakajev említette, hogy a kifizetett váltságdíjakról magas szinten is cinkosan hallgattak:

– A britek éppúgy támogatták, akár a franciák, ha a saját állampolgáraikról volt szó, ezt mindenki tudta, de nyilvánosan persze tagadták.

A csecsen kormány eleinte szelíden kérte az oroszokat, hogy hagyják ezt abba. Azután Maszhadov a nyilvánosság elé állt, és az emberrablók felbujtásával vádolta az orosz kormányt. Még azt is állította, hogy az orosz titkosszolgálatok összejátszanak a túszszedőkkel. Az üzletelés azonban folyt tovább.

Berezovszkij a maga részéről kifejtette, hogy amikor a Nemzetbiztonsági Tanács titkárhelyetteseként szolgált, az az irányelv érvényesült, hogy engedni kell a radikálisoknak – maga Maszhadov is ezt szorgalmazta. 1997-ben Borisz egy alkalommal személyesen kézbesített kétmillió dollárt a kormánytól Baszajevnek, aki akkor a csecsen miniszterelnök újjáépítésért felelős helyettese volt. A teljes összeget készpénzben vitte, mivel Csecsenföldön nem maradt egyetlen bank sem.

– Később, miután távoztam a Nemzetbiztonsági Tanácstól, Rusajlo miniszterhelyettes fölkért, hogy továbbra is működjek együtt vele túszügyekben, mert úgy hírlett, hogy a csecsenek megbíznak bennem. Azóta sem bánom, legalább ötven embert, zömmel kiskatonát mentettünk meg, akiket egyébként megöltek volna. És hidd el, ez mind szigorúan hivatalosan zajlott, a Kreml teljes tudtával és beleegyezésével.

Azt nem erősítette meg Borisz, hogy 1998 szeptemberében fizetett a két brit, Jon James és Camilla Carr szabadon bocsátásáért. Erről csak ennyit mondott:

– Sir Andrew Wood, a brit nagykövet kérte a segítségemet. Egyeztettem Borisz Nyikolajeviccsel [Jelcinnel], aki azt mondta, tegyem meg, ami szükséges, hogy kihozzam őket. Hát megtettem.

Borisz és Zakajev egy dologban egyetértett: az FSZB, a túszszedő hadurak és a vahabita radikálisok kezdeti ügyleteiből erős kapcsolatok fejlődtek ki. Végül az orosz titkosszolgálatok az irányításuk alá vonták egyik-másik önálló csecsen csoportot. Amikor az FSZB ki akarta robbantani a második csecsen háborút, tudta, hová forduljon. A megfelelő kivitelezéshez azonban az FSZB igazgatójából miniszterelnökké átvedlett Vlagyimir Putyin mesterfogása kellett.

Putyinnak a Lubjankától a Fehér Házig vezető útja pontosan nyomon követhető Léna Berezovszkaja 1999. február 22-i születésnapi összejöveteléig. Az ünnepséget eredetileg szerény, magánjellegű rendezvénynek szánták a családtagok és a legszűkebb baráti kör részvételével. Putyin azonban hívatlanul beállított, és ezzel nemcsak Lénát és Boriszt, hanem az orosz politikai szféra nagy részét is meglepte.

Borisz és Primus háborúja teljes erővel dúlt, és a nagyokosok arra tippeltek, hogy az oligarcha ezúttal talán nem kerekedik felül. Léna és Borisz évek óta először döntött úgy, hogy eltekintenek a nagyszabású partitól, mert senkit sem akartak kényes

helyzetbe hozni: a moszkvai elitnek Borisz veszedelmes kapcsolatot jelentett.

Két nappal korábban a Kreml Kongresszusi Palotájában részt vettek az első hollywoodi stílusú orosz kasszasiker, *A szibériai borbély* ősbemutatóján. Az épületet zsúfolásig megtöltötte az elit ötezer tagja. Amikor Borisz és Léna az előcsarnokba lépett, légüres tér keletkezett körülöttük, mert mindenki ösztönösen elhúzódott.

Nem alaptalanul óvatoskodtak. A legutóbbi hetekben az egész város arról a tisztogatásról beszélt, amelyet Jurij Szkuratov legfőbb ügyész vitt véghez Borisz birodalmában.

Szkuratov, a szovjet igazságszolgáltatás veteránja, Primus titkos fegyvere volt. Közel állt a duma kommunistáihoz. Ő emelt vádat Szobcsak szentpétervári polgármester ellen, de akkor Putyin mentőakciója meghiúsította a szándékait. Most a miniszterelnök bátorításával ismét támadásba lendült.

Azzal kezdődött, hogy az adóhatóság rászállt az Orosz Közszolgálati Televízióra (ORT) valami tartozás miatt. Az egész ország adóhátralékban volt, de éppen ezt pécézték ki. Azután államügyészek tévékamerák és símaszkos Szpecnaz-kommandósok kíséretében átkutattak huszonnégy moszkvai irodát és magánlakást, csupa Borisszal összefüggésbe hozható ingatlant, köztük a Szibnyeft központját. A hivatalos indoklás szerint Borisz privát biztonsági embereinek illegális lehallgatási tevékenységére kerestek bizonyítékokat.

Február elején Gluskov egész csapatát kiebrudalták az Aeroflottól. Szkuratov hivatala bejelentette, hogy bűnügyi nyomozást indítanak a légitársaság pénzügyeit, különösen az Andavát illetően – ez az a svájci cég, amely az Aeroflot külföldi jegyértékesítésének bevételeit gyűjtötte be.

Borisz volt leginkább szem előtt, de Szkuratov nem csak őt vette célba. Jelcin háza táján is vizsgálódtak. A svájci bűnüldöző szervek január 23-án Szkuratov kérésére Luganóban, az alpesi

bankközpontban átkutatták egy Mabetex nevű cég irodáit, amely több százmillió dollár értékű megbízást kapott moszkvai kormányzati épületek felújítására. A Mabetex állítólag csúszópénzt fizetett a Kreml-vezetés illetékeseinek, köztük Jelcin közvetlen környezetének és két lányának.

Borisz nem kételkedett abban, hogy mindez Primakov miniszterelnök azon stratégiájának része, hogy mindent besározzon, ami Jelcinnel kapcsolatos, hiszen Oroszország választási évhez közeledett. Csakhogy az elnök nem így látta a dolgot. Ő megbízott Primusban.

1998–99 telén Jelcint rosszullétek és depressziós rohamok kínozták, fásultan és tétován viselkedett. Elkeserítette, hogy volt kedvencei, az „ifjú reformerek" és bankár barátaik saját meggazdagodásukkal törődnek, és cserbenhagyják a kommunistákkal folytatott drámai harc válságos pillanataiban. A titkosszolgálatokkal szemben bizalmatlan volt. Ahogy az *Éjszakai naplójegyzetek*ben írta, a rokon lelket vette észre Primakovban, a reformpárti volt szovjet nagyfőnököt, aki meglátta a demokrácia fényét. Eredetileg abban állapodtak meg Primakovval, hogy 2000-ben mindketten visszavonulnak, miután átadták a hatalmat a reformszellemű politikusok új nemzedékének.

Borisz viszont sokaknál hamarabb megértette Primakov igazi természetét, talán korábbi aeroflotos összecsapásaik miatt.

Igen kevesen akadtak Borisz körül, akikben maradt elszántság és harci szellem, hogy megállítsák Primust, köztük Jumasev volt kabinetfőnök, Tatyjana, Jelcin lánya, Roma Abramovics és Alekszandr Volosin, az elnök gazdasági tanácsadója. Őket együttesen „családnak" nevezték, s fejének Boriszt tartották, hiszen a többieknél jó tíz évvel idősebb volt.

A „család" befolyása az elnökre sosem volt olyan nagy, mint a nagyokosok hitték. Jelcin nemigen hagyta magát befolyásolni, és mindig mindent gondosan mérlegelt. Bonyolította a helyzetet, hogy Boriszt személy szerint nem kedvelte, pedig ő volt a

csapat motorja, csak éppen Tányán és Válján keresztül próbált hatni Jelcinre.

Roma Abramovics volt a „család" legfiatalabb és legújabb tagja. 1997 végén kérte Boriszt, hogy mutassa be Tányának és Váljának, és azonnal összemelegedett velük, társasági kedvencükké vált. Borisz örömmel látta ezt.

– Dolgozni tudok velük, de együtt élni, például meghívni őket hétvégére vagy hajókirándulásra menni, azt már nem. Fontos, hogy te viszont igen – jegyezte meg egyszer Romának. Addigra Borisz is, Roma is szerzett jachtot és ingatlant a Riviérán, menedékül a moszkvai idegfeszültség elől.

– Szívesen vagyok velük, ha az jó az üzletnek – mosolygott Roma. Borisz tisztában volt azzal, hogy Roma rokonszenvet ébresztően félszeg külseje mögött számító, körmönfont, magányos farkas rejtőzik, aki azonnal észreveszi az emberi gyengeségeket, és született tehetség a kapcsolatépítésben. Mindketten nagyon jól tudták, hogy a „család" belső rendszerében vannak befolyásosok és vannak pénzesek, elvégre valakinek fizetnie kellett a hajókirándulásokért. Pénze mindkettőnek volt, de a gyakorlati dolgokban Roma ügyesebbnek bizonyult. Hamarosan a „család" minden anyagi és egyéb „technikai" ügye Roma hatáskörébe került. Tudta, mitől döglik a légy.

Egy hatodik személy is törekedett a „család" tagjai közé: Vlagyimir Putyin FSZB-igazgató. Kinevezése után Borisz többször találkozott vele, és a Tánya–Válja páros erősen támogatta. Noha Borisz meg Putyin először összekapott Litvinyenko vádjain, később javult a kapcsolatuk, elsősorban közös ellenségeik miatt. Primus gyűlölte Putyint, és a saját emberét szerette volna a Kontora élére állítani, „egy igazi profit" a KGB-s hírszerzés régi gárdájából. Valahányszor Primus meglátogatta Jelcint – gyakran a kórházban –, Putyin fejét követelte.

Mindazonáltal egészen addig nem alakult ki ösztönös vonzalom Borisz és Putyin között, amíg Putyin be nem toppant Léna

Berezovszkaja születésnapjára. A testőre csupán húsz perccel előbb jelezte Borisznak, hogy az FSZB igazgatója elindult a dácsához. Először mindenki azt hitte, valami vészhelyzet miatt jön, de amikor Borisz kiment a vendég elé, látta, hogy hatalmas rózsacsokor tűnik elő a gépkocsiból, azt követi az alacsony termetű mesterkém, akinek testőrsége félkörben állt.

Borisz meglepődött.

– Ez igazán megható, Vologya, de minek bonyolítod a viszonyodat Primakovval?

– Nem érdekel – felelte Putyin. – A barátod vagyok, és ezt meg is akarom mutatni. Különösen a kívülállóknak. Szeretnének páriaként bánni veled, de én tudom, hogy tiszta a kezed.

Jó néhány évvel később, Londonban Borisz még mindig úgy gondolta, hogy Putyin őszinte gesztust gyakorolt ezen a születésnapon.

– Nem mozgatta semmiféle hátsó szándék. Akkoriban nem tartoztam Jelcin kedvencei közé. Primus igen. Putyinnak a legkevésbé sem hiányzott, hogy Primus azt hihesse, összejátszunk.

Ez a beszélgetésünk Szása halála után játszódott le. Hihetetlennek találtam a Putyin őszinteségére vonatkozó kijelentést. Nem illett össze Putyin, az önzetlen barát, aki a szükségben szolidaritást mutat Borisszal, és Putyin, Szása meggyilkolásának hidegvérű felbujtója. A kettőből az egyiknek hamisnak kellett lennie.

– Éppen ez az! – kiáltott föl Borisz a rejtély nyitját meglelő matematikus örömével. – Sokat törtem ezen a fejemet. Árultak már el téged?

– Megesett – feleltem.

– A halálukat kívántad? A szó szoros értelmében, azt, hogy meghaljanak?

– Jaj, dehogy!

– Hát ez a különbség! Putyin példás csapatjátékos, abszolút megbízható. Hogyan is gyilkolhatna? Azután rájöttem. Ezeknek

a KGB-seknek is van erkölcsi kódexük, de másfajta. Arra képezik ki őket, hogy mindhalálig hűek maradjanak, ugyanakkor meggyőződésük, hogy a hűtlenség halálbüntetést érdemel. Putyin szemében Szása árulóvá vált. Szása próbálta megmagyarázni ezt nekem, de nem hallgattam rá idejében.

Így hát Léna születésnapjától fogva Putyin a „család" teljes jogú tagjai közé számított, és képességei nélkülözhetetleneknek bizonyultak az égető kérdések megoldásában: Szkuratov támadásának kivédésében és az elnök meggyőzésében, hogy miniszterelnöke a hatalom megragadására tör, és vissza akarja kormányozni az országot a szovjet múltba.

Senki sem tudja biztosan, honnan származott a végzetes videokazetta. Borisz azt mondta, ő akkor értesült a létezéséről, amikor a Kremlben már nyílt titok volt. Jelcin az *Éjszakai naplójegyzetek*ben azt írja, január végén Borgyuzsa kabinetfőnök „kezébe került" egy „pornográf videofelvétel", amelyen mintha a legfőbb ügyész, Jurij Szkuratov szerepelt volna. Jelcin szerint Szkuratov „bankár és üzletember... barátai... húztak hasznot az államügyész gyöngeségéből".

Az *Argumenti i Fakti* moszkvai bulvárlap szerkesztőségi cikkében azt az elméletet fogalmazta meg, hogy a rossz minőségű, fekete-fehér videó vélhetőleg a titkosszolgálatok műve, mert „egyedül azoknak nincs költségkeretük modern felszerelésre". Az éleslátó újságíró – Jurij Scsekocsihin parlamenti képviselő – a *Novaja Gazeta* hasábjain azt nyilatkozta, hogy a film készítője a legfőbb ügyész saját emberei közé tartozott, és később a Kremlben helyezkedett el. Bárki révén jutott is be a kazetta a Kremlbe, olyan eseményláncolatot indított el, amely Oroszország Monica Lewinsky-ügyévé vált.

1999. február 1-jén Jelcin kabinetfőnöke, Borgyuzsa tábornok szembesítette Szkuratovot a kazettával, és lemondólevelet csikart ki tőle. Március 16-án késő este a 2-es csatornán azzal a figyelmeztetéssel mutatták be a felvételt, hogy megtekintését 18 éven aluli nézőknek nem ajánlják. Másnap délelőtt összeült az orosz parlament felsőháza, a Szövetségi Tanács, hogy az alkotmány értelmében helybenhagyja Szkuratov lemondását. A szavazás megalázó vereséget hozott Jelcinnek. Szkuratov kijelentette, hogy az elnök embereinek nyomására mondott le. Válaszul a tanács 142 vokssal egyhangúlag elutasította a javaslatot, nem engedte szélnek ereszteni a legfőbb ügyészt.

Jelcin dühében elbocsátotta kabinetfőnökét. Behívatta Szkuratovot, Primakovot és Putyint a kórházba, ahol gyomorvérzéssel kezelték. Azt mondta, őt nem tájékoztatták a kazettáról, de a jelen körülmények között azt kéri Szkuratovtól, hogy távozzék.

Szkuratov azt mondta, a kazetta hamisítvány. Jelcin utasította Putyint, hogy a hitelesség megállapítására végeztessen laboratóriumi vizsgálatot az FSZB-ben.

Ekkor Szkuratov végzetes baklövést követett el. Közölte Jelcinnel, hogy a Kreml felújításával összefüggő Mabetex-nyomozás ügyében az elnöknek nincs félnivalója, ha meghagyja őt a székében. Jelcin a memoárjában azt írja, először nem is értette, miről beszél.

Szkuratov erősködött, hogy egy új főügyész nehezen tudna leszámolni „ezzel a szövevényes üggyel", majd pedig támogatást kérőn fordult Primakovhoz:

– Szólaljon már meg, Jevgenyij Makszimovics! Mondja csak el Borisz Nyikolajevicsnak!

Jelcin szerint a miniszterelnök sokáig hallgatott, majd kijelentette:

– Ha Borisz Nyikolajevics engem kérne, gondolkodás nélkül távoznék. Önnek mennie kell, Jurij Iljics.

– De hát maga becsapott engem, Jevgenyij Makszimovics! – vágott vissza dühösen Szkuratov.

Úgy tűnt, ezek ketten előzetesen valamilyen megállapodást

kötöttek. Ez a vég kezdetét jelentette Primakovnak – bár Szkuratovnak furcsa módon nem, mert nem volt hajlandó lemondani.

A Kreml nyolc hónapon át csatározott a parlamenttel Szkuratov lemondása fölött. Jelcin az ellenségeskedés kezelésére új kabinetfőnököt nevezett ki, Borisz protezsáltját, Alekszandr Volosint. Szkuratov közben megvetette a lábát, folytatta nagy hírveréssel kísért vizsgálatait, amelyek teljesen szétzúzták Jelcin maradék hitelét. Az elnök tetszésindexe egy számjegyűre zuhant. Oroszország politikai zűrzavar felé csúszott.

A külvilág alig fordított figyelmet a Kremlben zajló szappanoperára. A Monica Lewinsky-eset nyomán egy közönséges államügyész szexbotránya többé nem számított címlapsztorinak. Az egyetlen orosz tisztségviselő, aki Nyugaton a hírek élére került, Primakov volt, aki március 23-án Washingtonba menet Szerbia amerikai bombázása elleni tiltakozásul a levegőben visszafordíttatta a gépét. A nacionalisták és a kommunisták azonnal hősként ünnepelték.

Március 25-én a katonai ügyészség nyomozói Moszkva belvárosában az utcán letartóztatták Szása Litvinyenkót.

Groznij, március 21.: Aszlan Maszhadov elnök újabb merényletkísérletet él túl. A támadás előtt két nappal pusztító erejű pokolgép robban a Csecsenföldtől 50 kilométerre lévő Vlagyikavkaz piacán, és ötven embert öl meg. Moszkvában Vlagyimir Putyin FSZB-főnök visszautasítja Maszhadov állítását, miszerint a két akció „bizonyos erők" moszkvai cselszövésének eredménye. Március 29-én Putyint kinevezik az orosz Nemzetbiztonsági Tanács élére, ezzel az egész csecsenföldi politika felelősévé teszik. FSZB-igazgatói posztját is megtartja. Április 15-ére Oroszország több ezer katonát és karhatalmistát sorakoztat föl a csecsen határon. A belügyi erők főparancsnoka az orosz televízióban kijelenti, hogy a csecsen szeparatisták célja „egységes muzulmán állam létrehozása Csecsenföldből, Ingusföldből és Dagesztánból. Ezzel [Csecsenföld] közvetlen hozzáférést szerez a NATO-tag Törökországhoz."

Még ma sem tudjuk teljes bizonyossággal, ki kezdeményezte Szása letartóztatását. Az adott helyzetben a nagy politikai törésvonal ellenkező oldalán állt az ügyet kezelő két szerv: Szkuratov legfőbb ügyészsége Putyin FSZB-jével szemben.

Szása egyre azt hajtogatta, hogy minden politikai megfontolás ellenére Putyin szolgáltatta ki őt Szkuratov kopóinak. Azt mondta, a katonai ügyész, Jurij Bagrajev, Szkuratov jobbkeze őszintén meglepődött, amikor őrizetben látta őt. Letartóztatása után eleinte alacsony rangú nyomozók foglalkoztak vele. Azután egyszer csak tábornoki uniformisban Bagrajev lépett be a kihallgatóhelyiségbe. Átfutotta Szása telefonszámait, és nem tudta leplezni megdöbbenését.

– Nahát, ez itt Berezovszkij meg Jumasev – csodálkozott. – Tényleg ismeri őket? Maga az a pasas a tévéből? Nocsak, nocsak, kifogtunk egy VIP-t!

– Putyinnak hatalmában állt, hogy eldöntse, átadja-e az aktámat az ügyészségnek vagy sem – mondta Szása. – Mindig is utált engem. Ráadásul kapóra jött neki, hogy odadobott a farkasoknak, mert ezzel az FSZB-s tábornokok szemében elhatárolta magát Borisztól.

Szása úgy gondolta, maga Putyin kezdeményezte az ügyét közvetlenül a novemberi sajtóértekezlet után.

Putyin sosem rejtette véka alá, hogyan vélekedik Szásáról. 1998 decemberében azt nyilatkozta Jelena Tregubovának, a *Kommerszant* kremli tudósítójának:

– A magam részéről nem tartom kizártnak, hogy ezek az emberek valóban megijesztették Borisz Abramovicsot. Korábban már kíséreltek meg ellene merényletet, tehát természetesen azt hitte, hogy egy újabb készülődik. Szerintem ezek a tisztek egyszerűen azért kavartak botrányt, hogy munkaerőpiacot teremtsenek maguknak… Elbocsátottam Litvinyenkót, és föloszlattam az egységét…, mert FSZB-s tisztek ne rendezzenek sajtóértekezletet. Nem az a dolguk. És ne teregessenek ki belső botrányokat.

Évekkel később, 2007. február 5-én a Kremlben Putyin kissé eltérő verziót adott elő: Szását azért bocsátották el az FSZB-től, mert „visszaélt hivatali hatalmával, nevezetesen állampolgárokat bántalmazott letartóztatásuk során…, és robbanóanyagot lopott". Ezeket a vádakat hozták föl Szása ellen az őrizetbe vétele után.

Akkoriban azonban mindenki azt hitte, hogy Putyinnak semmi köze sincs ehhez; úgy tűnt, Szása letartóztatása csupán Szkuratov Borisz elleni általános támadásának járulékos fejleménye.

Borisz Párizsban értesült Szása letartóztatásáról, éppen akkor, amikor Szkuratovval folytatott csatája a végső fázisába lépett.

Április 2-án Putyin sajtóértekezletet rendezett, amelyen bejelentette, hogy az FSZB megállapítása szerint a pornókazetta hiteles. A közlésnek le kellett volna rombolnia Szkuratov tekintélyét, de éppen ellenkező hatást ért el, talán Putyin mértéktelenül szemérmes fogalmazásmódja miatt. Miként egy bűnüldöző barátom megjegyezte:

– Ez a pasas soha nem járt szállodában két nővel. Szerintem még eggyel sem.

Ugyanaznap Szkuratov letartóztatási parancsot adott ki Berezovszkij és Gluskov ellen azzal a váddal, hogy az Andaván keresztül 250 millió dollárt sikkasztottak el az Aeroflot pénzéből. Berezovszkij válaszul közölte, hogy a vádak alaptalanok és politikai indíttatásúak.

– Elmúlt az az idő, amikor az országot olyanok irányították, akiknek kilógott az ülepük a nadrágból – nyilatkozta a sajtónak.

Egyelőre Franciaországban rekedt Lénával. Gluskov Izraelben tartózkodott, azt fontolgatta, hogy ott politikai menedékjogot kér, és a nyilvánosság elé tárja Primus háromezer aeroflotos kém miatti vendettájának egész históriáját.

Április 21-én Borisz visszatért Moszkvába, hogy szembenézzen a cirkusszal, és tisztázza magát. Vállalta, hogy együttműködik a nyomozó hatósággal, amennyiben visszavonják a letartóztatási parancsot. Jelcin aznap újabb vereséget szenvedett, mert a Szövetségi Tanács másodszor is elutasította Szkuratov leváltását, ezúttal 79:1 arányú szótöbbséggel. Primakov miniszterelnök hűséget esküdött az elnöknek. A Mabetex-nyomozás hurka egyre szorult Tatyjana nyaka körül. A „család" sürgősen igényelte Borisz segítségét.

Moszkvába való visszatérése után Borisz mindenekelőtt Szkuratov oroszlánbarlangjába, a legfőbb ügyészi hivatalba látogatott. Négy órán át faggatták, hivatalosan megvádolták „jogellenes vállalkozással" és pénzmosással, majd – egyelőre – elengedték. A kijáratnál tévéstábok várták, hogy egyenes adásban sugározhassák a híreket.

– Az ellenem indított eljárást a miniszterelnök ösztönözte a törvény megsértésével – nyilatkozta a kameráknak. – Primakov összejátszik Szkuratovval, hogy aláássák az elnöki hatalmat.

Miközben elhajtatott, megszólalt a mobiltelefonja. Csernomirgyin kereste, akit az államfő kért föl, hogy közvetítsen a botrányban. Primus látta a híradót. A Fehér Házba várta Boriszt. Ki akarta magyarázni magát.

A miniszterelnökkel folytatott másfél órás megbeszélés után Borisz szófukarnak mutatkozott.

– Nem vallottunk szerelmet egymásnak – közölte a várakozó riporterekkel. – Megvitattuk a politika és a büntetőjog elkülönítésének fontosságát.

Évekkel később Borisz az alábbiakat mesélte nekem az odabent történtekről.

– Becsületszavamat adom önnek, hogy semmi közöm az Aeroflot-ügyhöz – kezdte Primakov. – Tessék, itt a hivatalos ügyészségi akta másolata. Nincs benne feljegyzés a hivatalommal folytatott kommunikációról. Kérdezze csak meg Viktor Sztyepanovicsot is!

Csengetett. Csernomirgyin lépett a helyiségbe.

Borisz a zsebébe nyúlt, és elővette annak a levélnek a másolatát, amelyben Szkuratov Primakovnak részletezte az aeroflotos vádakat. (Borisz nem árulta el nekem, hol szerezte. Csak annyit mondott, hogy voltak forrásai.) A lapon a miniszterelnök kézírásával ez a megjegyzés állt: „Büntetőeljárást kezdeményezni, vádat emelni. Primakov."

– Nem akarom elhinni, hogy ezt én írtam. Tényleg én írtam volna? – rökönyödött meg Primus.

– Távozhatok, Jevgenyij Makszimovics? – kérdezte Csernomirgyin.

– Borisz Abramovics, mondja, mit kíván? – kérdezte Primakov, miután kettesben maradtak. – Úgy hallottam, érdeklődik a Szber Bank iránt.

– Évek óta nem foglalkozom üzlettel, Jevgenyij Makszimovics. Viszont szívesen lennék az asszisztense – felelte hamiskásan Borisz.

A miniszterelnök nem értette a humort. Tanácstalanul nézett.

– De hát mit szólnának ahhoz a kommunisták?

– Csak tréfáltam, Jevgenyij Makszimovics – mondta Berezovszkij, és elhagyta a szobát.

Másnap Borisz fölkereste Putyint az FSZB-ben. Önkéntelenül megborzongott, amikor a súlyos vaskapu bezárult a Mercedese mögött. A kocsi befordult a Lubjanka téri, négyszögletes épület belső udvarára. A régi időkben sok ezren haladtak át ezen a kapun, és soha többé nem tértek vissza.

Egy jellegtelen külsejű fickó – Putyin-hasonmás – kísérte a felvonóhoz, majd a harmadik emeletre, a vadonatúj nagyfőnök dolgozószobájába. Putyin irodáját aszketikus ízléséhez illően renoválták: natúr fa, szigorú funkcionalitás, a keletnémet évek szembetűnő hatása. A régi igazgatói irodát, amelyben a KGB olyan néhai gazdái szervezték a hidegháborút, mint Berija és Andropov, az új igazgató utasítására házi múzeummá alakították át.

Putyin alacsony alakja még inkább eltörpült hatalmas íróasztala mögött, amelyen Feliksz Dzerzsinszkijnek, a szovjet titkosrendőrség megalapítójának a bronzfigurája állt. Ujját az ajkára téve csendre intette Boriszt, és jelezte, hogy kövesse a hátsó ajtóhoz. Keresztülhaladtak egy kis étkezőn, ahonnét egy szűk folyosón át léptek ki.

Borisz körülnézett. Ablaktalan, tenyérnyi előtérben álltak, egy liftajtóval szemben, nyilván az irodának az igazgatói különfelvonóhoz vezető kijáratánál.

– Ez a legbiztonságosabb hely a beszélgetésre – mondta Putyin.

Borisz két témát kívánt napirendre tűzni: Primakovot és Litvinyenkót.

Az orosz politika sajátos vonása, hogy a Kreml urát, legyen akár cár, főtitkár vagy köztársasági elnök, valami misztikus *vlaszttyal,* vagyis államhatalommal ruházza fel, ami ösztönös alázatra és tiszteletre készteti a köznépet. A főhatalom eme uralkodói összetevője egyetlen virtuális dinasztiába kapcsolja az orosz törté-

nelem minden vezéralakját a Romanov-háztól Leninen, Sztálinon, Hruscsovon meg Brezsnyeven át egészen Gorbacsovig és Jelcinig. Ebből ered a trónutód fogalma. Gyakorlati értelemben, ahogyan Putyin és Borisz – meg mindenki más – fölfogta, az a személy, akit Jelcin az utódjaként támogat, automatikusan mintegy 20-40%-os szavazatelőnyt élvezhet a választáson. Ebből a szempontból nem számított, hogy Jelcin saját népszerűségi mutatója elhanyagolhatóvá zsugorodott; a *vlaszty* örökösének misztikuma a hivatalnok személyétől egészen független.

Már csak nyolc hónap maradt hátra a 2000-es választási évig. A 21. századba lépő országnak nyilvánvalóan nem Primusra, a kommunisták, kémek és volt apparatcsikok klikkje által támogatott, hetvenesztendős szovjet őskövületre volt szüksége. Mennie kellett – ebben az elnökkel már a kezdet kezdetén megegyezett. Kérdés volt tehát, ki lép Jelcin helyére, ki az örökös, ki Oroszország leendő elnöke.

Amint a hajdani KGB-épület felvonóelőterében álltak, Borisz és Putyin megértette, milyen felelősséget ró rájuk a történelem. Tudták, hogy együttes véleményüket magáévá teszi a „család", ami azután alapvetően befolyásolja az elnököt.

A jelöltnek az elnök támogatottjának választási előnyétől függetlenül rendelkeznie kellett egy lényeges tulajdonsággal: azzal a képességgel, hogy megverje a kommunisták jelöltjét, esetleg magát Primust, aki a legutóbbi hetekben növelte népszerűségét. De amint Borisz és Putyin áttekintette a lehetséges jelöltek névsorát, nagy ürességet találtak. Az előző év botrányai és válságai után a Csubajsz-iskola reformerei, például Nyemcov és Kirijenko esélytelenné váltak. Ugyanez állt Csernomirgyinre, akihez a vesztes képzete tapadt. Lebegy elvileg szóba jöhetett, de ő afféle katonai diktátorrá nőtte volna ki magát. Így csupán két, országos tekintélyű személyiség tűnt legalább minimálisan elfogadhatónak: Szergej Sztyepasin belügyminiszter és Nyikolaj

Akszjonyenko közlekedési miniszter. Mindkettőnek akadtak erősségei és gyönge pontjai. Biztos befutó egyikük sem volt.

– Mi a helyzet veled, Vologya? – kérdezte váratlanul Borisz.

– Hogyhogy velem? – értetlenkedett Putyin.

– Nem lehetnél te az elnök?

– Én? Nem, az nem nekem való. Nem arra vágyom.

– Hanem mire? Örökre itt akarsz maradni?

– Én inkább... – Habozott. – Én inkább Berezovszkij lennék.

– Ugyan, dehogyis lennél – nevetett Borisz.

Ezzel ejtették a témát.

Borisz következő kérdése Szására irányult.

– Nézd, őszinte leszek – felelte Putyin. – Tudod, mi a véleményem Litvinyenkóról. Kihasznált téged. És áruló. De ha te kérsz, megpróbálok segíteni rajta. Az a gond, hogy egyáltalán nem az én hatáskörömbe tartozik. Az egész ügy Szkuratov katonai főügyészségének a kezében van. Először szabaduljunk meg Szkuratovtól, azután meglátjuk, mit tehetünk Litvinyenkóért.

Mindez logikusnak tűnt, de Putyin arckifejezésében volt valami, ami nem tetszett Borisznak.

– És bárhogy vélekedsz is felőle, Borisz – folytatta Putyin –, sáros a fiú. Igen csúnya dolgokat művelt.

– Nem hiszem – mondta Borisz. – Ismerem a pasast.

– A saját szememmel láttam a bizonyítékokat.

Kínos csönd támadt. Milyen különös – gondolta Borisz. – Két FSZB-s, aki nem megvesztegethető, és megfojtanák egymást egy kanál vízben.

– Áruló – ismételte Putyin. – De megteszem, amit tudok.

Későre járt. Putyin megfogta a kilincset, de az szabadon elfordult, nem érintkezett a zárszerkezettel.

– Basszus! – mérgelődött Putyin. – Egy rendes zárat sem képesek gyártani, te meg azt akarod, hogy ezt az országot vezessem? A lift csak kulccsal hívható. Csapdába estünk.

– Hé, valaki! – ordította, és megdöngette a falat, amely az előteret a főfolyosótól választotta el. – Itt Putyin! Kizártuk magunkat!

Vagy tíz percig dörömböltek, mire valaki meghallotta, és a segítségükre sietett.

Ezalatt Szása a lefortovói börtön magánzárkájában próbált megbirkózni a helyzetével.

„Először sokkolt a dolog – írta később *A lubjankai bandá*ban. – Első éjjel le sem hunytam a szememet; a mennyezetet bámultam. Aznap, amikor letartóztattak, pocsék havas eső volt, csupa latyak minden. Nem szeretem ezt az évszakot, március végén már alig várom, hogy kisüssön a nap. Másnap kivittek egy parányi udvarra. Fölöttem kéklett az ég, a napot eltakarta az épület. Faltól falig öt-hat lépést tehettem. Úgy járkáltam föl-alá, mint egy vadállat a ketrecben. A fejem fölött szögesdrótos vasrács meg a hihetetlenül kék ég. Borzasztó lelkiállapotba kerültem: itt a tavasz, én meg nem láthatom. Ebben a nyirkos, hideg lyukban sínylődöm. Ez annyira fölzaklatott, hogy visszavitettem magam a zárkámba."

Néhány év múlva, londoni barangolás közben Szása megtorpant Oscar Wilde szobrának feliratánál: „Mind a csatornában élünk, de van, aki ellát a csillagokig."

Ez azonnal eszébe juttatta a börtönemlékeit: „Milyen igaz! Pontosan így éreztem. A csatornából a csillagokra láttam."

Elkülönítése harmadik napján éhségsztrájkba kezdett. Mármár hisztérikusan követelte, hogy engedjenek be hozzá emberjogi képviselőt. Nyugtató injekciót kapott. Azután meglátogatta a börtönparancsnok, aki jól ismerte a régi időkből, amikor Szása operként járt oda.

– Nézze, fiam – mondta az öreg –, ne eméssze magát, ez még nem a világ vége. Hagyja abba, minden erejére szüksége lesz.

Az atyai hangtól és a múltat idéző, barátságos arctól Szása lecsillapodott. Elfogadta az ételt, és töprengeni kezdett.

„Megpróbáltam kiokoskodni, miért kerültem ide. Vajon bűnösnek vagy ártatlannak tekintsem magamat? Elvileg természetesen ártatlannak, hiszen csupa koholt vádat hoztak föl ellenem. De láttam már olyanokat, akiket ok nélkül, tévedésből zártak be vagy lépre csaltak, s én nem tartoztam közéjük. Én azért ültem, amit valóban megtettem: a sajtóértekezlet miatt. Hiába is próbáltam volna tagadni. Igen, előre megfontolt sajtóértekezletet tartottam. Igaz, ez még nem bűn, de hazudnék, ha azt mondanám: nem tudtam, hogy bebörtönözhetnek. Még vitatkoztam is róla a feleségemmel: letartóztatnak-e vagy sem? Viszont nem én vagyok bűnöző, hanem azok, akik ide juttattak. Persze ha megkérdeznénk az embereket, a legtöbben azt mondanák: »Úgy kell neki, minek rendezett sajtókonferenciát!« Igen ám, de az emberek zöme nem látja az igazságot. Csak nagyon kevesen, például Borisz."

És így tovább, vég nélkül.

Szása ezekben az első lefortovói hetekben jött rá, hogy lázadása összefügg Marinához fűződő kapcsolatával. Mielőtt megismerkedtek, feltétlen odaadással kötődött a szolgálathoz. El sem tudott képzelni rémisztőbbet parancsnokai rosszallásánál vagy a Kontorából való kiközösítésnél. Most már igen. A feleségét elveszíteni sokkal szörnyűbb lett volna.

– Tudod, Marina átrendezte a tulajdonviszonyokat – magyarázta nekem később. – Jött, és birtokba vett. Ha megismerkedésünk előtt hazugságvizsgálatnak vetnek alá, és megkérdezik, mi jut eszembe a „szeretet" szóról, azt feleltem volna, hogy a haza. A hűségről az esküm, az engedelmességről a parancs. Meg sem fordult volna a fejemben más. Mert a Hivatalhoz tartoztam. Akár a gyermek a szüleihez, akiket én valójában sohasem éreztem a magaméinak.

Marina azonban egy pillanat alatt mindent megváltoztatott.

Mihelyt Szása megismerte őt, az övé lett, így senki másé nem lehetett. Nataljánál, az első feleségénél nem érzett ilyesmit, de Marina valahogy kulcsot talált a zárhoz, amelynek Szása a létezéséről sem tudott.

– Ha előtte kerülök az URPO-hoz, mindent megtettem volna, amit Guszak mond, akár egy robot. Marina megtörte a varázst, gondolkodásra késztetett. Azután megjelent Borisz, és bevégezte a munkát. Ugyanis megindokolta a dolgokat. Nem úgy, mint a főnökeim, akik csak rám reccsentek, hogy „mert azt mondtam!".

Mennyezetre függesztett tekintettel feküdt a lefortovói pricscsen, és furdalta a lelkiismeret két családja miatt. Semmi megtakarított pénze sem volt. Remélte, hogy Marinának lesz annyi esze, hogy Borisztól kérjen segítséget. Ámbár akkor majd módot találnak, hogy még ezt is félreértelmezzék, bevetnek valami mocskos trükköt, mint Nataljánál. Őt ugyanis behívatták a belső ügyosztályra, elvették az összes gyermektartási kifizetési szelvényét, és nyilatkozatot írattak alá vele, miszerint Szása megfenyegette.

Putyin még novemberben, a botrány tetőpontján maga állította a televízióban, hogy Szása nem fizetett gyermektartást:

– A sajtóértekezlet egyik résztvevőjének felesége panasszal fordult hozzám.

– Hogy tehettél ilyet? – üvöltözött Szása akkor az asszonnyal. – Hát nem érted, hogy saját magadat sodrod veszélybe? Ezek kinyírnak téged, azután rám kenik.

– Nem tudtam – sírt Natalja. – Buta liba vagyok. Rám ijesztettek.

Egy opertől efféle mocskos trükköket várhatott az ember. De hogy az FSZB igazgatója süllyedjen idáig! Kovaljov vagy Barszukov sohasem művelt volna ilyesmit.

Szásának most bőven jutott ideje a tépelődésre, Marinának viszont nemigen maradt más választása, mint hogy túltegye magát az első megdöbbenésen. A letartóztatásról Ponkintól meg a többiektől értesült, akik este bementek a munkahelyére, és vigasztalni próbálták. Hirtelen ezernyi dolog szakadt a nyakába. Reggel telefonáltak Borisz irodájából. Azt mondták, Berezovszkij külföldre utazott, de szereznek ügyvédet. Egy ügyészségi nyomozó akart találkozni vele. Intézkednie kellett, hogy Tolik néhány napig a nagyszüleinél aludjon.

Fölkereste az ügyvédet, egy hadbírósági veteránt, aki mindjárt az elején megmondta, hogy politikai ügyekben nincs tapasztalata.

– De a politikai kérdésekről valószínűleg úgysem a tárgyalóteremben döntenek. Annyit tehetek, hogy minden szükségeset elkövetek az érdemi részt illetően, mintha nem is politikai üggyel lenne dolgunk.

Borisz azt is elintézte, hogy Marina 1000 dollárnak megfelelő összegű havi juttatást kapjon, azaz nagyjából annyit, amennyit Szása keresett.

– Nem kell aggódni, kihozzuk a fiút – nyugtatgatta telefonon Párizsból.

„Mi mást is mondhatna?" – gondolta az asszony. Azután elment Lefortovóba.

– Mikor láthatom a férjemet? – kérdezte mindenekelőtt a nyomozótisztet, Szergej Barszukovot.

Barszukov kimérten viselkedett. Ismertette a szabályokat: Szása havi két beszélőt kaphat a nyomozótiszt belátása szerint. A márciusnak már majdnem vége, tehát Marina áprilisban két látogatásra számíthat, amennyiben nincs rá ok, hogy megtagadják. Előbb azonban Barszukov át akarta kutatni a lakást. Bemutatta a parancsot.

Az asszony nem értette, minek a házkutatás a Szása elleni vádakat tekintve. Egyszerűen szaglásztak. Fölforgatták a házat, de

semmi érdekeset sem találtak. Szásának természetesen voltak titkos anyagai, de azokat másutt rejtette el.

Ami a vádakat illeti, Marina nevetségesnek találta őket. Egyetlen eset volt két vádponttal: hivatali hatalommal való visszaélés és testi sértés. Másfél évvel azelőtt egy bűnözőcsoport őrizetbe vétele során Szása megvert egy bizonyos Vlagyimir Harcsenkót, a gyanúsított sofőrjét. A külsérelmi nyomot egy „ötkopejkás érmének megfelelő nagyságú" véraláfutás képezte. Az ügyvéd azt mondta, aggodalomra semmi ok; politika ide vagy oda, ez a vád nem áll meg a bíróság előtt.

Április elején engedélyezték az első beszélőt. Marina reggel hatkor kelt, hogy nyolcra beálljon a sorba a bejelentkezéshez. Miután végighallgatta a többi várakozó asszony beszélgetését, félelem kerítette hatalmába: hátha túllépte a csomagnál engedélyezett mennyiséget, például néhány grammal nagyobb szappant vagy több csomag teát tett bele, és az egészet visszadobják?

A bejelentkezés után újabb három órát kellett várnia, mielőtt beengedték a látogatóhelyiségbe, egy kis fülkébe, ahol Szása vastag üveg mögött ült. Telefonon beszélgettek, egy faarcú őr fülelt. Nem ejthettek szót az ügyről, és nem mondhattak olyasmit, ami rejtjelezett üzenetnek tűnhetett. Beszélhettek családról, időjárásról, egészségről és minden olyasmiről, ami csak nekik volt fontos. Szása Lefortovóban töltött nyolc hónapja alatt tizenhat ilyen látogatásra került sor.

Lefortovo különleges fegyintézet. Jól finanszírozott, tiszta, hatékonyan üzemeltetett – és rendkívül nyomasztó. Szása szerint a csend volt a legrosszabb; ilyen dermesztő csendet még sehol sem tapasztalt.

„Lefortovo összetöri az ember lelkét – írta később Szása *A lubjankai bandá*ban. – Valami negatív energia árad a falaiból. Azt mondják, a madarak sem repülnek át fölötte. Talán a régi

idők öröksége ez, amikor Lefortovo tömeges kivégzések és kínzások színhelyéül szolgált."

Az FSZB börtöneként Lefortovót fajsúlyos ügyfélkörnek tartották fenn: kémeknek, maffiavezéreknek, nagyszabású gazdasági vétségek elkövetőinek. Szásával kivételeztek, mert csekély horderejű cselekményért került ide: megvert valakit. Mégis a legbrutálisabb klienseknek kijáró bánásmódban részesült. A lélektani ráhatás teljes eszköztárát bevetették ellene.

A nyomozótiszt kezdettől fogva éreztette vele, hogy ügyének kimenetele nem kérdéses. Azt mondta, beszélni sem érdemes róla. Csak várja ki a tárgyalást, azután elküldik valahová az Urálba. Ott majd kikészítik. Senkit sem fog érdekelni a dolog, nem figyelnek oda, nem sajnálják. Elvégre áruló, és tudja, mi jár az árulóknak.

Valójában azonban Barszukov azt próbálta sugallni neki, hogy még minden visszafordítható. Ő maga hozta a fejére a bajt – és miért? Ismerje be, hogy hiba volt Borisz mellé állnia. Ha szembenéz az igazsággal, és belátja, hogy nem érdemes Boriszért föláldoznia a saját életét, akkor ketten együtt elgondolkodhatnak, miként húzhatnák ki Szását ebből a csávából.

Harminchat napi, efféle lelkifröccsökkel tarkított magánzárka után Szása az őrület határára jutott. Aztán váratlanul cellatársat kapott. Tudta, hogy vamzer, mégis örült, hogy beszélhet valakivel, még ha minden szavát rögzítik is.

A lefortovói nyolc hónap alatt ötször vagy hatszor cserélt cellatársat. Mindannyiukon átlátott. Mindegyiket hosszú szabadságvesztésre ítélték, és ahelyett, hogy a Gulag valamelyik igazán pokoli zugában senyvedtek volna, azzal szolgálták meg Lefortovót, hogy besúgták rabtársaikat. Többé-kevésbé ugyanaz a módszer érvényesült: a családjukról és közös érdeklődési körükről beszélgettek, elmesélték az életüket, ezzel az alany bizalmába férkőztek, majd fokról fokra reményvesztettséget oltottak belé, érzékeltették, hogy minden ellenállás hiábavaló. Szükség

esetén pedig olyan konkrét témákról beszéltették az alanyt, amelyekről a nyomozótiszt hallani kívánt. Szása nagyon jól ismerte az eljárást; a „zárkán belüli megdolgozás" a kedvenc tantárgyai közé tartozott a kémelhárító-iskolában.

Szórakozásképpen különféle játékokat űzött a láthatatlan operrel, aki a cellatársait irányította. Egy alkalommal azzal borította ki beszélgetőpartnerét, hogy egyszerűen közölte vele: tudja, hogy besúgó. Megfenyegette, hogy mihelyt kijut innét, megnézi az illető FSZB-s aktáját; ismer valakit a Hivatalnál, aki néhány száz dolcsiért megengedi, hogy belekukkantson.

Másnap hívatta a lefortovói operatív tiszt:

– Mit művel maga? Miért beszél süketlenségeket az ügynökömnek?

– Nem tetszik nekem a pasas – felelte Szása. – Horkol. Küldjön valaki mást!

Szását elképesztette a nyomozók és a besúgó cellatársak kérdezősködésének az iránya: mindegyiküket a „Kreml-család" érdekelte, azaz Jumasev, Volosin, Tatyjana, Roma és Pavel Borogyin, a Kreml gazdasági hivatalának vezetője. A szokásaik, egymáshoz fűződő és külső kapcsolataik, a költekezésük. A nyomozók nyilvánvalóan teljesen félreértették Szása pozícióját Borisz köreiben. Borogyin kivételével természetesen mindezekkel az emberekkel találkozott, de korántsem került olyan közel hozzájuk, hogy válaszolhatott volna efféle kérdésekre, még ha akart volna is.

Akkoriban nem ismerte a háttérben meghúzódó politikai megfontolásokat; addig nem is hallott a „családról". Később azonban Londonban elemeztük a börtönélményeit. Egyáltalán, Szkuratov foglya volt-e? Vagy inkább Putyiné?

Órákig vitatkoztunk ezen. Egyik feltételezés sem látszott észszerűnek.

Putyinnak nem kellett olyasmikben kutakodnia, mint Tatyjana és Jumasev kapcsolata, hiszen azt első kézből ismerte. Borogyin titkai sem izgathatták; elvégre két évig dolgozott mellette. Szása mégis Putyin börtönében ült, a Putyin belső ügyosztálya által koholt vádak miatt. De akkor miért folytattak ilyen egyáltalán nem putyinos nyomozást?

Aztán ráeszméltünk, hogy talán mindkét elmélet helytálló. Putyin, akinek megvolt a maga oka, hogy rács mögé juttassa Szását, Szkuratovra bízta ezt; tudta, hogy Szása nem sok lényegeset mondhat, hát odadobta Szkuratovnak, mint egy csontot. A legfőbb ügyész azért fente rá a fogát, mert Borisszal barátkozott; Putyin azért, mert elárulta a Kontorát.

Mialatt Borisz és Putyin a lubjankai felvonóelőtérben társalgott, az elnököt a Kremlben ugyanaz a probléma kínozta: ki örökölje a trónját? Ahogy az *Éjszakai naplójegyzetek*ben írta, április végére Primakov sorsa megpecsételődött. „Igazán kár volt érte", de „Primakov politikai palettáján túl sok volt a vörös".

Bár senkivel, még magával az érintettel sem tárgyalta meg, Jelcin már kiválasztotta a trónörökösét: a megbízható és megvesztegethetetlen Putyint. Csak egyelőre nem jelenthette be. Nem akarta, hogy „a közvélemény túlságosan hozzászokjék Putyinhoz ezekben a bágyasztó nyári hónapokban. Elpárologhatott volna a rejtélyessége, ügyelnünk kellett a váratlansági tényezőre." Ez nagyon fontos volt a választáson.

Primakovnak azonban mennie kellett, tehát Jelcinnek átmeneti helyettesre volt szüksége. A simulékony Sztyepasint választotta, akinek a legjobb esélye volt arra, hogy elnyerje a duma jóváhagyását. A kommunisták szívesen láthatták választási ellenfélként. Jelcin úgy tervezte, hogy néhány hónapra beiktatja Sztyepasint, és amint megérik rá a helyzet, színre lépteti Putyint. Ezzel meglepi az ellenfeleit.

Május 12-én Jelcin elcsapta Primakovot. Szergej Sztyepasin simán átcsúszott a duma szűrőjén mint új orosz miniszterelnök. Borisz barátja, Vlagyimir Rusajlo vette át a belügyminisz-

tériumot. Primus jól megérdemelt szabadságra ment, magával vitte Oroszország legnépszerűbb politikusának címét. Népszerűsége hatvan százalékon állt, szemben Jelcin kettőjével.

A nyári hónapokban Oroszország politikai anyagcseréje a fővárost körülvevő zöldövezet dácsáiba tevődik át. Egy június eleji fülledt estén Igor Malasenko, az NTV elnöke két vendéget üdvözölt a nyaralójában: a Tánya–Válja párost. Küldetésben jártak: Putyint illetően akarták megszondázni Malasenkót. Vajon az NTV támogatná-e mint kiszemelt utódot?

– Elszörnyedtem – emlékezett vissza Malasenko évekkel később. – Hiszen KGB-s volt. Hogy juthat egyáltalán eszébe valakinek, hogy a KGB egy bűnszövetkezet emberét válassza?

– De hát még nem is találkozott vele – tiltakoztak Tányáék. – Putyin nem olyan. Tényleg liberális. És lojális. Nem árulta el Szobcsakot, bennünket sem fog elárulni. A papa nagyon kedveli.

Igor beleegyezett, hogy találkozik Putyinnal, mielőtt végleg döntene. Június 6-án, szombaton vacsorát szerveztek Pjotr Aven, az Alfa Bank alapítója, az eredeti davosi paktum oligarcháinak egyike dácsájában. Putyin magával hozta két lányát, akiket Aven kacsalábon forgó villája bizonyára fejbe kólintott.

Az unalmas vacsora folyamán az eszmecsere kedvetlenül időzött a Moszkva belvárosát sújtó vízhiány tárgyánál. Putyin egyre hallgatott, úgy viselkedett, „akár az ellenség fogságába esett hős". Végül megérkezett Malasenko felesége, és fölélénkítette a hangulatot. Egyenesen a reptérről jött, a lányát kísérte ki, aki angliai bentlakásos iskolába utazott.

Ebből új társalgási téma adódott: Nagy-Britannia magániskolái. Putyin továbbra is némán ült, akárcsak a lányai.

Egy idő múlva Malasenko lánya a Heathrow-ról telefonált: senki sem várt rá a reptéren. Mama, légy szíves, hívd föl az iskolát! Gyerekek nem utazhatnak egyedül.

– Ugyan már, vasárnap este senki sincs az iskolában – mondta Malasenko felesége. – Nagylány vagy: fogj egy taxit, add meg a sofőrnek a címet, ő majd odavisz.

Letette a kagylót.

– Tudja, most hibát követett el – szólalt meg Putyin váratlanul, az este folyamán először. – Sosem tudni, ki adja ki magát taxisofőrnek.

Igornak leesett az álla. Viccel ez az ember?

Putyin azonban halálosan komolyan beszélt. Kifejtette, hogy Igor fontos véleményformáló tényező Oroszországban, nyugati titkosszolgálatok célpontja. Ilyen személyiségnek ajánlatos körültekintőbben eljárnia a családja biztonsága érdekében.

Megjegyzésében árnyalatnyi irónia vagy rosszindulat sem volt. Putyin őszintén aggódott a lány biztonságáért.

– Kiütközött a KGB-s észjárása – magyarázta nekem Malasenko. – Mihelyt meghallottam, napnál világosabb volt. Hogy támogathattunk volna ilyen embert az elnöki poszton?

Később számos mozzanat szélesítette a szakadékot Putyin és Malasenko NTV-je között, nem utolsósorban az a műsor, amely a Tánya–Válját hírbe hozó, Mabetex-féle korrupciós vizsgálatról szólt. De a vacsoránál elhangzott spontán megjegyzés indította el az események láncolatát, amely alig egy év múltán azzal végződött, hogy Putyin rendőrsége megrohamozta az NTV stúdióját.

Július 11-én Jelcin és családja Zavidovóba, a Moszkvától 120 kilométerre északnyugatra lévő vidéki rezidenciára utazott. Négy nap múlva Jumasev visszatért a városba, és megkereste Berezovszkijt.

– Borisz Nyikolajevics döntött – mondta. – Putyint választotta. Mit gondolsz, ő elfogadja a jelölést?

Borisz azt felelte, már megkérdezte, és Putyint nem érdekli a dolog.

– Egyedül te veheted rá, hogy meggondolja magát – mondta Válja.

Július 16-án Borisz Gulfstreamje a Vizcayai-öbölben fekvő francia üdülővárosban, Biarritzban landolt. Berezovszkij egy olcsó tengerparti szállodában találta Putyint, a feleségét és két lányukat. A férfiak elmentek ebédelni.

– Borisz Nyikolajevics küldött. Téged szeretne miniszterelnöknek.

Nem szorult magyarázatra, hogy ez minden valószínűség szerint azt jelenti: Putyin lesz Oroszország következő elnöke, a Kreml uralkodói dinasztiájának legújabb tagja.

– Nem tudom, fölkészültem-e erre – vágta rá Putyin. Tehát már gondolkodott a dolgon.

– Persze tudom, az én helyemre pályázol.

– Nem vicceltem – szakította félbe Boriszt. – Miért nem a Gazprom vezetését bíztátok rám, srácok? Azzal megbirkóztam volna.

Ekkorra Borisz rájött valamire Putyin jellemével kapcsolatban: arra, hogy ez egy tiszt, aki csak a parancsok rendszerében képes mozogni. Mihelyt a csúcsra kerül, senki sem osztogat neki parancsokat. Alighanem ez okozta a bizonytalanságát. De Borisz azt is tudta, hogy Putyin lojális csapatjátékos, és e tulajdonságának még hasznát vehette.

– Megértelek, Vologya. Kinek hiányzik annyi gond? De fontold meg, hogy nincs más. Primus rajtad kívül bárkit lepipálna. És mindig a közeledben leszünk, hogy segítsünk. Nem hagyhatsz cserben bennünket.

Csönd támadt, majd Putyin szinte beletörődően sóhajtotta:

– Igen, ez igaz. De szeretném magától Borisz Nyikolajevicstől hallani.

– Ez természetes, azért küldött, hogy kipuhatoljam a véleményedet. Az is az elnökséghez tartozik, hogy nem akar elutasító választ kapni.

Putyin elfogadta a jelölést.

Dagesztán, Mahacskala, 1999. augusztus 7.: Orosz csapatok tüzérségi és légitámadást intéznek a csecsen határ közelében több falut elfoglalva tartó vahabita harcosok ellen. A dagesztáni főváros főterén sátrakban elhelyezett kétezer menekült között szemtanúk két orosz helikopter lelövéséről számolnak be. A kétezer fős vahabita sereget Samil Baszajev vezeti, aki megpróbálja kiszélesíteni a harcosai által már csaknem egy éve ellenőrzött területet. Szergej Sztyepasin orosz miniszterelnök augusztus 8-án tér vissza a térségben tett körútjáról Moszkvába, ekkor értesül arról, hogy Jelcin elnök egész kabinetjével együtt menesztette; egy éven belül immár a harmadik kormányváltozás történt.

Vlagyimir Putyin miniszterelnök-jelölt fogadkozik, hogy helyreállítja délen a rendet.

9. fejezet

A GYŐZTESEK

Dagesztán, Bujnakszk, 1999. szeptember 4.: Gépkocsiba rejtett pokolgép rombol le egy katonacsaládok lakóhelyéül szolgáló épületet, 64 személy veszíti életét, a sebesültek száma 133. Másnap Samil Baszajev radikális hadúr vezetésével fegyveresek százai hatolnak be Csecsenföldről Dagesztánba, hogy visszavegyék az orosz erők által alig két hete elfoglalt határ menti falvakat. Több ezer menekült érkezik a terület fővárosába, Mahacskalába. Maszhadov kormánya cáfolja, hogy része lenne a támadásban, és elhatárolja magát a gerilláktól. Moszkvában Putyin miniszterelnök összehívja a Nemzetbiztonsági Tanács ülését.

Washington, 1999. szeptember

Vlagyimir Putyin hatalomra jutása sokakat meglepetésként ért.

Egy verőfényes szeptemberi napon a Soros Alapítvány meghívására Washingtonba érkezett egy orosz kormányzó: Viktor Kressz a szibériai Tomszkból. Én vittem őt ebédre a külügyminisztériumba, ahol az egész városból Oroszország-szakértők és politikai tervezők gyűltek össze.

– Kressz úr, ki lesz Oroszország következő elnöke? – hangzott el az első kérdés.

– Na, mit gondolnak? – dobta vissza a labdát Kressz.

– Primakov? Luzskov? Javlinszkij? Nyemcov? Lebegy? Zjuganov?

– Vlagyimir Putyin – mondta Kressz.

Pusmogás hallatszott az asztalnál. Putyin volt ugyan az új miniszterelnök – Jelcin elnöksége alatt a hatodik –, de a népszerűségi indexe csak két százalékon állt, Primakovéé meg huszonkettőn. Két hónappal ezelőtt Putyin nevét még nem ismerte senki. Ki ez a pasas?

A férfi, akit utóbb a haldokló Szása Litvinyenko a saját meggyilkolásával vádolt, 1952. október 7-én született Leningrádban (a mai Szentpétervárott). Az *Első személyben* című, Putyinról és Putyin által a 2000-es elnökválasztás előestéjén sebtében egybeszerkesztett és kiadott interjúsorozat szerint édesanyja „aranyszívű..., [de] nem különösebben iskolázott asszony" volt. Alantas munkakörökben dolgozott: élelmiszerüzletben, laboratóriumi üvegmosóként, használtruha-bolt éjjeliőreként. Túlélte a Leningrád második világháborús német blokádja alatt tomboló éhínséget, majd 41 esztendősen hozta világra a beteges kisfiút, Vlagyimirt.

Putyin vagongyári munkás édesapja, az NKVD (a KGB elődje) veteránja a háborúban súlyosan megsebesült a lábán. „Komoly, szolid és haragos" ember – vélte róla Putyin tanárnője, Vera Gurevics, aki azért látogatta meg a szülőket, hogy a fiú gyönge tanulmányi eredményéről és rossz magaviseletéről tárgyaljon velük. Megállapította, hogy a családban „nincs puszilgatás-simogatás", „az apuka kemény", de „jólelkű". A férfi a komolyabb rakoncátlankodásokért nadrágszíjjal fenyítette meg a kis Putyint.

A vagongyár 20 négyzetméteres szobát utalt ki a családnak egy tanácsi társbérletben, a Baszkov utca 15-ös számú, sivár, lift nélküli ház ötödik emeletén, gyalogszerrel húszpercnyire Leningrád főútvonalától, a Nyevszkij proszpekttől. Gurevics visszaemlékezése szerint a lakás „komfort nélküli volt. Se meleg víz, se fürdőkád. A borzalmas, fűtetlen és nyomasztó vécé a lépcső-

házból nyílt... A konyha gyakorlatilag hiányzott, főzésre egy sötét, ablaktalan átjáró szolgált, amelynek egyik oldalán gáztűzhely, a másikon mosogató állt, a kettő között alig lehetett átpréselődni, és e mögött az úgynevezett konyha mögött egy másik család lakott..."

A kis Vlagyimirt Vologyának szólították, a barátai később is így hívták. Vologya első élményei közé tartoztak a kapualjban tanyázó patkányhordák. Bottal hajkurászta őket. „Egyszer megláttam egy hatalmas példányt, és üldözőbe vettem, amíg egy sarokba nem szorítottam... Váratlanul megfordult, és rám támadt. Nagyon megijesztett. Most már a patkány kergetett engem, de én gyorsabb voltam, és az orrára csaptam magam mögött a kaput." Így tanulta meg „egyszer s mindenkorra, milyen az, ha valakit a sarokba szorítanak".

Saját bevallása szerint az ifjú Putyin *spana* volt – így nevezi az orosz népnyelv a fiatal lókötőket. Innen eredtek a közszereplése során gyakran használt, csibészesen szabadszájú kiszólások. Alacsony termetére rácáfolva elszánt verekedő vált belőle. Egyik osztálytársa visszaemlékezése szerint a kiskamasz Putyin az iskolaudvari csetepatékban úgy küzdött, „akár egy kis tigris. Rávetette magát az ellenfelére, karmolta, harapta, a haját tépte." Tanárnője és édesapja együttes erőfeszítései ellenére rossz társaságba keveredett: tűzön-vízen át kitartott pajtásai – egy testvérpár – mellett, akik a környék padlásain, garázsaiban és raktáraiban húzták meg magukat.

Az *Első személyben* lapjain Putyin is elismeri: nehéz megmondani, „hová vezetett volna mindez", ha 11 éves korában nem ismerkedik meg a harcművészetekkel. Cselgáncsedzője „meghatározó szerepet játszott" gyermekkorában azzal, hogy „berángatta az utcáról". Putyint eleinte az motiválta a dzsúdózásra, hogy „az utcán és az iskolában" egyaránt „képes legyen megvédeni" magát. A dzsúdó önfegyelemre, összpontosításra szoktatta, fejlesztette taktikai érzékét. A fiú a megszállottjává vált. Edzője

szerint úgy küzdött, akár „egy hópárduc, mindenáron győzelemre törekedett".

Tanárnője, Vera Gurevics örömmel fogadta új szenvedélyét, mert megóvta a bajtól. Észrevette azonban, hogy Vologya ettől kezdve többre becsülte a sportot osztálytársai társaságánál. Fekete övet szerzett, megnyert több városi versenyt.

Az egyetemen a leningrádi terület cselgáncsbajnoka lett, majd a kémmesterség elsajátítása közben is folytatta a sportolást. Egy (ma Washingtonban élő) osztálytársa a KGB Vörös Zászló-renddel kitüntetett, Jurij Andropovról elnevezett Egyes Főigazgatóságának „101-es Iskolájában" úgy emlékszik, hogy valahányszor elhaladt a tornaterem mellett, „rikoltozást és üvöltést" hallott. „Látatlanban is" tudta, hogy „Putyin edz odabent".

Az *Első személyben* szerzője maga szögezi le, hogy mint utcakölyök és az iskola réme jól megtanulta a szociáldarwinizmus leckéit, és dzsúdómérkőzéseinek leírásában hemzsegnek az erőszakosságáról, harciasságáról tanúskodó részletek. Évekkel később a köztársasági elnöknél szóban és tettben egyaránt elfojtott agresszióként bukkannak ismét felszínre ezek a tulajdonságok. Egyik legtöbbet idézett államfői megjegyzése például ez a hatalmi aforizma: „Gyöngeséget mutattunk, és a gyöngéket megverik."

Miként esztendők múltán Berezovszkij kifejtette nekem, Putyin 1999-es kampányszervezői tevőlegesen erősítették az elnökjelölt harcias képét. Jól illett az oroszok többségének hangulatához. A hidegháború utáni sértett nemzeti büszkeségük, rendet és stabilitást teremtő „erős kéz" iránti vágyakozásuk és a maroknyi dúsgazdag meg a nyomorgó tömegek vagyonkülönbsége fölötti felháborodásuk mind hozzájárult ahhoz, hogy ujjongással fogadjanak egy aszketikus, zárkózott, konok kisembert, aki hátrányos helyzetből indulva, minden esélytelenségére rácáfolva kiharcolja magának a győzelmet. Putyin a nemzeti kudarcélmények várva várt levezetőjéül szolgált.

A moszkvai politikai szféra az amerikai nagyokosoktól eltérően nagyon is tisztában volt azzal, hogy Jelcin Putyint szemelte ki utódjául. Emlékszem egy beszélgetésemre Mása Szlonyinával, szovjet ellenzéki múltamból ismert, régi barátommal, aki a moszkvai politikai újságírás nagyasszonyává lett.

– Mondd meg Borisznak – figyelmeztetett –, hogy súlyos hibát követ el! Putyin KGB-s, és KGB-ssel nem táncol az ember, mert az letáncolja a parkettről. Igaz, hogy Primus is KGB-s, de már öreg, nem sokáig húzza. Ez viszont még nagyon hosszú ideig a nyakunkon marad.

Mása meg én olyan réteghez tartozunk, amely automatikusan elfogult a KGB-vel szemben. Nem hajlunk arra, hogy megadjuk a *Kontora* tagjainak az ártatlanság vélelmét.

Beszéltem is erről Borisszal, de azt mondta, megbízik Putyinban. Amikor nem értettek egyet, Putyin nyíltan viselkedett vele, például amikor árulónak nevezte Szása Litvinyenkót. Putyin osztozott Borisz intrikusságában. És ami a fő, Putyin őszinte lojalitást mutatott. Borisz példával is szolgált.

– Azt mondtam neki: „Vologya, tudok egy biztos receptet, hogy megnyerd a választást. Dugj engem börtönbe a kampány időtartamára, akkor állva hagyhatod Primust. A választás után kiengedhetsz."

– Na és mit felelt erre?

– Egyetértett a helyzetértékelésemmel, de biztosra vette, hogy jobb módszert is ki tudok találni a győzelemre.

Egy év múlva, miután Putyin elnök elüldözte Oroszországból Boriszt, emlékeztettem erre a beszélgetésre.

– Hát, úgy látszik, csak azt mondta, amit hallani akartam.

– Visszagondolva nincs valami, amit észrevettél, bármi jele annak, hogy ez az ember az orrodnál fogva vezetett?

– Éppenséggel akadt egy pillanat, amikor gondolkodóba estem.

Ez 1999. augusztus végén történt. Borisz a dácsájába tartott, amikor Putyin telefonált, és kérte, hogy azonnal keresse föl. Borisz hátraarcot csinált, és egyenesen a Fehér Házba ment. Putyin Primakov régi dolgozószobájában fogadta. A berendezés nem változott, de Borisznak feltűnt, hogy Dzerzsinszkijnek, a KGB alapítójának a bronzszobrocskája, amelyet Putyin FSZB-s irodájában látott, most a miniszterelnök íróasztalán áll.

Putyin elsápadt a haragtól.

– Itt járt a barátod, Lúd. Megfenyegetett engem.

– Mivel?

– Azt mondta, ha Primus elnök lesz, ami elkerülhetetlen, akkor mindannyian börtönbe kerültök: Tánya, Válja, te, sőt én is, amiért fedeztelek benneteket.

– Vologya, én Tánya–Váljáról nem nyilatkozhatom, de biztosítalak, hogy az Aeroflot-ügy nem egyéb, mint Primus neheztelésének...

– Tudom, tudom – szakította félbe Putyin. – Csúnyán keresztbe tettetek a Hivatalnak. De nem erről van szó. Lúd engem fenyegetett meg.

– Lúd egy aljas gazember. Kóstolgatott téged, ilyen a stílusa.

– Engem senki sem fenyegethet. Ezt még megemlegeti. Csak azt akartam, hogy tudd.

Borisz távozott, és nem nagyon értette, miért akart beszélni vele Putyin.

– Ez volt a második alkalom, hogy indulatosnak láttam – emlékezett később Borisz. – Ugyanazzal az arckifejezéssel, amellyel Szása árulásáról beszélt. Ezen elgondolkoztam, ahogy a Dzerzsinszkij-szobron is.

Borisz majdnem egy hónapig ingadozott, támogassa-e Jelcin kiválasztott utódját. Jelcin abból az előfeltételezésből indult ki, hogy Putyin nyolc esztendeje egyszer s mindenkorra otthagyta a titkosszolgálatot, és a reformisták táborához csatlakozott. De vajon igazi reformer-e? Vagy a lelke mélyén még mindig KGB-s?

Talán még nem késő másik jelöltet támogatni. Borisz megvitatta a kétségeit Roma Abramoviccsal, és arra kérte, október 7-én menjen el Szentpétervárra, vegyen részt Putyin születésnapján. Ha még mindig kötődik a *Kontorá*hoz, az bizonyosan megmutatkozik majd az ünneplés légkörében.

Roma megnyugodva tért vissza.

– Kémek után kémkedni küldtél – mondta –, de egyet sem találtam. Szokásos társaság, az ő korosztálya, farmerban, valaki gitározott. Egyáltalán nem láttam KGB-s fazonokat.

– És a felesége? – érdeklődött Borisz. – Lábadozik már?

Ljudmila Putyina ugyanis 1993-ban egy szentpétervári autóbalesetben kis híján életét vesztette. Súlyos gerincsérülést szenvedett, idegsebészeti beavatkozásra és évekig tartó utókezelésre szorult.

– Kissé merevnek találtam – felelte Roma.

– Más nője nem volt?

– Utánanéztem – felelte Roma kaján vigyorral. – Eddig senki.

Jelena Tregubova az 1990-es években a Kreml attrakciói közé tartozott. A fiatal, nyúlánk, szemrevaló és emancipált nő tudta, hogyan vétesse észre magát, és a legrangosabb orosz gazdasági szaklap, a *Kommerszant* kremli tudósítójaként gátlástalanul vetette be bájait a hírvadászatban. Úgy járt-kelt, hogy némi megvetést sugárzott a becsvágyóan politizálgató Kreml-tisztviselők iránt – akiket 2003 novemberében *Egy kremlbeli aranyásó meséi* címen megjelent kibeszélő bestsellerében „mutánsoknak" titulált. Talán ez a rejtélyes felsőbbrendűség oldotta meg magas rangú beszélgetőpartnerei nyelvét, akik időről időre szívesen nyilatkoztak neki, jóllehet rendszerint eléggé nyersen bánt velük.

Tregubova magának tulajdonítja az érdemet, hogy bemutatta a világnak Putyint. Először 1997 májusában interjúvolta meg, amikor a férfit éppen áthelyezték a Kreml gazdasági hiva-

talától a számviteli részleghez. Akkoriban úgy találta, hogy „szinte észrevehetetlen, unalmas, szürke emberke volt,... a szeme pedig nemhogy színtelen vagy üres, hanem egyszerűen hiányzott...; [Putyin] valósággal eltűnt, beleolvadt irodája hátterébe".

Az újságírónő annak idején nyilván palástolta ezt a benyomását, mert Putyin exkluzív interjút adott neki a titkosszolgálat korrupció elleni harcban játszott szerepéről.

– Az FSZB, vagyis inkább elődje, a KGB nem közvetlenül foglalkozott az alvilággal – magyarázta Putyin. – A hírszerzésre összpontosított..., ennélfogva viszonylag tiszta maradt. – Putyin kifejtette, hogy a titkosszolgálat az ország utolsó reményét jelenti a korrupt tisztviselők megfékezésére: – Ha kell, börtönbe csukjuk őket.

Tregubova megjegyezte, hogy „a legharciasabb szavakat alsó ajka különösen fagyos lebiggyesztésével, egy huligán önelégült, cinikus mosolyával ejtette ki. Nyilvánvalóan olyasvalakinek képzelte magát, aki ott helyben, anélkül hogy akár fölkelne az íróasztalától, földbe döngölheti Oroszország összes korrupt politikusát és bárki mást, aki az ő hőn szeretett titkosszolgálatának az útjába áll."

Tizenhét hónappal később, 1998 decemberében Tregubova ismét interjút készített az immár FSZB-főnök Putyinnal annak lubjankai irodájában. A férfi váratlanul ebédre invitálta.

„Kényszeredetten mosolyogva próbáltam kitalálni, hogy most vajon beszervezni próbál mint újságírót, vagy pedig a nőt látja bennem, és ismerkedni akar" – írta könyvében. Végül az újságíró felülkerekedett a nőn, akit „a gondolat is elborzasztott".

Ezután meghitt étkezés következett a Putyin testőrsége által a vendégektől megtisztított, felkapott szusiétteremben, ahol Tregubova igyekezett riporterként viselkedni, miközben a férfi „nyomult".

– Lénocska, miért beszél folyton politikáról? – kérdezte egyszer csak Putyin. – Nem inna inkább valamit?

– Az egész háztömböt kiüríttette? – tudakolta Lénocska, miután észrevette, hogy kettejükön kívül senki sincs az étteremben, és odakint nem ácsorognak titkos ügynökök.

– Ugyan már! – tiltakozott Putyin. – Csak asztalt foglaltattam kettőnknek, és kész. Elvégre engem is megillet, mint akármelyik férfit, hogy egy csinos, fiatal nővel ebédeljek, aki ráadásul tehetséges újságíró. Vagy azt hiszi, hogy az FSZB igazgatójával sosem fordul elő ilyesmi?

– Milyen gyakran fordul elő? – kérdezte ingerkedve Tregubova, és rögtön meg is bánta, mert érzékelte, hogy a férfi „túlságosan személyesen" fogta föl a kérdést.

– Hát... nem gyakran... nem nagyon.

Ezen a ponton Jelena úgy érezte, túl messzire ment, és miután elhárította az alig leplezett meghívást, hogy szilveszterezzenek együtt Szentpétervárott, sietve lerázta magáról a férfit.

Ahogy könyvében írta, elámult Putyin képességén, amellyel ráhangolódott beszélgetőpartnere hullámhosszára.

„Fenomenális »tükör«, valósággal leképezi az embert, elhiteti vele, hogy ugyanolyan, mint ő, a lelki társa. A későbbiekben tapasztaltam ezt a kivételes adottságát olyan külföldi államférfiakkal lebonyolított csúcstalálkozóin, akiket meg akart nyerni." Putyin utánozta a testbeszédüket. Még a hivatalos fotókon is „az az érzése támad a szemlélőnek, hogy, mondjuk, az orosz és az amerikai elnök helyett két Bush mosolyog egymásra... Olyan ügyesen csinálja, hogy a partnere észre sem veszi."

A szusis jelenet eladta Tregubova könyvét, de sok nagy hatalmú ellenséget is szerzett neki. Egy szép napon, miközben a kötet az orosz könyvsikerlisták csúcsát ostromolta, kisebbfajta pokolgép robbant a lakása előtti folyosón, behorpasztotta az ajtót, de az újságírónőben nem tett kárt. Tregubova azóta ideje zömét külföldön tölti, és kerüli a nyilvánosságot. 2007-ben politikai menedékjogot kért az Egyesült Királyságban.

Szeptember elejére Szása Litvinyenko ügye végre áthaladt a nyomozás és vádemelés összes fázisán, majd eljutott a bíróságig. Marina meg az ügyvédje fölkereste a moszkvai kerületi katonai törvényszék elnökét, egy tábornokot.

– Ne aggódjanak – mondta az elnök. – Öreg ember vagyok, és megígérem, hogy tisztességes tárgyalást kapnak.

Október 1-jére tűzte ki a tárgyalást, és kijelölt egy bírót az ügyhöz.

A védelem azonnal indítványt nyújtott be a „fogva tartási intézkedés" feloldására, azaz a tárgyalásig a vádlott szabadon bocsátását elrendelő bírói végzésre. Az ügyvéd kérelmezte, hogy Szása szabadlábon védekezhessen, mivel büntetlen előéletű, nem jelent veszélyt a társadalomra, és nem kell a szökésétől tartani.

Vlagyimir Karnauh bíró szeptember 15-én vizsgálta meg a kérelmet. Módfelett unottnak látszott. Elolvasta a beadványt, néhány pillanatig lapozgatott az ügyiratokban, fintorogva kukkantott bele itt-ott a vastag paksamétába – majd jóváhagyta a kérést. Marina nem akart hinni a fülének.

– Teljesen megdöbbentem – emlékezett. – Ennyi hónap után a végső kétségbeesés szélén álltam, és most ráeszméltem, hogy még ebben a szörnyeteg rendszerben is lehetnek normális, épeszű emberek; végeredményben érvényre juthat az igazság. De azután elöntött a harag: ennek a közönyös alaknak csupán másodpercekbe tellett, hogy félrepöccintse nyolc hónapi szenvedésünket. Volt, nincs! Szinte úgy tűnt, mintha a véletlenen múlna. Akár másként is dönthetett volna, vagy éppen valaki más már nyolc hónappal azelőtt kiengedhette volna Szását. Úgy gondoltam, valami nagyon félresiklott a világban, ha embereket ilyen könnyedén vethetnek börtönbe és ereszthetnek ki onnan.

– Gyerünk – rezzentette föl e töprengéséből az ügyvéd –, ne vesztegessük az időt!

Valamiért nyugtalannak látszott. Rohantak Lefortovóba.

Az ügyeletes tiszt átvette a bírósági végzést, ellenőrzött valamit a nyilvántartásában, elhagyta a helyiséget, nyilvánvalóan azért, hogy telefonáljon, majd visszatért, és közölte:

– Sajnálom, de ez az okmány nem érvényes. Nincs rajta a bíróság pecsétje.

Visszarohantak a törvényszékre.

– Különös – csodálkozott Karnauh. – Ismerik az aláírásomat. Miért nem hívtak föl?

Bement a törvényszék elnökéhez, ellenjegyeztette vele a szabadon bocsátási határozatot, lepecsételte, és e szavakkal nyújtotta át a papírt:

– Sok szerencsét!

Futás vissza Lefortovóba.

A tiszt átvette a végzést, és elment. Fél óra múlva tért vissza.

– A szabadon bocsátási rendelkezést nem hivatalosan kézbesítették. A bírósági küldönccel kellett volna érkeznie, vagy pedig ajánlott levélben valamely más hivatalos csatornán keresztül. Így nem vehetjük át.

– Legalább két nap, amíg ezt elintézzük – mondta komoran az ügyvéd.

Marina fölhívta Boriszt, aki kérte, hogy látogassák meg.

Végighallgatta őket, és telefonált a barátainak a Kremlbe. Tizenöt percen belül egy FSZO-s tiszt érkezett villogó-szirénázó gépkocsival, átvette a bírósági végzést, és szövetségi kormánypecsétekkel ellátott, hatásos megjelenésű mappában szállította Lefortovóba – a lehető leghivatalosabb formában. Marina fél órával később érkezett; nem tudott lépést tartani az FSZO-s autóval.

– Na igen – mondta a börtön ügyeletese –, most már ránézésre rendben van, azt is mondhatjuk, hogy hivatalosan kézbesítették, de mindjárt lejár a hivatali idő, és a szabadon bocsátási procedúra legalább kétórás, úgyhogy jöjjenek vissza holnap reggel!

Az ügyvéd ment, hogy közölje a rossz hírt Szásával, aki reggel óta egy ideiglenes zárkában várakozott.

Beletörődő mosollyal fogadta az ügyvédet:

– Egy percig sem számítottam arra, hogy kiengednek.

Igaza volt. Másnap reggel az ügyészség tiltakozott a szabadon bocsátás ellen, és meghallgatást kért az ügyben. Karnauh bírót leváltották. Az ügyvéd fél órát töltött a törvényszék elnökénél, majd tájékoztatta Marinát:

– Az új bíró Jevgenyij Kravcsenko. Ismerem, jó ember. De nem kéne erőltetnünk nála a szabadon bocsátást. Két rendes bíró dolgozik ezen a törvényszéken; az egyiket már elpasszoltuk, nem szeretném néhány heti őrizet miatt a másikat is. Ha a szabadon bocsátás mellett dönt, őt is leváltják. Jobb szeretném, ha ő tárgyalná az ügyet, úgyhogy inkább maradjon Szása ott, ahol van, úgyis csak még egy hónapról van szó.

Ahogy közeledett Szása pere, újabb csecsenföldi háború kirobbanása fenyegetett. Borisz több mint egy éve nem tett lépéseket a csecsen ügyben. A kremlbeli intrikák, Jelcin elnök betegségei és a Primusszal meg Szkuratovval folytatott csatározása közepette egyszerűen nem ért rá, de azért éberen figyelte a fejleményeket, és tartotta a kapcsolatot csecsen kulcsemberekkel.

Még tavasszal több telefonbeszélgetést folytatott Movladi Udugov volt külügyminiszterrel, az iszlám szárny egykori vezetőjével, akit Maszhadov 1998 októberében rúgott ki a kormányából. Június elején Udugov fölkereste őt Moszkvában. A beszélgetésből Borisz rájött, hogy a csecsenek – tévesen – még mindig a csecsenföldi politika meghatározó tényezőjének tekintik őt. Udugov beszélt arról a tervéről, hogy muzulmán felkelés-

sel megdönti Maszhadov hatalmát, és bizonygatta, hogy Oroszországnak az csak a javára szolgálhat.

Udugov geopolitikai gondolatmenetet követett. Azt mondta, Maszhadov hosszú távú célja az, hogy a teljes függetlenség felé vezesse Csecsenföldet, a Nyugattal integrálja, végső soron csatlakozzék a NATO-hoz és az Európai Unióhoz. Grúziát és Törökországot tekintette fő potenciális szövetségesének a térségben. Együtt végeredményben hozzáférést biztosíthattak a Kaukázushoz az amerikaiaknak, akik a kaszpi olajmezőktől kiinduló csővezetékről álmodoztak. Ez természetesen kedvezőtlenül érinthette Oroszországot.

Ugyanakkor az iszlámnak is ártana – fejtegette Udugov –, mert Amerika maga a sátán, minden muzulmán végső ellensége. Ebből a nézőpontból Allah igaz híveit és az orosz hazafiakat közös érdek vezeti: nem engedhetik be a Nyugatot a Kaukázusba. Egy grozniji iszlám kormány automatikusan Amerika-ellenes, ennélfogva eleve oroszbarát lenne.

Udugov azt akarta, hogy Baszajev vahabita harcosai a dagesztáni bajkeveréssel korlátozott katonai akcióra ingereljék Oroszországot, ami Maszhadov bukásához vezetne. Egy Baszajev–Udugov-kormány haladéktalanul tárgyalásokat kezdene a függetlenség kérdéséről. Nagylelkűen fölajánlotta, hogy visszaadja Oroszországnak a Tyerek folyótól északra eső, jórészt orosz nemzetiségűek által lakott csecsenföldi területeket. Udugov nem kívánta az oroszokat muzulmán hitre téríteni.

Borisznak nem tetszett az elképzelés, hiszen semmi sem garantálhatta, hogy Udugov valóra is váltja az ígéreteit. Egy újabb iszlám állam közvetlenül Oroszország határán beláthatatlan következményekkel járhatott. Másfelől a Kreml szempontjából mindegy volt, hogy a csecsen kormány iszlamista vagy világi, ha egyszer nem Amerika-barát.

Borisz végül azt mondta Udugovnak, hogy nem jó helyen kopogtat. Neki már nincs befolyása a csecsenföldi politikára, de

továbbítja Udugov felvetéseit az illetékeseknek. Felkereste a még mindig miniszterelnök Sztyepasint, aki megköszönte a tájékoztatást, és megígérte, hogy fontolóra veszi a javaslatot.

Szeptember elején Berezovszkij mindezt elismételte Putyinnak. Baszajev bandái Dagesztánban harcoltak. Az orosz hadsereg mozgósított. Vajon Putyin tényleg meg akarta játszani Udugov cselét?

– Mi folyik itt, Vologya? – kérdezte Borisz. – Légy szíves, vigyázz! Ne ugorj fejest egy háborúba valami kelekótya elképzelés alapján. A háborúk rendszerint nem a terveknek megfelelően alakulnak.

– Állapodjunk meg egy munkamegosztásban, Borisz: te a választással foglalkozol, én pedig Csecsenfölddel. Bízd csak rám, tudom, mit csinálok.

– Rendben, de legalább hadd mondjam el, szerintem mit kellene tenned, azután tégy, ahogy jónak látod!

– Hallgatlak.

– Maszhadov kezéből sajnos kicsúszik az irányítás. Az egész a mi hibánk; semmit sem tartottunk be a neki tett ígéreteinkből. Nem igaz, hogy mindent eladna az amerikaiaknak, de ez már tárgytalan. Baszajev és Udugov haramiák, viszont van hatalmuk. Ha érvényesül az akaratuk, tovább gerjesztik a feszültséget az egész Észak-Kaukázusban. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy szabadon garázdálkodhassanak, és nem hagyhatjuk őket figyelmen kívül. Az a legjobb politika, ha koalíciós kormányzásra kényszerítjük őket Maszhadovval. Akkor semlegesítik egymást.

– Banditákkal nem tárgyalok – jelentette ki Putyin.

– Akkor segíts Maszhadovnak!

– Te mondtad, hogy elveszítette a hatalmát.

– Akkor Baszajevvel és Udugovval kell tárgyalnod.

– Körbe-körbe járunk.

– Ne kezdj háborúzni, Vologya! Ezt a háborút nem lehet megnyerni. Örökre beleragadsz.

Putyin egy pillanatig gondolkozott.

– Meghallgattalak, Borisz. Még nem döntöttem. Ígérem, hogy számításba veszem, amit mondtál. És tennél nekem egy szívességet?

– Mégpedig?

– Szakítsd meg a kapcsolataidat a csecsenekkel! Ne legyen több telefonhívás, üzenet, apró szívesség. El sem tudod képzelni, miket hallok rólad. Hetet-havat összehordanak. Ha csak egy százalékát elhinném, nem itt beszélgetnénk. De most már kezd gondot okozni nekem.

– Jó – mondta Borisz –, megígérem.

Moszkva, 1999. szeptember 9.: Hajnalban robbanás dönt romba egy panelházat a Gurjanov utcában. Negyvenkilencen meghalnak, 249-en megsebesülnek. Négy nap múlva újabb pokolgép robban a Kasirai úton, és 119 halálos áldozatot követel. A robbantásokért senki sem vállalja a felelősséget, de a csecsen radikálisokat gyanúsítják. Putyin miniszterelnök a tévében bejelenti a nagy nyilvánosság előtt, hogy „a terroristákat megfojtjuk a saját bűzös vackukon". Maszhadov próbál kapcsolatba lépni vele, hogy még egy utolsó erőfeszítést tegyen a háború elkerülésére. Orosz csapatokat vonnak össze a csecsen határon.

Néhány nap múlva a lakóházrobbantások szertefoszlattak minden reményt, hogy az új háború elkerülhető. Berezovszkij megdöbbent, ahogy a legtöbb szemlélő. A robbantások értelmetlennek tűntek. Tudta, hogy Baszajev és Udugov nem jó ember, de nem is őrült. Hatalmat akarnak, végeredményben tehát alkut kötni a Kremllel. Ha ők robbantottak, azzal öngyilkosságot követtek el.

Putyin természetesen politikai tőkét kovácsolhatott a robbantásokból, de elképzelhetetlennek tűnt, hogy – amilyen lojális és becsületes – jóváhagyjon efféle módszert. Így csak két lehetőség maradt: a titkosszolgálat levitézlett elemei, akik a saját beleegyezése nélkül próbálnak segíteni Putyinnak, vagy valami külföldi érdekcsoport, amely háborúba akarja csalogatni Oroszországot.

Szeptember 10-én Borisz szemfehérjéje besárgult. Májgyulladással kórházba szállították. Újabb támadás is érte: a *Moszkovszkij Komszomolec* bulvárlap közzétette Borisz és Udugov telefonbeszélgetésének – részben valódi, részben koholt – „leiratát", amely arra utalt: ezek konspirálnak, hogy bajt keverjenek Dagesztánban. Putyin már figyelmeztette Boriszt, hogy csúnya pletykák keringenek róla, de ez veszedelmes volt. Lúd sajtója azonnal fölkapta, sőt burkoltan azt állította, hogy a moszkvai robbantások egy kremlbeli választási összeesküvés részét képezik, és az egésznek a hátterében Berezovszkij gonosz mesterkedése áll.

Szeptember 16-án, tehát a második moszkvai robbantás után Borisz úgy döntött, legjobb lesz sajtóértekezleten tisztáznia a helyzetet. Ahogy kocsija a Majakovszkij téri Interfax hírügynökség elé kanyarodott, a tévések tülekedtek, hogy lencsevégre kapják, a hepatitistől még mindig sárga arca és szeme tökéletesen megfelelt a cselszövő gazember képéhez.

A kamerák előtt vádolni kezdte Luzskovot és Guszinszkijt, hogy meghamisították a leiratot, és politikai célokra használják föl a tragikus robbantásokat. Ezután azzal vádolta az FSZB-t, hogy a vahabitákkal űzött játékokkal „elmérgesítik a dagesztáni helyzetet". Tisztában kellett lenniük, úgymond, azzal, hogy a vahabiták már két és fél éve gyűjtenek erőt a köztársaságban.

Emlékeztette a közvéleményt saját addigi tevékenységére, és tárgyalásra szólított föl minden csecsennel, aki hajlandó tárgyalni, akár a terroristákkal is.

– Nem félek a vádaktól, amelyeket ez után a nyilatkozat után zúdítanak rám. Célom nem a politikai pozíciószerzés, hanem az életmentés – szögezte le. – A szükségállapot kihirdetésének semmi értelme sem lenne, mert semmiféle problémát nem oldana meg... nem irthatjuk ki őket, úgyhogy tárgyalnunk kell velük.

Hiába fáradt. Bárki robbantotta is föl a lakóépületeket, egyvalamit elért: a politikai színkép minden pontján bosszúért kiáltottak. Még az igazán galambtermészetű Javlinszkij is „kapkodás nélküli..., nagyarányú akcióra" szólított föl.

A sajtóértekezlet napjának hajnalán újabb lakóház robbant föl, ezúttal a dél-oroszországi Volgodonszkban; 17-en haltak meg. Három nap múlva, szeptember 19-én Putyin beszédet mondott. Kijelentette, hogy az 1996–97-es békeszerződés „tévedés" volt:

– Ezeket az embereket el kell pusztítani. Egyszerűen nincs más válasz.

1999. szeptember 23.: A rendőrség újabb lakóház-robbantási kísérletet hiúsít meg a Moszkvától 200 kilométerre délkeletre fekvő Rjazanyban. Putyin elrendeli Groznij bombázását. Két nappal később a kormány váratlanul bejelenti, hogy a rjazanyi epizód az FSZB kiképzési gyakorlata volt, és valójában nem is volt ott pokolgép.

Visszatekintve Berezovszkijnak be kellett látnia, hogy Putyin nem az Udugov elképzelései szerinti korlátozott háború mellett döntött, hanem a korlátlan hadviseléssel akarta megszilárdítani trónörökösi pozícióját. Mikor az orosz hadsereg behatolt Csecsenföldre, Borisz még mindig azt hitte, hogy csak a Tyerekig akarnak elhatolni. Nem értett egyet Putyinnal, de megígérte neki, hogy nem avatkozik be többé a csecsen ügyekbe, és ezt be is tartotta. Végül is még mindig egy oldalon álltak.

Meg kellett nyerniük a választást, és Borisz egészen beletemetkezett a pártpolitikába. Elő akarta mozdítani új kreációját, a körzeteket összefogó Egység Pártot, amelyet az orosz medve jelképezett: ezt látta maga előtt lázálmaiban, a kórházban.

Az elnökválasztás előtt még egy kulcsfontosságú csata ígérkezett: a parlament alsóháza, az Állami Duma képviselőinek december közepére kitűzött választása. Erős, Primakov vezette új koalíció bontakozott ki Borisz (és Putyin) ellenségeként, miután Jurij Luzskov moszkvai polgármester összefogott számos körzeti kormányzóval.

1993 óta, amikor az alkotmány jogot adott a vidéki közigazgatási egységeknek, hogy önkormányzatokat válasszanak, a vidéki vezetők szüntelen gyanakvással tekintettek a Kremlre: attól féltek, hogy a központ megnyirbálja önrendelkezési jogukat. A 89 kormányzó együttesen alkotta a Szövetségi Tanácsot, a parlament felsőházát, és az gyakran szembehelyezkedett a Kreml kezdeményezéseivel.

Vezetőt azonban sokáig nem tudtak választani maguknak a kormányzók. Úgy gondolták, a föderáció valamennyi kormányzósága egyenrangú. A nagy hatalmú moszkvai polgármesterrel való összefogás erősítette csoportjukat, de ódzkodtak attól, hogy Luzskovot elsőnek nevezzék ki az egyenlők között. Természetes megoldásnak tűnt tehát, hogy Jevgenyij Primakovot, az elmozdított miniszterelnököt kérjék fel az új Haza–Össz-Oroszország Párt vezetésére. Ő nem rendelkezett ugyan saját vidéki bázissal, mégis az ország legnépszerűbb politikusa volt. Primakov magával hozta a régi szovjet apparatcsikok és jórészt a nemzetbiztonságiak meg a hírszerzők támogatását. Luzskovot az NTV, Guszinszkij hálózata támogatta. A kormányzók tartották kezükben a helyi médiát és a politikai gépezetet. Mindez együtt félelmetes politikai erőt képviselt.

Borisz megszállottan készült a dumaválasztásra. Maga is indult mandátumért a szegény észak-kaukázusi nemzetiségi köztár-

ságban, Karacsáj-Cserkeszföldön. Fölpattant a gépére, egyik kormányzóságból a másikba repült, tárgyalt a nyugtalankodó helyi főnökökkel és hazai klánjaikkal, megannyi kiskirállyal.

Mindegyik kormányzósági székhelyen ugyanazt a szöveget vetette be:

– Jelcin ellen szervezkednek, mert a tyúkszemükre lépett? De hát nem eleve ő adott maguknak jogokat 1993-ban? Várják csak meg, hogy Primus bejusson a Kremlbe! Ő majd visszahozza a szovjet cimboráit, a régi vágású apparatcsikokat, a központi tervgazdálkodás veteránjait, a bürokratákat. Eltörli a helyi választásaikat, a jogaikat és kiváltságaikat. Ráadásul szövetségi zsarukat és ügyészeket szabadít a nyakukra, kis Szkuratovok százait. A Jelcin-éra ahhoz képest paradicsomnak fog tűnni. Nézzenek csak Primusra, a politikai bizottsági pribékre! Ez hiányzik maguknak?

Mesteri húzás volt átirányítani a kormányzók Kremllel kapcsolatos félelmeit Primusra. És bevált. A kormányzók a fejüket vakargatták, tartottak Primus Kremlbe kerülésétől. Nem kívánták vissza a Szovjetuniót.

Szeptember 22-én harminckilenc kormányzó dokumentumot bocsátott ki, amelyben Egység néven új, Jelcin-barát politikai mozgalmat hirdetett meg. Ők maguk nem indultak a dumaválasztáson, de azt ígérték, teljes súlyukkal támogatják az Egység választási listáját.

Egyre több kormányzó lépett be a klubba. A Haza–Össz-Oroszország több tagja átigazolt az Egységhez. Az új párt országszerte dumajelölteket állított a helyi főnökök támogatásával.

Szása pere október elején kezdődött. Zárt tárgyalást tartottak – Marinának a folyosón kellett várakoznia. Egyre az járt a fejében, hogyan láthatná legalább egy pillanatra Szását, amikor be- vagy kivezetik.

A vádirat szerint Szása 1997-ben megmagyarázhatatlan dührohamában tettleg bántalmazta osztaga maffia elleni rajtaütése egyik célszemélyének sofőrjét.

Amikor az áldozatot a tanúk padjára szólították, azt mondta:

– Mindannyian nekem estek ököllel és puskatussal, azután fölváltva rugdostak.

– Egy pillanat! – szólt közbe a bíró. – Előzetes vallomásában azt mondta, csak Litvinyenko ütötte meg. Mikor mondott igazat, akkor vagy most?

– Most.

– Miért hazudott akkor?

– Mert a nyomozó azt mondta, parancsa van, hogy juttassa börtönbe Litvinyenkót. Fölszólított, hogy egyedül őt nevezzem meg.

A vád a tárgyalás elnapolását kérte. Ez több alkalommal is megtörtént. Azt rebesgették, hogy Kravcsenko bíróra irtózatos nyomás nehezedik. Az FSZB elmarasztaló döntést akart, és a lehető legsúlyosabb ítéletet, nyolcévi szabadságvesztést.

Végül a tárgyalás november 26-án folytatódott. Az újságírók és a tévékamerák zsúfolásig megtöltötték a törvényszék épületét. A védelem záró perbeszédében a vádlott felmentését kérte. A bíró elhagyta a tárgyalótermet. Négy órába tellett, hogy ítéletet hozzon. Marina a folyosón várakozott, mint mesélte, „teljesen dermedten, mert úgy éreztem, ez csak egy rossz álom".

Végül visszatért a bíró, és kihirdette az ítéletet:

– Nem bűnös. Szabadon távozhat.

Miközben az őr kinyitotta a vádlottak padjának rácsos ajtaját, hogy kiengedje Szását, váratlanul mozgolódás támadt a bejáratnál. Terepszínű egyenruhát és álarcot viselő fegyveres osztag futott el Marina mellett, és rontott be az őröket félrelökve a tárgyalóterembe.

– Utat! FSZB! – Szásának pedig azt ordították: – Le van tartóztatva!

Letartóztatási parancsot mutattak föl, ismét megbilincselték Szását, és elvezették.

Ahogy Szása elhaladt mellette, Marina feléje nyúlt. Az egyik FSZB-s ellökte.

– Ne nyúljon hozzá! – ordította Szása.

Válaszul puskatussal megütötték, és a tévékamerák az egész jelenetet rögzítették.

Az álarcos titkosrendőrök egy szobába vitték Szását. Megjelent a vallatója, Barszukov, ezúttal új kérdéssel.

– Hol volt 1996. május 30-án?

– Nem emlékszem – mondta Szása.

Barszukov újabb bűnlajstromot olvasott föl. Ugyanazokkal a vádpontokkal, de most másik epizód kapcsán: az említett napon egy moszkvai őstermelői piac védelmipénz-szedő hálózata elleni akció során Szása állítólag bántalmazott egy gyanúsítottat, és az egyik árust egy üveg cukorborsó átadására „kényszerítette".

Szása nem volt hajlandó a kérdésekre válaszolni.

Ezúttal a legnagyobb moszkvai börtönbe, a köztörvényes bűnözőknek fenntartott Butirkába szállították.

Másnap délelőtt Borisz fölkereste Putyint a Fehér Házban. Dühösen magyarázta, hogy Putyinnak nem lett volna szabad megengednie azt a tévében közvetített, groteszk letartóztatási jelenetet. Ez most tehetetlennek mutatja a csapatukat. Minek állt elő az FSZB utolsó pillanatban kiötölt új vádakkal?

Putyin mentegetőzött, hogy egyszerűen nem ért rá figyelemmel kísérni az ügyet; elvégre egy háborúval kell megbirkóznia. Kifejtette Borisznak, hogy az új letartóztatás az FSZB alacsony szintű kezdeményezése, Szása számos ellenségének valamelyikétől ered. Azt mondta, néhány napra van szüksége a helyzet rendbetételéhez.

December 16-án a moszkvai katonai törvényszék megszüntette Szása előzetes letartóztatását. Szabadon bocsátották, de elrendelték, hogy nem hagyhatja el a várost. Az útlevelét bevonták.

Három nap múlva, december 19-én, vasárnap az oroszok az urnákhoz járultak a dumaválasztáson. Berezovszkij agyszüleménye, a négy hónapos Egység Párt 72 mandátummal a második helyen végzett a 113 helyet szerző kommunisták mögött. A Primakov-féle Haza–Össz-Oroszország 66 képviselői székkel harmadiknak futott be. A Csubajsz és Nyemcov vezette Jobboldali Erők Szövetsége, Javlinszkij szociáldemokratái és Zsirinovszkij nacionalistái 29, 21, illetve 17 mandátumhoz jutottak. Mindent egybevéve Borisz diadalt aratott. Karacsáj-Cserkeszföld képviseletében ő maga is a duma tagja lett. Primus elnöki kilátásai súlyos kárt szenvedtek. A szavazás a háborúval együtt végleg megerősítette Putyint mint a márciusi elnökválasztás fő esélyesét. Népszerűsége immár 45 százalékon állt, míg Primakové 11-re süllyedt.

Az eredmények közzétételének napján Putyin a Fehér Házba hívta Boriszt, aki nem sokkal éjfél előtt érkezett meg hozzá. Putyin ünnepélyes arccal fogadta. Alighanem most hitte el először igazán, hogy ő lesz Oroszország következő elnöke.

– Engedd meg, hogy azt mondjam, fenomenális dolgot műveltél, Borisz! – kezdte Putyin szokásosan színtelen hangján. – Senki sem hitt neked, és tudom, hogy betegeskedtél, ennek ellenére még a kórházban is dolgoztál. Nem kenyerem az érzelgősség, úgyhogy amit most mondok, annak különös súlya van. Nincs testvérem, és neked sincs. Hát tudd meg, hogy ezennel testvérre leltél bennem, Borisz. Az én számból ez nem üres beszéd.

Borisz egy pillanatig nem talált szavakat. Nem számított érzelmi kitörésre Putyintól, a legfegyelmezettebb embertől, akivel valaha találkozott. Putyinnak a múltban – ha mégoly ritkán is – mutatott érzelemnyilvánításai az agresszió kirobbanásaira kor-

látozódtak. Most, hogy Putyin a szívéből szólott, egészen belesápadt, a hangja kissé remegett. A tekintetük találkozott. Borisz a másodperc tört részére egy sebezhető, a saját váratlan sikerében bizonytalan lélekbe pillantott.

– Köszönöm, Vologya! Tudnod kell, hogy nem érted tettem, hanem mindannyiunkért, és... te is bocsásd meg az érzelgősködést... Oroszországért. Most minden tekintet rád szegeződik. Legyőzöd Primust meg Luzskovot, és folytatod a munkát, amelyet Borisz Nyikolajevics elkezdett. Erre igyunk!

1999. december 31-én Borisz Jelcin országszerte sugárzott televíziós beszédet mondott, lemondott az elnökségről, és a márciusi választásig Vlagyimir Putyinra ruházta át a hatalmát. Elnézést kért a hibáiért, különösen a csecsenföldi háborúért.

Groznij, 2000. január 24.: Csecsen harcosok ellenállnak az orosz hadseregnek, az egész fővárosban közelharc folyik. Ahmed Zakajev, immár a délnyugati körzetet védő tízezres erő parancsnoka egy tüzérségi lövedék repeszdarabjától súlyosan megsebesül. A következő tíz napban hordágyon viszik faluról falura, hogy elkerüljék az orosz hadsereg nagyszabású hajtóvadászatát. Végül átcsempészik Grúziába, miután 5000 dollár kenőpénzzel a feleségének is sikerül átjutnia az orosz határellenőrző ponton.

A szeptemberi rjazanyi bombariadó története csak újév után kezdett ismertté válni. Will Englund, a *Baltimore Sun* és Maura Reynolds, a *Los Angeles Times* tudósítója az elsők között írtak róla. Mindketten beszéltek a Novoszelov utca 14–16-os épület lakóival, és egymástól függetlenül január 14-én, illetve 15-én jelentették meg beszámolójukat. A szerkesztők mindkét riportot

érdemesnek találták arra, hogy címoldalon közöljék. Egyik is, másik is arra a következtetésre jutott, hogy a robbanószerkezet az FSZB állításaival ellentétben valódi volt.

Oroszországban azonban a história még egy hónapig, a *Novaja Gazeta* február 14-i számáig nem került nyilvánosságra. Pavel Volosin, a veterán oknyomozó zsurnaliszta Jurij Scsekocsihin ifjú tanítványa (Alekszandr Volosinnak, a Kreml vezérkari főnökének csak a névrokona) részletes elemzést publikált a történtekről.

1999. szeptember 22-én 21.15-kor a tizenkét emeletes lakóház egyik bérlője, Alekszej Kartofelnyikov telefonon bejelentette a rendőrségnek, hogy egy letakart rendszámú, fehér Zsiguli limuzin parkol a főbejárat előtt. Két gyanús külsejű férfi valamiféle zsákokat hord le belőle a pincébe. Mire a rendőrség a helyszínre érkezett, a Zsiguli eltűnt. A zsaruk a pincében három darab, fehér porral teli, ötvenkilós zsákot találtak. A zsákokhoz detonátort és időzítőszerkezetet csatlakoztattak. Tűzszerészosztag szállt ki, és tüzérségi lövedékekben használt, katonai robbanóanyag, az RDX gőzét észlelte, amilyet a moszkvai robbantásoknál használtak. Az időzítőt reggel fél hatra állították be.

Az épületet éjszakára kiürítették, a pokolgépet hatástalanították. A zsákokat az FSZB elszállította. A helyi bűnüldöző szerveket teljes riadókészültségbe helyezték. A gyanúsított terroristák – két férfi és egy nő – fantomképét kétezer rendőrnek osztották szét, és bemutatták a televízióban. Reggelre a hírügynökségek büszkén jelentették, hogy Rjazanyban terrorista merényletet hiúsítottak meg. A szeptember 23-i országos esti híradóban Putyin miniszterelnök megdicsérte a rjazanyiak éberségét, és teljes győzelmet ígért Csecsenföldön.

A másnap reggel megdöbbentő változást hozott. Nyikolaj Patrusev FSZB-főnök bejelentette, hogy a rjazanyi incidenst valójában az ő hivatala rendezte meg.

– Nem pokolgép volt – nyilatkozta az éter hullámain. – A gya-

korlatot talán nem jól hajtottuk végre, de csupán próba volt, a zsákokban lévő úgynevezett robbanóanyag pedig porcukor.

Englund, Reynolds és Volosin azonban néhány hónappal későbbi tudósításaikban lakókat, helyi rendőröket, valamint egy robbanóanyag-szakértőt idéztek, akik ellentmondtak Patrusevnek. Mindannyian úgy gondolták, hogy az egész valóságos volt: a zsákokban a sárgás anyag nem cukor; a tűzszerészek gázelemző készüléke észlelte az RDX-et, és az időzítőhöz egy éles puskalőszert használtak volna detonátorként.

Volosin riportja fölszólította az FSZB-t: támassza alá bizonyítékokkal azt az állítását, hogy csak gyakorlat volt. Mutassa be a jegyzőkönyveket, a résztvevőket, a cukorral töltött zsákokat.

Volosin cikkét újabb beszámolók követték, amelyek lehetséges magyarázatokat vetettek föl arra, hogy az FSZB ilyen bizarr állítással hozakodott elő. Egyes jelentések hangoztatták, hogy a bombát elhelyező FSZB-seket letartóztatás fenyegette, ezért kellett kitalálni a gyakorlatos mesét. Mások szerint ténylegesen őrizetbe is vették, majd miután fölmutatták FSZB-s jelvényüket, elengedték őket. Annyi kétségkívül megállapítást nyert, hogy az incidens napján késő este Nagyezsda Juhanova telefonközpontkezelő kihallgatott egy gyanús beszélgetést:

– Mindenütt ellenőrzik az utakat; szóródjatok szét, és egyenként hagyjátok el a várost!

Az asszony értesítette a rendőrséget. Lenyomozták a hívást, amely a Lubjankába, az FSZB moszkvai központjába irányult.

Március 13-án Volosin újabb tudósítása látott napvilágot a *Novaja Gazetá*ban. Egy éjszakai incidensről számolt be, amely nem sokkal a rjazanyi eset előtt történt a 137. légideszantezred Rjazany melletti támaszpontján. Alekszej Pinyájev közlegény és két bajtársa egy lőszerraktárnál teljesített őrszolgálatot. Talán kíváncsiságból vagy a farkasordító hideg elől mentek be a raktárba, és ott egy rakás közönséges zsákot találtak „cukor" felirattal.

Az egyik zsákba lyukat vágtak, kivettek egy kis fehér port, és a teájuk édesítésére használták. A tea azonban élvezhetetlen lett, nem édes. Szóltak a parancsnokuknak.

A parancsnok kapott tűzszerészeti kiképzést. Megállapította, hogy a por RDX. FSZB-s fejesek szálltak ki Moszkvából. Mindenkit kikérdeztek és föleskettek titoktartásra, aki tudomást szerzett az esetről. Pinyájevet és társait hadbírósággal fenyegették, amiért olyasmibe ütötték az orrukat, ami nem az ő dolguk. Végül mindannyiukat Csecsenföldre vezényelték – de előbb még beszéltek Volosinnal.

Március 20-án a duma csekély többséggel leszavazta Jurij Scsekocsihin indítványát, hogy kérjék föl a legfőbb ügyészséget vizsgálatra, vajon nem történt-e törvénysértés a rjazanyi bombariadó során. Addigra az NTV *Független nyomozások* című, népszerű műsora négyórás városházi vitát rögzített az incidensről. Az eseményen részt vettek a rjazanyi épület lakói, helyi rendőrök, robbanószer-szakértők, valamint az FSZB három képviselője. A jelenlévők – az FSZB-s tisztek kivételével – egyhangú megállapításra jutottak: a pokolgép valóságos volt. A felvételt március 24-én, két nappal az elnökválasztás előtt szándékoztak műsorra tűzni.

Jó néhány évvel később, New Yorkban Igor Malasenko, az NTV hazájából elüldözött volt elnöke mesélte nekem, milyen keserves döntést kellett hoznia főnökével, Lúddal. Március 23-án küldönc érkezett a Kremlből – nem más, mint Válja, azaz Valentyin Jumasev. Félreérthetetlen figyelmeztetést hozott „tudják, kitől": ha be merészelik mutatni *A rjazanyi cukor* című műsort, akkor végük. Putyin március 26-i megválasztása biztosra vehető. Ha dacolnak vele, a fejükre fog koppintani.

– Ez az őrségváltás jele volt. Jelcin soha nem folyamodott volna ilyen durva nyomásgyakorláshoz – mondta Malasenko.

Úgy határoztak, hogy nem hátrálnak meg.

Moszkva, 2000 tavasza: A csecsenföldi háborúhoz vezető események részletei tudódnak ki az elnökválasztási kampány során. Szergej Sztyepasin volt miniszterelnök nyilvánosságra hozza, hogy a Kreml már 1999 márciusában, hat hónappal az invázió előtt tervezgetni kezdte a csecsen hadjáratot. A liberális sajtóban találgatások jelennek meg arról, hogy az FSZB vagy a GRU érintett volt-e a moszkvai lakóházrobbantásokban. Putyin a Kommerszant*nak adott kampányinterjújában „eszelős sületlenségnek" nevezi az állítást, mondván: „Ilyen lehetőséget még fontolóra venni is erkölcstelenség."*

Március 26-án Putyin elsöprő fölénnyel győzött az oroszországi elnökválasztáson.

10. fejezet

A SZÖKEVÉNYEK

Svájc, Genf, 2000. március 17.: A Human Rights Watch és az Amnesty International szorgalmazza, hogy az ENSZ vizsgálja ki az állítólagos csecsenföldi háborús bűnöket. A háborús övezetből érkező jelentések széles körű atrocitásokról számolnak be az orosz erők részéről, többek között százhúsz statáriális kivégzést, több száz önkényes fogva tartást, bántalmazást és kínzást említenek. A hadsereg polgári személyek százait tartja fogva váltságdíj reményében. Menekültek elmondása szerint katonák rendszeresen erőszakolnak meg csecsen nőket. Falvakat vágnak el az élelmiszer- és vízellátástól, emiatt tömeges az alultápláltság és a járványveszély. A térséget lezárják az újságírók és a nemzetközi megfigyelők elől.

Londonban utóbb két irányzat alakult ki annak magyarázatára, miért nem őrizte meg és fejlesztette tovább Putyin a jelcini demokratikus politikai eredményeket, azaz – Berezovszkij szavaival élve – miért „fordított hátat küldetésének".

Borisz visszatekintve úgy vélte, Putyin sohasem fogta föl küldetését politikai szinten. A „hűséges és igaz" Putyin „éretlen személyiség", akinek sohasem voltak politikai elvei. Azonosságtudatát mindig az a csoport határozta meg, amelyhez éppen tartozott – a cselgáncscsapata, az FSZB, a szentpétervári liberálisok vagy a „család". Mentalitása a gyermekkori utcai bandázásból eredt: inkább az összetartás, semmint a lényeg számított.

A „mi" állt szemben „amazok"-kal, még ha az utóbbiak az egész világot jelentették is.

Miután hirtelen a hatalom csúcsára keveredett – a „család" pedig szétesett –, újra ki kellett találnia önmagát, és új bandát is kellett keresnie. Kezdte az állam szerves alkotórészének tekinteni magát. Az állam vált az új bandájává, ő pedig annak gyámolítójává és oltalmazójává: *l'État c'est moi* (Az állam én vagyok). Ebben az átalakulásban két furfangos bizalmasa, Volosin és Roma támogatta. Új rendeltetést kapott az élete: azt, hogy könyörtelen erővel és irányítással – éppen úgy, ahogy a cselgáncsban begyakorolta – legyűrje az állam ellenségeit. Aki őellene szervezkedik, az egyben az állam ellensége is. Hogy is ne ártana az államnak bárki, aki ővele fordul szembe, ha egyszer ő mindent az állam érdekében tesz? Az ilyet meg kell semmisíteni!

A másik nézetet Szása fogalmazta meg: eszerint Putyin sohasem volt a maga ura, hanem csak a Kontora tartalékba tett, „alvó" ügynöke, akit 1998-ban tüstént reaktiváltak, mihelyt visszatért az FSZB-hez, vagy talán eleve el sem ment onnan. Nem volt ő se hűséges, se igaz, mindenkit csak bolondított, Berezovszkijt is beleértve. Miközben Borisz hatalomba mesterkedte őt, a természetes ellenségét, a KGB-s mandarinok eszközével vértezte föl. Mint valami középkori rend, ezek az emberek kettős stratégiával igyekeztek uralomra jutni: nyíltan, Primus révén, illetve burkoltan, Putyin útján.

Ez utóbbi elmélet alátámasztására Szása rengeteg érvet hozott föl, a lubjankai „KGB-kultusz" Putyin megjelenésével keltezhető feléledésétől kezdve az 1999. december 18-án, a KGB-veteránok napján tett tréfás jelentéséig, miszerint „küldetés teljesítve", amivel Putyin arra utalt, hogy „beépült a kormányba".

Szása kiderítette, hogy 1998 februárjában, három nappal azután, hogy Putyin meglepetésszerűen fölbukkant Léna Berezovszkaja születésnapján, hasonló virágcsokorral állított be Vlagyimir Krjucskovhoz, a szintén születésnapját ünneplő, legutolsó szovjet KGB-főnökhöz is.

Szása szerint az a változás, amelyet Berezovszkij 2000 áprilisában figyelt meg Putyinon, egyáltalán nem is volt az. Borisz egyszerűen annak az embernek az igazi lényét fedezte föl.

Bármelyik elmélet helyes, „a putyini fordulat" teljes meglepetésként érte Berezovszkijt.

2000 április közepén, nem sokkal Putyin győzelme után Moszkvába menet megálltam Párizsban, ahol Berezovszkij hosszú szabadságon tartózkodott. Együtt vacsoráztunk.

Az előző évben nem sűrűn láttam. Őt politikai csatározásai foglalták el, én pedig sokat utazgattam a szibériai Gulagon, a tbc-s programomat szerveztem. Mindazonáltal a sajtóban figyelemmel kísértem Borisz látványos sikereit. Sokan úgy vélték, a háttérből ő vitte győzelemre Putyint. Oroszország leggazdagabb embereként tartották számon, és Putyin tanácsadói között a legbefolyásosabbként – még a kabinetfőnököt, Volosint is megelőzve. Akkor még nem sejtettem, hogy nemsokára emigráns lesz, és Szása Litvinyenko is hamarosan követi ezen az úton. Az elnökválasztást csalóka nyugalom követte: 2000 mindannyiunk számára és Oroszország szempontjából is fordulópontnak bizonyult.

Borisz látogatásra hívott választókerületébe, Karacsáj-Cserkeszföldre, ahol a Kaukázus fő hegyláncának déli lejtőin, Dombajban hatalmas síparadicsomot tervezett.

– Műutat építünk oda a szocsi repülőtértől, és Európa legjobb télisport-központjává fejlesztjük – jelentette ki.

– Nem látom át, miért mennének oda az emberek, amikor 150 kilométerrel odébb háború dúl.

– Ez igaz – helyeselt. – Vologyának le kellene állítania. Csecsenföld ügyében nem értünk egyet.

– Vologya nem tudja leállítani – ellenkeztem. – Vologya háborús bűnös. Amint a háború véget ér, egész Csecsenföldet elözönlik az emberjogi megfigyelők, holttesteket hantolnak ki, és akkor Vologya megnézheti magát. Mostanára alighanem Miloševićen is túltett már.

– Ti, disszidensek, nem értitek a politikát – replikázott Borisz. – Oroszország nem Szerbia. Most hallottam, hogy Tony Blair a héten a királynőhöz kíséri Vologyát teázni. És ha minden kötél szakad, Vologya majd talál valami tábornokot, aki elviszi a balhét.

– Ti, oligarchák, meg a történelmet nem értitek – feleltem. – Ha majd Vologya rád száll, a disszidensekhez fogsz szaladni segítségért.

– Vologya nem száll rám – mondta. – Ő csapatjátékos, én pedig ugyanahhoz a csapathoz tartozom, és egy a küldetésünk. Ha üldözne engem, az olyan lenne, mintha önmagát üldözné.

Mialatt Berezovszkij hosszasan szabadságolt, a Kremlben jelentősen átrendeződtek a hatalmi erővonalak. Jelcin távozásával a Tánya–Válja csapat egykettőre elveszítette befolyását. A Kremlt most a Borisztól már régen elhatárolódott Alekszandr Volosin, ez a még Putyinnál is zárkózottabb személyiség ellenőrizte. A Kreml az introvertáltak erődítményévé vált. Titokzatos KGB-s figurák klikkje lépett színre, akiket Putyin Szentpétervárról hozott magával. Berezovszkij lényegében már kiszorult a hatalmi centrumból, csak ezt egyelőre nem ismerte föl.

Május közepén egy délután kocogni mentem Moszkva zöldövezetébe, egy nyírfaligetbe. Mobiltelefonomat az övemre csatoltam. Egyszer csak megszólalt: Borisz keresett Franciaországból.

– Mondd csak, Amerikában az elnök elbocsáthat egy kormányzót?

– Nem – feleltem –, dehogyis. Éppen ez a szövetségi rendszer lényege.

– Hallottad, mit művelnek? Jogot akarnak formálni arra, hogy kormányzókat bocsáthassanak el!

A Putyin által javasolt regionális reformcsomagra célzott. Ez volt az elnök első számottevő törvényhozási lépése. „A függőleges hatalmi tengely" megerősítésének nevezte. Komoly visszalépést jelentett ez a jelcini forradalomtól, amely az orosz történelem során első ízben szavatolta a nyolcvanhat kormányzóságnak az önigazgatást.

– Holnap Moszkvába repülök – közölte Borisz. – Légy szíves, szedj össze nekem valami háttérinfót a föderalizmusról! El kell magyaráznom neki.

Mire földet ért Moszkvában, összeállítottam a demokrácia és a föderalizmus rövid történetét a *Magna chartá*tól *A föderalistá*n át John F. Kennedy faji elkülönítés elleni küzdelmeiig.

A következő napokban egy sebtében egybegyűjtött csapat feljegyzést szövegezett Putyinnak a Klub hátsó helyiségében. Borisz szenvedélyes szabadságfelhívása fokozatosan politikaelméleti és jogi eszmefuttatásokkal bővült. A végeredményben hatoldalas dokumentum történelmi, szellemi, gazdasági, jogi és politikai indokokkal szedte ízekre a körzeti reformot.

A levél méltatta a szövetségi berendezkedés szerepét mint a demokrácia biztosítékát. Figyelmeztetett arra, hogy a tervezett jogszabály „megszilárdítaná a központi kormányzat hatalmát, de meggyöngítené a visszajelzéseket", amelyek alulról érkeznek, mivel a helyi hatóságok többé nem a népnek tartoznának felelősséggel. Tehát csökkentené, nem pedig növelné a kormányzás hatékonyságát. Ezek az intézkedések visszalöknék a rendszert a régi, szovjet modellhez.

A feljegyzés a „Kedves Vologya!" megszólítással kezdődött. Berezovszkij a kellő alaphang kedvéért két mottóval is ellátta. Az egyiket Arisztotelésztől vette: „Szeretem Platónt, de az igaz-

ságot még jobban szeretem." A másikat a sztálini Gulagon meggyilkolt orosz költőtől, Oszip Mandelstamtól: „A Szabadsággal törvényesen egybekeltem, és sosem dobom el a koronáját."

Mialatt a levél végső szövegváltozatán fáradoztunk, az esti híradó a Kreml árnyékában kibontakozó másik nagyszabású drámáról tudósított. Május 11-én géppisztollyal fölfegyverzett, álarcos rendőrök szállták meg Guszinszkij NTV-jének anyavállalata, a Média-MOSZT irodáit. A szövetségi ügyészség vizsgálta Lúd pénzügyeit. Úgy tűnt, nem üres fenyegetés volt a Kreml részéről, hogy tönkreteszi az NTV-t a rjazanyi műsor bemutatásáért.

– Borisz, ne egészítsük ki a levelet egy szólásszabadságra vonatkozó bekezdéssel? – kérdezte valaki.

– Ne, isten ments, ne keverjünk bele mindent, azzal magunk ellen fordítanánk Vologyát. Tudod, neki én a „mi"-hez tartozom, Lúd pedig „amazok"-hoz. Fontos, hogy a vitánk házon belül maradjon. Hagyjuk ki ebből Ludat!

Néhány nap múlva fölhívott:

– A nyilvánossághoz fordulunk.

Aznap tárgyalt Putyinnal. Azt mondta, az elnök elolvasta a levelet, de saját tanácsadói teljesen eltérő álláspontra helyezkedtek.

– Vologya, a keménykedés nem érv – mondta neki Borisz. – A terved az alkotmány alapos módosításával ér föl. Ezt nem nekem, hanem a közvéleménynek kell elmagyaráznod. Ehelyett nem hallunk mást, csak frázispufogtatást a „függőleges hatalmi tengelyről". Ez nem magyarázat. Társadalmi vita és népszavazás kellene, mint 1993-ban, amikor elfogadtuk az alkotmányt.

– A javaslatokat majd szavazásra bocsátjuk a dumában.

– Ugyan már, Vologya, tudom, mi megy a dumában. Ötezer dollár egy szavazat. Odaállhatok, hogy hétezret fizessek. Nem folyna tartalmi vita.

– Nem értelek, Borisz. Mi vagyunk a *vlaszty* (az államhatalom), és neked köztünk a helyed. Ha viszont szembefordulsz velünk, akkor kit képviselsz? Önmagadat?

Csönd támadt.

– Az a bökkenő, hogy meggyőződésem szerint hibát követsz el – mondta végül Borisz. – Nincs más választásom, mint nyilvános vitát kezdeni. Hadd lássuk, mit gondolnak mások.

– Az jogodban áll – felelte fagyosan Putyin.

Borisz izgatottnak látszott, amikor elismételte nekem a beszélgetést. Új kampányra készült.

– Miután közreadjuk a levelet, a védnökségünkkel vitát rendezünk – mondta. – Összoroszországi tanácskozást a föderalizmusról. Szakértőkkel. Televíziós főműsoridőben. Segítesz nekem?

– Ha erre az útra térsz, Borisz, akkor szerintem mához egy évre a franciaországi kastélyodban eszed a száműzetés keserű kenyerét, vagy még rosszabbul jársz, és dutyiban ülsz. Ez nem politika, hanem maffiaháború vagy osztályharc, nevezd, aminek tetszik. Mert Putyinnak nem a tartalom számít – amíg a nyájához tartozónak lát téged. De ha nyilvánosan szembefordulsz vele, azzal kirekeszted magad az akolból. Akkor bármit teszel is, ellenséggé válsz, akárcsak Lúd. Természetesen örömmel segítenék neked, mert *déjà vu* érzésem van ettől az egésztől, de ez vesztes játszma.

– Majd meglátjuk.

– Nem fér a fejembe, minek kell ez neked. Egyszeriben átmentél altruistába?

– Szó sincs róla. Ez önfenntartási ösztön. Ami Putyint illeti, igazad van. Most rászáll a kormányzókra, megszorongatja Ludat, mert őket tekinti ellenségnek, hiszen Primust támogatták. Ő meg Volosin egyszerűen folytatják a tavalyi harcot, leszámolnak velük. Az a baj, hogy Vologya talán észre sem veszi, de közben szétveri az egész struktúrát. Ha sikerrel jár, előbb-utóbb én is sorra kerülök, mert nem lehetek a szolgája. Megvannak a ma-

gam érdekei. Most azonban még mindig látok esélyt, hogy meggyőzzem őket, mert Vologya a csapata tagjának tekint. Nem törekszem összetűzésre. Ezért is nem társulok senkivel – egyedül cselekszem. Ha látja, hogy komolyan beszélek, ráeszmél, hogy hibát követ el, és meghátrál.

Berezovszkij Putyinhoz intézett nyílt levelének 2000. május 30-i publikálása mindenkit összezavart, nem utolsósorban az amerikai Oroszország-megfigyelőket, akik a júniusi – Putyin számára első, Clintonnak utolsó – csúcstalálkozó előtt érkeztek Moszkvába. Hát Berezovszkijnak nem Putyint kellene mindenkinél inkább támogatnia? Vajon ez azt jelenti, hogy Putyin Berezovszkij emberével, Volosinnal is összekülönbözött? Putyin lepaktál a katonákkal? Mit jelenthet a Guszinszkij elleni rajtaütés?

„Mi, amerikaiak, egyszerűen gondolkozunk, szeretjük tudni, kinek szurkoljunk bármiféle mérkőzésen, legyen szó politikáról vagy sportról" – írta David Ignatius *Komplikált kremli meccsprogram* címmel a *Washington Post* június 4-i cikkében. – A „Putyin–Berezovszkij-viadal szerfölött érdekes politikai viadalnak" ígérkezik, de „vajon kinek drukkoljunk"?

Ezt Bill Clinton sem tudta eldönteni. Hazautazás előtt beugrott régi barátjához, Borisz Jelcinhez egy üdvözlés erejéig, meg azért is, hogy megossza vele a személyesen csak akkor megismert „új fiúval" kapcsolatos fenntartásait.

Clinton munkatársa, Strobe Talbott *Az orosz kártya* című emlékirataiban idézte föl a beszélgetést. Jelcin elmondta az ő „Bill barátjának", hogy Putyint elsősorban két tulajdonság tette alkalmassá a feladatra: „Fiatal és erős ember." Tatyjana, Jelcin lánya ünnepélyesen bólintott:

– Csakugyan nagyon nehéz volt rávenni Putyint, hogy elvállalja. Az egyik legnehezebb dolog, amit valaha is véghezvittünk.

– Borisz, ön a szívén viseli a demokráciát – mondta Clinton

Jelcinnek. – A zsigereiben hordozza egy vérbeli demokrata és vérbeli reformer szenvedélyét. Nem vagyok biztos benne, hogy Putyin is ilyen. Talán igen. Nem tudom.

Következő dobásként magát Ludat tartóztatták le. Június közepén három napot töltött a Butirkában, és azzal engedték ki, hogy nem hagyhatja el a várost – éppen úgy, mint Szása. Ez személy szerint még jobban megrázta Berezovszkijt, mint a föderalizmuscsata. Az utóbbi esetleg még lehetett egy hatékony kormányzásra törekvő elnök jóhiszemű tévedése. Az előbbit egyértelműen a bosszú fűtötte.

Lúd letartóztatása akkor történt, amikor Putyin hivatalos látogatáson Spanyolországban tartózkodott. Amint visszatért, Borisz fölkereste. Még egy utolsó kísérletet akart tenni, hátha Vologya nem javíthatatlan.

– Miért csukattad le Ludat, Vologya? Semmi célt sem szolgált, viszont ártott a nemzetközi hírednek.

– Az ég szerelmére, Borisz, éppen te jössz ezzel? Hát nem az első helyen állt az ellenségeid listáján? Már elfelejtetted, hogy börtönnel fenyegetett bennünket?

– Jó, de mi győztünk, és ez így értelmetlen bosszú.

– Több esze is lehetett volna, amikor *engem* megfenyegetett. Mindenesetre eredj Volosinhoz, vele beszéld meg, Lúd az ő kedvenc témája.

Berezovszkij elment, hogy beszéljen Volosinnal.

– Lúd áruló – szögezte le a kabinetfőnök. – Hátba támadott bennünket, és újra megteszi. Azt mondta, mi robbantottuk föl azokat a házakat.

– De ugye nem ti voltatok?

– Nem hát, és nincs joga ilyeneket mondani. Egyébként senki sem fogja bántani, de az NTV-ről le kell mondania, és le is fog. Nincs mese. Sarokba van szorítva.

Borisz egy sor nyilatkozatot adott, amelyben Putyin politikáját a chilei Pinochetéhez hasonlította: piacgazdaság a politikai szabadság hiányával kombinálva.

– Ez Oroszországban nem fog menni – jósolta. – Oroszország a szélsőségek országa. Ha egyszer elindulunk ezen az úton, a sztálini terrornál kötünk ki.

Ettől fogva nem keresték többet a Kremlből.

Július 18-án a duma elsöprő többséggel fogadta el Putyin szövetségi rendszerre vonatkozó indítványait. Berezovszkij „a tekintélyuralom kikényszerítése" elleni tiltakozásul lemondott parlamenti mandátumáról.

Július 20-án az újabb letartóztatással megfenyegetett Lúd megállapodást írt alá, hogy eladja médiaholdingját a továbbra is állami ellenőrzés alatt működő Gazpromnak, majd azonnal elutazott spanyolországi villájába, San Roquéba. Később bejelentette, hogy az NTV eladását semmisnek tekinti, mivel kényszer hatása alatt írta alá.

Ezután jött a *Kurszk* tragédiája és Berezovszkij kiűzetése a politikai pusztaságba.

A cirkálórakétákkal fölszerelt *Kurszk* atom-tengeralattjáró Oroszország északi flottájához tartozott. Nevét a közép-oroszországi Kurszk városáról kapta. Augusztus 12-én lőgyakorlat végrehajtása közben hatalmas robbanás történt rajta, amit a jelek szerint egy hibás torpedóvető idézett elő. A *Kurszk* Szeveromorszktól 160 kilométerre, a Barents-tengeren 100 méter mélyre merült; 118 tengerész tartózkodott a fedélzetén. Amikor a tengerfenékhez csapódott, újabb nagy erejű robbanás következett be. A detonációkat legalább huszonhárman túlélték, ám azután többnapos haláltusa várt rájuk a tenger fenekén, miközben a világ figyelte a kibontakozó katasztrófát.

Putyin számára a *Kurszk* szerencsétlensége PR-fiaskóvá vált.

Az ORT és az NTV a tengeralattjáró elsüllyedése után huszonnégy órán át hol a jeges vizekről meg a parton jajgató hozzátartozókról készült felvételeket mutatta, hol meg Putyint, amint vízisíel, és szocsi nyaralójának kertjében lacipecsenyét sütöget.

A média jócskán kidomborította, hogy a mentésre saját erejéből képtelen orosz kormány a felajánlott brit és norvég segítség ellenére négy napot elvesztegetett. Miután végül elfogadta a közreműködést, újabb három napot vett igénybe, hogy a mentőjárművek a helyszínre érkezzenek. Amikor a brit búvárok végre lejutottak a *Kurszk* vészkijáratához, már elkéstek.

Berezovszkij Franciaországban, Cap d'Antibes-i kastélyában értesült a *Kurszk*ról. Rögtön hívogatni kezdte Putyint, de csak a kibontakozó tragédia ötödik napján, augusztus 16-án érte utol.

– Te mit keresel Szocsiban, Vologya? Meg kellene szakítanod a szabadságodat, és a tengeralattjáró-támaszpontra vagy legalább Moszkvába menned. Nem érzed át a helyzet súlyát, és ennek kárát fogod látni.

– Hát te mit keresel Franciaországban? Nem a megérdemelt pihenésedet töltöd? – gúnyolódott Putyin.

– Először is, én nem a nemzet atyja vagyok, és mindenki fütyül arra, hol tartózkodom éppen. Másodszor pedig holnap reggel Moszkvába repülök.

– Rendben, Borisz, köszönöm a tanácsot!

Augusztus 17-én, amikor Berezovszkij leszállt Moszkvában, Putyin még mindig vakációzott. Az elnök augusztus 19-én, szombaton délelőtt érkezett Moszkvába. Addigra Volosin propagandistái ráébredtek, milyen nagyságrendű PR-katasztrófával állnak szemben. Putyin sajtóirodája jelentette, hogy az elnök azonnal válságértekezletek sorozatát tartja legfontosabb minisztereivel a *Kurszk*ról.

Borisz egész szombat délelőtt hívta a Kremlt, próbált találkozni az elnökkel. Úgy vélte, ez az a pillanat, amikor szót érthet Vologyával, rávilágíthat az előző hét tanulságaira, megmagya-

rázhatja neki, mennyire árt magának ezzel a magatartással. Végül bekapcsolták hozzá.

– Rendben, gyere át, beszélgessünk! – mondta Putyin.

Ám amikor Borisz megérkezett, Volosin várta, és azonnal a tárgyra tért.

– Idehallgass, úgy gondoljuk, hogy az ORT az elnök ellen dolgozik. Arra kérlek, engedd át az ellenőrzést, és váljunk el békében.

– Ezt ismételd meg! – mondta Borisz.

– Add át a vagyonrészedet olyasvalakinek, aki hűséges hozzánk. Ha nem teszed, mehetsz Lúd után a Butirkába.

Berezovszkij hirtelenjében nem talált szavakat. Volosint, a saját egykori vagyonkezelőjét három évvel ezelőtt legrámenősebb embereként helyezte el Jelcin kancelláriáján. Most pedig ellene fordul?

– Te meg elmész a picsába! – felelte végül Borisz. – Vologyával akarok beszélni.

– Rendben – felelte Volosin szokott szenvtelenségével. – Gyere vissza holnap!

Másnap reggel hármasban tárgyaltak Volosin irodájában. Putyin egy dossziéval lépett be.

– Az ORT a legfontosabb csatorna – kezdte tárgyszerűen, mint valami hivatalos rendezvényen. – Túlságosan fontos ahhoz, hogy a kormány befolyásán kívül hagyjuk. Döntöttünk – és így tovább.

Egyszer csak elhallgatott, és vizenyős szemmel fölnézett.

– Nem értelek, Borisz. Mondd, miért csinálod ezt? Miért támadsz engem? Mit ártottam én neked? Hidd el, nagyon is elnézően bántam a túlkapásaiddal.

– Hiba volt Szocsiban maradnod, Vologya. A világ összes csatornája…

– Szarok a világ összes csatornájára – vágott Putyin Berezovszkij szavába. – *Te* miért csinálod? Elvégre a barátom vagy. Te beszéltél rá, hogy vállaljam el ezt a munkát. Most pedig hátba támadsz. Mivel szolgáltam rá erre?

– Mire?

– Jelentést kaptam, hogy az embereid lotyókat bérelnek föl, akik matrózok feleségének meg húgának adják ki magukat, hogy engem csepülhessenek.

– Azok nem lotyók, hanem igazi feleségek meg húgok. A KGB-s idiótáid maszlaggal etetnek, és ha beveszed, te sem vagy különb náluk.

Volosin mozdulatlanná dermedt, akár egy viaszbáb. Tekintete rémületet tükrözött.

– Elfelejted a választás utáni beszélgetésünket, Vologya – folytatta Berezovszkij. – Megmondtam neked, hogy nem személy szerint neked esküdtem hűséget. Azt ígérted, Jelcin útját folytatod. Neki soha eszébe sem jutott volna, hogy bezárasson egy újságírót, aki támadta őt. Tönkreteszed Oroszországot.

– Tönkreteszem? Ugyan már, ezt nem mondhatod komolyan – szakította félbe Putyin. – Na jó, akkor ennyi volt.

– Csak még azt áruld el, Vologya, te találtad ki, hogy úgy bánsz el velem, mint Lúddal, vagy ez Volosin ötlete?

– Nem mindegy az most már? – tért vissza rideg, zárkózott énjéhez Putyin. – Viszlát, Borisz Abramovics!

– Viszlát, Vologya!

Mindketten tudták, hogy utoljára látják egymást.

Aznap délután Berezovszkij bejelentette, hogy egymillió dollárt adományoz a gyászoló tengerészcsaládoknak, miközben az ORT és az NTV a *Kurszk* tengerészeinek édesanyáival és özvegyeivel készített interjúkat sugárzott. Az asszonyok a kormány tétlenkedésére panaszkodtak. A Kreml tébolyultan igyekezett kézben tartani a tömegtájékoztatást, de a két rebellis csatorna éjjel-nappali adásai a haditengerészetben uralkodó zűrzavarról,

a Kreml közönyéről, a tengeralattjáró támaszpontján lejátszódó emberi tragédiákról tudósítottak, s mindeme káosz fölött a távolságtartó, jéghideg Putyin elnökölt.

Tíz nappal a katasztrófa után, amikor Putyin végre megjelent Szeveromorszkban, tengerészcsaládok feldühödött tömegével került szembe. Körülbelül ötszázan várakoztak órákon át esőben az elnök érkezésére, mielőtt beengedték őket egy tiszti klub nagytermébe. Kínos kérdéseket tettek föl, firtatták, ki a felelős azért, amit elpuskázott kormányzati reagálásnak tartottak.

Putyin megpróbált felülkerekedni, kirohanást intézett a sajtó ellen, bár nem nevezte meg a két oligarchát, Boriszt és Ludat.

– Hazudoznak. A televíziós szakmában érdekeltek tíz esztendeje rombolják az államot. Az összelopott pénzükön az égvilágon mindent fölvásárolnak – háborgott. – Most pedig megpróbálják lejáratni az országot, hogy a hadsereg még nehezebb helyzetbe kerüljön. Még olyanok is akadnak, akik egymillió dollárt adtak – fűzte hozzá, egyértelműen Boriszra utalva. – Jobban tették volna, ha eladják a francia meg a spanyol tengerparti villáikat. Csak ők a megmondhatói, miért álnéven, cégek mögé bújva jegyeztették be az ingatlanjaikat. És alighanem azt is megkérdezhetnénk tőlük, honnan szedték a pénzt.

Berezovszkij rubljovkai dácsájában néztük a híradást.

– Az arcát figyeld! – mutatott a képernyőre Borisz. – Ezt az arckifejezést. Ilyen, amikor kijön a sodrából. Olyan, mint egy sarokba szorított állat, acsarkodik, vagdalkozik. Nem sűrűn láthatod ilyennek.

Jurij Felstyinszkij újságíró és az orosz titkosszolgálatokra szakosodott történész az én amerikai orosz emigráns nemzedékemből került ki. Az 1970-es évek végétől Bostonban él, csak a kommunizmus bukása után látogatott haza. Hozzám hasonlóan az 1990-es évek végén csatlakozott periferiális bolygópályán Borisz naprendszeréhez, néhány havonta tett egy kört, tanácsokat adott neki különféle ügyekben.

Felstyinszkij az 1998-as sajtóértekezlet után barátkozott össze Szása Litvinyenkóval. Miután Szását 1999 decemberében kiengedték a börtönből, különösen közel kerültek egymáshoz. Szása sok FSZB-s elbeszélése szakmai szempontból érdekelte Felstyinszkijt, ezért minden alkalmat megragadott a találkozásra és a beszélgetésre.

Akárcsak én, Felstyinszkij is erős kétkedéssel figyelte Berezovszkij meg Putyin kapcsolatát, és nagy örömmel értesült arról, hogy nézeteltérés támadt kettejük között. 2000 májusában Moszkvába repült, hogy csatlakozzék ahhoz a csoporthoz, amelyik Borisznak segített a föderalista feljegyzés megírásában. Mint később elmondta nekem, akkori ott-tartózkodása egyik napján pihenőt tartott, és meglátogatta Szását.

Rossz hangulatban találta.

Ez még két héttel azelőtt történt, hogy Berezovszkij és Putyin konfliktusa fölbukkant az újságok címoldalán, de a Média-MOSZT irodáit megrohamozó álarcos banditákat addigra már televíziós főműsoridőben sugározták. Szása meg volt győződve arról, hogy Putyin személyében a Kontora vette át a hatalmat a Kremlben, és sorra lecsap mindenkire, aki a feketelistáján szerepel. Ez általában véve újságírókat, csecsenbérenceket, zsidókat és oligarchákat jelentett; konkrétabban Berezovszkijt és Ludat, akik az összes fentieket megtestesítették.

Ami Szását illeti, tovább folyt ellene a kafkai vizsgálódás, és egyelőre nem lehetett látni a végét. Immár a harmadik vádsorozattal viaskodott, mivel az első kettőt a bíróságok elutasították.

Miután decemberben feltételesen szabadlábra helyezték a Butirkából, széthullott az a vád, miszerint 1996. május 30-án egy moszkvai piacon bántalmazott egy gyanúsítottat, és megzsarolt valami zöldségest. Mint kiderült, az FSZB aznap valóban

többeket megvert ott, csakhogy Szása éppen jó 1500 kilométernyire, Örményországban tartózkodott, megakadályozva, hogy öt teherautónyi fegyvert szállítsanak Grúzián át Csecsenföldre. Az örmény belbiztonsági minisztérium igazolást adott akkori hollétéről. A vádakat elejtették, a két „szemtanút" elutasították.

Felmentése napján azonban új vádakkal kólintották fejbe. Néhány évvel azelőtt, miközben a Moszkvától 800 kilométerre északkeletre lévő Kosztroma városában vizsgált ki egy ügyet, Szása állítólag robbanóanyagot lopott egy FSZB-raktárból, és becsempészte egy gyanúsított, egy helybéli gengszter lakására, hogy ezzel csőbe húzza. Új büntetőeljárást indítottak, és Szása továbbra sem hagyhatta el Moszkvát. Ezúttal azonban a vád baljós fordulatot hozott: amennyiben eljut a perig, akkor nem a fővárosban tárgyalják. Valószínűtlennek tűnt, hogy egy vidéki bíróba elég kurázsi szoruljon ahhoz, hogy ellenálljon az FSZB nyomásának, mint a két moszkvai tette.

Felstyinszkij átbúslakodott egy estét Szásával és Marinával, majd támadt egy ötlete: lépjenek érintkezésbe a baj forrásával, magával a Kontorával, derítsék ki, mit akar a titkosszolgálat, hogy békén hagyja Szását. Berezovszkij és Putyin nyilvánosan még nem szakított egymással. Felstyinszkij úgy okoskodott, hogy amíg Borisz vélelmezett befolyása számít egyáltalán, annak felhasználásával ő talán elérhetne valamit.

Pár nap múlva nem mással vacsorázott, mint Jevgenyij Hoholkovval, méghozzá a nyugállományú tábornok saját elegáns éttermében, a Kutuzov sugárúton.

Hoholkov nemcsak elfogadta Felstyinszkij javaslatát, hogy találkozzanak és tárgyaljanak, de még le is zárta aznap estére az éttermét a forgalom elől. Nyilvánvalóan Berezovszkij küldöttének tekintette vendégét, azaz olyasvalakinek, aki kétlépésnyire áll Putyintól.

Évek múltán Felstyinszkij a rá jellemző történészi precizitással számolt be nekem a beszélgetésről, amely 2000. május 22-én

este fél nyolctól éjjel fél egyig zajlott le. A barátságos és magabiztos Hoholkov nem titkolta, hogy továbbra is szoros összeköttetésben maradt a Kontorával. Ráadásul úgy tűnt, már tisztázta a kérdéseket kapcsolataival; álláspontja kifejtésekor rendre többes szám első személyben fogalmazott.

– Igen, tudjuk, hogy Berezovszkij fontos és befolyásos ember, egyetértünk abban, hogy semmi haszna folytatni az ellenségeskedést közte meg az FSZB között. Semmi kifogásunk ellene, hogy fátylat borítsunk a múltra, ámbár egyes megtörtént igazságtalanságokat még orvosolhatnánk. Például Berezovszkij talán segíthetne visszavenni azt a háromszáz tisztet, akit az URPO-botrány után fizetés nélküli szabadságra küldtek. Hanem ami Litvinyenkót illeti, sajnos, Jurij Georgijevics, ez nem tárgyalási téma. Ő a miénk, nem az önöké. Elárulta a rendszert, és ezért fizetnie kell. Az ilyesmi soha nem évül el. A magam részéről kitörném a nyakát, ha egy sötét mellékutcában összetalálkoznánk, ahogy közülünk bárki tenné – na persze csak képletes értelemben. Remélem, jól érzi magát Moszkvában az amerikai évek után; biztosan jólesik hazai levegőt szívni.

Pár nap múlva Felstyinszkij ismét meglátogatta Szását. Borisz és Putyin szakításáról nem szólt neki, de Hoholkovval folytatott beszélgetését röviden ismertette.

– Nem hiszem, hogy Borisz sokáig oltalmazhat téged, Szása – jelentette ki. – Magad mondtad, hogy Putyinban nem lehet megbízni. Azt ajánlom, vedd fontolóra, hogy külföldre távozol. Komolyan gondolkozz el rajta! Az emigráció nem leányálom, de még mindig jobb, mint börtönben ülni, vagy éppen holtan heverni egy árokban.

– Mihez kezdjek külföldön? Nem beszélek nyelveket.

– A te tehetségeddel... végső esetben taxizhatsz..., vagy írhatnánk közösen egy könyvet. Sok történetet tudsz, amit érdemes lenne elmesélni.

Szása habozott, de megállapodtak abban, hogy amikor kész

a távozásra, értesíti Felstyinszkijt, aki rövid úton segít neki elszökni.

Moszkva, 2000. szeptember 7.: A moszkvai lakóházrobbantások első évfordulóján rendezett sajtóértekezleten az FSZB terroristaelhárító főosztályának vezetője kijelenti, hogy a nyomozók a „csecsen verziót" tekintik a merényletek legvalószínűbb magyarázatának. Megnevezi a fő gyanúsítottakat: Acsemez Gocsijajevet, Juszuf Krimsamhalovot, Timur Bacsajevet és Adam Dekkusevet, akik „egy radikális iszlám szekta tagjai". Feltételezhetően mind a négyen Csecsenföldön bujkálnak. A főkolompost, Gocsijajevet gyanúsítják azzal, hogy alagsori lakásokat bérelt azokban az épületekben, ahol a pokolgépeket elhelyezték. Állítólag félmillió dollárt kapott a robbantások kiterveléséért és megszervezéséért egy Amir Hattáb nevű vahabita hadúrtól.

2000 szeptemberére Felstyinszkij beletemetkezett egy új – remélhetőleg könyvhöz vezető – vállalkozásba az FSZB-nek a második csecsen háború kiprovokálásában játszott szerepével kapcsolatban. Összegyűjtött mindent, ami angolul vagy oroszul nyomtatásban megjelent a témáról. Az általánosan elfogadott verzió szerint a háborút a vahabita hadurak 1999. augusztusi dagesztáni inváziója, majd a szeptemberi lakóházi merényletek robbantották ki. Felstyinszkij határozottan úgy vélte, hogy a robbantássorozat az FSZB műve, akadt azonban a történetben néhány tisztázatlanul maradt mozzanat.

Ott volt először is Sztyepasin miniszterelnöknek az a kijelentése, hogy a háborús tervezgetés márciusban kezdődött. Másodszor a Berezovszkij és Udugov között májusban a vahabiták dagesztáni betörésének tervéről lezajlott beszélgetés, illetve annak leirata. Harmadszor azok a találgatások, amelyek szerint maga Berezovszkij is érintett lehet a robbantásokban. A zömük orosz pletykalapokban jelent meg; ezeket általában figyelmen kívül

hagyhatta, az egyik efféle kijelentés azonban magától Soros Györgytől származott, aki a *New York Review of Books* az évi cikkében azt írta: „nem igazán hittem el", hogy Borisznak köze van a robbantásokhoz, „mégsem tudtam kizárni". Soros e spekuláció indítékaként arra az eszmecserére utalt, amelyet Berezovszkijjal folytatott a csecsen terroristákról. Felstyinszkij fölhívott, hátha én el tudom neki magyarázni Soros álláspontját.

Hívása nem ért teljesen váratlanul: sejtettem, hogy előbb-utóbb bele fogok keveredni a Soros és Berezovszkij közötti civakodásba. Sorosnak dolgoztam, de közben Berezovszkijjal barátkoztam, így kínos helyzetbe kerültem; eddig valahogy még sikerült megúsznom a lojalitási konfliktust. Megfordult a fejemben, hogy talán nem kellett volna bemutatnom őket egymásnak, de ezzel már elkéstem. Tudtam, hogy rövidesen választanom kell kettejük közül.

– Marhaság – jelentettem ki Felstyinszkijnek, amikor Soros feltételezéséről kérdezett. – Borisz a jelenlétemben beszélt vele. Összesen annyit mondott neki, hogy túszokat váltott ki Radujevtől a Patek Philippe karórájáért. Akkoriban a kormány alkalmazásában állt. De miért nem kérdezed magát Boriszt? Éppen New Yorkban van.

Felstyinszkij Bostonból New Yorkba repült, hogy elcsípje Berezovszkijt, aki a Külügyi Kapcsolatok Tanácsában tartott előadást. Két napig hajkurászta New York és Washington között, hogy magára vonja a figyelmét. Borisz hazautazása előtt, a reptérre menet sikerült végre az előző év szeptemberi eseményekre terelnie a szót.

Igaz, mondta Berezovszkij, hogy a háborút hat hónappal a dagesztáni események előtt tervezték, noha ő ellenezte. Nem igaz, hogy konspirált volna Udugovval. Igaz viszont, hogy Udugov fölkereste. Az is igaz, hogy Udugov és Baszajev összebeszélt Sztyepasinnal meg Putyinnal, hogy háborút robbantanak ki Maszhadov megdöntésére és egy iszlám kormány létre-

hozására, de az egyezség úgy szólt, hogy az orosz hadsereg megáll a Tyerek folyónál. Putyin azonban átverte a csecseneket, és totális háborúba kezdett.

A lakóházrobbantásokról Borisz azt mondta: elképzelhetetlen, hogy Putyin művelte volna őket. Az is erőltetett feltételezés, hogy valami gazemberek a saját szakállukra cselekedtek, hogy tudtán kívül segítsenek Putyinnak. Logikátlan felvetés, hogy Baszajev, Udugov, Hattáb vagy bármelyik épelméjű csecsen lenne a tettes.

– Vannak viszont elmebeteg csecsenek is. Például Radujev vagy Arbi Barajev – tette hozzá Borisz. – Az efféle őrültek bármire képesek, de az irracionális viselkedést nem tudom elemezni. Száz szónak is egy a vége: valami kézzelfogható bizonyíték kellene.

– Na és Rjazany? – kérdezte Felstyinszkij.

– Mi van Rjazannyal?

– Az FSZB rjazanyi „gyakorlata".

– Teljesen hihető, hogy az FSZB-sek polgári személyeken gyakorlatoznak, anélkül hogy bejelentenék nekik – közölte Berezovszkij. – Ez tökéletesen illik a stílusukhoz.

– Csakhogy a pokolgép élesítve volt.

– Hogyhogy?

Mint Felstyinszkij később elmondta nekem, kiderült, hogy az oroszok zöméhez hasonlóan Berezovszkij figyelmét is elkerülték a *Novaja Gazeta* híradásai meg az NTV március 24-i jelentése. Nem is hallott Pinyájev közlegényről meg az élvezhetetlen teájáról. Nem ütött szöget a fejébe, hogy Groznij nagyarányú bombázása szeptember 23-án, a rjazanyi incidens másnapján kezdődött. Az sem gondolkodtatta el, hogy a nagyjából hetenként bekövetkező terrorista merényletek a rjazanyi epizód után hirtelen abbamaradtak.

A legfontosabb azonban, hogy Berezovszkij addig a pillanatig hajlamos volt legyinteni a robbantási összeesküvésről szóló híresztelésekre, hogy azokkal őt akarják befeketíteni. Most, hogy egy útitársa kiteregette előtte az ismert tényeket, odafigyelt, és egyszerre fény gyúlt az agyában.

– Hogy én mekkora ökör vagyok! – kiáltott föl váratlanul. – Hát persze, hogy ők tették! Hallod, Léna? Címeres ökör vagyok! – szólt előre a feleségének, aki a sofőr mellett ült. – Ők csinálták, ez mindent megmagyaráz! Még egy ilyen ökröt!

Mire a repülőtérre értek, Borisz lecsillapodott. Figyelmesen hallgatta Felstyinszkij tervét, miként nyomozhatnák ki az összeesküvést. Csak az okozott gondot, hogy Jurij tudós, nem pedig detektív. Amatőr az efféle dolgokban. Csak egyetlen olyan embert ismertek, egy profit, aki kellő képesítéssel rendelkezett ehhez.

Egymásra néztek, és egyszerre szólaltak meg: „Szása!"

Amikor Felstyinszkij fölszállt a Boston–New York járatra, hogy fölkeresse Berezovszkijt, egy-két napos kiruccanást tervezett. Most pedig már negyedik napja volt távol az otthonától. Fölhívta a feleségét, hogy vigye el a kocsijukat a Logan repülőtérről, és bejelentette, hogy még néhány napig nem megy haza. Nizzába utazik Berezovszkijjal, majd onnan egy csatlakozó járattal Moszkvába.

Másnap délután a Moszkva központjában húzódó, folyóparti park, a Nyeszkucsnij Szad (szó szerint: „nem unalmas kert") néptelen sétányain lépkedett Szásával. Előbb Szása beszélt. Elszánta magát a szökésre. Már körülbelül egy hónapja döntött, rögtön azután, hogy Putyin a *Kurszk*-ügy kapcsán támadta Berezovszkijt. Mindent előkészített. Most szeptember 23-a volt, éppen a rjazanyi incidens évfordulója.

Az őszi avar ropogott a talpuk alatt, miközben Szása előadta Jurijnak a saját véleményét a lakóházrobbantásokról. Nem volt kétsége afelől, hogy a Kontora keze van a dologban.

– Ez kézjegy kérdése – magyarázta. – Minden bűncselekményen felismerhető az elkövető kézjegye. Elég sokáig dolgoztam az ATC-nél, hogy máris megmondhassam: ez nem valami elsza-

badult csecsen műve. A kifinomultság, az összehangoltság, a pokolgép elhelyezéséhez szükséges műszaki hozzáértés mind kiválóan képzett, hivatásos csapatra utal. Hallottál Maksz Lazovszkij ügyéről?

Felstyinszkij nem hallott.

– Az a fajta FSZB-s, aki meg tudná ezt csinálni. Én vele kezdeném a nyomozást.

Másnap reggel Felstyinszkij fölszállt egy londoni járatra, hogy találkozzék Berezovszkijjal. Ami Szása szökését illeti, nem maradt más hátra, mint a telefonhívását várni. Londonból Jurij visszatért Bostonba, Borisz pedig a spanyolországi Málagába repült, béketalálkozóra Lúddal.

Szása már Felstyinszkij látogatása előtt hozzákezdett a szökés előkészületeihez. Biztosra vette, hogy szemmel tartják, leginkább emiatt aggódott, ezért csaknem három hónapon át fáradságos munkával igyekezett megnyugtatni esetleges megfigyelőit, elaltatni éberségüket. Maga is a megfigyelés nagymestere lévén mulattatónak találta, hogy most a célszemély szerepét játssza a ráállított operatív tisztnek. Elég jó elképzelése volt arról, kire bízhatták a feladatot a belső ügyosztályon, hiszen mindenkit ismert. Azt is tudni vélte, melyik barátja jelentget róla, mivel csak egyvalaki viselkedett úgy, mintha gyámkodni akarna fölötte: atyáskodva intette, hogy vigyázzon magára, igencsak nyugtalankodott, ha későn ért haza vagy nem telefonált és így tovább. Marina föl is panaszolta, hogy épp csak hozzájuk nem költözik az illető, de Szása belement a játékba. A gyanított felderítő nem volt más, mint régi barátja, Ponkin, a hűséges beosztott, aki első pere idején mellette állt. Szása nem vette ezt zokon. Voltaképpen még örült is, hogy éppen Ponkin az, mivel így simábban intézhette a dolgokat.

Különös gondot fordított arra, hogy megkönnyítse Ponkin dolgát. Helytálló adatokkal látta el tervezett tevékenységéről. Arra is ügyelt, hogy az elektronikus úton – telefon- és lakáslehallgatással – szerezhető megfigyelési adatok egybevágjanak a Ponkin által jelentettekkel.

Szinte biztos volt abban, hogy nem állandóan követik; házon kívül könnyen észrevehette a megfigyelést. Csak olyankor tűntek föl kopók, ha Berezovszkij a városban járt, ami ritkán fordult elő. Remélte, hogy az operje halálra unja magát a Lubjankában.

Augusztus végén egy kis próbát rendezett: ügyvédje engedélyt szerzett neki a bíróságon, hogy egy hétre nyaralni mehessen. Előre értesítette vakációs terveiről Ponkint meg a fülelőket, tehát az operje megakadályozhatta volna az utazást, ha óhajtja, de senki sem emelt kifogást. Amikor egy hétre a szocsi tengerpartra utazott Marinával, úgy látszott, senki sem követi. Csak ezt akarta tudni.

Szeptember végére teljesen fölkészült. Marina semmit sem sejtett. Szeptember 30-án reggel azzal a hírrel lepte meg az asszonyt, hogy elutazik – csak néhány napra, Nalcsikba, ahol az édesapjának segít eladni a házát és közelebb költözni Moszkvához. Egész nyáron erre biztatta telefonon az apját; Ponkinnal is beszélt róla, aki még az ingatlankeresésben is segített neki.

– Azt hittem, már mondtam neked. Csak pár napra megyek el, a papa háza miatt.

– Nem szóltál, de semmi baj.

A repülőtérre hajtottak. Szása tíz percre eltűnt, nyilván találkozott valakivel, azután visszajött.

– Gyere, sétáljunk egyet! – mondta. – Figyelj, ez nagyon fontos. Néhány nap múlva egy barátom eljön hozzád. Ő majd megmondja, mit csinálj. Ne kérdezz semmit, csak tedd, amit mond! Itt egy kis pénz, vigyázz rá helyettem.

Marina a férjére bámult. Szása megint azt a másik arcát mutatta, amelyet az asszony azóta nem látott, hogy a férje otthagy-

ta az FSZB-t, és azelőtt is csak kétszer-háromszor: a végtelenül magabiztos, sziklaszilárd férfit, akivel nem lehet kukoricázni, aki úgy ráijesztett az oktatóra, amikor Marina jogosítványt szerzett. Aki ahelyett, hogy szépen kérné, parancsokat osztogat, mint valami katonának, akinek nincs joga kérdéseket föltenni.

– Rendben – mondta Marina. – Hová mégy?

– Nalcsikba, meglátogatom a papát. Ne izgulj, csak néhány nap az egész.

Szása egy kis oldaltáskával, mindössze három-négy napi holmival indult útnak, de nem Nalcsikba repült, hanem máshová. Miután Dél-Oroszországban földet ért, elbuszozott egy tengerparti kisvárosba. Onnan gőzhajók közlekedtek ingajáratban egy szomszédos volt szovjetköztársaság még kisebb városába, és úgy tervezte, másnap reggel fölszáll az egyikre. A két ország polgárai személyi igazolvánnyal léphették át a határt, útlevélre nem volt szükség.

Az éjszakát egy helyi szállodában töltötte, készpénzzel fizetett. Reggel húsz perccel indulás előtt ment ki a mólóra.

– Elkésett, fiatalember – közölte a jegypénztárosnő. – Nem látta a kiírást? Az utasfelvételt három órával indulás előtt lezárjuk, mert be kell nyújtanunk a névsort a határőrségnek. A következő hajó délután háromkor indul.

Szása ismerte ezt a rendszert, de a neve nem kerülhetett föl a határőrség ellenőrző listájára.

– Tudom, tudom, hogy elkéstem – felelte –, de nézze, nekem muszáj délre odaérnem. Tudja, randim van, és a kicsike nem vár. Most mit csináljak? Segítsen!

– Beszéljen a személyzettel!

A második tiszt szigorúan nézett rá:

– Maga nem tudja, hogy ez itt államhatár? Nem hallotta, hogy már tíz éve megszűnt a Szovjetunió? Na jó, tíz dolcsijába fog kerülni. A matrózom lesz az útra. És még tízet kap a határőr – biccentett a közeli fülkében ülő egyenruhás felé. – Tegye a személyijébe!

Az álmos határőr az igazolványba pillantott, kivette a bankjegyet, és továbbintette Szását.

– Végigmentem a mólón a világos zakómban, az esküvőiben, az egyetlenben. A kabalazakómban. Életem leghosszabb menetelésének tűnt – mesélte később Szása.

Október 2-án Szása barátja utasításokat hozott Marinának. Az asszony most látta őt először, de nemigen volt más választása, mint hallgatni rá. A férfi azt mondta, vegyen egy új telefont – ne csak SIM kártyát –, kapcsolja be, hívjon föl egy bizonyos számot, azután bontsa a vonalat. Attól kezdve állandóan tartsa magánál a készüléket, de senki mást ne hívjon róla. Ha Szása jelentkezik, ne említsen családnevet, csak keresztneveket. Ne használja a telefont se otthon, se a kocsiban.

Marina szót fogadott. Másnap reggel Szása telefonált.

– Jó reggelt, drágám! Merre jársz? Vezetsz? Egyedül? Parkolj le, és szállj ki, jó? Három perc múlva hívlak.

Mialatt az asszony leállította a kocsit, elképzelte, hogy a férje számolja a másodperceket, mint ő. Újra csengett a telefon.

– Hogy vagy? És Tolik? Engem senki sem keresett? Persze hogy Nalcsikban vagyok. Figyelj, a következőre kérlek: fogd a pénzt, amit nálad hagytam, és menj el egy utazási irodába. Ne oda, amelyikkel a legutóbb utaztál. Bárhová, csak oda ne. Fizesd be magad és Tolját egy kéthetes társasutazásra valamelyik nyugat-európai országba, mondjuk, Spanyolországba; régóta szeretnéd látni. Vagy Franciaországba, netán Olaszországba. Minél előbb, annál jobb. Ezt meglepetésnek szántam, ajándék a házassági évfordulónkra. Sajnos nem mehetek veletek, van még itt egy kis dolgom, de otthon foglak várni, amikor hazajöttök.

– De hát mit mondjak a munkahelyemen, Szása? És Tolja iskolájában?

– Jobb, ha semmit. Majd betelefonálsz, miután elutaztál, és megmondod, hogy lebetegedtél. Senki sem tudhatja, hová men-

tek, ez nagyon fontos. Még anyád sem. Majd később elmondhatod neki.

Marina kérdezés nélkül is tudta, hogy ebből nem üdülés lesz.

Szása október 8-án hívta föl Jurij Felstyinszkijt Bostonban.

– Kapcsolatba léptem a barátaimmal, akikről meséltem – közölte. „Harmadik országbeli" emberekre célzott, akik hamis útlevelet tudtak szerezni neki. – Légy szíves, gyere, amilyen gyorsan csak tudsz! És hozz egy kis pénzt. Tíz lepedőt. Vagy inkább tizenötöt.

Október 14-én, Szása és Marina házassági évfordulóján az asszony Spanyolországba utazott Toljával. Szása félóránként hívta, mígnem a gép a kifutópályára gurult, és Marinának ki kellett kapcsolnia a telefont. Amint földet értek Málagában, látta, hogy Jurij Felstyinszkij integet egy korlát mögül.

– Hol van Szása? – kérdezte legelőször a férfitól. – Ugye nem Nalcsikban?

Jurij megnevezte a harmadik országot, majd hozzátette:

– Bármelyik percben telefonálhat, és mindent elmagyaráz.

Beültek Felstyinszkij bérelt kocsijába, és követtek egy turistabuszt. Az asszony egy kéthetes útra fizetett be Marbellába, az andalúziai tengerparti üdülőhelyre.

– Természetesen rájöttem, hogy valami készül, és Nalcsik csak álca. Azt hittem, Szása valami veszély miatt akar elhozni bennünket Moszkvából. Az ő szakmájában előfordul ilyesmi – magyarázta később Marina. – De amikor fölhívott, azt mondta, lehet, hogy egyáltalán nem mehetünk többé vissza Oroszországba. Teljesen megdöbbentem. Ez számomra elképzelhetetlen volt, mintha azt mondták volna, hogy rákos vagyok, vagy egy közeli hozzátartozóm autóbalesetet szenvedett.

– Hogyhogy nem mehetünk vissza? – kiabálta a telefonba. – Mi lesz anyámmal, a barátainkkal, az otthonunkkal? Hol fogunk lakni? Itt, Spanyolországban? Te hogy jössz ide? Nincs is útleveled!

– Maruszja – szólította a becenevén Szása –, légy szíves, nyugodj meg, beszélj Jurijjal. Öt perc múlva újra hívlak.

Felstyinszkij elmagyarázta, hogy Szása a barátaira vár, akik hamis okmányokat visznek neki. Amint megkapja, biztonságosabb helyre mehet, ahol Marina és Tolja csatlakozhat hozzá. Mármint optimális esetben. A legrosszabb eset az, ha nem érkeznek meg a papírok, akkor Szásának vissza kell hajóznia a komppal Oroszországba, ahol hamarosan börtönnel néz szembe, és semmi esélye, hogy harmadszor is fölmentsék. A harmadik ország, ahol jelenleg várakozik, nem kifejezetten biztonságos hely, úgyhogy a telefonálást a minimálisra kell szorítani, útlevélről nem ejthetnek szót. Egyelőre nem tehetnek mást, mint hogy várnak.

Marina végül megértette. Beleegyezett, hogy addig nem alkot véleményt, amíg nem tisztázódik a helyzet. Bejelentkeztek az üdülőbe, és a következő tíz napban igyekeztek minél jobban kihasználni a vakációt, Szásával pedig semleges, ártatlan témákról beszélgettek, „akárcsak Lefortovóban" – mint később Marina tréfálkozott.

Október 23-án Szása fölhívta, és közölte, hogy a barátai elhozták, amit ígértek. Mindent megkapott, ami ahhoz kell, hogy folytathassa az útját. Felstyinszkij fölszedelődzködött, és távozott, hogy találkozzék vele. Marina és Tolja Marbellában maradt.

Szása 25-én délelőtt telefonált ismét, hogy Törökországban van, viszonylagos biztonságban. Én az imént hívtam New Yorkból. Itt volt az idő, hogy Marina eldöntse, vele tart-e az emigrációba, vagy visszatér Oroszországba. Szása úgy cselekszik, ahogy az asszony kívánja. Ezúttal nem dönt mindkettejük helyett, a labda Marinánál van.

Marinának élete legnehezebb döntését kellett meghoznia. Teljes szívéből szerette Szását, de nem tartozott a férje erőszakkal és veszélyekkel teli világához; sohasem firtatta a részleteket, amikor Szása elment, hogy megvívja a harcait. Ha most csatlakozik hozzá, úgyszólván bajtársakká válnak. Megfordult a fejében, hogy talán haza kéne térnie, hagynia kéne, hogy a férje egyedül szökjék. Ő majd megvárja. Elvégre addig is várt, amíg Szása börtönben ült. Miért ne tudná megoldani Szása a határ- és útlevélgondjait őnélküle? Neki ott a hatéves kisfia, Moszkvában pedig a szívbeteg édesanyja.

Végül, mint később elmagyarázta nekem, Berezovszkij telefonhívása billentette át a mérleget. Az asszony késő délután az ágyon feküdt, Tolik odakint játszott egy szintén ott üdülő orosz gyerekkel. A háttérben távoli andalúziai ritmus visszhangzott. Csengett a telefon.

– Marina – mondta Berezovszkij –, most beszéltem Szásával, és megígértem neki, hogy történjék bármi, vigyázni fogok magára és Toljára. Ez az egyik, amit el kell mondanom. A másik pedig a következő. Azt hiszem, tudom, mi jár most az eszében. Tulajdonképpen pillanatnyilag ugyanazzal a választással küszködöm. A nagyvilág, tudja, Törökországban meg ami azután jön, bizonyára ijesztőnek, ridegnek és kiszámíthatatlannak tűnik. A moszkvai viszont meleg és ismerős, mert az az otthonunk. Csakhogy éppen ezért nagyon megtévesztő. Azok az emberek gyilkosok, Marina. Én is csak most értettem meg ezt, pontosabban egy hónapja. Ezért küldtem Moszkvába Felstyinszkijt, hogy beszélje rá a szökésre Szását. Sajnos nem valami rózsás a helyzet. Ha Szása hazamegy, megölik, márpedig attól tartok, ha maga hazautazik, ő is követni fogja. Talán nem azonnal, csak három hét vagy három hónap múlva, de követi. Ő nem magányos farkas. Magából merít erőt, hogy szembeszálljon a Kontorával, és erre az erőre most jobban rászorul, mint valaha. Ez minden.

Marina még néhány percig feküdt, azután fölhívta Szását, hogy utánamegy Törökországba.

Azt hazudta az idegenvezetőjének, hogy sürgősen vissza kell térnie Moszkvába. A taxi késő este ért a málagai repülőtérre. Az asszony becipelte a terminálba az álmos Tolikot. A kihalt indulási csarnokban senki sem várt rájuk. Minden járat fölszállt már. Egyszer csak Felstyinszkij bukkant föl.

– Másik terminálra megyünk – közölte. – Innen nem indul menetrendszerű járat Törökországba, úgyhogy Berezovszkij elküldte a saját gépét.

Öt nappal később Szása mellettem ült, Marina és Tolik hátul. Isztambulba tartottunk Ankarából, ahol ez a történet és a barátságunk kezdődött. Sűrű ködben vezettem, a köd Marinának az emigráció bizonytalanságát juttatta eszébe, amire Berezovszkij utalt neki.

Szása befejezte életrajza elbeszélését, eljutott előző napi megjelenésemig és az amerikai nagykövetségen tett látogatásunkig.

– Szóval mit kívántak tőled az amerikaiak? – kérdeztem.

– Á, igen – vigyorgott. – Mindenkinek megvannak a maga gondjai. Azt akarták tudni, hogyan szereztük azt a rakétát, amelyik eltalálta Dudajevet. Tudod, a célkövető rendszer amerikai csecsebecse volt. Négy évig nem bírták kiötölni, hogyan jutottunk hozzá.

– És te tudod?

– Persze hogy tudom.

Beszámolt nekem Hoholkov németországi látogatásáról és amerikai kapcsolatáról.

– Tudod, ki az a kapcsolat?

– Egyszer véletlenül jöttem rá Moszkvában.

– És fölfedted előttük a kilétét?

– Föl. Az FSZB-sek három éve árulónak neveztek, és most az lettem. Önbeteljesítő jóslat.

– Ettől még nem vagy áruló, Szása – szólt közbe Marina. – Önvédelemből tetted.

– Hadd meséljek el valamit – mondtam. – Volt egyszer Németországban egy külügyminisztériumi tisztviselő. Önként jelentkezett hírszerzőnek az amerikaiaknál, és a második világháború alatt a legfontosabb kémjük volt. Figyelmeztette őket, hogy a németek az olaszországi zsidók kiirtását tervezik. Na most mondd meg nekem: áruló volt vagy hős?

– Neked talán hős, de a németeknek áruló.

– Rendben – feleltem. – Ez volt akkor. És most? Ha ma kérdeznéd a németeket, mit gondolsz, mit mondanának?

– Valószínűleg nem tudnák, ki volt az a pasas, és különben sem törődnének vele. De Oroszország nem Németország. Össze sem lehet hasonlítani a kettőt.

– Igaz, de nem a kontorások robbantották föl azokat a lakóházakat? Ez nem elég ahhoz, hogy megkíméljen téged a lelkifurdalás miatt átvirrasztott éjszakáktól?

– De igen – sóhajtotta Szása, bár nem teljesen győzte meg a gondolatmenetem. – Csakhogy még bizonyítani kellene, hogy ők tették.

Egy 2004. szeptemberi napon sugárzó arccal jött hozzám Szása, aki a legutóbbi négy évet nagyrészt a lakóházrobbantások utáni nyomozással töltötte.

– Láttad ezt? – mutatta az *Independent* egyik számát. – Emlékszel a német pasasra, akiről Törökországban meséltél? Itt egy cikk a fényképével. Fritz Kolbénak hívták. A németek hivatalosan hőssé avatták, emléktáblát helyeztek el a külügyminisztériumban. Szóval talán igazad volt. Lehet, hogy egyszer eljön a mi időnk is.

V. rész

A KGB VISSZATÉRÉSE

11. fejezet

AZ EMIGRÁNSOK

New York, 2000. november 7.

Ahogy beléptem Soros György New York-i irodájába, kellemetlen beszélgetésre számítottam. Soros a sajtóból értesült törökországi kalandjaimról. Még a Heathrow-n tartózkodtunk, amikor a Nagy-Britanniában menedékjogot kért orosz FSZB-ügynök sztorija rejtélyes úton bekerült a *Sun* esti kiadásába. Reggelre a nevem Szásáé mellett szerepelt az orosz sajtóban: „A Soros-program feje FSZB-s tisztet csempészett Angliába."

Akkor már csaknem tíz esztendeje dolgoztam Sorosnál, mintegy 130 millió dollárt kezeltem a pénzéből orosz reformok elősegítésére, alighanem oroszországi csapatának legkitartóbb tagja voltam. Az utóbbi időben azonban kapcsolatunk észrevehetően elhidegült, mert eltért a véleményünk abban a kérdésben, ki „veszítette el" Oroszországot. Soros hangoztatta, hogy a reformok a „zabolátlan kapitalizmus" túlzásainak áldozatául esnek, az oligarchák tönkreteszik a gyönge államot, és akadályozzák az „ifjú reformerek" munkáját. Én viszont úgy véltem, hogy a fő probléma a hagyományosan túl nagy hatalmú, bürokratikus orosz rendőrállam újratermelődése, és ennek a fejlődési iránynak egyedül az oligarchák képesek hathatósan ellenállni.

Vitánk próbaköve Borisz Berezovszkij személye volt. Soros és Berezovszkij szakítása, amely a Szvjazinveszt-privatizáció nyomán következett be, olyan volt, akár egy szerelmi viszony utáni kiábrándulás. Mindenféle főbenjáró bűnnel vádolták egymást.

– A barátod az oroszok rossz szelleme – jelentette ki Soros. – Egymaga tette tönkre az országot.

– Soros azért szenvedett veszteségeket, mert az „ifjú reformerek" átverték – mondta Borisz. – Azután mégis arról próbálta meggyőzni a Nyugatot, hogy az oligarchák gonoszak, és nem lenne szabad hagyni, hogy ők táncoltassák a medvét.

Én bölcsen hallgattam, mert mindketten tévedtek, de hiába is vitatkoztam volna velük. Soros zokon vette, hogy kapcsolatot tartok Borisszal. Egy ideje nem hívogatott a southamptoni nyaralójába. Amikor beléptem az irodájába, arra gondoltam, hogy a Litvinyenko-ügy lesz az utolsó csepp a pohárban.

Soros irodája a manhattani Hetedik sugárút és az Ötvenhetedik utca kereszteződésénél emelkedő épület harmincharmadik szintjén helyezkedik el. A látogató kifinomult világban találja magát. Mellbevágó panoráma fogadja: észak felé a Central Parkra látni, nyugaton a felhőkarcolók csipkés körvonalai mögött fenségesen csillog a Hudson folyó. Soros íróasztala az északnyugati sarokban áll. A folyónak háttal ülve, tekintete a parkról a számítógépe monitorára siklik, amelyen árfolyamkijelzők kígyói kúsznak. A képernyő a világ pénzügyeit mutatja madártávlatból.

Fél éve jártam ott utoljára, ezalatt semmi sem változott. Ugyanazok a hivatalos fotók díszítették a falat: Soros az Egyesült Államok két különböző elnökével a Fehér Házban, Soros a pápával, Soros Jelcinnel a Kremlben. Ajándékom, Lenin gyertyába öntött mellszobra, amelyet egy moszkvai piacon vásároltam, még mindig az íróasztalán, a monitor mellett állt.

– Hadd hallom, mi történt Törökországban! – kezdte Soros, ahogy az irodába léptem. Mindig félmosoly bujkál a szája szögletében, és kíváncsiság csillog a szemében, arckifejezéséből sosem lehet kiolvasni a hangulatát. Tíz év alatt megtanultam, hogy a hanghordozásából tippeljem meg. Ezúttal abszolút nyugalom rezgett benne. Eszerint már döntött.

Érdeklődéssel hallgatta, hogy a washingtoni vezetés mennyire magas szintjéig ismerik a Szása dezertálásában játszott szerepemet. Meséltem neki a kapcsolataimról. Az egész ügy rendkívül kellemetlenül érintette. A legutóbbi két évben boldog-boldogtalannak elmondta, hogy Oroszország reformjai az oligarchák miatt omlottak össze, és mind közül a legelvetemültebb Berezovszkij. Most pedig a saját embereinek egyike nyújt segítséget Berezovszkij emberének!

– Megértem, miért van erre szüksége a barátodnak. – Soros sohasem nevezte meg Boriszt, amikor velem beszélt róla. – Azt az ürgét Törökországban kísérleti léggömbnek használta. A barátod hamarosan saját magának is kénytelen lesz menedékjogot kérni, és precedenst kell teremtenie. De hogy neked miért hiányzott, az nem fér a fejembe!

Hiába is vitatkoztam volna Sorossal Berezovszkijról.

– Az igazat megvallva nem számítottam arra, hogy így alakul, csak azt terveztem, hogy elviszem őket a követségre – feleltem. – De az adott helyzetben nem tehettem másként. Sajnálom a sajtóhírverést.

– Na tessék! – élénkült föl Soros. – Nem kívánt következmények! Nemegyszer figyelmeztettelek, hogy ne közösködj a barátoddal. Erre most a nyilvánosság előtt teszed, ami azt jelenti, hogy többé nem tartozhatsz hozzám. Arról nem is beszélve, hogy Moszkvában valószínűleg persona non grata lettél. Mi a terved?

– Arra gondoltam, hogy visszatérek a természettudományhoz.

– Kiváló. Ez ráadásul rejtett előnnyel jár a számomra. Úgyis módot kerestem arra, hogy csökkentsem oroszországi jelenlétünket. Most pompás ürügyet adtál a kezembe, hogy lezárjam a projektet.

A sors fintora – gondoltam. – Soros kivonul Oroszországból, és Berezovszkijt hibáztatja, miközben Berezovszkij is távozik Oroszországból, és Sorost hibáztatja, de egyiküknek sem sikerül

a másikra kennie a dolgot. Az oroszok zöme semmi különbséget sem lát közöttük. Oroszország mindkettejüket elutasította, és alapvetően azonos okokból: mindketten gazdagok, mindketten zsidók, mindketten önállóan gondolkodnak, magabiztosak a világ átrendezésére irányuló küldetésükben. A Putyin által megtestesített szürke középszer számára egyik is, másik is fenyegető kihívást jelent.

Miután kiléptem az irodából, és elvegyültem a tömegben, Borisz állásajánlatát fontolgattam. Azt szerette volna, hogy szervezzek egy alapítványt, amely ott folytatja, ahol Soros abbahagyta: anyagilag támogatja Putyin rendszerének demokratikus ellenzékét.

Kényes döntés előtt álltam. Még mindig kutatólaboratóriumot vezettem a New York-i közegészségügyi intézetben. Ötvennégy éves koromra egészen sikeres tudományos pályát futottam be, amely már a Sorosnak végzett munkámat is megsínylette. Ha továbbra is energiám tetemes részét fordítom Oroszországra, búcsút kell mondanom a kutatásnak. Borisz ajánlata azonban – a lehetőség, hogy kilépjek a páholyból, és éppen akkor váljak a színjáték szereplőjévé, amikor cselekménye a tetőponthoz közeledik – túlságosan izgalmasnak tetszett ahhoz, hogy elszalasszam.

Berezovszkij hírneve is gondot okozott. Bennfentesként elég jól ismertem a valóságot ahhoz, hogy figyelmen kívül hagyjam a róla terjengő rémtörténeteket, ez mégsem változtatott azon, hogy okkal vagy ok nélkül, de Borisz Berezovszkij a közvélemény szemében az orosz kapitalizmus sötét oldalát testesítette meg. Ugyanakkor tudtam, hogy minden eltévelyedése és kihágása dacára ő az egyetlen az orosz közélet jelentős szereplői közül (kivéve talán Ludat), aki szembehelyezkedett az antihős Putyinnal, és az is a javára szólt, hogy ezt közvetlen önös érdekei ellenében tette. Ha tehát be akartam szállni a küzdelembe,

végeredményben csak két oldal közül választhattam. A döntés kézenfekvő volt. Így végül fölhívtam Berezovszkijt Cap d'Antibes-on, és bejelentettem:

– Ha komolyan gondoltad az alapítványt, veled tartok.

– Oké, pattanj föl a gépre, és repülj át ide, hogy megbeszéljük a részleteket! – mondta Borisz.

2000. november 12-én értem földet Nizzában, tizenegy nappal azután, hogy Londonba vittem Szását. Land Rover várt sofőrrel, hogy a Château de la Garoupe-ba, Berezovszkij olaszos stílusú, az egész fokot uraló villájába vigyen, ahonnan csodálatos kilátás nyílik a Nizzai-öbölre. Bár több mint három éve vásárolta, még nem ért rá tataroztatni. A kétszintes, kereken százesztendős épület berendezése nagyrészt az előző tulajdonosoktól maradt rá, és ódon, első világháború előtti légkört árasztott.

Egész este a leendő alapítványról tárgyaltunk, fehér asztal mellett, gyertyafényben, az ebédlő sötét, antik tükrei között. Másnap hármasban reggeliztünk Berezovszkij feleségével, Lénával. Borisz azzal a hírrel döbbentett meg bennünket, hogy „néhány órácskára" Moszkvába utazik, ugyanis „tanúként" idézték be az újonnan megnyitott Aeroflot-ügyben.

Világosan láttam, hogy ha Borisz hazamegy, letartóztatják. Az idézéseket tíz nappal korábban adták ki. Lúd is kapott egyet, akit azzal vádoltak, hogy az NTV-nek nyújtott kölcsön útján háromszázmillió dollárt csalt ki a Gazpromtól. Néhány nappal korábban Putyin azt nyilatkozta a *Le Figaró*nak, hogy van egy „furkósbotja", amellyel a két médiamágnásra óhajt lecsapni, „csak egyszer, de a fejükre". Lúd bejelentette, hogy nem vesz tudomást az idézésről, hanem Spanyolországban marad. Berezovszkij azonban – úgy tűnt, pillanatnyi elmezavarában – menni akart. A gépe a reptéren várakozott. Szó szerint kirángattam a kocsijából.

– Megbolondultál, Borisz? Hát nem azzal fenyegettek, hogy lecsuknak, ha nem mondasz le az ORT-ről? Minek mennél oda? Semmit sem kell bebizonyítanod!

– Nem mernek bántani. Az túlságosan kirívó lenne. Ha viszont nem megyek, azt a bűnösségem beismerésének vehetik az Aeroflot-ügyben.

Ebből egy kukkot sem értettem. Szása alig egy hete szökött külföldre, hogy mentse az életét.

– Egy hónappal ezelőtt talán nem magad mondtad Marinának, hogy meg fogják ölni Szását?

– Szásával más a helyzet. Putyin maguk közül valónak, árulónak tekinti.

– Téged meg annál is rosszabbnak. A kitagadott testvérének. Az életedre tör, Borisz, ez nem vicc. Putyin a te kreatúrád, és valami különös szál köt hozzá. Ha nem szakítod el ezt a szálat, elvesztél. Légy szíves, mondd meg neki, Léna! – fordultam a feleségéhez, aki tehetetlenül ácsorgott a villa lépcsőjén. – Ha most elmegy, az életed hátralévő részét Szibériában töltheted, Tobolszkban, ahol havonta egyszer meglátogathatod a sitten.

Léna a fejét rázta:

– Nem akarok Tobolszkba menni.

Fölhívtam telefonon Jelena Bonnert, a másként gondolkodók szellemi atyja, Andrej Szaharov özvegyét.

– Borisz, Andrej Dmitrijevics [Szaharov] mindig azt mondta, hogy amikor az embernek lehetősége nyílik elhagyni az országot ahelyett, hogy börtönbe kerülne – érvelt az idős asszony –, bölcsen teszi, ha kihasználja.

Végül megtörtük Berezovszkij ellenállását. Nyilatkozatot diktált: „Arra kényszerítenek, hogy a politikai fogoly és a politikai emigráns sorsa között válasszak, és az utóbbit választom."

Miután lebeszéltük a moszkvai útról, Berezovszkij másnap mély depresszióba süllyedt, a legtovább tartó búskomorságba, amelyet ennél a mániás személyiségnél valaha is megfigyeltem. Akkoriban azt hittem, éppen az emigránslét realitásával birkózik, olyasmivel, amit nekem huszonöt éve kellett gyakorolnom. Később azonban megtudtam, hogy lelkiállapotának egészen konkrét oka volt: egy túszt hagyott Oroszországban, hűséges ORT-s és aeroflotos menedzserét, Nyikolaj Gluskovot (Kolját).

Boriszt furdalta a lelkiismeret. Kolja csökönyösen visszautasította, hogy elhagyja az országot, azt hajtogatta, hogy nem követett el semmi rosszat, és alig várja, hogy tisztázhassa magát a bíróságon, ha az Aeroflot-ügy tárgyalásra kerül. Berezovszkij azzal, hogy nem tett eleget az idézésnek, esetleg arra kényszerítheti a hatóságot, hogy lesújtson Koljára. Három hét múlva valóban letartóztatták, azután a Kremlből híre jött, hogy Kolja szabadságának ára Berezovszkij 49%-os ORT-tulajdonrésze.

Ekkorra javában dúlt a harc az ORT ellenőrzéséért. A társaság szabályzata szerint a fontos döntésekhez, például a magas rangú szerkesztőségi munkatársak kinevezéséhez és elbocsátásához az igazgatótanács 75%-os jóváhagyása kellett. A *Kurszk*-incidens idején Berezovszkij hívei irányították a tévéhálózatot, köztük Konsztantyin Ernszt gyártásvezető, Szergej Dorenko híradós főműsorvezető és Badri Patarkacisvili, Berezovszkij régi üzlettársa, az ORT üzemeltetési vezérigazgatója. Mindhárman helyet kaptak az igazgatótanácsban. A szerkesztőség irányításához a 75%-os követelmény miatt Dorenkót és Ernsztet, de legalább egyiküket meg kellett nyerni.

Ha létezett olyan újságíró, akinek Putyin hálával tartozott, akkor Dorenko volt az. A duma 1999-es választási kampánya idején Dorenko szombat esti műsora hétről hétre bicskanyitogató stílusban gúnyolta-mocskolta Primakovot meg Luzskovot, ezzel az újságírószakma jó néhány tagjának rosszallását vonva magára. Adásai mégis népszerűségnek örvendtek, és hasznot hajtottak Putyinnak, mert szöges ellentétbe állították lépten-nyomon ostorozott, kicsúfolt vetélytársaival. Putyin számára Dorenko kétségtelenül a „mi kutyánk kölyke" volt, természetes tehát, hogy vele kezdte a meggyőzést.

– Behívatott az irodájába, ahol az íróasztala mögött óriási orosz címer függött a kétfejű sassal, és tett egy visszautasíthatatlan ajánlatot – emlékezett Dorenko évekkel később –: „Vagy velünk van, vagy ellenünk. Ha velünk, akkor jól megfizetjük. Ha pedig ellenünk, akkor nem folytathatja. Ilyen egyszerű ez."

Dorenkót letaglózta a közlés. Mint kifejtette nekem, nála a stílus mindennél fontosabb. Ha Berezovszkij akart valamit, mindig érdemben tárgyalt róla, és meghallgatta az ellenvetéseket. Eltérő vélemények esetén valószínűleg az övé kerekedett felül, de legalább civilizált vita folyt. Ha kompromisszumot kellett kötni, Borisz azzal érvelt, hogy az szükséges rossz a hosszabb távú célok érdekében. Dorenko nem finnyáskodott, de úgy gondolta, mindennek van határa. Amivel pedig most került szembe, az túllépett minden határon.

– Az a sas tette be nálam a kaput – magyarázta. – Ott pöffeszkedett az alatt a bazi nagy sas alatt, játszotta az államfőt. Ehhez nem volt kanalam. Apám katonatisztként szolgált, helyőrségekben nőttem föl, és arra a sok szerencsétlen faszira gondoltam, akinek az a sas jelent valamit. Bárki szövegelhet így, de az elnöktől nem vette be a gyomrom.

Dorenko nem fogadta el az ajánlatot. A hét folyamán Konsztantyin Ernszt hívta föl Patarkacisvilit, a hosszú hajú moszkvai intellektuelt, akit Berezovszkij öt évvel azelőtt az ország legbefolyásosabb televíziós vezetőjévé tett.

– Tudom, hogy szar alak vagyok – mondta –, de átigazolok a nyertes oldalra. Az ellenállásnak semmi értelme. Bocs!

Ezzel letette.

Pár nap múlva Ernszt levette a műsorról Dorenkót, és kiakolbólította a vezető hírszerkesztőket az ORT-ből. Dorenko

volt az orosz televíziózás legjóképűbb személyisége. Tudta, hogy ezzel neki vége, de mindenáron azt akarta, hogy az övé legyen az utolsó szó. Milliók figyelték lélegzet-visszafojtva a képernyők előtt, amint Dorenko hihetetlen daccal a rivális csatornán, Lúd akkor még Igor Malasenko irányítása alatti NTV-jén fordult a nyilvánossághoz. Beszámolt az ország nagyközönségének a Putyinnal folytatott beszélgetéséről, a sasról és a visszautasított ajánlatról. Ekkor láthatták utoljára. Néhány hónap múlva egy haditengerész százados azt állította, hogy egy moszkvai parkban kirobbant szóváltás során Dorenko szándékosan belerohant a motorkerékpárjával. Dorenko ellen bűnvádi eljárást indítottak, garázdaságért elmarasztalták, és négyévi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. Jelenleg az Eho Moszkvi rádiócsatornánál, Lúd médiabirodalma utolsónak maradt végváránál vezet beszélgetős műsort.

Dorenko eltávolítása és a szerkesztőség birtokbavétele után a Kreml az ORT igazgatótanácsát vette sorra. Berezovszkij ekkorra bejelentette, hogy 49 százalékát egy jeles zsurnalisztákból, csupa komoly, feddhetetlen jellemű férfiúból álló kuratóriumra bízza. Ám ezután, 2000. december 7-én őrizetbe vették Gluskovot. Egy lefortovói tússzal Borisznak nem maradt választása. Tudta, hogy meg kell alkudnia.

A Kreml december közepén küldöncöt menesztett hozzá a szelíd szavú Roma Abramovics személyében, aki Moszkvából hétvégére a Côte d'Azurre, a Château de la Garoupe-tól tízperces autóútra lévő villájába repült. Amikor átfurikázott tárgyalni Berezovszkijjal és Patarkacisvilivel, Borisz visszaemlékezése szerint úgy lépett föl, mint „egy becsületes közvetítő, aki mindkét fél érdekeit szem előtt tartja".

– Üzenetet hoztam Vologyától [Putyintól] és Szásától [Volosintól], határozott kívánságukra – kezdte Roma. – Természetesen te is tudod, hogy ha akarnák, elvehetnék az ORT-s üzletrészedet, és semmit sem kapnál érte. De hogy mindenki számára

megkönnyítsük a dolgot, abban állapodtunk meg, hogy kivásárollak téged a nevükben. 175 millió dollárt kínálok. Ez jó üzlet.

Borisz és Badri döbbenten nézett egymásra, hiszen ez az ORT tényleges értékének csak a töredékét tette ki.

– Annyiért nem eladó – mondták.

– Ja igen, és Vologya meg Szása azt mondják, az alku keretében elengedik Kolját.

– Ezt mivel garantálod?

– Vologya és Szása azt mondják.

És még engem vádolnak azzal, hogy túszokkal kereskedem – gondolta Berezovszkij. Kezet ráztak a százhetvenötmillióra, és 2001. január közepére lebonyolították a tranzakciót. Roma hagyta, hogy a Kreml öt új tagot jelöljön az igazgatótanácsba. Kolja viszont börtönben maradt.

Groznij, 2001. február 24.: Az orosz hadsereg hankalai támaszpontja mellett tömegsírt fedeznek föl mintegy kétszáz holttesttel. Az NTV híradása szerint sokukon kínzás nyomai láthatók. Egyes halottakat Csecsenföld különböző körzeteiből eltűnt polgári személyekként azonosítanak. A moszkvai Novaja Gazeta *közreadja Anna Politkovszkaja cikkét, aki szerint orosz katonák találomra összefogdosott civileket tartottak fogva egy veremben, és ötszáz dollár váltságdíjat követeltek a szabadon bocsátásukért. Orosz katonák rövid időre elfogják a tudósításhoz anyagot gyűjtő Politkovszkaját, ezzel felzúdulást keltenek a moszkvai sajtóban. Később szabadon engedik az újságírónőt.*

Különféle verziók keringenek arról, mi történt 2001. április 11-én a moszkvai Hematológiai Kutatóközpont előtt. A hatósági őrizetben lévő Nyikolaj Gluskovot rossz vérképe miatt ebbe az intézetbe szállították gyógykezelésre. Elvileg FSZB-s kísérők vi-

gyáztak rá. Az őrszolgálatot azonban nyilvánvalóan hanyagul látták el: időnként – szerény anyagi ösztönzés fejében – megengedték neki, hogy éjszakára hazamenjen.

A hatóságok szerint Gluskov 11-én késő délután köntösben és papucsban elhagyta a kórházi osztályt, a kapuhoz ment, ahol volt aeroflotos munkatársa, Vlagyimir Szkoropupov várta. Gluskov éppen Szkoropupov autójába akart beszállni, amikor váratlanul egy civil ruhás FSZB-s osztag termett ott a semmiből, mindkét férfit letartóztatták, és őrizetből való szökés kísérletével vádolták. Másnap az állítólagos szökési kísérlettel összefüggésben őrizetbe vették Andrej Lugovojt, az ORT volt rendészeti vezetőjét. Két hónap múlva az ORT volt üzemeltetési vezérigazgatója, Badri Patarkacisvili – grúz állampolgárságát kihasználva – Grúziába menekült. Az egész társaság ellen vádat emeltek a szökés kiterveléséért.

Gluskov azonban évekkel később, amikor Londonban beszélgettem vele, másként adta elő az április 11-i eseményeket. Úgy gondolta, tőrbe csalták, s azt hajtogatta, hogy nem állt szándékában megszökni. Tanúskodni akart az Aeroflot-ügyben, mert tudta, hogy ártatlan. Mi több, azt hitte, a tárgyalásig szabadon fogják engedni „valami magas szintű, titkos alku alapján", amelyre ügyvédei célozgattak neki. Egyszerűen azért ment papucsban a kórház kapujához, hogy őrei tudtával otthon éjszakázzék, mint néhány nappal korábban is.

Gluskov végül elérte a bíróságon, amit akart. 2004 márciusában fölmentették a csalás és a pénzmosás vádja alól, viszont bűnösnek találták az őrizetből való szökés kísérletében és egy kisebb, a látszat megőrzését szolgáló vádpontban, „tekintéllyel való visszaélés" vétségében. Kiengedték Lefortovóból. Amikor azt kérdeztem tőle, megért-e a makacssága háromévi elzárást, így felelt:

– Hát persze, hiszen bebizonyítottam az ártatlanságomat.

Lugovojt elmarasztalták a szökési kísérlet ügyében, és tizennégy havi szabadságvesztésre ítélték. Annak letöltése után saját vagyonbiztonsági vállalkozást indított. 2006-ban Szása meggyilkolásának egyik fő gyanúsítottjává vált.

Április 14-én, három nappal Gluskov állítólagos szökési kísérlete után az NTV új, Kreml-barát vezetése fegyveres karhatalommal támogatva érkezett a tévéhálózat stúdiójához, és birtokba vette a helyiségeket. Lúd újságíróit ismételt alkalmassági vizsgálatnak vetették alá, amelynek során hűségnyilatkozatot kellett tenniük a Kreml által kinevezett szerkesztők mellett. Néhányan kötélnek álltak, a legtöbben nem. Berezovszkij azonnal áthívta a munkanélkülivé vált NTV-s gárdát egyetlen megmaradt médiavállalkozása, a TV-6 kollektívájába. Az addig sport-, zenei, kabaréműsorokat és filmeket sugárzó TV-6 egyszeriben átalakult hírcsatornává, az orosz műsorközlés utolsó független hangjává. Senki sem számított arra, hogy sokáig független maradhat.

Csecsenföld és Moszkva, 2001. május: Csecsen gerillák egy hét alatt több mint száznegyven rajtaütést hajtanak végre, és orosz műszaki alakulatok százhatvan robbanóeszközt hatástalanítanak. Szergej Ivanov orosz védelmi miniszter újságíróknak elmondja, hogy az ellenségeskedések 1999. szeptemberi kezdete óta 2682 orosz katona vesztette életét Csecsenföldön. Nyilatkozatát azonnal cáfolja egy neves társadalmi szervezet, a Katonaanyák Bizottságainak Szövetsége, amely szerint a tényleges emberveszteség megközelíti a tízezer főt.

Berezovszkijnak mint az orosz demokrácia védnökének új szerepét Jelena Bonner jelentette be 2000. november 30-i moszkvai sajtóértekezletén. Bonner, a szovjet rendszerrel szembeszegülő Nobel-békedíjas akadémikus 77 esztendős özvegye azt mondta,

hárommillió dolláros címzett támogatást kapott a New York-i Berezovszkij Alapítványtól (később ismertté vált nevén: Nemzetközi Alapítvány a Polgári Szabadságjogokért, angol rövidítéssel IFCL) a moszkvai Szaharov Múzeum és Társadalmi Központ javára.

Berezovszkij meg én erőteljesen szimbolikus gesztusnak szántuk, hogy az első támogatást Szaharovnak juttattuk. Jelena Bonner az oroszországi emberjogi aktivisták közül elsőként fogalmazta meg, hogy Putyin a „modernizált sztálinizmus" képviselője, még akkoriban, amikor Berezovszkijt Putyin a „testvérének" tartotta. Három évtizeddel korábban Szaharov emblematikus alakká, a zsarnoksággal szembeni erkölcsi ellenállás jelképévé emelkedett. A Szaharov Központnak nyújtott adomány a szovjet elnyomás Putyin alatti folytatódását, az ellenzékiek lankadatlan ellenállását hangsúlyozta, ami eredendően meghatározta az új alapítvány színezetét.

Az IFCL 2001 májusáig Oroszország-szerte 160 további támogatást nyújtott olyan társadalmi szervezeteknek, amelyek együttesen – miként Berezovszkij remélte – tiltakozó mozgalmak „kristályosodási gócait" jelentették: akadtak közöttük háborúellenes csoportok, mint a katonaanyáké, elítéltek jogvédő szervezetei, zöldek, etnikai kisebbségek védelmezői és helyi emberjogi megfigyelők. Meghirdettük Berezovszkij jogsegélyprogramját is: ingyenes jogi tanácsadást helyeztünk kilátásba veszélyeztetett fiatalkorúaknak, a hadsereggel jogvitába keveredett sorállományúaknak. Az efféle esetek száma országosan több ezerre rúgott.

Nyugati szakértők némi fenntartással kezelték az IFCL-t, mint egy rafinált oligarcha hírnévjavító kampányát. Nem úgy a Kremlben. Miután a New Yorkból táviratilag átutalt összegek Oroszország-szerte megérkeztek a társadalmi szervezetek számlájára, Putyin tanácsadói napokon belül megnyomták a vészcsengőt. Az IFCL-támogatások szemmel láthatóan meghatározott kérdésekben érintett csoportokat vettek célba. Ezek között említhetjük az etnikai kisebbségekhez tartozók mintegy harmincmilliós táborát, akik a mindinkább idegengyűlölő légkörben másodrendű állampolgároknak érezték magukat; azt a mintegy húszmillió polgárt, aki legalább egy ízben szenvedett el rendőri bántalmazást; tizenkétmillió szabadult elítéltet; és a hadseregbe besorozottak több millió családtagját. E csoportok együttvéve a „büntető szavazatok" potenciális tömegét képviselték. A Kreml helyesen mérte föl szándékunkat: alulról szerveződő hálózatot kívántunk létrehozni, amely a jelenlegi berendezkedés elleni politikai párttá fejlődik. Az elnök emberei heteken belül ellentámadásba lendültek.

Június 12-én Putyin fogadta a „civil társadalom képviselőit", mintegy harminc kulturális funkcionárius gondosan összeválogatott csoportját, amelyben a legnemesebb szovjet hagyományok jegyében akadt űrhajós, színész és jégkorongozó is. Az elnök kifejtette azon aggodalmát, hogy sok orosz társadalmi szervezetet pénzelnek külföldi adományokból. Mint mondotta, az államnak felelősséget kell vállalnia a civil társadalom támogatásáért, ahogyan a Szovjetunióban volt szokás. Ősszel a Kremlben megrendezik a társadalmi szervezetek kongresszusát, amelyen a köztársasági elnök közvetlenül, a bürokrácia kikerülésével szól majd a nép ezen képviselőihez.

De elkéstek. Az elégedetlenség magvai már termőtalajra hullottak. Számos társadalmi szervezet a Kreml kezdeményezésének bojkottálását ígérte. Rövidesen demokratikus politikusok csoportja keresett meg bennünket, akik új politikai párt alapításáról akartak tárgyalni.

Szergej Jusenkov az oroszországi demokratikus politizálás veteránjai közé tartozott. A volt katonatiszt az 1991-es államcsínykísérlet idején civilekből élő láncot szervezett a törvényhozás épü-

lete köré, hogy megoltalmazza Jelcint a KGB-s osztagok várható rohamától. Az 1989 óta parlamenti képviselő Jusenkov a sorkötelezettség eltörlésére indított mozgalom vezető szószólója, a csecsenföldi háború egyik fő bírálója volt.

Jusenkov május közepén a duma egy szintén ellenzéki tagja, Vlagyimir Golovljov társaságában érkezett a Château de la Garoupe-ba. Az összejövetel az orosz történelem egy tipikus, 19. századi epizódjának valamennyi ismertetőjegyét magán viselte: moszkvai elvbarátok Nyugat-Európába utaznak, hogy találkozzanak egy kimagasló emigráns személyiséggel. Visszatérése után Jusenkov bejelentette egy új párt, a Liberális Oroszország megalakítását a maga, valamint Berezovszkij vezetésével. Azt a célt tűzték maguk elé, hogy Putyin-ellenes platformmal indulnak a 2003-as parlamenti választáson.

A Liberális Oroszország stratégiájában az IFCL által támogatott társadalmi szervezetek alulról kezdeményezett hálózatára, a hálózat által képviselt, a fennálló rendszert elutasító választópolgárokra kívánt összpontosítani. Jusenkov és Berezovszkij egyebek között abban hasonlított egymásra, hogy mindketten gyanúsnak találták az 1999-es lakóházrobbantásokat. Megállapodtak abban, hogy az ügyet alaposan meg kell vizsgálni, és talán 2003-ban kampánykérdésként felhasználni.

Szlepcovszkaja, a csecsen határ mentén, 2001. július 4.: Civilek százával menekülnek az Ingusföldön fölállított táborokba, miközben a csecsen falvakból statáriális kivégzésekről érkeznek hírek. Az egyik menekülő szerint Asszinovszkaja faluban „összefogdostak minden 15 és 50 év közötti férfit, több mint ötszáz embert, és a falu szélén egy silógödörbe térdepeltettek bennünket... Egész nap ott tartottak. Ránk parancsoltak, hogy ne mozogjunk, egyeseket puskatussal ütöttek, kutyákkal kergettek és elektrosokkolóval kínoztak. Végül kiválasztottak közülünk ötven főt, őket elvezették, a többieket futni hagyták."

Jusenkov érkezése és az ellenzéki párt kilátása, továbbá a támogatott szervezeteinktől kapott visszajelzések valamelyest enyhítették kezdeti pesszimizmusomat, miszerint harcunkban, bármilyen nemes is, nem győzhetünk. Elvégre még a kommunisták is összeomlottak 1991-ben, pedig teljes ellenőrzésük alatt tartották a médiát és a kormányt. Talán mégis igaza van Borisznak: talán Putyin rezsimje eredendően ingatag, és az első terhelési próbánál összeroppan.

Röviddel Jusenkov Cap d'Antibes-i látogatása után lehetőségem nyílt, hogy megosszam lelkesedésemet a véletlenül éppen New Yorkban tartózkodó Igor Malasenkóval. Együtt ebédeltünk Central Parkra néző szállodájában. Igor szkeptikusan ítélte meg a helyzetet.

– Az effajta rezsimek nem dőlnek össze maguktól – vélekedett. – A kommunizmus nem a bátor ellenzékiek miatt roppant össze, hanem mert a kormány nem tudott lépést tartani a fegyverkezési versenyben. Nyugaton szilárd ellenzésbe ütközött, beleértve a nyugati kormányok által pénzelt, szovjetellenes tömegtájékoztató szakmát. Szolzsenyicin írt egy könyvet, és a nyugati támogató rendszer azonnal világgá kürtölte. Próbáljon csak meg valaki ma közreadni egy kötetet Csecsenföldről! Most már magunkra vagyunk utalva. Az a legokosabb stratégia, ha kivárjuk, amíg a Nyugat fölocsúdik, és észreveszi a veszélyt. Akkor lesz esélyünk. Ami Jusenkovot illeti, abban a pillanatban megnyuvasztják, amint kihívást jelent. Majd meglátja.

Fájdalom, úgy tűnt, ha nyugati segítségre várunk, arra nagyon sokáig várhatunk. Június 16-án George Bush a szlovén fővárosban tárgyalt Putyinnal. „Szemébe nézett" az orosz elnöknek, „és bepillantást nyert a lelkébe". Tetszett neki, amit látott, mert Ljubljanából a világ tudtára adta, hogy Putyin „igen egyenes és szavahihető".

– Sajnos ez többet árul el Bushról, mint Putyinról – jegyezte meg Berezovszkij.

Genova, 2001. július 21.: Orosz emberjogi aktivisták az iparosodott demokráciák vezetőinek G7-es csúcsértekezletéhez fordulnak, hogy gyakoroljon nyomást Csecsenföld ügyében a Kremlre. – Nemzetünk szégyene, de a nemzetközi közösség egészének szégyene is – mondja a háborúról a volt szovjet ellenzéki és emberjogi kampányvezető, Szergej Kovaljov a Bizottság a Háború Befejezéséért nevében.

Miközben Berezovszkij Cap d'Antibes-on újrafogalmazta önmagát emigráns ellenzéki vezetőként, Szása és Marina lassanként alkalmazkodott új életéhez Londonban. Az IFCL „letelepedési segéllyel" támogatta őket, amelyből futotta arra, hogy háromszobás lakást béreljenek Kensingtonban. Tolikot beíratták a nemzetközi iskolába; osztálytársainak szülei közül kerültek ki Marina első társasági kapcsolatai. Az asszony angolórákra járt. Az iskola révén talált néhány tánctanítványt. Szása rengeteg időt töltött ügyvédeivel, akik menedékjog-kérelmét készíttették elő. Ugyancsak órákat telefonált Jurij Felstyinszkijjel, és folytatta a munkát az 1999. szeptemberi lakóházrobbantásokról szóló könyvén, az *Oroszország felrobbantásán*.

Londonban Szása közel került két idősebb férfihoz is, akikről az ő újonckorában legendák keringtek a KGB-ben. Mármint negatív legendák. Vlagyimir Bukovszkij és Oleg Gorgyijevszkij a Kontora ősellenségét személyesítették meg. Szása akkor hallott róluk először, amikor „az ellenség arcait" tanulmányozta.

Bukovszkij maga volt a megtestesült ellenzéki gondolkodás, Szaharov után talán a leghíresebb szovjetellenes aktivista, az 1970-es évek földalatti antikommunista mozgalmának veteránja, aki éveket töltött politikai fogolyként a Gulagon, végül a

chilei kommunisták Pinochet által bebörtönzött vezetőjéért cserélték ki.

Gorgyijevszkij igazi kém volt. Mint a KGB londoni rezidentúrájának feje, éveken át dolgozott kettős ügynökként a briteknek. 1985-ben a CIA-hez beépült Aldrich Ames lebuktatta, ekkor visszarendelték Moszkvába. Bizonyára kivégezték volna, akárcsak az Ames által elárult többieket, de a briteknek az utolsó pillanatban sikerült kimenekíteniük. A John le Carré-regénybe illően merész akcióban álruhákat és csalikat vonultattak föl, végül egy turistaautó kettős padlójába rejtve csempészték át a finn határon.

Szása küzdőszellemét nagyban erősítette, hogy ezek a bátor férfiak, az előző nemzedék szovjetekkel szembeni ellenállásának hősei befogadták maguk közé. Szinte naponta hívta fel Bukovszkijt, és kikérte a véleményét a nyilatkozatairól. Valahányszor telefonáltam Szásának New Yorkból, idézte Bukovszkij vagy Gorgyijevszkij megjegyzéseit. Szellemi vezetőivé váltak. Egyik nap törökországi kalandjaink kapcsán emlegette Gorgyijevszkijt:

– Tudod, engem ugyan nem a CIA vagy az MI6 mentett ki, szökésem módja mégis igazi csapást jelentett a kontorásokra. Oleg Antonovicstól hallottam, hogy köznevetség tárgyává váltak a szakmában, hiszen Berezovszkij és Goldfarb az orruk előtt síbolt ki engem. Biztosan ugyanúgy utálnak a Lubjankán, ahogy őt utálták.

A hangjából ítélve örült ennek.

2001. május 14-én George Menzies, Szása jogi képviselője jó hírrel telefonált: a londoni belügyminisztérium megadta neki a politikai menedékjogot. Fáradjon be az irodába néhány papír aláírása végett. És legyen szíves, adja át George jókívánságait Marinának meg Toliknak.

A Seymour Menzies ügyvédi iroda a Szent Pál-székesegyháztól nem messze kanyargó szűk mellékutca, a Carter Lane egy háromemeletes, lift nélküli házának legfelső szintjén, egy semmitmondó, zöldre mázolt ajtó mögött található.

George Menzies – ez a tejfehér bőrű, kisportolt és víg kedélyű angol abból a fajtából, amely valaha a világot uralta – pezsgőt bontott. Ő is ünnepelt. Az elmúlt télen számtalan napon keresztül ültetgette át érthető angol nyelvre Szása hihetetlen meséit Hoholkovról meg Guszakról, Kovaljovról meg Szkuratovról, Berezovszkijról meg a háborús pártról. A történetekkel egy névtelen bevándorlási ellenőrt igyekezett meggyőzni arról, hogy Szása, Marina és Tolik „nyomós indokkal félnek üldöztetéstől" Putyin részéről, ama férfiúéról, akit Tony Blair kedves barátjának nevezett. A névtelen hivatalos olvasó jelenléte fél éven át kimondatlanul is állandóan érződött Litvinyenkoék háza táján. Szert tett az istenségek kulcsfontosságú attribútumaira: az a láthatatlan úr (vagy hölgy?) élet és halál hatalmával bírt fölöttük. Most pedig, íme, szólott az Úr, a bevándorlás istene – a lehetetlen lehetségesnek ítéltetett. Maradhattak.

– Most nevet kell választanunk önnek – mondta George Menzies.

Mint kiderült, a belügyminisztérium minden új menedékjogszerzőnek lehetőséget nyújt a törvényes névváltoztatásra. Ez az oltalom velejárója. Azoknak, akiket továbbra is keresnek a hatalmak, amelyek elől elmenekültek, az új név egy kis többletvédelmet biztosít, kivált olyankor, ha új brit okmányaikkal külföldre utaznak.

– Ön válasszon nekem nevet, George – mondta Szása. – Bizonyos értelemben ön a felelős azért, hogy britté válok, tehát megkeresztelni is joga van.

– Hát jó, legyen a neve Edwin. Az első politikai menekült után.

Menzies történelmi tanulmányokat is folytatott. Elmesélte

Szásának, hogy miután a rómaiak elhagyták Britanniát, a szászok hódították meg. 615 táján Northumbria szász hercege, Edwin menekülni kényszerült az életére törő trónbitorló, Ethelfrith elől. Kelet-Anglia uralkodója, Redwald király udvarában keresett oltalmat, ám ott nem lelt biztonságra. Ethelfrith ugyanis a fenyegetés és a lekenyerezés kettős fegyverével már-már meggyőzte Redwaldot, hogy szolgáltassa ki neki Edwint.

A történet csúnyán végződött volna, ha a királyné, aki értesült Edwin küszöbönálló kiadatásáról, nem pirít rá Redwaldra, amiért nem állja a szavát. Figyelmeztette a királyt: ha nem tér jobb belátásra, és tényleg átadja Edwint, akkor bűnbe és gyalázatba keveri magát. Redwald gondolt egyet, és úgy döntött, harcba száll vendége védelmében. A ma nottinghamshire-i Idel folyó partján vívott csatában, szeretett fia élete árán verte meg Ethelfritht. Innen ered a hagyomány, amelynek Szása most a kedvezményezettjévé vált.

– Hívják Edwin Redwaldnak! – mondta Menzies. – Pauline, legyen szíves, vezesse rá az űrlapra!

– Ugyan már, George, így mégsem hívhatják – vélte George titkárnője, Pauline. – Ez nem név, hanem nyelvtörő.

– Igaz – sóhajtotta az ügyvéd. – Válasszunk kevésbé szembeötlő családnevet. Mit szólna a Carterhez? Az arra utalna, hogy itt, a Carter Lane-en működünk.

Így lett Szásából hivatalosan Edwin Redwald Carter, amit halála napjáig hétpecsétes titokként őriztek.

Egy idő múlva megkapta a belügyminisztériumból menekültútlevelét. George Menzies biztosította afelől, hogy most már nyugodtan utazhat – legalábbis a nyugati világban.

– *Civis britannicus sum.* Brit alattvaló vagyok – magyarázta. Lord Palmerston brit miniszterelnök mondta e szavakat a parlamentben, hogy utólag igazolja a haditengerészet 1849-es kivezénylését egyetlen polgár, egy Don Pacifico nevezetű, gibraltári születésű zsidó kereskedő megsegítésére, aki hetedhét határon

túl bajba került. Szása új jogállása a *civis britannicus* oltalmát biztosította neki.

Mindeközben a legfőbb ügyész Moszkvában általános körözést adott ki Alekszandr Litvinyenko ellen, aki megsértette a korlátozó végzést. Ez azt jelentette, hogy amint megtalálják, őrizetbe kell venni, és a tárgyalásig elzárva tartani.

2001 decemberében sikerült a nyomára akadniuk. Marina 65 éves édesanyja, Zinajda ekkor tért haza első londoni látogatásáról. Moszkva Seremetyjevói repülőterén föltartóztatták, egy vámirodába vitték, és tüzetesen megmotozták. A hölgy először azt hitte, ez valami zaklatás, de azután világossá vált, hogy tényleg keresnek valamit. Meg is találták: egy cédulát az asszony lányának londoni címével. Marina diktálta le neki még elindulás előtt, hogy Nagy-Britanniában ki tudja tölteni a beléptető-nyomtatványt.

Három hónap múlva két férfi jelent meg Litvinyenkóék lakásánál. Marina egyedül volt otthon, ő vette föl a kaputelefont.

– Orosz nagykövetségről jöttünk Litvinyenko úrhoz – mondta az egyik látogató tört angolsággal.

– Menjenek innen, nincs itt semmiféle Litvinyenko! – kiáltotta Marina oroszul. – Tűnjenek el, vagy hívom a rendőrséget!

Megrémült, mert úgy tudta, a címűk titkos.

A látogatók becsúsztattak egy borítékot az ajtó alatt, majd távoztak.

A borítékban egy idézés volt Szásának, hogy jelenjék meg a bíróságon harmadik ügyében – a lopott robbanóanyaggal kapcsolatosban, amely csak nem akart lezárulni. Szergej Barszukov, Szása régi moszkvai nyomozótisztje írta alá. Ezúttal azonban Szása egyáltalán nem aggódott. A *civis britannicus sum* meggyőzően hangzott.

Nyár végére elkészült az *Oroszország felrobbantása.* Mialatt egy New York-i kis nyomdában sokszorosították, Felstyinszkij érintkezésbe lépett Jurij Scsekocsihin parlamenti képviselővel és újságíróval, hogy szervezze meg folytatásos közlését a *Novaja Gazetá*ban. A kivonatos változat az augusztus 27-i lapszámban jelent meg, a kis formátumú újság huszonkét oldalát töltötte meg.

A könyv az 1999-es robbantások eredetére nem szolgált perdöntő bizonyítékkal, viszont sok új közvetett bizonyítékot tartalmazott. Részletezte az FSZB-nél létrehozott és irányított csoportok által végrehajtott különféle műveleteket, és ezzel olyan sémát vázolt föl, amely a lakóházrobbantásokra is illett.

Először is ott volt a Lazovszkij-eset. 1994 őszén, az első csecsen háború kirobbanása tájékán Szása az FSZB-nél közös irodában dolgozott egy másik nyomozóval, Jevgenyij Makejevvel. Makejev vizsgált egy robbantást, amely 1994. november 18-án történt Moszkva belterületén, a Jauza folyón átívelő vasúti hídon. Súlyos terrorista merénylet lett volna, ha a robbanás akkor történik, amikor személyvonat halad át a hídon. A jelek szerint a pokolgép meghibásodott, és kioltotta elhelyezője életét. Néhány nap múlva újabb robbanás történt Moszkvában, egy autóbuszon. A terroristák nyilvánvaló balszerencséjére nem tartózkodtak utasok a közelben, csak a buszsofőr sérült meg. A robbantásokat akkoriban közelebbről ismeretlen csecsenek számlájára írták. Napok múlva kezdetét vette az első csecsen háború.

Két év múlva egy moszkvai detektív, Vlagyimir Csáj megoldotta a 94-es pokolgépes ügyeket. A hídon meghalt férfiról kiderült, hogy Andrej Scselenkov nyugállományú százados, a Lanaco nevű olajkereskedő cég alkalmazottja; a Lanaco tulajdonosa pedig egy régi FSZB-ügynök, Makszim Lazovszkij. Ezután kézre került és vallomást tett a buszos pokolgép elhelyezője: Vlagyimir Akimov, Lazovszkij sofőrje.

Csáj letartóztatta Lazovszkijt és Vorobjov nyugállományú alezredest, akiről szintén kiderült, hogy FSZB-ügynök.

A bizonyítási anyag lehengerlő volt. A csoport a két robban-

tás mellett több gyilkosságot is elkövetett, nyilvánvalóan az FSZB támogatásával. Lazovszkijt és Vorobjovot elítélték terrorizmusért, és FSZB-s kapcsolataikat jegyzőkönyvben rögzítették. Azt sohasem vallották be, hogy ki és miért utasította őket a pokolgépek elhelyezésére. Kézenfekvő személyes indíték nem merült föl. Vorobjov a tárgyaláson az utolsó szó jogán az egész ügyet „a titkosszolgálat megcsúfolásának" nevezte. Lazovszkij három és fél évet töltött le. Nem sokkal szabadon bocsátása után megölték: saját lakása küszöbén lőtte agyon egy orgyilkos. Csáj nyomozó, aki letartóztatta, 1997 áprilisában, 39 éves korában váratlan és megmagyarázhatatlan szervi elégtelenség következtében hunyt el. Legendás detektív volt – a legjobb Moszkvában. Mendemondák kaptak szárnyra, hogy az FSZB mérgezte meg a Lazovszkij-ügy miatti bosszúból.

Azután ott volt egy csecsenföldi orosz katonatiszt esete, aki 1996-ban mészárlást vitt véghez Szvobodnij faluban. Háborús bűnösként letartóztatták. Az *Oroszország felrobbantása* szerint a Hivatalban azt mondták a tisztnek, hogy választhat: vagy egy fedett halálkommandó vezetője lesz, vagy börtönbe megy. Erre tizenkét fős osztagot alakított, csupa olyanokból, akiket csecsenföldi vérengzések elkövetésével vádoltak. A könyv szerint 1998-tól kezdve „likvidálásokat" hajtottak végre Ukrajnában, Irakban, Jugoszláviában és Moldovában. A csoport tagjainak 2000-ben sorra nyomuk veszett, de vezetőjük az eltűnése előtt videón hátrahagyott egy vallomást, amely Szása kezébe került.

Az effajta történetek – jó néhány akadt a kötetben – a rjazanyi incidens újabb ismertetésével együtt kisebb szenzációvá tették azon a nyáron az *Oroszország felrobbantását*. A könyv semmit sem bizonyított, de hihetővé tett egy különös elméletet. Elképzelhető, hogy a titkosszolgálat kész volt lakóházakat fölrobbantani, amelyekben ártatlan civilek aludtak?

Engem egyelőre nem győzött meg, de Szását és Boriszt hallatlanul fölajzotta. Éreztem az izgatottságot a hangjukban, valahányszor telefonon beszéltünk. A még feltáratlan bizonyítékok tükrében nem egészen értettem őket.

Csak azután kezdtem megérteni az izgalmukat, hogy különkülön szinte azonos megjegyzést tettek.

– Képzeld el az arcukat, amikor elolvassák ezt a Kontoránál! – mondta Szása.

– Mit nem adnék, ha láthatnám Vologya képét, amikor elolvassa – mondta Borisz.

Nem a nagyközönséget célozták meg tehát a könyvvel, semmit sem kívántak bizonyítani vele. Személyes közlés gyanánt, hadüzenetül szolgált sorsuk megkeserítőinek: szerintünk ti tettétek, és el fogunk kapni titeket. Úgy gondoltam, nem is számít, hogy a könyv aligha aratott tömegsikert; ha valóban az FSZB robbantotta föl azokat a lakóházakat, akkor a kötet jókora felfordulást okoz a Kremlben, és talán olyan reakciót gerjeszt, amely maga válik bizonyítékká.

Közhellyé laposodott a kijelentés, hogy 2001. szeptember 11-e mindent megváltoztatott, de Oroszország esetében, amelynek semmi köze sem volt Oszama bin Ladenhez, sok szempontból érvényes ez a közhely. Putyin az Egyesült Államok terrorizmus elleni háborújának támogatásáért cserébe megkapta azt, ami végső soron talán az elnökségét mentette meg: az USA tudomásul vette csecsenföldi háborúját és az orosz demokrácia szétzilálását. A merényletek után Berezovszkij meg én a lehető leggyorsabban Washingtonba utaztunk. A hírt, hogy Putyin az Egyesült Államok szövetségesévé lett, Tom Graham, a Bush-kormányzat magas rangú Oroszország-felelőse közölte velünk, aki akkor a külügyminisztérium irányvonal-tervezési csoportjához tartozott. Attól kezdve világossá vált számomra, hogy Washingtonban egy barát ellenségének tekintenek bennünket.

– Micsoda piszok mázlista ez a Vologya! – mondta Borisz, ami-

kor kiléptünk a külügyminisztérium épületéből. – Ha nem lenne az al-Kaida, ki kéne találnia. Kíváncsi vagyok, az amerikaiak fölfogják-e, hogy Putyin egyáltalán nem is a barátjuk. Kijátssza egymás ellen őket meg a muszlimokat, kipuhatolja minden gyöngéjüket, és a saját javára fordítja.

Miután csaknem egy esztendeig esdekeltem a britek bocsánatáért, mert becsempésztem Szását, végül beengedtek az országba. Éppen idejében értem Londonba ahhoz az eseményhez, amelyet New York-i száműzetésemben tervezgettem: a kampány elindításához, amely az 1999-es lakóházrobbantásokra kívánta emlékeztetni a nyugati világot. 2001. december 14-én a legnagyobb oroszországi társadalmi szervezet, a Katonaanyák Bizottságainak Szövetsége az IFCL támogatásával tanácskozást rendezett Moszkvában a csecsenföldi háborúról. Egész Oroszországból érkeztek katonaanyák. A teremben nyüzsögtek a külföldi újságírók, akik arra vártak, hogy Berezovszkij Londonból az éteren át szóljon az egybegyűltekhez. Ez volt első – jóllehet csupán virtuális – megjelenése Moszkvában, miután több mint egy esztendeje emigrációba vonult.

Borisz megragadta az alkalmat annak leszögezésére, hogy Szása könyvének elolvasása után meggyőződésévé vált: a moszkvai lakóházakat az FSZB robbantotta föl. Kijelentése nyomán a külföldi sajtó végre-valahára lecsapott a sztorira. Talán a katonaanyákból álló közönség gyakorolt rájuk hatást. Fiaik Csecsenföldön ontották a vérüket, és ezek az asszonyok láthatólag teljesen hihetőként fogadták az állítást; a jelenlévők egyike sem tett ellenvetést. Vagy talán az hatott, hogy a robbantásokat visszamenőleg Oroszország szeptember 11-éjének titulálták. Esetleg az elnököt tömeggyilkossággal vádoló, külföldre menekült oligarcha drámája segített. Bármi volt is az ok, Berezovszkij nyilatkozata PR-lavinát indított el.

A *The New York Times* moszkvai irodavezetője Londonba repült, hogy interjút készítsen Borisszal, majd Rjazanyba utazott, hogy a helyszínen elevenítse föl a meghiúsult robbantást, így egy hét leforgása alatt két címoldalas cikket közölt. A *Time* hírmagazin a Putyin–Berezovszkij-vetélkedést Sztálin és Trockij párharcához hasonlította. Aztán március 5-én egy zsúfolásig megtelt teremben, Berezovszkij jelenlétében került sor a *Merénylet Oroszország ellen* című dokumentumfilm ősbemutatójára.

A film két francia producere eredetileg az NTV-nél dolgozott *A rjazanyi cukor* című műsoron. Amikor a Gazprom átvette az NTV-t, az újságírók a TV-6 állományába kerültek, és magukkal vitték a tervüket. 2002 januárjában azonban a hatóságok beszüntették a TV-6 adását. Berezovszkij elveszítette utolsó oroszországi szócsövét, és a hetven százalékig elkészült film befejezetlenül maradt. A producerek Boriszhoz fordultak, hogy finanszírozza a hátralévő munkálatokat. Attól a pillanattól Litvinyenko és Felstyinszkij szerepelt a film fő szaktanácsadóiként.

A Liberális Oroszország két vezetője, Szergej Jusenkov és Julij Ribakov kifejezetten a premierre repült oda Moszkvából. Azt nyilatkozták, terveik szerint világszerte propagálni fogják az alkotást, hogy „lelepleződjék, miként takargatott a kormány egy borzalmas bűncselekményt, amely háborúhoz vezetett". A film bevallottan nem közölt új tényeket, de a *Kommerszant* szavaival „készítői első ízben gyűjtöttek össze a rjazanyi esetre vonatkozó minden adatot és apró részletet, sorolták időrendbe", majd helyezték „a legmagasabb rangú tisztségviselők, köztük az akkori miniszterelnök, Putyin egyes ellentmondásos vallomásai és nyilatkozatai" mellé.

A londoni vetítés csak a kezdő lökést jelentette a kampányban, amelyet Jusenkov az új párt egyik alapvető témájának szánt.

– A filmben fölsorakoztatott bizonyítékok igencsak meggyőzőek – nyilatkozta Jusenkov, miközben szétosztotta a kazettákat a riportereknek, akik Londonból való visszatérésekor a Seremetyjevói repülőtéren fogadták. – Szemlélteti, miként tévesztették meg Oroszország polgárait a titkosszolgálatok.

Bejelentette, hogy a Liberális Oroszország országszerte terjeszteni fogja a film kazettáját.

– Talán akad televíziós csatorna, amelyik nem fél a film bemutatásától – fejezte ki reményét az Eho Moszkvi rádiónak, s hozzátette, hogy mozikban is vetíteni akarják a művet.

Az FSZB azonnal ádáz hadjáratot indított a film akadályozására. Ribakov száz videokazettát vitt Londonból Szentpétervárra, de a vámosok a képviselő mentelmi jogának megsértésével elkobozták. Később életveszélyes fenyegetéseket kapott. Munkatársait, akik egész Szentpétervárott vetítéseket szerveztek, ismeretlen személyek zaklatták és tettleg bántalmazták. Alekszandr Kosztarjovot, a Liberális Oroszország ügyvivő testületének tagját Permben súlyosan bántalmazták az utcán, miután nyilvános vetítést szervezett. Oroszország egyetlen tévécsatornája sem merte bemutatni a filmet. A három balti köztársaság, Észtország, Lettország és Litvánia fő csatornái azonban az IFCL szponzorálásával sugározták.

Közben orosz videokalózok megérezték a pénzszagot – feketén egyre nőtt a kereslet a film iránt. A kalózok örömmel elfogadtak néhány példányt az IFCL által suba alatt átadott hiteles kazettákból, majd a *Merénylet Oroszország ellen* több tízezer másolatával árasztották el a piacokat és a vasútállomások elárusítópavilonjait, így földalatti bestsellerré tették a filmet. Április elején a Liberális Oroszország képviselői a dumában osztogatták a kazettákat. Mindenki meg akarta szerezni a filmet, bár a képviselők rögtön leszavazták azt az indítványt, hogy állítsanak föl parlamenti bizottságot az 1999-es robbantások kivizsgálására.

Április 14-én az Agence France-Presse hírügynökség beszámolt az oroszországi közvélemény-kutató központ felmérésének eredményeiről: a válaszadók 6 százaléka biztosra vette, hogy az FSZB rendezte a robbantásokat; 37 százalék nem zárta ki a lehetőséget; 38 százalék nem adott hitelt a vádnak, de csak 16 százaléknak volt szilárd meggyőződése, hogy a pokolgépeket csecsen lázadók helyezték el; a válaszadók 39 százaléka látta jónak, hogy az állításokat alaposan kivizsgálják; több mint 50 százalékuk úgy vélte, Berezovszkij filmjét az orosz televízióban kellene sugározni.

Bármennyire ellentmondásosnak tűntek is ezek az eredmények, várakozásunkon felüli sikerként könyveltük el őket, hiszen egyetlen hirdetést sem adtunk föl. Az állami ellenőrzés alatti hírcsatornák leplezetlenül ellenségesen tálalták a filmet. Maguk az állítások elképzelhetetlen rémtetteket tulajdonítottak a kormányzatnak, amely ugyanezen közvélemény-kutatás szerint elsöprő népszerűséget élvezett. A válaszadók többsége nem látta a filmet, és a könyvet sem olvasta. A vádakról mégis mindenki hallott, és az oroszok csaknem fele hihetőnek tartotta Borisz és Szása állításait.

Az orosz nemzeti lélek mélységesen vívódó. Van valami középkori mazochista vonás az oroszok *vlasztyu*khoz való viszonyában – isteninek és félelmetesnek érzékelik az államhatalmat, ezt tükrözi a félelemmel vegyes tisztelet olyan történelmi zsarnokok iránt, mint Rettegett Iván.

A *Time* hírmagazin moszkvai tudósítója, Jurij Zaharovics a filmről szóló cikkében briliánsan elemezte ezt a jelenséget, összehasonlította a lakóházrobbantásokat az orosz történelem híres epizódjával, amelyben a bojárok Borisz Godunovot, a Kreml akkori titkosrendőrségének fejét Rettegett Iván fia, az örökös nélküli Fjodor cár utódjául választották.

Godunov választási diadalát beárnyékolta az az állítás, hogy a trón elnyerése érdekében meggyilkoltatta Fjodor öccsét, a kis

Dmitrij cárevicset, aki trónkövetelőként léphetett volna föl. A vád Godunov egész uralmát végigkísértette, hiába fejtett ki Borisz cár kiterjedt propagandát: „...kényszerítette az oroszokat, hogy naponta imában dicsőítsék, miközben a titkosrendőrség szüntelenül figyelte a lázadásra utaló jeleket, és besúgásra csábította az embereket". Végül az ország gazdasági romlása és a megöletett kisded meséje együttvéve népfelkeléshez vezetett.

„Míg a 17. században egyetlen ártatlan gyermek meggyilkolása, illetve az abbéli cinkosság vádja megdöntötte a rendszert, ma 247 ártatlan áldozat halálában való bűnrészesség állítása aligha vált ki hasonló hatást, miután a legújabb kori orosz történelem több millió efféle halálesetet is számon tart – írta Zaharovics. – Ahogy romlik a helyzet, mégis egyre többet beszélnek az emberek. Egy szép napon a szóbeszéd talán ismét hangorkánná erősödik."

A film volt az utolsó csepp a pohárban a Kreml számára. A londoni világpremier napján az FSZB válaszul bejelentette, hogy Berezovszkij „terrorista tevékenységet pénzel" Csecsenföldön, és azzal vádolta, hogy 1999-ben részt vett a belügyminiszter elrablásában és meggyilkolásában. Nyikolaj Patrusev FSZB-igazgató a televízióban vészjóslóan jelentette ki, hogy az FSZB „kellőképpen dokumentálni" fogja Berezovszkij terrorista tevékenységét, átadja az adatokat „külföldi partnereinek, és várja a megfelelő választ". A legfőbb ügyészség hozzátette, hogy „a nyomozók és a tanúk biztonsága, valamint a bűnjelek megőrzése érdekében egyelőre nem tehetjük közzé a birtokunkban lévő, Berezovszkij csecsenföldi eseményekben való részvételéről tanúskodó dokumentumokat". Afelől azonban semmi kétséget sem hagyott a közlés, hogy a Kreml visszavágásra készül.

12. fejezet

A FÜRKÉSZEK

Szása könyve és Berezovszkij filmje nyomán Oroszország értelmisége heveny önvizsgálatba merült. Vajon lehetséges, hogy *vlasztyuk* nem csupán enyhén tekintélyuralmi rendszer, amely sokak szerint szükséges Oroszország kilábalásához az oligarchikus káoszból, hanem a gonoszság megtestesülése, és annak révén a háromszáz ártatlan lelket álmában meggyilkoló eredeti bűnben gyökeredzik?

A szorongást híven tükrözte elgondolkodtató cikkében az Orosz Tudományos Akadémia szociológusa, Dmitrij Furman, aki elmagyarázta, miért fogadja el igen sok orosz készségesen a borzalmas vádat. Kifejtette, hogy az az elmélet, miszerint az FSZB áll a robbantások mögött, belső logikát követ: a lakóházak felrobbantása és a felelősség csecsenekre hárítása háborút gerjeszt, olyan válaszreakciót, amely erélyességével a választás előestéjén föllendítheti Putyin népszerűségét. Ez a cselszövés ésszerű és sikeres, ha leszámítjuk a kiábrándító rjazanyi gikszert: „A gonosztevők ebben az elméletben ördögien okosak és leleményesek."

A vahabita terroristákról szóló hivatalos állítással viszont az a baj, hogy „nem eszes gazemberek racionális viselkedésének modelljén alapul, hanem idiótákén, akiknek indítékai fölfoghatatlanok... Szembeszökő az ellentmondás a gondosan végrehajtott terv és aközött, hogy célja teljességgel fölfoghatatlan." Furman úgy okoskodott, hogy szeptember 11-e analógiája nem

működik, mert az al-Kaidának igenis ésszerű terve volt: kárt okozni Amerikának, és iszlámellenes válaszcsapást kiprovokálni. De minek akarták volna vahabita terroristák fölrobbantani pont orosz munkásemberek lakóházait? A csecsen háború leállítása vagy éppen kirobbantása végett? Hogy ártsanak Oroszországnak? Ennek semmi értelme. „A hivatalos verzióból következő második idiotizmus már az FSZB idiotizmusa. A rjazanyi művelet (már ha művelet volt, nem pedig elhárított terrorcselekmény) annyira nevetséges, hogy a megmagyarázására irányuló minden kísérlet kudarcot vall. Na már most ha az első változat racionális viselkedésre, a második viszont idiotizmusra utal, az még nem jelenti azt, hogy az első teória helyes, a második pedig nem. Ám ha az ember valami nagyon rémisztővel kerül szembe, könnyebben hisz egy ördögi tervben, mintsem idióták képtelen tetteiben. Hihetőbb, hogy Dmitrijt Borisz Godunov ölette meg, mint a hivatalos verzió, miszerint egy kis késsel agyonszúrta magát."

Furman arra a következtetésre jut, hogy az oroszok választhatnak: bűnösnek vagy idiótának ítélik *vlasztyukat*. Bármi is az igazság, Berezovszkij máris győzött.

Én azonban nem értem be ennyivel. Nekem az igazság kellett. Tény, hogy Putyin vérbeli KGB-s, igazi vérengző fajta. A gyilkos természet azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy az illetőnek minden gyilkosságot a nyakába lehet varrni. És léteznek a nagyvilágban másfajta gyilkosok is, miként azt szeptember 11-én a felhőkarcolók leomlásának látványából megérthettem. Szívem mélyén természettudományos kutató lévén, akit arra tanítottak, hogy kétkedéssel fogadja a tényeket, eltértem Berezovszkijtól, a matematikustól, akinél a logika elsőbbséget élvezett a tényekhez képest. Őt kellőképpen meggyőzte Rjazany, míg én mély benyomást keltő, de csupán közvetett bizonyítékot láttam benne. Aggályok nélkül szétkürtöltem a médiában az FSZB-s teóriát, mert a vak is láthatta a hivatalos porhintést, de azért továbbra is szerettem volna a dolog mélyére hatolni.

Nem álltam ezzel egyedül. A londoni világpremier vendégei között szinte észrevétlen maradt egy barna, őzikeszemű, szlávosan kiugró járomcsontú, csöndes, 31 éves nő, Tánya Morozova. Édesanyja szeptember 9-én a Gurjanov utcai robbantás áldozata lett. A londoni rendezvényen jelen lévők, akiket bemutattak neki, többnyire elgondolkodtak, ha csak egy pillanatra is: eszükbe jutott az egyes ember vesztesége, amelyet valahogy szem elől tévesztettek a kremlbeli hatalmi intrikák nagyszabású drámájában.

Jurij Felstyinszkij a wisconsini Milwaukee-ban fedezte föl Tányát, ahol amerikai férjével és négyéves kisfiával élt. Elmondta neki, hogy folytatjuk a robbantások utáni nyomozást. Két nézet ütközik egymással arra nézvést, hogy ki ölhette meg az édesanyját. Ha valaki, akkor Tánya nyilván tudni akarja az igazságot. Szeretnénk, ha Londonba jönne, hogy meghallgasson bennünket, azután maga döntsön.

Tánya vállalkozott az utazásra. Londonban nem sokat szólt, hiszen másokat hallgatni jött. A film megtekintése után azonban fölhívta a húgát, Aljonát Denverben, és azt mondta, talán tényleg igaz a pletyka, amelyet eddig szóra sem érdemes őrültségnek véltek. Komoly indokkal feltételezhető, hogy maga az orosz kormány helyeztette el a pokolgépet, amely megölte az édesanyjukat és kilencvenhárom szomszédját. Vállalja-e Aljona, hogy részt vesz egy bizottságban, amely az erre vonatkozó állításokat vizsgálja?

Aljona a Gurjanov utcai robbantás túlélői közé tartozott. Miután Tánya férjhez ment, és Milwaukee-ba költözött, az akkor 23 éves Aljona az édesanyjukkal maradt a kétszobás lakásban – Moszkva egyik munkáskerületében, Pecsatnyikiben –, ahol felnőtt. Szeptember 8-án este elment otthonról a fiújával, Szergejjel, aki a hatalmas lakótömb szomszédos lépcsőházában

lakott. Hazafelé menet megálltak a barátaikkal csevegni az épület előtti játszótérnél, a park lombos fái alatt elhelyezett padokon.

– Gyerünk föl hozzám, vacsorázunk valamit, azután tévét nézünk! – indítványozta Szergej. A lány beleegyezett. Nem sokkal éjfél után a fiatalember kiment a konyhába, azt mondta, elszív egy cigarettát. Ezek voltak az utolsó szavai.

Aljona először azt hitte, a föld reng. A sokktól nem érzékelte a zajt, mintha a moziban kikapcsolták volna a hangot. A könyvespolc és a tévé fala hirtelen elvált a szoba többi részétől, és leomlott, a kanapén ülő lány tátongó mélység szélére került. Nem veszítette el az eszméletét, és másodpercek alatt visszatért a hallása. Kívülről fölhatolt hozzá az utcai lárma, és ráeszmélt, hogy az épület középső részén keletkezett szakadékra lát. Valahol abban a szakadékban volt eltemetve a barátja a konyhájával, az édesanyja meg az egész lakásuk, amely a két középső lépcsőház körüli rész kilenc emeletével együtt összedőlt.

Őt tűzoltók mentették ki. Ahogy kétségbeesve kóválygott a zűrzavarban, kavargó füst, rendőrök, tűzoltóautók és mentők között, egy CNN-es forgatócsoport fölfigyelt rá.

– Ön az épületben tartózkodott? Nem akar telefonálni valakinek? Használhatja a készülékemet! – harsogta túl a szirénák vijjogását egy kamerás férfi.

– Nincs kit hívnom, a nővérem Amerikában van – felelte Aljona. – Nem tudom fejből a számát.

Végül a CNN szíves közreműködésével létrejött a hívás. Tánya másnap reggel Moszkvába repült.

Az édesanyjuk holtteste nem került elő. Elkeseredtek a megszámlálhatatlan hivatalos személy szinte embertelen közönyétől, akikkel mind találkozniuk kellett, mivel az édesanyjuk holtteste híján nem volt halotti bizonyítvány, és minden iratuk megsemmisült. Egy nap a háztömb előtt álltak, amelynek a közepe hiányzott – a hatból négy lépcsőház épségben maradt –, körülöttük túlélők és újságírók, a régi udvaruktól rendőrkordon választotta el őket. Az illetékesek úgy döntöttek, hogy a tömb megmaradt részét le kell bontani. A bontási robbanások dörejétől a lányok sírva fakadtak, és reszketve kapaszkodtak egymásba. Valahol a por és a betontörmelék hamarosan munkagépekkel elegyengetendő tömege alatt feküdt az édesanyjuk.

Egy esztendő múlva, szeptember 11-e után megdöbbentette őket az ellentét: mennyire másként viselték az amerikaiak a következményeket.

– Centiről centire vizsgálták át a Világkereskedelmi Központ romjait, tűvé tették a legapróbb nyomok után is – mesélte nekem Tánya. – Az FSZB miért nem keresett nyomokat? Miért buldózerezték el a helyszínt? Talán valami rejtegetnivalójuk volt?

Aljonának három hónapba tellett, hogy pótolja az iratait. Mihelyt tehette, Chicagóba repült. Egy ideig Tányánál lakott. A következő ősszel beiratkozott a Denveri Egyetem számítógéptervező szakára. Többé nem is szándékozott visszatérni a hazájába.

– Eleinte valahogy nem számított, ki tette – emlékezett Aljona. – Azt mondták, csecsenek, de róluk nem sokat tudtam. Sohasem érdekelt a politika. Ezzel az erővel marslakókra is foghatták volna. Végül megtudtam, hogy az egész ügy a politikáról szól; hogy valaki úgy játszadozott velünk, mint az ólomkatonákkal. De az már jóval később történt.

Mielőtt Tánya hazament a londoni filmbemutatóról, Berezovszkij irodájában a két dumatag – Jusenkov és Ribakov –, Borisz, Szása, Felstyinszkij és jómagam társaságában részt vett a megbeszélésen, amelyen a további teendőkről kívántunk dönteni.

Fölmerült, hogy Jusenkov bizottságot létesít Oroszországban a robbantások kivizsgálására, és igyekszik ehhez a duma hivatalos támogatását megnyerni. Egyetértettünk abban, hogy Bere-

zovszkij ne legyen a bizottság tagja, mivel az ő személye is vitákat kavar. Tánya és Aljona képviselné az áldozatokat. Felstyinszkij és Szása nyomozna tovább, én pedig az Oroszországon kívüli sajtókampányt vezetném.

Szása említette, hogy van valaki Moszkvában, aki nagy hasznára lehetne Jusenkovnak. A neve Mihail Trepaskin, volt FSZB-s nyomozó, jelenleg ügyvéd. Szása kezeskedett érte. Fölajánlotta, hogy telefonál Trepaskinnak, megkéri, hogy minél előbb keresse föl Jusenkovot. Szása azt is megjegyezte, hogy Aljonát és Tányát hivatalosan bűncselekmény sértettjeinek tekintik. Az orosz jogszabályok értelmében betekinthetnek a nyomozati anyagokba, és részt vehetnek a bírósági eljárásban, amennyiben valaha is bíróság elé állítanak valakit a robbantásért. Javasolta, hogy a nővérek Trepaskint bízzák meg a jogi képviseletükkel. Tánya annak rendje és módja szerint alá is írt egy Trepaskinnak szóló ügyvédi meghatalmazást.

Miközben búcsúzkodtunk, óhatatlanul elgondolkoztam, hogyan tükröződik majd ez az újonnan alakított véd- és dacszövetség abban az operatív jelentésben, amelyet az orosz titkosszolgálat rövidesen benyújt Putyinnak. Próbáltam a titkos ügynök szemével nézni a dolgokat, ahogyan Szása Törökországban tanított rá. Bizonyára minden lépésünket és találkozásunkat nyomon követik. Vajon szovjet stílusban „felforgató emigráns szervezetnek" minősítik-e? Vagy újabb módi szerint „terrorista-szimpatizáns sejtnek"? Hány besúgó figyelhet bennünket?

Szergej Jusenkov 2002. április 23-án egy nagy dobozzal, benne az *Oroszország felrobbantása* kazettáival érkezett Washingtonba. Az IFCL által szervezett programjában azon tengerentúli látogatók szokásos tiszteletköre szerepelt, akik hatást szeretnének gyakorolni az amerikai külpolitika meghatározó tényezőire: a külügyminisztériumra, a törvényhozásra, az újságírókra, a szakértők közösségére. Szergejt nem zavarta a közvetlen bizonyítékok hiánya. Politikusként teljesen más szemszögből tekintett a robbantási ügyre.

– Nekem semmit sem kell bizonyítanom – magyarázta. – A kormányzatot saját polgárai elleni tömeggyilkossággal vádolják, és a nép egyik fele hitelt ad ennek; nekem ennyi elég. Az ártatlanság vélelme kormányokra nem vonatkozik; ez az eszköz az egyént védi a kormánytól. Putyinnak kötelessége lenne eloszlatni a gyanút. Ehelyett köntörfalaz. Mi más bizonyíték kell még?

Washingtonban kemény tárgyalásokra került sor. Tom Graham a külügyminisztériumban előre figyelmeztetett engem, hogy a robbantások hivatalos bűnrészességének közvetlen bizonyítékai híján a filmet – és annak propagálóit – „hanyagolni" fogják Washingtonban.

Odavittük Aljonát Denverből. A lány és Jusenkov azonnal szót értettek egymással. Rokon lelkek voltak – két orosz, reménytelen küldetésben egy nagyhatalom közönyös fővárosában.

– A moszkvai robbantások? Ez olyan, mint a mi szeptember 11-énk, nem? – kérdezte egy capitoliumi munkatárs, aki udvariasan végighallgatta Jusenkovot. Élénk érdeklődést mutató arckifejezése nem leplezhette mélységes szkepticizmusát: ezek azt állítják, hogy a saját titkosszolgálatuk csinálta. Na persze, egyes habókosok azt is mondják, hogy a WTC elleni kettős merénylet a CIA műve volt.

Külügyminisztériumi látogatásunk is lehangolóra sikeredett. Az orosz részleg egy alacsony beosztású tisztviselője fogadott, aki udvariasan átvett egy kazettát, és lapos közhelyeket makogott. Ezek tényleg „hanyagoltak" bennünket, ahogy Tom Graham figyelmeztetett.

– Nem is várhattunk mást – próbálta Jusenkov a törvényhozás étkezdéjében jobb kedvre deríteni Aljonát. – Képzelje csak el, ha, mondjuk, 1944-ben azért jöttünk volna Washingtonba, hogy Sztálinra panaszkodjunk. Nemigen találtunk volna nyi-

tott fülekre, igaz? A moszkvai „Uncle Joe", Roosevelt kedvenc szövetségese bármit megúszhatott szárazon. Beletelt némi időbe, mire Amerika rájött, hogy rosszabb Hitlernél is. A mostani helyzet nagyon hasonló. Mégis fontos, hogy előadjuk a mondanivalónkat. Néhány év múlva majd eszükbe jut a látogatásunk, és akkor ráébrednek, kicsoda-micsoda ez a Putyin.

Ha sokan nem is, néhányan komolyan vettek bennünket. Miután a szenátus külügyi bizottságának képviselői előtt levetítettük a filmet, szétkapkodták a kazettáinkat.

– Ne csüggedjenek! – vigasztalt bennünket a Capitolium egyik legbefolyásosabb személyiségének belső munkatársa. – Nem állhatunk ki a placcra azzal, hogy Oroszország elnöke tömeggyilkos. De fontos, hogy legalább mi tudjuk. Önök komoly anyagot hoztak. Gondoskodom róla, hogy a szenátor úr lássa.

A leginkább együtt érző meghallgatásra azoknál a szakértőknél leltünk, akik zsúfolásig megtöltötték a Woodrow Wilson Központ Kennan Intézetének tanácstermét. Bátor tett volt Blair Ruble, a Kennan igazgatója részéről, hogy megengedte az intézményben a film bemutatását: más jelentős washingtoni helyszínek elutasították kérésünket.

– Tudják, vigyáznunk kell a moszkvai fiókintézményünkre – magyarázkodott egy másik szakember, amikor telefonon érdeklődtem nála. – Számunkra a hozzáférés a legfontosabb, ezért nem akarjuk megkockáztatni, hogy az oroszok lezárják előttünk a sorompókat. Ők pedig figyelnek.

Csakugyan figyeltek. A Kennan-beli vetítést városszerte reklámozták, a nagyközönség előtt is nyitva állt. Figyeltem a jelentkezők névsorát: két vendég szerepelt az orosz nagykövetségről. Könnyen kiszúrtam őket – a KGB-s bélyeg azonnal felismerhető –, a második sorban ültek, elég közel a pódiumhoz, hogy rejtett magnójukkal jó minőségű hangfelvételt készíthessenek.

– Mindenki tudja, hogy nem tartozom Berezovszkij csodálói közé – mondotta Peter Reddaway, a kremlinológia doyenje a vetítés után. – A film azonban meggyőző, és Putyinnak válaszolnia kell a vádakra, ha meg akar győzni bennünket arról, hogy nem az, akinek láttatják.

A két nagykövetségi muki faarccal hallgatott.

Jusenkov körútja egy hétre nyúlt, vetítések tarkították New Yorkban és Bostonban, olyan helyeken, mint a Columbia meg a Harvard Egyetem. A kiváló szónok mindenütt erős hatást gyakorolt, szenvedélyt és meggyőződést sugárzott. Aljona nyilvánvaló elragadtatottsággal figyelte – úgy függesztette rá a tekintetét, mint valami bölcsre, és többször is órákig beszélgettek, amikor Jusenkov városnézésre vitte a lányt.

Egy év múlva egy ismeretlen fegyveres Moszkvában agyonlőtte Jusenkovot. Aljona Denverből telefonált.

– Tudja, miről beszélgettünk olyan sokat az együtt töltött idő alatt? – kérdezte. – Oroszországról. Imádta Oroszországot. Verseket idézett – Jeszenyintől, Lermontovtól –, amiket nem is ismertem. Tulajdonképpen átváltoztatott engem. Miután rádöbbentem, hogy az FSZB robbantotta föl a házunkat, nem tudtam megbékélni Oroszországgal. Ő talán megérezte ezt. Azt mondta: „Lehet, hogy maga sohasem tér vissza, de tudnia kell, hogy Oroszország nem az a mocskos banda, amelyik meggyilkolta az édesanyját. Maga meg a nővére Oroszország." Megígérte, hogy a végére jár ennek az ügynek. És tudta, mivel néz szembe. Ő volt a legnagyszerűbb, legcsodálatosabb ember, akit valaha ismertem.

Tbiliszi, 2002. február 1.: Vlagyimir Rusajlo, az orosz Nemzetbiztonsági Tanács titkára a volt szovjetköztársaságba, Grúziába érkezik, hogy a Csecsenfölddel határos körzetről, a Pankiszi-szurdokról tárgyaljon. Az oroszok szerint a csecsen gerillák kiképzési és felvonulási területeként használják a szurdokvölgyet. Rusajlo követeli, hogy szorítsák ki Grúziából a csecseneket, és katonai akcióval fe-

nyegetőzik. Ahmed Zakajev, a Maszhadov-kormány miniszterelnök-helyettese kijelenti, hogy csecsen támaszpontok nincsenek Grúziában, csupán 11 000-12 000 menekült tartózkodik ott. Grúzia amerikai katonai segítséget kér. A Pentagon február 28-án megszellőzteti tervét, miszerint kétszáz katonai tanácsadót küld Grúziába. Zakajev üdvözli az amerikaiak érkezését: „A csecsen fél készségesen együttműködik bármely erővel, amely hadat visel a terrorizmus ellen."

Aznap, amikor Jusenkov Washingtonba érkezett, Jurij Felstyinszkij és Szása Tbiliszіben landolt. Külön-külön haladtak át az útlevél-ellenőrzésen, Szása sötét napszemüvegben mint Edwin Redwald Carter brit honpolgár. Jurijjal a Sheraton Metekhi Palace egyik szobájában találkoztak ismét, ott csatlakozott hozzájuk egy helyi őrző-védő cég vezetője, Berezovszkij londoni biztonsági tanácsadói szerint „a legmegbízhatóbb és Grúziában a legjobb összeköttetésekkel rendelkező" szakember. Titkos és veszélyes küldetésben jártak – találkozni kívántak azzal a férfival, aki állítólag Acsemez Gocsijajev, az FSZB szerint a moszkvai robbantások főgyanúsítottja.

– Van a szakmánkban egy kifejezés: a „jelzőtűz" – magyarázta nekem Szása. – Miután nagy csinnadrattát csaptunk a könyvvel meg a filmmel, ilyen jelzőtűzzé váltunk. Csak idő kérdése volt, hogy valaki kapcsolatot kezdeményezzen velünk.

Néhány nappal a vetítés után Berezovszkij egyik munkatársát csakugyan telefonon keresték Grúziából. Ettől kezdve Felstyinszkij egy „tiszta", kártyás mobiltelefonról folytatta a tárgyalásokat. Igen, természetesen érdekli a személyes találkozás Gocsijajevvel. Beleegyezett, hogy egy bizonyos napon egy meghatározott tbiliszi utcasarkon várakozzék egy *International Herald Tribune*-nal a kezében. A férfi, aki érte jön, zöld baseballsapkát visel majd, és elviszi Gocsijajevhez.

– A főváros határain belül garantáljuk a biztonságát – mondta az őrző-védős. – Vidéken azonban semmit sem garantálhatunk. Tehát ne menjen vidékre. A városon kívül csak akkor tudnánk megvédeni, ha páncélozott szállító harcjárművel egy egész szakaszt küldenénk kíséretül. Amerikai lévén kiváló célpont az emberrablóknak.

Felstyinszkij a *Herald Tribune* egy példányával fölszerelkezve indult, hogy találkozzék az összekötővel. Szása bizonyos távolságról figyelte, hátha valami baj történik.

– Ha fölkészült, mehetünk. Kocsival vagyok – közölte az idegen, egy középkorú csecsen, miután jelszót váltottak.

– Hová mehetünk? – tudakolta Felstyinszkij.

– A Pankiszi-szurdokba.

– Azt már nem. Inkább őt hozzák ide!

– Az lehetetlen, itt hemzsegnek az FSZB-sek. A szurdok az egyedüli hely, ahová nem teszik be a lábukat. Muszáj odamennünk.

Tízperces huzakodás után világossá vált, hogy lehetetlen a személyes találkozás Gocsijajevvel. Felstyinszkij egy szállodába vitte a férfit – nem abba, amelyikben laktunk –, ahol Szása készpénzért előre kivett egy szobát, mert számított erre az eshetőségre. Szinte alig értek oda, Szása már be is kopogott hozzájuk.

– Hány autójuk van itt? – kérdezte a csecsentől.

– Egy.

– Nekünk is – mondta Szása. – És ötöt láttam lézengeni a környéken. Ez azt jelenti, hogy legalább három jött a Kontorától.

– Hát ez az! – vágta rá a csecsen. – Mondtam magának, hogy a szurdok az egyetlen biztonságos hely.

Átadtak a csecsennek egy magnetofont, egy videokamerát meg egy kérdéssort, amelyet Szása állított össze Gocsijajevnek. Megegyeztek, hogy másnap találkoznak, és a csecsen elhozza Gocsijajev nyilatkozatát.

Három óra múlva a csecsen hívta Felstyinszkij mobilját.

– Hazaértem – mondta –, de követtek, már ameddig mertek. Tartsák nyitva a szemüket. Viszlát holnap!

Nem látták viszont egymást. Másnap reggel hatkor az őrző-védős jelent meg.

– Az első géppel hazarepülnek – közölte. – Két óra múlva száll föl. Úgy alakultak a dolgok, hogy semmit sem garantálhatunk.

Terepjárókonvojjal robogtak ki a reptérre. Tucatnyi testőr vette körül őket, amikor a csarnokba léptek.

– Az embereim ott lesznek a gépen, amíg le nem szállnak Frankfurtban – mondta a biztonsági szakember. – Onnan magukra lesznek utalva.

Mint Felstyinszkij és Szása később megtudta, a védelmükre kirendelt kocsit előző éjszaka megtámadták, a sofőrt megölték.

A csecsen közvetítő két hét múlva e-mailben jelentkezett. Azt írta, a kazetta és a kérdőív kész, az eszközöket szeretné megtartani további felhasználásra. Közölte, miként léphetnek érintkezésbe egy összekötővel Párizsban, hogy megkapják az anyagot.

Tbiliszi, 2002. július 16.: Adam Dekkusevet, az 1999-es robbantások egy másik, időközben letartóztatott gyanúsítottját a grúz hatóságok kiadják Moszkvának. Moszkvába érkezése után azonnal a lefortovói börtönbe viszik.

Július 25-én Felstyinszkij és Litvinyenko jelentette tapasztalatait a Társadalmi Bizottságnak. Ezt a nem hivatalos testületet Jusenkov hozta létre, miután a duma leszavazta azt az indítványát, hogy hivatalosan vizsgálja ki az ügyet. A jelentéstételre így csak virtuálisan került sor: a bizottság a sajtó képviselőinek jelenlétében Moszkvában ült össze, a két fürkész pedig Londonból, videotelefonról beszélt. A bizottság ekkorra új elnököt kapott a köztiszteletben álló emberjogi aktivista és dumaképviselő Szergej Kovaljov személyében, Jusenkovot pedig a helyettesévé választották. A húsztagú csoportban öt képviselő kapott helyet, köztük Jurij Scsekocsihin újságíró. Nagyjából ennyi parlamenti támogatást tudott összeszedni Jusenkov, miután a Kreml két esztendőn át mesterien alkalmazta a törvényhozóknál a mézesmadzag és a korbács taktikáját. Mihail Trepaskin tanácsadóként jelent meg. Önmagában már az is a Kontora arculcsapásával ért föl, hogy Felstyinszkij és Litvinyenko meg tudta találni azt az embert, aki az FSZB körözési listáját vezette, Gocsijajev tanúvallomásának tartalma pedig Szása ismertetésében csaknem két órán át valósággal megbabonázta a moszkvaiakat.

Szása azzal kezdte: nem kétséges, hogy a vallomás küldője valóban Gocsijajev. Ezt megerősíti egy kiváló brit igazságügyi szakértő, aki összevetette a tanú fényképeit az FSZB honlapján találhatóval. Amennyiben óhajtják, a hatóságok további bizonyságot szerezhetnek a férfi kilétéről a vallomásban szereplő, többek között lakóhelyére és katonai szolgálatára vonatkozó, részletes személyi adatokból, valamint a hatoldalas kézírásos nyilatkozat grafológiai elemzéséből.

Gocsijajev nyilatkozatában elismerte, hogy a fölrobbantott épületek alagsori tárolóhelyiségeit az ő személyi igazolványa felhasználásával vette bérbe az építkezési vállalkozása. Hangoztatta azonban, hogy nem ő maga tette. Azt állította, hogy becsapta orosz üzlettársa, akiről most úgy gondolja, az FSZB-nek dolgozott.

„Azt mondta, jó élelmiszer-forgalmazási lehetőséget talált, és közös vállalkozást ajánlott. Először egy rakomány ásványvizet rendeltem a számára…, azt eladta, és idejében fizetett. Azután azt mondta, szüksége lenne bérelt raktárakra délkeleten [Moszk-

va megfelelő részén], ahol sok vevője van. Segítettem neki raktárat szerezni a Gurjanov utcában, a Kasirai úton, a Boriszovói-tavak utcában és Kapotnyában" – írta Gocsijajev.

Az első robbanás – a Gurjanov utcai – éjszakáján Gocsijajev nem tartózkodott otthon. Úgy gondolja, ez mentette meg, mert a rendőrség nem tudta megtalálni. Az üzlettársa hajnali ötkor telefonált, hogy kisebb tűz ütött ki a Gurjanov utcai raktárban, és azonnal oda kéne menni. Szerencsére nem sokkal ezután, amikor éppen indulni akart, még bekapcsolta a híreket, és ekkor hallott a robbanásról. Így inkább elrejtőzött.

Szása és Felstyinszkij nem tudta megmondani, miért, de Gocsijajev nem adta ki az üzlettársa nevét. Adott viszont más fontos információt. Azt állította, ő maga tájékoztatta a hatóságot a két másik moszkvai raktárról, amelyet a cége bérelt. Miután szeptember 13-án bekövetkezett a második robbanás, és Gocsijajev fényképe megjelent az újságokban, fölismerte, hogy csapdába csalták. Mielőtt elhagyta volna a várost, mobiltelefonján hívta a rendőrséget, a tűzoltóságot és a mentőket, és megadta nekik a két másik címet, ahol gyanította, hogy a társa mesterkedik valamiben.

Szása rámutatott, hogy ez rendkívül fontos mozzanat. A Gocsijajev által elmondottak egybecsengtek a közzétett jelentésekkel. Szeptember 13-án valóban hatástalanítottak egy pokolgépet egy Kapotnya kerületi épületben. A Boriszovói-tavak utcában pedig egy raktárban több tonna robbanóanyagot és hat felhasználatlan időzítőszerkezetet fedeztek föl. A rendőrség egyáltalán nem adott magyarázatot arra, miként értesült ezekről a helyekről, Gocsijajev pedig most megadta a magyarázatot. Könnyen ellenőrizhették, valóban ő-e a bejelentő, mert minden segélyhívást rögzítenek, és a telefontársaságok minden mobiltelefonos hívás adatait tárolják.

A távkonferencián jelen lévők mindannyian tudták: semmi értelme fölkérni a hatóságot, hogy működjék együtt a bizottsággal. Jusenkov felvetése azonban kellő nyomást gerjeszthetett a közvélemény részéről a hivatalos vizsgálatra, hogy a bizottság észleleteit ne hagyhassák figyelmen kívül.

– Szergej Nyikolajevics – mondta Szása Jusenkovnak –, úgy látom, ott ül Mihail Trepaskin. Javaslom, bízzák meg Gocsijajev állításainak ellenőrzésével. Ha valaki utána tud járni ennek, akkor ő igen.

2002 nyarán csaknem öt hétig dolgoztam Szásával második könyvén, *A lubjankai bandán*. Időnknek körülbelül a felét a tengerparton töltöttük, két hetet Sitges spanyolországi üdülőhelyen, egy hetet Olaszországban. A könyv kérdés-felelet formában, a Szása által előző évben Londonban hangkazettára rögzített beszélgetéssorozat leiratai alapján készült. Szása életét mesélte el a nagyapjával tett első nalcsiki állatkerti sétáktól a George Menzies fáradozásával az elmúlt esztendőben megszerzett menedékjogig. A történet nagy részét az FSZB-s tevékenység és morál hátborzongató ábrázolásának szentelte, valamint saját szerepét taglalta abban az emberfeletti küzdelemben, amely az 1990-es évek végén dúlt az oligarchák és a titkosszolgálat között. A befejező rész a robbantási nyomozás újabb fejleményeit ismertette, a Gocsijajev-anyagot is beleértve.

Szása új tételt is magával hozott Spanyolországba: egy videofelvételt és annak leiratát egy különös epizódról, amely további hajmeresztő fordulattal egészítette ki a pokolgépes históriát.

Az anyag Julij Ribakov szentpétervári képviselőtől, a Társadalmi Bizottság tagjától származott, ő pedig a duma hivatalos irattárából vette: a kommunista párti házelnök, Gennagyij Szeleznyov 1999. szeptember 13-án délelőtt, mindössze néhány órával a második moszkvai robbanás után elhangzott megjegyzését tartalmazta.

A leirat szerint Szeleznyov meglepő bejelentéssel szakította félbe az ülést:

– Most kaptam egy jelentést. Rosztov na Donuból érkezett értesülés szerint az elmúlt éjszaka fölrobbant egy lakóépület Volgodonszk városban – mondta.

– És Volgodonszkban atomerőmű üzemel – szólt közbe erre a nacionalista Vlagyimir Zsirinovszkij.

Csakhogy aznap nem történt robbanás Volgodonszkban. Egy lakóházat ugyan valóban pokolgép rombolt le ezen a dél-oroszországi településen, de három nappal később. Tizenkilenc emberéletet oltott ki.

Szeptember 16-án, amikor a tényleges volgodonszki detonáció híre elérkezett a dumába, Zsirinovszkij ismét szót kért:

– Házelnök úr, legyen szíves, magyarázza meg, hogyhogy már hétfőn beszámolt nekünk a robbanásról, amely csak csütörtökön történt?

– Köszönöm, följegyeztem az észrevételét – válaszolta Szeleznyov, és azonnal kikapcsolta Zsirinovszkij mikrofonját. A dumaülés videofelvételén látható, hogy Zsirinovszkij vadul gesztikulál.

Julij Ribakov hivatalos beadványban kérte a legfőbb ügyészséget, hogy hallgassák ki az esetről Szeleznyovot. Nem kapott választ.

– Mit mond ez neked? – kérdeztem Szását, miközben kocogáshoz készült a spanyol tengerparton.

– Úgy tűnik, valaki a szokásos kontorás rumlizásban összekeverte a robbantások sorrendjét. A második moszkvai történt 13-án, a volgodonszki 16-án, de a házelnöknek fordítva adták meg. Beszélnem kell Trepaskinnal, talán ő elő tud bányászni valamit erről.

Fejére húzta baseballsapkáját, és elment futni; egy kicsit úgy festett, mint Forrest Gump.

Két hét múlva, amikor Milánó repülőterén találkoztam Szásával, hogy utoljára jöjjünk össze *A lubjankai banda* ügyében, magával hozta Trepaskin jelentését.

– Egy FSZB-s adta Szeleznyovnak az értesítést Volgodonszkról – közölte. – Ahogy gondoltam.

Mihail Trepaskin nem először bizonyult rendkívül ügyesnek. Hónapok óta sokat hallottam róla. Szása állandóan reklámozta mint moszkvai „emberét". Addigra Trepaskin már Jusenkov tanácsadójaként és Tánya meg Aljona ügyvédjeként is működött. Szása úgy vélte, Trepaskinnál jobban senki sem tudná megszervezni *A lubjankai banda* terjesztését. Úgy terveztem, Rigában nyomatom ki a könyvet, és a lett határon át próbálom bejuttatni Oroszországba.

A Kontora aligha szemlélte közömbösen Trepaskint. 2002 januárjában, nem sokkal azután, hogy Szása hívogatni kezdte őt Londonból, az FSZB-sek házkutatási paranccsal bukkantak föl nála. Később, miután ügyvédjei betekinthettek az ügyiratokba, egy figyelemre méltó dokumentum került elő 2002-ből, amely a jelek szerint az egész nyomozást elindította. Az FSZB az orosz legfőbb ügyészséghez intézett levelében azt állította, hogy Trepaskin az MI5 brit titkosszolgálat égisze alatt bűnszövetkezetet létesített Litvinyenkóval és Berezovszkijjal. Szövetkezésük célja „az FSZB lejáratása azzal a váddal, hogy az 1999-es moszkvai robbantások szervezője". Természetesen maradéktalanul megfelelt a valóságnak, hogy a három férfi együttműködött az FSZB lakóházrobbantásokban játszott szerepének vizsgálatában – de az a felvetés már tipikus Kontora-ötlet volt, hogy Trepaskin esetleg hazaárulást követett el, mert a brit hírszerzés utasítására dolgozott.

A 2002-es házkutatás során semmit sem találtak Trepaskin otthonában, csupán egy tízéves, „Bizalmas" feliratú KGB-s dossziét, amelynek nem volt köze a robbantásokhoz, csak láthatólag az íróasztalában felejtette, továbbá néhány puskalőszert, amelyet Trepaskin szerint a házkutatás közben helyeztek el ott.

A férfit azonnal megvádolták államtitoksértéssel, hivatali hatáskör túllépésével és engedély nélküli fegyverbirtoklással, de nem vették őrizetbe, még csak kikérdezésre sem idézték be. Egyszerűen elrendelték, hogy ügyészségi engedély nélkül nem hagyhatja el a várost.

– Hogy sakkban tartsák – magyarázta Szása. – Lehallgatják a telefonját, hogy tudják, mire készülünk, és egy ideig békén hagyják.

Szása abban egyetértett velem, hogy a Kontora előbb-utóbb lecsap Trepaskinra.

– De ne aggódj – nyugtatgatott. – Kemény, mint a szikla. Sosem törik meg. Bízhatsz benne.

Nem tudtam, mit gondoljak. Találkoznom kellett volna azzal az emberrel, hogy a szemébe nézzek, amolyan George Bush-osan.

Törökországi kalandjaim után nem mehettem vissza Oroszországba, Trepaskin pedig hiába kért volna engedélyt, hogy nyugati országba utazhasson. Egy barát telefonjának jóvoltából azonban közölhette velem, hogy egy napra át tud lopózni Kijevbe.

Szásával ellentétben, aki az utolsó években lépett be a KGB-be, Trepaskin tizenöt esztendeig szolgált példásan a szovjet érában mint lubjankai nyomozó. A lopott műtárgyak és régiségek feketekereskedelmére szakosodott. A posztszovjet időszakban átkerült a belső ügyosztályra, és közvetlenül Nyikolaj Patrusev keze alatt dolgozott, aki később Putyint követte az FSZB igazgatói székében. A Kontorán belüli korrupciós ügyeket vizsgálta, valamint egyes tisztek kapcsolatait moszkvai csecsen bűnözőcsoportokkal. Trepaskin egyszer elcsípett egy egész repülőrakomány fegyvert, amelyet eltévelyedett FSZB-s tisztek adtak el a lázadóknak, és ezért érdemrendet kapott. 1996-ban mégis szakított a Kontorával, miután nyilvánosan korrupciós vádakat hangoztatott. Így került az URPO célszemélyeinek listájára. Kétszer

nősült, első házasságából egy tizenéves fia, a másodikból két kisgyermeke volt.

A kijevi President Hotel előtt vártam rá. Azonnal fölismertem a 45 éves, alacsony, sötét hajú, figyelmes tekintetű és tartózkodó mosolyú férfit. Szása szöges ellentéte volt: zárkózottság, semmi kötetlenség, semmi érzelem. Többórás beszélgetésünk során, amelyet részben már egy grúz vendéglőben folytattunk, nem bírtam rávenni, hogy feltárja a lelkét, ami pedig Szásával Törökországban azonnal sikerült. Kerülte az elmélkedést, és hidegen hagyta minden fáradozásom, hogy önként vállalt küldetése magasabb céljairól társalogjak vele. Nem rágódott a politikán, és nem kívánt általánosítgatni. Úgy viselkedett, mintha a lakóházrobbantások közönséges bűnügyek lennének, amelyeknek a kivizsgálásával megbízták.

Föladtam a próbálkozást, hogy mélyebb indítékait feszegessem, de tisztázni akartam, tudja-e, milyen keveset segíthetünk rajta, ha bajba kerül.

– Misa, ha nem haragszol, ugye világos, hogy börtönbe csuknak, ha tovább csinálod ezt? – kérdeztem.

– Nem sértem meg a törvényt, Alekszandr Davidovics. Ha bebörtönöznek, az lesz törvényellenes.

– Éppen ez az, Mihail Ivanovics – alkalmazkodtam az ő magázódásához. – Őszintén szólva nagyon szeretném, hogy folytassa, de akkor rosszul végezheti, és mi nagyon keveset tehetünk önért.

– Nem a maguk kedvéért csinálom – szögezte le. – Megvannak az ügyfeleim, Morozovék, Tánya Alekszandrovna és Aljona Alekszandrovna. Azonkívül Szergej Nyikolajevics Jusenkovnak, a duma képviselőjének is dolgozom.

Minél közvetlenebbre vettem a hangot, annál kimértebben válaszolt. Nem hagyta, hogy bevonjam a véd- és dacszövetségbe. Ám legyen – gondoltam. Nem fogadta el a nyilvánvalót: hogy a rendszer ellen harcol. Inkább úgy tett, mint aki egysze-

rűen egy bűnügyet old meg. Talán így kerülte az igazságot, hogy egész életében rossz urat szolgált. Tény viszont, hogy megbíztam benne. Őt is a bizonyítás érdekelte. Lelkiismeretem megnyugtatása végett még egyszer figyelmeztettem, hogy egyenesen a börtön felé tart, ha nem hagyja abba, azután áttértem a következő témára: Szása könyvének Moszkvába hozatalára.

Trepaskin kitartott amellett, hogy még ha a vállalkozás titkos, akkor is szigorúan törvényes legyen: a szállítmányt kísérő okmányokat szabályosan töltsék ki, az árut vámoltassák el és így tovább. Természetesen beleegyeztem, és elhallgattam azt a véleményemet, hogy ez egyáltalán nem fogja megvédeni őt. Amikor elbúcsúztunk, nem számítottam rá, hogy valaha is viszontlátom még.

2002 augusztusában, egy esős délután Trepaskin fogadott egy kamiont, amely Rigából hozta *A lubjankai banda* tízezer, a közúti határátkelőnél „nyomtatványként" vámkezelt példányát. A sofőrt egy általa bérelt, titkos raktárhoz irányította. A következő héten a könyv fölbukkant Moszkva belső kerületeinek elárusítóbódéiban, és bestseller lett. Anatolij Kulikov volt belügyminiszter bejelentette, hogy rágalmazási pert tervez Szása ellen a könyvben olvasható ábrázolása miatt. Az év folyamán még két szállítmány érkezett ugyanezen az útvonalon.

Moszkva, 2002. szeptember: Szergej Frigyinszkij, a legfőbb ügyész helyettese a lakóházrobbantások harmadik évfordulóján adott nyilatkozatában közli, hogy az állítólagos főkolompos, Acsemez Gocsijajev a grúziai Pankiszi-szurdokban bujkál. Követeli a férfi letartóztatását és kiadását. Irakli Menagarisvili grúz külügyminiszter azonban cáfolja, hogy Gocsijajev az országban tartózkodna. A robbantásokkal foglalkozó társadalmi bizottság feje, Szergej Kovaljov leszögezi, hogy ha Gocsijajev kézre kerül, nem szabad átadni az FSZB-nek.

Az FSZB és a Társadalmi Bizottság PR-mérkőzése Szása és Felstyinszkij félresikerült grúziai kiruccanása után körülbelül egy évig a nyugati hírlapok hátsó oldalain, valamint a még megmaradt maroknyi, Berezovszkij és Lúd által támogatott ellenzéki nyomtatott sajtóorgánumban meg weboldalon zajlott. Az IFCL a téma iránt behatóan érdeklődők – naponta mintegy nyolcezer látogató – számára egy kifejezetten e célnak szentelt honlapot üzemeltetett. Az oroszok zöme természetesen nem használta az internetet, az orosz tévé pedig abszolút tabuként kezelte a kérdést. Berezovszkij azonban nem rettent vissza. Úgy vélte, az ügy súlya legyőzi majd a közlési csatornák szűkösségét. A robbantások meglehetősen áthatották a köztudatot, az emberek beszéltek róluk, így a hírek szóbeszéd útján terjedtek. Borisz a Kreml külső köreiből érkezett számtalan jelentésből azt is tudta, hogy tevékenysége rendkívül nyugtalanítja Putyint.

Röviddel a Gocsijajev-féle kapcsolatfelvétel után egy másik közvetítő kereste meg Szását és Felstyinszkijt a moszkvai robbantások két állítólagos elkövetője, Timur Bacsajev és Juszuf Krimsamhalov nyilatkozatával. Ebben elismerték, hogy egy teherautó-rakomány RDX nevű robbanóanyagot szállítottak egy dél-oroszországi üzemből Moszkvába egy harmadik társukkal, Adam Dekkusevvel, aki azóta orosz őrizetbe került. Kijelentették azonban, hogy sohasem álltak kapcsolatban csecsen hadurakkal, és nem ismerik Gocsijajevet. Annak idején azt hitték, egy moszkvai földalatti dzsihádmozgalom részesei. Elmondásuk szerint egy dzsihádvezérként fellépett személy csalogatta őket az akcióba. Később arra a feltételezésre jutottak, hogy az illető inkább az FSZB-nek dolgozott. Azt mondta nekik, hogy a robbanószert „katonai vagy kormánycélpont" elleni támadásra fogják fölhasználni, lakóházról szó sem volt. Bármennyi köze volt is az igazsághoz a nyilatkozatnak, elegendő adatot tartalmazott ahhoz, hogy a szerzők komolyságát igazolja. Beszámoltak

arról, hogy Grúziában hajtóvadászat indult ellenük, és azt állították: az FSZB busás vérdíjat tűzött ki a fejükre. Csak idő kérdése, mikor kapják el vagy ölik meg őket. Szása és Jurij rögtön jelentette mindezt a Kovaljov-bizottságnak, és az FSZB tehetetlenségének újabb megalázó bizonyítékaként eljuttatta a *Novaja Gazetá*hoz is.

– Nem szándékozunk bizonyos kétes személyiségek PR-kampányában részt venni – válaszolta egy FSZB-szóvivő –, még kevésbé vitába bocsátkozni velük. Litvinyenko ejtett csorbát a titkosszolgálatok tisztjeinek jó hírén, ő követett el bűncselekményt.

Moszkva, 2002. október 23.: Egy körülbelül ötven terroristából álló csoport mintegy 800 embert ejt túszul egy moszkvai színházban, és a csecsenföldi orosz erők kivonását követeli. A rajtaütést a négy brit állampolgár 1998-as lefejezésével vádolt hírhedt hadúr, Arbi Barajev unokaöccse, Movszar Barajev vezeti. Háromnapos patthelyzet után FSZB-s kommandósok gáz alkalmazásával ártalmatlanná teszik a terroristákat, és elfoglalják az épületet. A gáz 137 túsz halálát okozza. A túszejtőket a kommandósok kivégzésszerűen egytől egyig megölik, noha nem tanúsítottak ellenállást.

Tbiliszi, 2002. december 8.: Grúz biztonsági erők egy lázadó csoporttal folytatott tűzharc után őrizetbe veszik az 1999-es moszkvai robbantások egyik gyanúsítottját, Juszuf Krimsamhalovot. A férfit kiadják Moszkvának, és a lefortovói börtönbe szállítják. Társa, Timur Batcsajev az akció során életét veszti. Putyin elnök köszönetet mond grúz kollégájának, Eduard Sevardnadzénak a Krimsamhalov elfogásában való közreműködéséért.

2003. január 30-án Franciaországba, Strasbourgba repültem, hogy találkozzam Szergej Kovaljovval, a Társadalmi Bizottság elnökével. Több mint harminc éve ismertem, még abból az időből, amikor mindketten az ellenzékiek Andrej Szaharov köré tömörült szűk csoportjához tartoztunk. A hozzám hasonlóan kutatóbiológus Kovaljov alapította 1969-ben az első szovjet emberjogi bizottságot. Miután a KGB 1974 decemberében letartóztatta, a peréről szóló jelentéseket juttattam el Moszkvában akkreditált nyugati tudósítóknak. Nem sokkal később emigráltam, míg Kovaljov tíz évet töltött börtönben, illetve belső száműzetésben „szovjetellenes izgatás és propaganda" miatt. A Jelcin-kormányzat volt állampolgári biztosa és a Memorial, a csecsenföldi túlkapásokról tudósító emberjogi csoport alapítója, a Nobel-békedíj erős esélyese most, 76 évesen egyike volt a duma maroknyi független hangjának. Strasbourgban az Európa Tanács konferenciáján vett részt, amelyen időről időre hevesen szokta bírálni az orosz kormányt a háború miatt.

Az Európa Tanács székházától nem messze, egy néptelen vendéglőben találkoztunk, s kései vacsoránkat bőségesen leöblítettük borral. A nálam húsz évvel idősebb férfit mindig feltétlen tisztelettel kezeltem. Berezovszkijt köztudottan nem szenvedhette. Kíváncsi voltam, mennyire tudunk mégis együttműködni.

– A 2000-es évjáratú Berezovszkijjal az égvilágon semmi problémám – mondta Côtes du Rhône-ját kortyolgatva. – Annál több a korábbival.

Különös gyanakvással tekintett Berezovszkijnak a második csecsen háború kezdetében játszott szerepére. Nem tudta, hogy Borisz a kremlbeli „család" tagjaként nem volt-e érintett a Baszajevvel kötött titkos alkuban, amely után a csecsen hadúr 1999 szeptemberében a Putyin megválasztására irányuló összeesküvés jegyében tört be Dagesztánba.

– Ez csupán feltételezés, Szergej Adamovics – mondtam. – Akárcsak az, hogy az FSZB robbantotta föl a lakóházakat.

Kifejtettem neki, hogy szerintem mi történt: a vahabiták valóban összejátszottak az FSZB-vel, de az alkut jóval Putyin előtt

kötötték. Meglehet, hogy később a választással összefüggő cselszövéssé alakult, és a moszkvai lakóházrobbantásokhoz vezetett, ám úgy véltem, ehhez Borisznak semmi köze.

– De miért nem vonja kérdőre személyesen? – vetettem föl.

– Ön a robbantásokat vizsgáló bizottság elnöke. Ezek mind a témába vágó kérdések. Utazzék Londonba, faggassa ki Boriszt, alapítványunk fedezi a költségeket. Borisz Putyinnal ellentétben megérdemli, hogy ne mindjárt a legrosszabbat feltételezzük róla.

– Azt Putyin is megérdemli – mondta Kovaljov.

– Jusenkov szerint nem.

– Ha nem viselkedünk méltányosan, az emberek nem fognak hinni nekünk – jelentette ki Kovaljov.

– Én itt ellentmondást látok – jegyeztem meg. – Ha nem ő robbantotta föl azokat a lakásokat, akkor megérdemli a méltányosságot. De ha igen, akkor totális háborút indít ellenünk, önt is beleértve. Aki hadba lép, az már nem méltányosságra, hanem győzelemre törekszik. Ahogy az angolok mondják, szerelemben és háborúban minden megengedett.

Déjà vu érzetű társalgást folytattunk, olyat, mint három évtizeddel korábban, amikor a szovjet rendszer életének erkölcsi dilemmáit feszegettük. Végül ezúttal is ugyanarra az eredményre jutottunk. Kovaljov soha, semmilyen körülmények között nem engedett a normáiból, én viszont az ellenfél viselkedéséhez igazítottam a játékszabályokat.

Kovaljov beleegyezett, hogy a bizottság Londonba látogasson Borisz, sőt Szása és Felstyinszkij meginterjúvolására, emellett elfogadta azt az ajánlatomat is, hogy elviszem őt Washingtonba, ahol amerikai politikai tényezőkkel tárgyalhat. Azt is megígérte, hogy törődik Trepaskinnal. Többet nem is várhattam tőle.

Kovaljov washingtoni látogatására február 10–14. között került sor. Mivel emlékeztem Jusenkov hűvös fogadtatására, arra biztattam Kovaljovot, ne hangsúlyozza a lakóházrobbantások vitás kérdését, inkább Csecsenföldet tolja előtérbe, ahol cáfolhatatlan bizonyítékok állnak rendelkezésre tömeges atrocitásokról, többek között halálbrigádokról, statáriális kivégzésekről, emberrablásokról és kínzásokról – több száz dokumentált esetről. Oroszország népszavazást készített elő, hogy törvénytelennek nyilvánítsa a demokratikusan megválasztott Maszhadov-kormányt, és az Ahmed Kadirov vezette, az FSZB-re támaszkodó bábkormánnyal váltsa föl. Hogy támogathatja mindezt George Bush, demokratának és barátjának nevezve Putyint?

Elkísértem Kovaljovot a Fehér Házba, ahol Tom Graham fogadta, immár mint orosz ügyekben Bush főtanácsadója a Nemzetbiztonsági Tanácsban.

– Szergej Adamovics, sok éve ismerem önt, és a diplomáciában szokatlanul őszinte leszek önnel – kezdte Tom. – Ne vesztegesse az idejét azzal, hogy Putyinról beszél nekünk! Nincsenek illúzióink. Mindent tudunk, amit mondhatna nekünk, talán még többet is. Mégsem segíthetünk. Történjék bármi, külpolitikánkban most egyéb kérdések élveznek elsőbbséget.

Három napon és tucatnyi tárgyaláson át Kovaljov mégis megpróbálta, csökönyösen ismételgette erkölcsi elvét, miszerint az amerikai „politikai számítások más emberek életét, talán több tízezerét áldozzák föl". Udvarias érdektelenséggel hallgatták.

– Ez nem előrelátó politika, később még visszahull Amerika fejére – figyelmeztetett Kovaljov.

Fred Hiatt a *Washington Post*ban azt írta róla: „Rozoga orosz öregember, úgy mozog, mint a hazajáró lélek, akit mindenki jobb szeretne elfelejteni... abban a Washingtonban, amelyet biztonsági tanácsi szavazások, európai szövetségkötések és hírszerzési együttműködések hideg számításai izgatnak."

Február 25-én Kovaljov a Társadalmi Bizottság két tagjával Londonba érkezett, hogy kikérdezzék Berezovszkijt és munkatársait. Én nem voltam jelen, de a jelek szerint minden szeren-

csésen lebonyolódott. Berezovszkij és Szása nem sokat tehettek hozzá a robbantási ügyhöz, ami még ne hangzott volna el, de megragadták az alkalmat, hogy újabb nyilvános támadást indítsanak az FSZB ellen, ezúttal az előző októberi moszkvai színházostrommal kapcsolatban. Berezovszkij közleményt adott ki, amelyben sürgette Kovaljovot, vizsgálja meg a legújabb összeesküvés-elméletet, miszerint az FSZB keze benne lehetett abban a támadásban. Öt erősen provokatív kérdést tett föl:

– Éveken át terjedtek olyan pletykák, miszerint az FSZB kapcsolatot tart fenn a Barajev-klánnal. Tudhatott-e a tervezett támadásról?

– Miként fordulhatott elő, hogy a rendőrség nem vette észre mintegy ötven terrorista érkezését Moszkva belvárosába több tonna fegyverrel, lőszerrel és robbanóanyaggal?

– Miért kellett az ártalmatlanná tett terroristákat, akik nem tanúsítottak ellenállást, viszont értékes információkkal szolgálhattak volna, egytől egyig kivégezni?

– Miért nem hozták működésbe robbanóövüket a terroristák, noha tíz percbe tellett, amíg a gáz kifejtette hatását? Egyáltalán volt-e robbanóanyag az épületben?

– Miért vetették be ellenszer készenlétben tartása nélkül a gázt, ami 137 túsz halálához vezetett?

Moszkvába visszatérése után Kovaljov bejelentette, hogy a bizottság kiterjeszti vizsgálata körét a színházostrom ellentmondásaira.

– Körültekintően megvizsgáljuk Berezovszkij kérdéseinek sorát, és talán magunk is megtoldjuk néhánnyal – nyilatkozta. Közben az IFCL újabb társadalmi szervezettel bővítette ki támogatott projektjeit: a színházostrom áldozatai hozzátartozóinak szövetségével, amely ugyanezekre a kérdésekre várt választ a kormánytól, és bírósághoz is akart fordulni.

Heteken belül újabb információk bukkantak fel, amelyek még gyanúsabbakká tették a színházostrom körülményeit.

Április első napjaiban Jusenkov Londonba látogatott. Találkozott Berezovszkijjal, hogy a Liberális Oroszországról tárgyaljanak. Szintén találkozott Szása Litvinyenkóval, aki átadta neki a később *Terkibajev-dosszié* néven ismertté vált anyagot.

Az információk az addigra Londonban élő, az orosz kiadatási kérelem ellen küzdő Ahmed Zakajev révén csecsen forrásokból származtak. Kiderült, hogy a moszkvai színházi terroristák egyike életben maradt. Hanpas Terkibajevnek hívták; szerepelt a terroristák névsorában, amelyet a média október 25-én, egy nappal azelőtt adott közre, hogy az FSZB-s kommandók megostromolták a színházat. A gyaníthatóan FSZB-ügynök Terkibajevet ismerték Csecsenföldön, és 2000-ben Maszhadov sajtóirodáján is dolgozott. 2001-ben a harcoló lázadók közé állt. Két dokumentált esetben, 2001 áprilisában és 2002 márciusában a szövetségi erők fogságába esett, ám csodálatos módon elengedték. A színházi terroristák közötti említése meglepte Zakajevet, aki addig azt feltételezte, hogy Terkibajev már az oroszoknak dolgozik. További nyomozás kiderítette, hogy Terkibajev röviddel az ostrom után, novemberben Azerbajdzsán fővárosában, Bakiban bukkant föl, ahol csecsen emigráns csoportokba próbált beférkőzni. Azzal kérkedett, hogy „járt a színházban". Leleplezték mint *agent provocateur*t, és visszatért Moszkvába, majd március végén Strasbourgban látták oroszbarát csecsenek csoportjával, akiket a Kreml azért vitetett oda, hogy az Európa Tanácsnál propagálják a március 23-i vitatott népszavazás ügyét. Az új alkotmányt szentesítő referendum bírálói azt állították, hogy a szavazás eredménye gyanús.

Jusenkov Londonból visszatérve átadta a Terkibajev-dossziét Anna Politkovszkajának, a *Novaja Gazeta* csecsenföldi tudósítójának, aki mindenki másnál jobban ismerte a csecsen klánok

szövevényes világát. A túszdráma során a színházban tartózkodott, és interjút készített Barajevvel, a terroristák vezetőjével. Végig a válsághelyzet során továbbította üzeneteiket a hatóságoknak, később pedig nagy terjedelemben írt az esetről. Ő tűnt a legalkalmasabbnak arra, hogy a Terkibajev-rejtélyben kutakodjék.

Jusenkovot április 17-én agyonlőtték. Tíz nap múlva megjelent Politkovszkaja cikke. Az újságírónőnek sikerült megtalálnia Terkibajevet és interjút készítenie vele. Néhány hónappal később, amikor azt kérdeztem Politkovszkajától, mit gondol, miért vállalta a férfi a beszélgetést, csak Terkibajev hiúságának tudta tulajdonítani a dolgot – elvégre a csecsenek között státusszimbólumnak számított Politkovszkajának interjút adni.

Terkibajev megerősítette, hogy a színházban járt. Azt mondta, ő kalauzolta a terroristacsoportot Moszkva utcáin, velük együtt hatolt be az épületbe, és közvetlenül az akció előtt távozott. Azzal dicsekedett, hogy az orosz titkosszolgálat ügynöke, a Kreml tanácsadója. Elmondása szerint az volt a feladata, hogy a terroristacsoport tevékenységéről jelentsen. Politkovszkaja a beszámolóban nyíltan megfogalmazta, hogy a hatóságok valamilyen szinten biztosan előre tudtak a túszejtésről.

A történet bombaként hatott. Politkovszkaját odahaza mellőzték és kiközösítették ugyan, de Nyugaton nagy tekintélynek örvendett. Később elmondta nekem: Alexander Vershbow moszkvai amerikai nagykövet meghívta, hogy elbeszélgessenek a cikkről. A diplomata „megkockáztatta azt a véleményt", hogy az efféle állítások annyira hihetetlenek, hogy cáfolhatatlan bizonyítékok nélkül nem lehet komolyan venni őket. *Hanyagolta* – gondoltam, és Tom Graham jutott eszembe. Terkibajevnek a Politkovszkaja-csíny után nyoma veszett, bár moszkvai újságírók mindent elkövettek, hogy előkerítsék. Nyolc hónap múlva jelentették, hogy Csecsenföldön autóbalesetben életét vesztette.

Trepaskin 2003. március elején teljesítette ígéretét. Senki sem tudja, hogyan szerezte, de egyik nap elvitte Jusenkovnak és Kovaljovnak Gocsijajev üzlettársa nevét, személyi igazolványának számát, lakcímét és telefonszámait. Figyelemre méltó, hogy ezt a Karmisint az FSZB sohasem említette az ügy gyanúsítottjaként. Vajon nem ő vette-e rá ravaszul Gocsijajevet a pokolgépek elhelyezéséhez fölhasznált raktárak kibérlésére? Gocsijajev azt állította, üzlettársa az első robbantás hajnalán öt órakor, nem sokkal a robbanás bekövetkezése előtt fölhívta. Ezt most könnyen ellenőrizhették.

Trepaskin előbányászta Gocsijajev mobiltelefonszámát is, azt, amelyikről vélhetőleg értesítette a hatóságokat a két másik telephelyről, ahol robbanószereket találtak. Ezt is könnyen ellenőrizhették. Jusenkov mindjárt továbbította az információkat a robbantásokat vizsgáló hatóságnak. Válaszul mindössze annyi történt, hogy Trepaskint behívatták az ügyészségre, és közölték vele, hogy a tizenöt hónappal azelőtti házkutatás alapján három rendbeli törvénysértésért vádat emelnek ellene. Miközben odakint újságírók várták, hogy vajon Trepaskin elhagyja-e az épületet, Jusenkov kemény hangú nyilatkozatban hozta összefüggésbe a Trepaskinra gyakorolt nyomást a Társadalmi Bizottságban végzett munkájával. Trepaskint egyelőre elengedték.

Március 11-én azután Felstyinszkij és Szása arról számolt be, hogy ismét fölvették a kapcsolatot Gocsijajevvel, aki a jelek szerint elhagyta Grúziát. Minden valószínűség szerint Törökországban tartózkodott. Közvetítője „harmadik országbeli" találkozót javasolt, és azt ígérte, a technikai részletek megbeszélése végett ismét jelentkezik.

Valamennyi fél számára világossá vált, hogy a helyzet forrpontra jut, amikor a Lefortovóban vizsgálati fogságban tartott két gyanúsítottat bíróság elé állítják. Várható volt, hogy a Tányát és Aljonát képviselő Trepaskin kérdéseket tesz föl a bíró-

ságon, Jusenkov pedig a rendelkezésére álló eszközökkel szétkürtöli a tárgyalóteremben fölmerült ellentmondásokat. Szása és Felstyinszkij tehát versenyt futott az FSZB-vel, hogy előbb jusson el Gocsijajevhez, teljes körű nyilatkozatot szerezzen tőle, mielőtt a férfit megölik vagy elfogják. Számomra úgy tűnt, előnybe kerültünk, ám azután beütött a ménkű.

2003. április 17.: Ismeretlen fegyveres férfi agyonlövi Szergej Jusenkovot a politikus moszkvai lakása előtt. A duma döbbent tagjai egyetértenek abban, hogy politikai gyilkosság történt. A legtöbb megfigyelő összefüggésbe hozza a gyilkosságot Jusenkovnak a Társadalmi Bizottságban betöltött elnökhelyettesi funkciójával. Aljona Morozova Denverben így nyilatkozik: „Attól tartok, hogy ha hazatérek Oroszországba, veszélyben forog az életem, ezért politikai menedékjogot kérek az amerikai hatóságtól." – A meggyilkolt képviselő temetésén fölolvasott elnöki üzenetben Vlagyimir Putyin méltatja „a kiváló politikust, aki a demokráciát és szabadságot védelmezte Oroszországban".

Hosszú ideig ingadoztam annak megítélésében, ki és miért végezhetett Jusenkovval. Megölése beleillett az összeesküvés-elméleteknek a lakóházrobbantásoktól a Terkibajev-féle leleplezésekig egyre hosszabbra nyúló sorába. Csakhogy még egyiket sem bizonyították, és tudósként számolnom kellett a lehetőséggel, hogy ezek csak véletlen egybeesések, bármilyen valószínűtlennek tűnt is ez. Ösztönösen logikusnak tetszett, hogy az FSZB gyilkolta meg Jusenkovot, az FSZB elleni vádak leghangosabb szócsövét. Aztán egy másik teória is fölmerült Jusenkovval kapcsolatban. Két hónappal a gyilkosság után a rendőrség elfogta a merénylőket. Kiderült, hogy a két elkövető hivatásos bűnöző és kábítószerfüggő, a gyilkosságra pedig egy bizonyos Alekszandr Vinnyik, a Liberális Oroszország funkcionáriusa bérelte fel

őket. A Komiföld autonóm köztársaság fővárosába, Sziktivkarba való Vinnyik azt vallotta, hogy a Liberális Oroszország vezetéséért Jusenkovval vetélkedő Mihail Kodanyev megbízásából cselekedett. Miután a négy férfit bíróság elé állították, egyedül Kodanyev hangoztatta az ártatlanságát. Azt mondta, Vinnyik hazudik.

Kodanyevnek azonban akadt indítéka. 2002 júliusában, pár hónappal a Liberális Oroszország megalakítása után Jusenkov beszélgetést folytatott az igazságügyi minisztérium egy magas rangú tisztségviselőjével. Az illető félreérthetetlenül Jusenkov tudomására hozta, hogy a pártot nem fogják bejegyezni a 2003-as választásokra, ha Berezovszkij a jelöltlistáján marad. Ez a köztársasági elnök kifejezett rendelkezése. Jusenkovnak nem volt választása; beleegyezett, hogy ejti Boriszt. A párt Jusenkov-szárnyra és Berezovszkij-szárnyra szakadt. Ám ezután Jusenkov Londonba utazott, leült Borisszal, és megállapodtak: a párt bejegyzése után Borisz szárnya visszatér Jusenkov aklába. A Berezovszkij-szárnyban második Kodanyev az újraegyesülő pártban sokkal rosszabb pozícióra számíthatott. A vád szerint akkor adott megbízást Jusenkov meggyilkolására, amikor értesült a Berezovszkijjal kötött megállapodásról.

Kodanyevet Vinnyik tanúvallomása alapján elmarasztalták, és húsz évet kapott. Korábban Londonban találkoztam vele néhányszor, és nem kedveltem. Szása azonban kötötte az ebet a karóhoz, hogy ez csak átverés. Azt mondta, a két gyilkost valószínűleg a börtönben toborozta az FSZB. Néhány havi szabad életet és fennmaradó büntetésük mérséklését ígérték cserébe, ha végrehajtják a merényletet, és Vinnyiket nevezik meg felbujtóként. Vinnyiket pedig azzal fenyegethették meg, hogy vagy Kodanyevre vall, vagy életfogytiglant kap. Szása egy percig sem kételkedett ebben, hiszen tucatjával látott effle eseteket. Jusenkov, aki megfogadta, hogy választási kérdéssé teszi a robbantásokat, fenyegetést jelentett, ezért a Kontora semmitől sem

riadt volna vissza, hogy megszabaduljon tőle. Hogyhogy én nem látom át ezt? Jusenkov nem az első ilyen áldozat volt, és Szása megjósolta, hogy nem is az utolsó.

– És mindig lesz hihetően hangzó fedősztori is – tette hozzá. – Ez a szakmához tartozik.

Tény, hogy hét hónappal Jusenkov előtt a munkatársát, Vlagyimir Golovljov dumatagot, a Liberális Oroszország pénzügyi vezetőjét lőtték le kutyasétáltatás közben. Gyilkosai máig nem kerültek elő. Az a teória terjedt el, hogy üzleti vita vezetett a gyilkossághoz, Golovljov ugyanis sok privatizációs ügyletben vett részt.

Három hónappal Jusenkov után Jurij Scsekocsihin, a *Novaja Gazeta* harcos újságírója és a Társadalmi Bizottság tagja hunyt el váratlanul, megmagyarázhatatlan „allergiás reakció" következtében. Kórlapját végül titkosították. Munkatársai és hozzátartozói mérgezésre gyanakodtak az FSZB-t érintő számos oknyomozásával összefüggésben.

– Látod? Nem megmondtam? – kérdezte Szása, miután értesültünk Scsekocsihin titokzatos haláláról.

Szása oper volt, nem természettudós. Nem hitt a véletlen egybeesésekben. Mai eszemmel igazat adok neki.

Moszkva, 2003. április 30.: A legfőbb ügyészség vádiratot ad ki a lakóházrobbantások ügyében immár lezárt nyomozás eredményeként. A vádindítvány szerint a robbantásokat kilenc iszlám harcos hajtotta végre. Közülük öten már halottak, így a jordániai születésű hadúr, Amir Hattáb is, akivel egy FSZB-s kettős ügynök által kézbesített mérgezett levél végzett. Acsemez Gocsijajev, a merényletek értelmi szerzője, valamint egy társa még szökésben van. Ketten előzetes letartóztatásban várják a tárgyalást. Juszuf Krimsamhalov és Adam Dekkusev terrorizmus vádjával áll bíróság elé. Borisz

Berezovszkij „abszolút badarságnak" minősíti az ügyészség megállapításait.

Május 15-én szálltam le Isztambulban, hogy egy utolsó erőfeszítést tegyek a kapcsolatfelvételre Gocsijajevvel. Néhány héttel ezelőtt egy magát Gocsijajev képviselőjének nevező férfi tárgyalt Felstyinszkijjel. Ezúttal pénzt kért a teljes sztoriért, benne a Gocsijajevvel folytatott személyes megbeszélésért. Hárommillió dollárról indult. Ezt aztán gyorsan levitte ötszázezer dollárra, majd néhány nap elteltével százezret kért azzal, hogy ez az utolsó ajánlata. Felstyinszkij telefonon nem tudta megértetni vele, hogy ha nemet mond, az nemet jelent, nem pedig alkudozást.

Meglehetősen biztosra vettük, hogy Gocsijajev már nem a maga ura, hanem valaki a kezében tartja. Először is önerőből, anyagi segítség és hamis okmányok nélkül nem juthatott volna el Törökországba, mert nyilvánvalóan szerepel az Interpol körözési listáján. Másodszor a tárgyaló, aki fölhívta Felstyinszkijt, olyan szinten kidolgozott tervet sejtetett, ami komoly háttérmunkára, valamilyen szervezetre utalt. Amikor Berezovszkij a véleményemet kérdezte, határozottan elleneztem, hogy fizessen, mivel ez katasztrofális következményekkel járó csapda is lehetett. Vállaltam, hogy az igazság kiderítése végett újabb bizonytalan küldetésre indulok Törökországba.

Ahmed Zakajev, akivel megvitattam az utat, ellátott testőrrel, egy isztambuli csecsennel, aki a Hilton Szálló előtt várt rám. Beszálltunk egy sárga török taxiba. Ahogy a Boszporusz partján álló Kempinski Szállóhoz közeledtünk, ahol a kapcsolatommal kellett találkoznom, a múltba révedtem, a három éve Szásával átélt kalandok jutottak eszembe.

– Én nem mehetek be oda – közölte a testőröm. – Kint megvárom. Tudja, fegyver van nálam – csapkodta meg a derekát –, és a bejáratnál fémdetektort szereltek föl.

Ez megnyugtató – gondoltam. Azt jelenti, hogy akárkivel találkozom, annál sem lehet fegyver.

Negyvenöt év körüli tárgyalópartnerem választékos oroszsággal beszélt. Inkább pedagógusnak tűnt, mint gerillának. Azt mondta, azért kérnek pénzt, mert át kell telepíteniük Gocsijajevet, aki ellen hajtóvadászat folyik. Vegyük olybá a dolgot, mint egy tanúvédelmi programot.

– Egy centet sem fizethetünk maguknak – közöltem. – Azt sem tudjuk, kicsodák. Ne vegye sértésnek, de éppúgy lehetnek körözött terroristák, mint az FSZB fedőszervezetének tagjai. Ha fizetünk, üldöztetésnek tesszük ki magunkat. Ami Gocsijajevet illeti, az orosz vádak miatt így is, úgy is súlyos a helyzete. Előbb-utóbb elfogják. Az az egyetlen esélye, ha elmondja az igazságot, és reménykedik, hogy segítünk bizonyítani az ártatlanságát.

– Beszélnem kell a főnökömmel – jelentette ki a tanár. – Egy óra múlva itt vagyok.

Amíg elment, egyedül megebédeltem, s nézegettem a Boszporuszon át az orosz partok felé úszó hajókat. Végül visszatért az emberem.

– Ha a kilétünk miatt aggódik, a főnököm üdvözletét küldi. Egy Moszkva melletti dácsában találkoztak.

Így tudatta velem, hogy Movladi Udugov, az egykori csecsen miniszterelnök-helyettesből lett iszlám ideológus nevében beszél. Semmi szín alatt nem fizethettünk neki.

– Nézze – mondtam –, ha a főnöke tudja, kicsoda ő, és ki vagyok én, azt is tudnia kell, hogy itt szó sem lehet pénzről. Legfeljebb azt ajánlhatom, hogy keresünk egy újságot Londonban, amelyik esetleg hajlandó fizetni egy Gocsijajev-interjúért. Efféle anyagért rengeteg pénzt adhatnak. Ha a főnöke egyetért, akkor hívjanak föl vagy küldjenek e-mailt!

Elköszöntünk egymástól. Azóta sem telefonáltak, és e-mailt sem küldtek nekem.

Miután a Gocsijajev-szálat elveszítettük, nyomozásunk kilátástalannak tűnt. Jusenkov és Scsekocsihin halálával a Társadalmi Bizottság lényegében működésképtelenné vált. Az amúgy is idős Kovaljovot túlságosan lekötötte csecsenföldi munkája, semhogy sok energiát szentelhetett volna a robbantások vizsgálatának. Tulajdonképpen nyugalomba akart vonulni; azt mondta, a 2003. decemberi parlamenti választáson nem indul újabb időszakra. A bizottság többi tagja nem mutatott különösebb lelkesedést. Csak Trepaskin folytatta magányos kutatását.

Valamikor júliusban Szása telefonált:

– Gyere Londonba, valami újat mutatok.

Kiderült, hogy Trepaskin ismét jelentős sikert aratott. Éppen akkor küldött futárt egy halom dokumentummal Szásához.

Régi újságkivágások tanulmányozása közben a kezébe került a Gurjanov utcai robbantó eredeti fantomképe, amelyet a rendőrség szeptember 9-én, közvetlenül a merénylet után adott ki. Két nappal később az újságokban megjelent az „első számú gyanúsított", egy másik férfi képe: Gocsijajevé. A meglehetősen precíz első rajzról Trepaskin fölismerni vélte a férfit: Vlagyimir Romanovicsot, annak a csecsenek vezette zsarolóbandának a gyanúsítottját, amelyik után Trepaskin hét évvel azelőtt még az FSZB kötelékében nyomozott. Annak idején a felettesei azt mondták, hagyja békén Romanovicsot, mert az FSZB-nek dolgozik.

Trepaskin megmutatta a skiccet egy volt FSZB-s kollégájának, aki ismerte az ügynök anyagát. Ő is egyetértett: ez Romanovics, a titkos ügynök, aki arra szakosodott, hogy a moszkvai bűnözői alvilág kaukázusi csoportjaiba épüljön be. 2000 nyarán, néhány hónappal a moszkvai robbantások után Cipruson cserbenhagyásos gázolásban halt meg.

2003 júliusában Tánya Morozova Oroszországba érkezett, hogy meglátogassa a nagyszüleit. Moszkvai tartózkodása alatt

sértetti minőségében, ügyvédje, Trepaskin kíséretében fölkereste a hivatalos FSZB-s nyomozót. A tárgyalás nem hozott különösebb eredményt, de Trepaskin átnézhette az ügy aktáját. Romanovics-rajz nem volt benne.

Ekkor Trepaskin megkereste az 1999. szeptember 9-én a sajtónak kiadott Romanovics-fantomkép forrását. Talált egy Mark Blumenfeld nevű férfit, Tányáék Gurjanov utcai házának volt gondnokát. Igen, mondta Blumenfeld, a robbantás utáni reggel ő adott személyleírást a helybeli rendőröknek arról a férfiról, aki kibérelte az alagsori raktárt. Két nappal később azonban Lefortovóba vitték Blumenfeldet, ahol FSZB-s tisztek megszorongatták, hogy változtassa meg a vallomását, és „ismerjen föl" egy másik arcképet, éspedig Gocsijajevét.

Ez jó anyag volt.

– Megmondtam neked, hogy Trepaskin adu ász! – ujjongott Szása. – Most majd elkapjuk a csirkefogókat!

Trepaskin azt írta, szeretné, ha felfedezését titokban tartanánk a robbantás két gyanúsítottjának október 31-ére kitűzött tárgyalásáig, amelyen ő képviseli Tányát és Aljonát.

Moszkva, 2003. október 23.: Az Interfax jelenti, hogy Mihail Trepaskin volt FSZB-s tisztet engedély nélküli fegyvertartás vádjával letartóztatták. Trepaskint Moszkva környékén vették őrizetbe, miután a rendőrség egy be nem jegyzett pisztolyt talált a gépkocsijában. Trepaskin azt állítja, hogy a fegyvert odacsempészték.

Mint kiderült, a minden ízében módszeres nyomozó Trepaskin számításba vette az előre nem látható eseményeket. Letartóztatása előtt néhány nappal átadta a Romanovics-dosszié másolatát a *Moszkovszkije Novosztyi* riporterének, Igor Korolkovnak.

Trepaskin lefogása után Korolkov rohant Blumenfeldhez, hogy ellenőrizze a sztorit. Minden egyezett.

– Lefortovóban megmutatták nekem egy bizonyos személy fényképét – nyilatkozta Blumenfeld egy hangszalagra rögzített interjúban –, azt mondták, ez Gocsijajev, és állítólag neki adtam bérbe az alagsort. Azt feleltem, hogy sosem láttam ezt az embert, de egyre azt ajánlották, hogy azonosítsam Gocsijajevet. Megértettem, mit kívánnak tőlem, és nem vitatkoztam tovább, hanem aláírtam a tanúvallomást.

Korolkov tudósítása megjelent a *Moszkovszkije Novosztyi*ban, de már 2003 végén jártunk, és lezajlott Putyin médiaforradalma. Az összes televízió és gyakorlatilag a teljes nyomtatott sajtó a Kreml ellenőrzése alá került. Oroszország nem vett tudomást Korolkov november 11-i cikkéről.

Amint az előre látható volt, a washingtoni Fehér Ház ezt is „hanyagolta". És mégis, azon kevesek, akik érdeklődést mutattak, lassanként kezdtek hitelt adni összeesküvés-elméletünknek. John McCain szenátor 2003. november 4-én a washingtoni szenátusban kijelentette:

– Továbbra is hihető állítások szerint e merényletek végrehajtásában az oroszországi FSZB keze is benne volt.

Moszkva, 2003. december 30.: Az orosz rendőrség és az FSZB emberei lefoglalnak egy Pszkovból, a nyugati határvidékről Moszkvába tartó teherautót, és elkobozzák az Oroszország felrobbantása *ötezer példányát.*

2004. január 11.: Egy moszkvai bíró két hónapi esküdtszék nélküli, zárt tárgyalás után életfogytiglani szabadságvesztésre ítéli Adam Dekkusevet és Juszuf Krimsamhalovot az 1999-es moszkvai robbantásokban való részvételükért.

2005. szeptember 15-én derült időben érkeztem Kijevbe, ahol találkozni akartam a börtönből akkor kiengedett Mihail Trepaskinnal. Velem tartott Andrej Nyekraszov rendező, aki dokumentumfilmet forgatott Tánya és Aljona Morozováról. Azzal a küldetéssel utaztunk az ukrán fővárosba, hogy rábeszéljük Trepaskint: szökjék Nyugatra. Azt terveztem, hogy megismétlem a Szásával véghezvitt akciót, Andrej pedig filmre kívánta venni.

Trepaskint egy FSZB-s figyelmetlenség eredményeként bocsátották szabadon. Az engedély nélküli fegyvertartás vádja még 2004-ben összeomlott, fölmentették. A 2002-ben az íróasztalában talált régi KGB-s dosszié alapján viszont vádat emeltek ellene hivatali titok megsértéséért, és emiatt kapott három és fél évi szabadságvesztést. Miután az Urál hegységben, az isten háta mögötti Nyizsnyij Tagil városában letöltötte büntetése kétharmadát, kérvényezte feltételes szabadlábra helyezését. Példás rabnak bizonyult, mégis nyűg volt a börtönigazgatóság nyakán, mert ügyvéd lévén minden elítélt nevében panaszos beadványokat írt. Az igazgatóság támogatta a kérelmét.

A jelek szerint Nyizsnyij Tagilban senki sem tudta, ki Trepaskin. Elvégre országos ismertségre aligha tett szert ez a büntetlen előéletű, szerencsétlen volt FSZB-s tiszt, akit jelentéktelen vétségért csuktak le. Hát elengedték. Bejelentés nélkül érkezett Moszkvába, meglepte feleségét, Tatyjanát is, amikor hazaállított.

Ekkorra Lúd és Igor Malasenko – Berezovszkij befektetői támogatásával – megindította New York-i székhelyű új hálózatát, az RTV Internationalt. Kábelen közvetített adásai eljutottak a messzire szétszóródott orosz diaszpórához Kaliforniától Kijeven át Izraelig mindenhová – csak éppen Oroszországba nem. „A miénk az egyetlen orosz híradó, amely mentes a Kreml cenzúrájától" – hirdette az RTV egyik reklámja. Láttam a csatorna

moszkvai tudósítójának Trepaskinnal készült interjúját. Trepaskin hangoztatta, hogy folytatni kívánja vizsgálódását a lakóházrobbantások ügyében, és a színházostromnak is utánanéz. Hozzátette, hogy azt tervezi: új emberjogi csoportot hív életre, amely az elítéltek jogait védelmezi.

Ez az ember meghibbant – gondoltam. A legfőbb ügyészség persze már másnap felülvizsgálta feltételes szabadlábra helyezését.

– Mihail Ivanovics, találkozzunk ugyanott, ahol legutóbb! – javasoltam telefonon. – És hozza a családját is!

Megjegyzendő, hogy az útlevelét nem vonták be.

A Seremetyjevói repülőtéren fölszálltak Tatyjanával egy kijevi gépre. Nyekraszov meg én védett mobiltelefonon kísértük figyelemmel az előrehaladásukat. Drukkoltunk, nehogy az utolsó pillanatban föltartóztassák őket.

A 30 körüli, csinos, szőke Tatyjana Trepaskina nagy örömmel fogadta ajánlatomat, hogy települjenek Nyugatra, ahol az elmúlt két, lidércnyomásos év után tisztességes élet vár rájuk. Trepaskin azonban nem akart elmenni. A kijevi utat csak jól megérdemelt üdülésnek tekintette.

– Tévedésből engedték ki. Ha visszatér, megint börtönbe kerül, és ott megölik – zengtük kórusban.

Mindent megszerveztem nekik. Autó állt készenlétben, hogy elhozza a gyermekeiket, akik Tatyjana édesanyjánál, egy ukrán határhoz közeli orosz faluban voltak látogatóban. Kigondoltuk, hogy a Seychelle-szigetekre vagy Barbadosra váltunk nekik jegyet, mivel orosz állampolgároknak egyik helyre sem kellett vízum. Valamelyik nyugat-európai reptéren az átszállásnál megszakítják az utat, és menedékjogot kérnek. Berezovszkij néhány évre kezességet vállal értük. Lényegében ugyanígy szólt a megállapodás Szásával is.

– Ha megfutamodom, azzal aláásom a hitelemet – tiltakozott Trepaskin. – Bármilyen furcsán hangzik is, rengeteg jó em-

berrel ismerkedtem meg a börtönben. Mindenki igazat ad nekem. Különösen az FSZB-s tisztek. Sok becsületes tiszt szolgál ott. Ha elszöknék, árulóvá válnék.

Fölhívtuk Szását Londonban, hogy beszéljen a fejével.

– Ne hülyéskedj, Misa! Fogadj szót Alexnek! Szerzünk neked állást. A magadfajta emberekre nagy itt a kereslet. Már beszéltem néhány spanyolországi barátommal.

Trepaskin azonban hajthatatlan maradt.

Telefonáltam Berezovszkijnak.

– Hős akar lenni – jelentettem neki.

– Micsoda hatökör! – dühöngött Borisz. – Majd én beszélek a fejével. Visszautasíthatatlan ajánlatot teszek neki.

Győzködte Trepaskint, hogy ha nem akar Nyugatra menni, kérjen menedékjogot Ukrajnában. Álláshoz juttatjuk az alapítványnál, és segítünk neki letelepedni. Ukrajna a narancsos forradalom után immár szabad országgá vált. Az ukránok nem adnák ki őt az oroszoknak.

Trepaskin azonban ebből sem kért. Még az a Jelena Bonner sem tudta jobb belátásra bírni, aki hat évvel azelőtt hasonló helyzetben Berezovszkijnál sietett a segítségemre. Trepaskint egyszerűen nem olyan fából faragták, hogy meghátráljon. Maradni akart, és utolsó leheletéig harcolni.

Úgy döntöttem, taktikát változtatok.

– Mi lenne, ha két hétre elküldenénk magukat a Seychelle-szigetekre, amíg el nem bírálják a szabadlábra helyezést? Az nem törvénysértő, ha az ember üdülni megy. Ha békén hagyják, akkor hazatér. Ha viszont bejelentik, hogy vissza kell mennie a börtönbe, akkor majd határoz a továbbiakról.

– Én szívesen megyek a Seychelle-szigetekre – közölte Tatyjana.

– Nem – felelte Trepaskin. – Hazamegyünk.

Tatyjana fölfortyant. Ő FSZB-s tiszthez ment feleségül, nem pedig fegyenchez. Mindvégig azt képzelte, Berezovszkij emberei

manipulálják a férjét, de most már látja, hogy ő maga hajlamos az önsorsrontásra. A gyerekeikre nem gondol? Valósággal őrjöngve fenyegette, hogy ha visszakerül a börtönbe, lesheti, mikor fogja meglátogatni. Sohanapján. Le kellett csillapítanunk.

Minden hiába. Másnap reggel mindkettőjüket föltettük egy moszkvai gépre.

A rá következő napon egy FSZB-s osztag hatolt be háromszobás lakásukba, gépkocsiba tuszkolták Trepaskint, és meg sem álltak vele Nyizsnyij Tagilig. A harminchat órás autóút végén zárkába csukták ügye elbírálásáig, amelyben néhány nap múlva ellene döntöttek.

– Bolond – mondtam Nyekraszovnak, miközben Kijevből Zürichbe repültünk.

– Mártír – vélte Nyekraszov. – Minden mártír őrült. Csak az a gond, hogy előbb meg kell öletnie magát. Ha megteszi, akkor válik igazán mártírrá. Filmet forgatok róla *Korunk hőse* címmel. De attól tartok, ha kiszabadul, akkor senki sem lesz kíváncsi a filmre.

E sorok írásakor még hét hónap van hátra Trepaskin börtönbüntetéséből.

13. fejezet

AZ ŰZÖTT VAD

A csecsenföldi háború így vagy úgy meghatározó tényezővé vált Szása és Marina, Berezovszkij és Putyin, Ahmed Zakajev, jómagam és a köreinkben mindenki más életében. Csecsenföldön temették el az orosz demokráciát, és végső soron Csecsenföld miatt sodródott el Oroszország a Nyugattól. Csecsenföld miatt kezdődött Berezovszkij összetűzése a háborús párttal, konfliktusa az FSZB-vel, a harc, amely Szását a Kreml hatalmi küzdelmeinek forgószelébe rántotta. Putyinnak Csecsenföld biztosította az örökös dzsúdómérkőzést, meg a csirizt, amely egybetapasztotta kölcsönös függőségét, ezt a pusztító kapcsolatot George Bushsal.

Csecsenföld gerjesztette azokat a kremlbeli sötét erőket, amelyek feltételezéseink szerint összeesküvés-elméleteink gonosztevői voltak. A csecsenföldi áldozatok iránti szolidaritásból fakadt Szása kapcsolata Ahmed Zakajevvel, aki élete utolsó évében a legjobb barátjává vált.

Zakajev 2002 nyarán költözött Angliába. Odaérkezése és a Berezovszkij táborával kötött szövetsége az orosz háborúellenes kampány központjává tette a brit fővárost. Ez a szövetség egyúttal erősen ingerelte Putyint, és arra késztette a Kremlt, hogy végül a „csecsen terrorista tevékenység" felvonulási terepévé nyilvánítsa Londont. A londoni véd- és dacszövetség semlegesítése új prioritást tűzött ki a Kreml számára. Az orosz kormány először szépen kérte a briteket, hogy adják ki Berezovszkijt és

Zakajevet. Miután ezt visszautasították, a Kreml sértődötten „brit kettős mércét" kiáltott. Amint a jogi lehetőségek kimerültek, útnak indultak a kivégzőosztagok.

Groznij, 2002. augusztus 19.: A lázadók rakétája megsemmisíti az orosz hadsereg hankalai főhadiszállására tartó Mi–26-os csapatszállító óriás helikoptert; 119 emberéletet követel. Ez a legnagyobb egyszeri emberveszteség, amelyet a három éve tartó háborúban Csecsenföldön harcoló katonák elszenvednek.

2002 augusztusában, miközben Csecsenföldön nőttön-nőtt a halálos áldozatok száma, segédkeztem egy találkozó megszervezésében az akkor Londonba érkezett Zakajevnek Ivan Ribkinnel, az orosz Nemzetbiztonsági Tanács volt titkárával, a maroknyi orosz politikus egyikével, aki szembe mert szállni Putyinnal. Előrelépésre akartuk kényszeríteni Putyint a háború kátyúba ragadt ügyében.

Ebben a konfliktusban egyik hadviselő fél sem nyerhetett. Az ország legnagyobb részét az oroszok tartották ellenőrzésük alatt – de csak nappal. Éjszakára a vidék a lázadók kezébe került, akik minden városban és faluban működtettek földalatti sejtet. A gerillák utakat aknáztak alá, és villámgyors rajtaütésekkel morzsolták föl az oroszok erejét. Samil Baszajev radikális hívei egész Észak-Kaukázusban hétről hétre erősödtek, s ez a baljós fejlemény azzal fenyegetett, hogy a térséget az iszlám radikalizmus táptalajává változtatja. Közben Aszlan Maszhadov elnök hegyi rejtekhelyéről tárgyalásokat sürgetett, és diszkréten elhintette, hogy már nem ragaszkodik a teljes függetlenséghez. Az orosz hadseregen belül és a moszkvai politikai színskála teljes szélességében fokozódott a háború miatti elégedetlenség.

A Nyugat és Oroszország liberális szárnya makacsul elutasí-

totta, hogy terroristának bélyegezze Maszhadovot. A csecsen elnök két megbízottja – Zakajev Európában és egy Iljasz Ahmadov nevű férfi az Egyesült Államokban – szabadon mozgott a nyugati fővárosokban, tárgyalt amerikai és különféle európai törvényhozókkal. Nyugati országok – köztük az USA – kormánya csöndben nyomást gyakorolt Putyinra, hogy egyezzék bele a tárgyalásba, mivel attól tartottak, a csecsen válság az egész iszlám világban fölkorbácsolja a Nyugat-ellenes szenvedélyeket.

Putyin álláspontja azonban folyamatosan keményedett. Ez a háború az első naptól fogva az ő nevéhez kötődött, és elvesztésének politikai árát nem tudta volna elviselni (arról nem is beszélve, hogy vereség esetén óhatatlanul napvilágra kerülnek tábornokainak háborús bűnei). A Maszhadovval való megegyezés szégyenletes kudarcot jelentett volna a számára, ragaszkodott tehát a feltétel nélküli megadáshoz. Putyin nagyon a szívére vette, és személyes ügyként kezelte a háborút. A vele interjút készítő újságírók tudták, hogy Csecsenföld az egyetlen téma, amely láthatóan feldühíti. Indulatai időnként nyilvánosan is felszínre törtek.

– Nem gondolja, hogy ha megpróbálja kiirtani a terrorizmust, Csecsenföld polgári lakosságát fogja megtizedelni? – kérdezte tőle egy francia újságíró az egyik sajtóértekezleten. Putyin elsápadt, kijött a sodrából.

– Ha föl akarna csapni iszlám radikálisnak, és emiatt körül akarná metéltetni magát – felelte –, akkor meghívom Moszkvába, mert a mi sokoldalúan tehetséges országunkban arra is akadnak szakemberek. Azt javaslom, úgy végeztesse el a beavatkozást, hogy semmi se maradjon ott.

2002. augusztus 16-án távirati irodák jelentették, hogy Ivan Ribkin volt nemzetbiztonsági titkár és dumaházelnök a Kreml hivatalos irányvonalával dacolva Zürichben találkozott Maszhadov különmegbízottjával, Ahmed Zakajevvel, hogy megvitassák, miként adhatna Oroszország és Csecsenföld kezdő lökést a

békefolyamatnak. Az eseményt futárok és rejtjelezett üzenetek útján, az FSZB elől rejtve készítették elő. A zürichi repülőtéren fogadtam Ribkint, és a Savoy Hotelbe vittem, ahol Zakajev már várta.

Régi barátokként üdvözölték egymást. Ők ketten még 1997-ben számtalan órán át tárgyaltak Csecsenföld és Oroszország háború utáni kapcsolatáról – több megállapodásról, amely a második háború miatt sohasem jött létre. Ribkin most már nem képviselte a Kremlt, Zakajev viszont a lázadó kormány teljes felhatalmazását élvezte. Találkozásuk pofont jelentett Putyinnak; megingatta azon állítását, miszerint a lázadók terroristák. Ebéd közben nyilatkozatot szövegeztünk meg, miszerint „a két fél visszatér az 1997. május 12-én Borisz Jelcin és Aszlan Maszhadov által aláírt megállapodáshoz".

Desszert közben telefonáltunk az Associated Pressnek és az Eho Moszkvi rádiónak.

– Biztosra veszem, hogy lehetséges a békekötés. Tudom is, miként érhető el – nyilatkozta Ribkin. – Amint visszatérek Moszkvába, találkozót kérek Putyin elnöktől, hogy ezt elmondjam neki is.

– Részünkről teljes az egyetértés. Maszhadov elnök kész a békére. A labda most a Kreml térfelén van – tette hozzá Zakajev.

Putyin természetesen nem volt hajlandó fogadni Ribkint. A Katonaanyák Bizottságainak Szövetsége azonban támogatta Ribkin kezdeményezését, és az orosz elittől a külföldi politikusokig mindenfelől fokozódott a Kremlre gyakorolt nyomás a háború befejezésére. Ribkin később elmondta nekem, hogy amikor visszatért Moszkvába, a legkülönfélébb meggyőződésű emberek – liberálisoktól kommunistákon át katonákig – hívták föl, és gratuláltak neki.

Augusztus 30-án bejelentették, hogy a zürichi találkozó nyomán több orosz politikus, köztük egy másik volt házelnök,

Ruszlan Haszbulatov, valamint az újságíró és parlamenti képviselő Jurij Scsekocsihin tárgyalt Zakajevvel Liechtensteinben. Ezután nem más állt a nyilvánosság elé a csecsenekkel való tárgyalások támogatására, mint a hírszerzési körökben még mindig rendkívül befolyásos volt miniszterelnök, Primakov.

Szeptember elején Ribkin Tbiliszibe utazott, hogy találkozzék Sevardnadze grúz elnökkel, aki támogatta békekezdeményezését. A grúziai út bizonyára különösen fölingerelte a Kremlt: Putyin még azon a héten levelet küldött Kofi Annan ENSZ-főtitkárnak, és Grúzia elleni katonai csapással fenyegetőzött a Pankiszi-szurdoki csecsen jelenlét miatt.

Ribkin azt tervezte, hogy Berezovszkij támogatásával indul a 2004-es orosz elnökválasztási kampányban. Békeközvetítő szándéka is kampánya előjátékát jelentette.

Október 23-án Ribkint terelgettem Washingtonban előbb a Richard Lugar szenátorral folytatott tárgyalásra, majd ebédre a volt nemzetbiztonsági főtanácsadóval, Zbigniew Brzezinskivel. Útközben megdöbbentő hírt hallottunk: csecsenek bandája Movszar Barajev vezetésével 700 embert ejtett túszul egy moszkvai színházban. Lőttek a béke reményének.

Koppenhága, 2002. október 30.: A rendőrség letartóztatja Ahmed Zakajevet, Aszlan Maszhadov szakadár elnök megbízottját, aki a csecsen világkongresszus megnyitására érkezett a dán fővárosba. Zakajevet az Oroszország által benyújtott Interpol-körözés alapján veszik őrizetbe mint az előző heti színházi túszejtés gyanúsítottját. Egy koppenhágai bíróság kéthetes vizsgálati fogságot rendel el, hogy időt adjon a dán igazságügyi minisztériumnak a kiadatási kérelem megfontolására. Ugyanaznap Oroszország nyilvánosságra hozza az FSZB által a balsikerű mentőakcióban használt harci gáz összetételét. Egy emberéletre nem veszélyes titkos fegyvert vetettek be, a diazepam (Valium) aeroszolos változatát, amely elvileg senkinek a halálát sem okozhatta volna.

Szása azonnal biztosra vette, hogy a színházi eset újabb FSZB-s konspiráció Putyin háborús politikájának erősítésére és a Maszhadov-kormány terroristának bélyegzésére, „újabb variáció a házrobbantásokra". Amikor Szása kifejtette ezt az elméletét, csak legyintettem, de szenvedélyesen érvelt.

– Figyelj, képzeld magad Movszar Barajev FSZB-ügynök bőrébe – magyarázta. – Az opered megkeres, és pofonegyszerű üzletet ajánl. A bandáddal Moszkvába autóztok, a rendőrség garantáltan nem fog akadályozni; azután hatalmatokba kerítitek a színházat, és látszatrobbanószerekkel elaknásítjátok. Az oroszok tárgyalnak majd, és beleegyeznek a csecsenföldi tűzszünetbe. Te hősként térsz haza, és még jól meg is fizetnek. A bumburnyák hegyirabló fejeddel nem veszed észre a kelepcét. Azt hiszed, tényleg tárgyalni fognak a békéért. Nem fogod föl, hogy kelepcébe csalogatnak a bandáddal együtt. Úgyhogy szépen belesétálsz. Elvégre máskor is üzleteltél már az FSZB-vel. Azután az FSZB-sek emberéletre elvileg nem veszélyes gázt vetnek be, és lelövik az összes túszejtőt. Csak épp nem a megfelelő gázt vetik be, és egy csomó ember meghal. Ja, és mellesleg Zakajevre meg Maszhadovra kenik az egészet; ez a válaszuk arra, amit Ribkinnel Zürichben műveltetek.

Tény, hogy a terroristák nem bántották a túszokat. Azok a szerencsétlenek zömmel úgy haltak meg, hogy a saját hányadékukba fulladtak, mert senki sem oktatta ki a mentőcsapatokat, miként kell kezelni egy nyugtatószer belélegzését. De még így sem voltam meggyőzve.

– Tipikus FSZB-s bénázás, akárcsak a rjazanyi – jegyezte meg Szása. – Jó tervezés, rossz kivitelezés. Máskülönben ragyo-

gó akció lehetett volna: a túszok mind életben maradnak, a terroristák mind meghalnak.

– Valami nem illik a képbe – akadékoskodtam. – Baszajev felelősséget vállalt a színházi akcióért.

– Baszajev összevissza beszél – mondta Szása. – A terroristák mind halottak; a csecsenek szemében *sáhid*ok, azaz vértanúk. Úgyhogy Baszajev csak meg akarta lovagolni a helyzetet.

A színházostrom sokat ártott a csecsenek ügyének meg a háború oroszországi ellenzőinek, és PR-szüretet jelentett a Kremlnek. Szándékosan vagy véletlenül, de hatásos eszközt adott Putyin kezébe a Nyugattal folytatott párbeszédében: most arra hivatkozhatott, hogy a csecsenek végre megmutatták igazi (terrorista) arcukat, Oroszország pedig a terror áldozata. A csecsenföldi háború ennélfogva igazságos és tisztességes.

A Kreml az ostrom után azonnal összehangolt propagandakampányt indított, hogy a Maszhadov-kormányt okolja a támadásért. Október 31-én, egy moszkvai sajtóértekezleten Putyin szóvivője, Szergej Jasztrzsembszkij lejátszott egy FSZB-s magnófelvételt Movszar Barajev terroristavezér és egyik bűntársa telefonbeszélgetéséről. A kazettán „Aszlant" említették; ezzel a szóvivő azt vélte bizonyítani, hogy a terroristák Maszhadov tudtával cselekedtek.

Maszhadov kormánya tagadta, hogy bármi szerepe lett volna az eseményekben, és mind Baszajev, mind Barajev nyilatkozatától elhatárolta magát. Mindazonáltal az oroszok megnyilvánulásait a Maszhadov elleni támadások uralták.

– Láthatjuk, hogy Maszhadov képére még azok szemében is sötét árnyék vetült, akik tárgyalásokra unszolták Moszkvát – jelentette ki Jasztrzsembszkij. – Nevezzenek meg olyan [csecsen] vezetőt, akivel tárgyalhatnánk! Én egyetlen ilyen személyt sem ismerek.

Ezután Zakajevvel szemben léptek föl. Az ellene kiadott körözés semmiféle bizonyítékot sem említett, egyszerűen csak az a vád szerepelt benne, hogy összefüggésben áll az ostrommal. A dán kormánynak el kellett döntenie, hogy kiszolgáltatja-e őt az orosz hatóságoknak.

Valószínűtlen koalíció bontakozott ki a védelmére. Washingtonból viharedzett hidegháborús harcosok kétpárti duója folyamodott a dán kormányhoz, hogy ne adja ki Zakajevet: Zbigniew Brzezinski és Alexander Haig egykori külügyminiszter. Nagy-Britanniában politikailag annyira egymástól elütő pártállású személyiségek sorakoztak föl a „Mentsétek meg Zakajevet!"-kampány mellett, mint Vanessa Redgrave baloldali szellemű színésznő és Lord Nicholas Bethel ultrakonzervatív szakíró. A Human Rights Watch és az Amnesty International sajtóközleményt adott ki Zakajev támogatására.

Ha akadt csecsen, aki következetesen ellenezte a terrorizmust, akkor Zakajev volt az. Ügye különféle emberek számára más-más dolgok próbakövévé vált: a csecsenföldi orosz fellépés törvényességéé, az orosz demokrácia meghiúsulásáé, annak eldöntéséé, milyen mértékben igazolhatja a terrorizmus elleni harc az emberi jogok csorbítását. A hegyek között élő és európai diaszpórában szétszóródott csecseneknek – sőt a mérsékelt muszlimoknak szerte a világon – a Zakajev-ügy a nyugati igazságosságról adhatott számot. Putyin az ügy segítségével mérhette föl, viszonossági alapon tárgyalhat-e nyugati partnereivel: mi segítettünk nektek Afganisztánban legyőzni a „ti" terroristáitokat, most rajtatok a sor, hogy segítsetek legyőzni a „mieinket".

– A dánok nem fognak halálba küldeni egy ártatlan embert – hajtogatta Berezovszkij a tőle megszokott derűlátással. Londonban tanácskoztunk arról, mit tegyünk Zakajevért. Szerettem volna bevonni Boriszt.

– Amikor Oroszország kétszázezer polgári lakost mészárolt le Csecsenföldön, a Nyugat elfordította a fejét. Miért helyezkedne szembe Putyinnal Zakajev miatt? Zakajevnek minden segítségre szüksége van – hangsúlyoztam.

Berezovszkijnak súlyos dilemmát jelentett a dolog. Saját menedékjog-kérelmét még nem bírálták el. Orosz illetékesek vészjóslóan célozgattak arra, hogy csecsen kapcsolatai alapján terrorizmussal vádolhatják meg. Már csak az hiányzott neki, hogy egy éppen azzal vádolt személyhez kösse a nevét. Ügyvédei határozottan azt tanácsolták, hogy tartsa távol magát Zakajevtől. PR-tanácsadója, Lord Tim Bell, aki vállalta, hogy megmagyarázza, mit is gondolnak *valójában* a britek, rendkívül aggódott:

– El sem tudja képzelni, mennyire felbőszülhet a londoni kormány, ha úgy érzi, tényleges érdekei forognak kockán.

Berezovszkij mégis mellém állt: harcba kell szállnunk Zakajevért mind elvi, mind gyakorlati okokból. Ha hagyjuk, hogy Putyin elkapja, utána mi következünk.

November 1-jén bejelentettük, hogy az IFCL segítséget nyújt Zakajev védekezéséhez, és fizeti ügyvédi költségeit. Négy nappal bejelentésünk után Oroszország kiadatási kérelmet nyújtott be Nagy-Britanniának Berezovszkijért – a gépkocsi-vállalkozásával kapcsolatos csalás vádjával.

2002. november 4.: Oroszország követeli, hogy Katar adja ki Zelimhan Jandarbijev volt csecsen elnököt, aki állítólag kapcsolatba került a moszkvai színházfoglalókkal. Egy orosz külügyminisztériumi szóvivő méltatja az arab országok terrorizmus elleni együttműködését, mondván: „Egyetlen arab ország sem támogatja a csecsenföldi lázadókat."

November 9-én tértem vissza Koppenhágából Londonba, ahol Szása és Marina kensingtoni lakásán szálltam meg. Előző nap a dán parlamentbe kísértem Ivan Ribkint, aki Zakajev védelmében emelt szót. A tárgyalás után meglátogattuk Zakajevet a fogdában. Ribkin a saját politikusi hírnevét tette kockára azért, hogy erkölcsi támogatást nyújtson valakinek, akit terrorizmus vádjával tartottak fogva.

– Meg fogják ölni Ribkint – mondta Szása ebéd közben. – Mondd meg neki, hogy jöjjön Londonba, és kérjen politikai menedékjogot! Ismerek egy jó ügyvédet.

Egész éjszaka telefonáltam, aláírásokat igyekeztem gyűjteni a dán kormánynak szánt petícióhoz, hogy ne adják ki Zakajevet. Vanessa Redgrave-től indult ki a kezdeményezés, így a nemzetközi baloldal lenyűgöző névsora fémjelezte – Lars von Trier dán filmrendezőtől Susan Sontag amerikai értelmiségiig. Megpróbáltam orosz támogatókat fölhajtani. Könnyen megnyertem néhány orosz ellenzékit: Jelena Bonnert, Vlagyimir Bukovszkijt, Borisz Berezovszkijt és Szergej Kovaljovot. Ezután meglepetés ért.

Bukovszkij cambridge-i otthonában fogadta a hívásomat, majd átadta a telefont látogatójának, ifj. Vlagyimir Kara-Murzának, Csubajsz és Nyemcov középpártja, a Jobboldali Erők Szövetsége (SZPSZ) tisztségviselőjének.

– Nyemcovnál próbálkozott már? – kérdezte Kara-Murza.

– Ő úgysem írja alá – feleltem. – Putyin zsebében van.

– Azért egy próbát megér. Határozottan támogatja Ribkint, még a tárgyalásokhoz is csatlakozni akart.

Húsz perc múlva visszahívott:

– Utolértük Nyemcovot Moszkvában. Aláírja.

Meglepődtem, és örültem, hogy Nyemcovot rosszul ítéltem meg. Elfaxoltam az orosz aláírók listáját Vanessa Redgrave-nek, majd moziba mentem.

Mire kiléptünk a filmszínházból, három üzenet várt Kara-Murzától, hogy sürgősen hívjam föl.

– Nyemcov visszavonta az aláírását – közölte. – Teljes gőzzel rászálltak.

Kara-Murza elmesélte, hogy egy órával a Bukovszkijjal foly-

tatott beszélgetés után Csubajsz felhívta Nyemcovot, és üvöltözött vele a telefonban:

– Mit képzelsz, mit művelsz, Borja? Ha elvágják az SZPSZ-t az oxigéntől, a következő választás után elfelejthetjük a dumát. Megvesztél?

Csubajsz azt mondta: Vlagyiszlav Szurkov, a Kreml kabinetfőnök-helyettese most kereste, és figyelmeztette, hogy ha Nyemcov aláírja a beadványt, az elnök ellenséges pártnak tekinti az SZPSZ-t, ami nyilvánvaló következményekkel jár.

– Szombat van, Moszkvában elmúlt éjfél – jegyezte meg Szása. – Felfogod, mi történt? Szurkov nyilván nem azzal foglalkozik a Kremlben, hogy Nyemcov beszélgetéseit kagylózza. Ez azt jelenti, hogy az FSZB egyenesben figyeli a telefonját, nem felvételről. Egyetlen óra telt el Nyemcov londoni beszélgetése után, és Csubajsz máris fölhívta. Képzeld csak el: egy elemzőnek folyamatosan készenlétben kell állnia, hogy értékelje a telefonbeszélgetéseinkben elhangzottakat, méghozzá olyan gógyisnak, aki tudja, mit jelentsen belőle, mit ne. Az üzenet a szolgálati úton eljut egy FSZB-s összekötő tiszthez, tőle a Kremlben dolgozó ügyeletes tiszthez, aki riasztja Szurkovot. Mindez védett vonalakon megy. Csakis élőszóban, mert nincs idő leírni meg iktatgatni. Ez azt jelenti, hogy egy egész csapat dolgozik állandó paranccsal, hogy kiemelt fontossággal jelentsen minden felénk irányuló kapcsolatfelvételt. Nem lepődnék meg, ha Putyin személyesen irányítaná ezt a műveletet.

Csakugyan, valamivel később Nyemcov egy moszkvai közös barátunknak említette, hogy Putyin megrótta a Zakajev-petíció miatt, és arra intette, „óvakodjék Berezovszkij provokációitól".

Teltek-múltak a hetek. A Zakajev miatti bizonytalanság egyre csak nyúlt, a dán bíróság kétszer is meghosszabbította a vizsgálati fogságot. Végül felülkerekedett a dán lovagiasság. A dán igazságügyi minisztérium december 3-án „nem kielégítő bizonyítékokra" hivatkozva szabadon bocsátotta Zakajevet. Nyomban tiltakozások záporoztak rá Moszkvából.

– Úgy látszik, Dánia sajátosan értelmezi a nemzetközi terrorizmus elleni harcot – mondta az orosz legfőbb ügyészség szóvivője.

„Egy szabad ember Koppenhágában" – hirdette a *Wall Street Journal* vezércikke.

– A Kreml héjái, akik embertelen háborút zúdítottak Csecsenföldre, most mindent elkövetnek, hogy semlegesítsék azokat a politikusokat, akik véget kívánnak vetni a konfliktusnak – nyilatkozta a diadalmas Zakajev a dán fogház lépcsőjén, mielőtt visszatért Londonba. Az oroszok azonban még nem törődtek bele, hogy szabadlábon hagyják.

London, 2002. december 11.: Ahmed Zakajevet, aki ellen újabb kiadatási kérelmet nyújtottak be – ezúttal Nagy-Britanniában –, a Vanessa Redgrave színésznő által letétbe helyezett ötvenezer fontos óvadék ellenében engedik szabadon. Oroszország vádjai között szerepel emberrablás, kínzás, tömeggyilkosság és fegyveres lázadás. Igor Ivanov orosz külügyminiszter élesen bírálja a döntést, hogy nem tartják őrizetben Zakajevet, akit Oszama bin Ladenhez hasonlít.

Két esztendő telt el Litvinyenkóék Angliába érkezése óta. Életük lassanként alkalmazkodott az új rendszerhez és időbeosztáshoz. Napjaik ritmusát Tolik iskolája szabta meg, ahová Marina minden reggel elvitte a kisfiút. Szása általában későn kelt, miután éjszaka sokáig fenn maradt a számítógépe előtt, vagy orosz videókat nézett. Sajátos különbség mutatkozott kettejük között. Marinának egyáltalán nem hiányzott Oroszország – kivéve persze az édesanyját –, és nem ragaszkodott az oroszos dolgokhoz;

teljesen beilleszkedett új környezetébe. Szása ezzel szemben igényelte a mindennapi adag *russicum*át: a legfrissebb híreket az internetről, orosz DVD-ket és orosz könyveket. Nem mintha nosztalgiától szenvedett volna – nem gyötörte a szülőföld emléke. Azonban az információs korszak csodái jóvoltából énjének egyik fele egyszerűen az óhazában maradt. Részben természetesen azért, mert a moszkvai közéletben továbbra is szerepelt. Hívei és becsmérlői az interneten vitatkoztak a könyveiről. A Reuters és az Associated Press moszkvai irodája meg az Eho Moszkvi rádió folyton hívta, hogy kommentálja a fejleményeket. Londonban viszont még a szomszédai sem tudták, kicsoda.

A házasságban Szása és Marina kölcsönösen mozgásteret engedett a másiknak. Miként Moszkvában, Marina továbbra sem bánta, hogy nem tartozik abba a világba, amelyen a férje Felstyinszkijjel, Trepaskinnal, Berezovszkijjal és Putyinnal, az FSZB-vel meg a csecsenekkel osztozik.

Szása munkája azonban nem szorítkozott a Kreml háborúira. 2002 vége felé elmondta nekem, hogy „érdekeltté vált" egy volt brit titkosszolgálatosok által irányított, nagy őrző-védő vállalkozásban, amely kockázatelemzésre és külföldi műveletekre szakosodott. Nem bocsátkozott részletekbe, de megértettem, hogy régi szakterületével, az orosz szervezett bűnözéssel függ össze a dolog. Csak a halála után tudtam meg, hogy életének ez a szférája egyre bővült, így végül Észtországtól Grúzián át Spanyolországig több európai állam bűnüldöző szerveinél alkalmazták tanácsadóként. Egyebek közt részt vett a Grúziában 2002-ben elrabolt brit bankár, Peter Shaw kiszabadítására irányuló kísérletekben, és meghatározó szerepet játszott orosz maffiagyanúsítottak 2006-os spanyolországi letartóztatásában. Marina becslése szerint 2006-ban Szása jövedelmének nagyjából a fele biztonsági tanácsadásból származott. Akárcsak a régi moszkvai időkben: néhány napra eltűnt, azután vidáman újra megjelent, mintha mi sem történt volna.

Mindkettejüknek hiányzott viszont az első két londoni évben a nagyobb kényelem. Bútorozott lakást béreltek, amelyben nem igazán érezhették otthon magukat. Marina szeretett volna saját holmikat, amelyeket kedve szerint rendezhet el: kicsinosíthatja a szobákat, fölszerelheti a konyhát. Szása – a legháziasabb férfi, akit valaha ismertem – még inkább vágyott a fészekrakásra. Egy nap kiszámította, hogy a kensingtoni bérleti díj több, mint egy takaros kertvárosi ház jelzálogtörlesztése. Nyomban elkezdtek új otthont keresni.

Marina szombat reggelenként egy London északi részén, Finchleyben működő, orosz tannyelvű iskolába vitte Tolikot, mert semmiképpen nem akarták, hogy elfelejtse az anyanyelvét. Amíg a fiú az órákon vett részt, az asszony ezeket a szombat délelőttöket a környék felderítésére használta. Ingatlanügynökökkel tárgyalt, házakat tekintett meg. Végül a negyedik vagy ötödik szombaton Muswell Hillben fölfedezett egy újonnan kialakított, családi házakból álló lakótelepet, amelynek néhány egysége még javában épült. Berezovszkij egyik cége megvásárolta a házat, és bérbe adta Szásának meg Marinának.

2003 februárjában költöztek be új otthonukba. Az emeletes, három hálószobás épületben Marina hatalmas konyhát vehetett birtokba, Szása pedig konditermet rendezett be az alagsorban. Fitneszbolondként egy vagyont költött mindenfajta edzőgépre. Új bútort, konyhafelszerelést, textíliát vásároltak. Közös életük legboldogabb korszaka következett. Szása rendkívül büszke volt új otthonára, és mindenkit meghívott, hogy mások is lássák.

A házszentelő vendégei között volt Ahmed Zakajev is. Maga is éppen állandó lakhelyet keresett, miután egy évet töltött egy méregdrága chelsea-i bérlakásban. Zakajevnek jóval nagyobb ház kellett, mivel a csecsen hagyományok szerint egy fedél alatt élt két nős fiával és megszámlálhatatlan unokájával. Szásáékkal átellenben volt egy üres telek, amely elég nagynak látszott. De mint később, a Szása temetésén tartott beszédében említette, fő-

ként az ősi csecsen mondás miatt választotta azt a helyet: „Előbb ismerd meg a szomszédodat, azután építs házat!" Megismerkedésük pillanatától kebelbarátokká váltak: a fürge észjárású oper és a viharedzett szabadságharcos, a „csecsen Che Guevara", ahogy egy amerikai barátunknak jellemeztem Ahmedet.

2003. április 2.: Timothy Workman bíró az októberre kitűzött meghallgatásig százezer font óvadék ellenében engedi szabadon Borisz Berezovszkij orosz oligarchát, aki a kiadatása ellen küzd, mivel Oroszországban csalással vádolják. Berezovszkij a Bow Street-i törvényszék épülete előtt Putyin elnököt ábrázoló gúnymaszkot öltve nyilatkozik az újságíróknak, ezzel is aláhúzva állítását, hogy az egész ügy bohózatba illik.

Azoknak, akik nem ismerik közvetlen közelről a nemzetközi bűnüldözést, a menedékjog és a kiadatás eljárása egymás tükörképének tűnhet. A gyakorlatban azonban igencsak eltérőek. A világszerte többmilliónyi menedékjogkérő túlnyomó többsége sohasem került összeütközésbe a büntetőtörvényekkel – zömük etnikai vagy más megkülönböztetés, esetleg politikai üldözés áldozataként keres biztos menedéket. A menedékjog megadása a bevándorlási hatóságok titkosítva zajló hivatali eljárása. Az Egyesült Államokban a kérelmezők úgynevezett zöldkártyáért folyamodnak, Nagy-Britanniában tartózkodási engedélyért.

Azok viszont, akik kiadatás alanyaivá válnak, ritkán kérnek politikai menedékjogot. Az igazságszolgáltatás elől szöknek, rendszerint bujkálnak, kerülik a hatóságokat, gyakran hamis személyazonossággal élnek. Az államokat különféle két- és sokoldalú szerződések kötelezik, hogy fogják el és toloncolják külföldre őket, ahol azután ezek az emberek bűnvádi eljárással néznek szembe. Ha az illető személyek – miként Zakajev és Berezovszkij – úgy vélik, a kiadatás indokai hamisak, akkor nyilvános meghallgatáson kérhetik a kiutasítás alóli mentesítésüket. Ezek a meghallgatások erősen különböznek a büntetőperektől; a bíróság nem a bűnösség vagy ártatlanság kérdésében dönt. Lényegében a terheltre hárul a bizonyítás feladata: azt kell igazolnia, hogy a kiadására irányuló kérelem megalapozatlan vagy politikai indítékú, illetve hogy kiadatása esetén méltánytalan tárgyalás, kínzás vagy halál várna rá. Más szóval a terhelt nem az ártatlanság, hanem a bűnösség vélelmével néz szembe.

A kiadatás és a menedékjog tehát egymással ütköző fogalmak, nem pedig tükörképek. A menedékjog-kérelem nem méltányolható lezáratlan kiadatási eljárás esetén, és a bíróság általában nem tárgyalja olyan személy kiadatási ügyét, akinek már menedékjogot adott a kiadását kérő országgal szemben.

A Zakajev kiadatására szóló megkeresés akkor érkezett, amikor még fontolóra sem vehette, hogy menedékjogot kérjen, tehát nem ütközött egymással a két eljárás. Berezovszkijnál viszont 2002 áprilisában már tizennyolc hónapja zajlott a menedékjog-kérelem elbírálása. A brit kormány pontosan tudta, hogy ha helyt ad ennek a kérelemnek, feldühíti a Kremlt. Az oroszok új kiadatási kérelmét ennélfogva szinte megkönnyebbüléssel fogadták a britek. A belügyminiszter azt írta Borisznak, hogy menedékjog-kérelmét a kiadatási vádak miatt elutasították. Berezovszkij sorsa immár kikerült a végrehajtó hatalom kezéből. Timothy Workman bíró dönthetett róla.

Zakajev és Berezovszkij kiadatási eljárása – a két egybefonódó ügy, amely próbára tette a Kreml hatóerejét, és sokkal nehezebbnek bizonyult, mint egy átlagos politikai gyilkosság – 2003 áprilisától novemberéig tartott. Rengeteg bizarr fordulat, váratlan fejlemény és különös egybeesés tarkította, ami végül arra késztetett, hogy higgyek Szása egymás után sorjázó összeeskü-

vés-elméleteinek. A kiadatások ügye a moszkvai robbantásokra vonatkozó nyomozásunkkal és a színházostromot illető egyre erősödő gyanúnkkal párhuzamosan bontakozott ki. Az egyik valószerűtlen eleme erősítette a másikban rejlő hihetetlent, mígnem úgy éreztem magam, mintha egy televízióra írt kémtörténetbe csöppentem volna.

A legelképesztőbb mind közül egy férfi esete volt, akit Pavelnek fogok nevezni. Berezovszkij április 2-i óvadékkiszabási meghallgatásán Borisz – francia idegenlégiós veteránokból toborzott – testőrsége fölfigyelt egy magas, cingár, ráncos arcú, talán 50 körüli, szürke öltönyös férfira. Aznap korábban is látták már, akkor Borisz körül ólálkodott az orosz gazdasági fórumon. Szemmel tartották. Szása rövidesen észrevette, hogy a férfi egy Nyikita nevű orosszal beszélget, aki Berezovszkij sleppjéhez tartozott. A férfi a bíróság épülete előtt szólította meg Nyikitát, és Londonban élő kazahsztáni kisvállalkozóként mutatkozott be. A csevegés Nyikitával rövid ideig tartott, és nem sokkal jutott túl a bemutatkozáson.

Berezovszkij következő bírósági meghallgatásán, május 13-án ismét feltűnt Pavel. Szása amint tudott, lecsapott rá.

– Beszélj! – dörrent rá. – Ki küldött, hogy kémkedj utánunk?

És lám, Pavel csakugyan beszélt. Azt mondta, mellékesen az orosz nagykövetség embere, az FSZB rángatta bele. Szeretne átállni, nekünk segíteni. Néhány nap múlva Szása elhozta a Leicester Square-i Starbucks kávézóba, hogy megismerkedjek vele.

Pavel azt mondta, a KGB szervezte be még a Brezsnyev-érában, amikor a Kreml sofőrjeként dolgozott. A Szovjetunió összeomlása után azt hitte, vége a kapcsolatának a Kontorával. Vállalkozást indított, de összetűzésbe keveredett holmi gengszterekkel, és Kazahsztánba kellett menekülnie. 1999-ben onnan jutott el valahogy Londonba, ahol menedékjogot kért, és egy

kiskereskedelmi céget alapított. Menedékjog-kérelmét még nem bírálták el, de 2002-ben egy londoni parkban megszólította két orosz diplomata. Tudták a régi KGB-s fedőnevét.

– Azt mondták, dolgozzak nekik, különben tájékoztatják a múltamról a bevándorlási hatóságot, és akkor kitoloncolnak. A menedékjogkérvényemben természetesen nem említettem a KGB-t. Nem volt más választásom.

– Na és miféle munkát végzett?

– Eljártam ide-oda, jelentéseket írtam. Például orosz rendezvényekről. Vagy, mondjuk, egy nagyáruház parkolójáról, személyzeti felvonóiról és vészkijárataíról. Berezovszkijnál az lett volna a dolgom, hogy összebarátkozzak maguk közül valakivel, és jelentsem, amit hallok, ilyesmi.

– Pontosan mit szeretne tőlünk?

– Nem is tudom. Nem tudnának segíteni valahogy a menedékjogi ügyemben?

– Kétlem – válaszoltam. – Talán írja meg a jelentését a követségi barátainak, azután remélje a legjobbakat.

Eléggé őszintének látszott a pasas, de megvolt nekünk a magunk baja.

Pavel néhány hét múlva tűnt fel ismét, további meghallgatásokon, ezúttal Zakajev ügyében. Szása elhozta egy sohói szusibárba. A férfi azt mondta, új megbízást kapott. A követségi kapcsolatai azt mondták, vásároljon egy töltőtollat, egy bizonyos modellt, és próbálja ki, átjut-e vele a Bow Street-i bíróság fémérzékelőjén. Azt is ki kellett tapasztalnia, hol nem tilos a törvényszék épületében dohányozni: mosdóban, lépcsőházban és így tovább.

Szása hirtelen nagyon izgatott lett.

– Ez egy duplás! – suttogta az asztal fölött hozzánk hajolva. – Kétfázisú támadásra készülnek. Léteznek kétkomponensű mérgek: folyadékot fröcskölünk valakire, mondjuk, töltőtollal, ami még teljesen ártalmatlan, de utána füstnek tesszük ki az

illetőt, ami a körülöttünk állókra szintén ártalmatlan, csak arra nem, akit a folyadék ért. A pasas holtan esik össze. A halál oka: szívelégtelenség. Most erről van szó!

Nagyon valószínűtlenül hangzott.

– Ide hallgasson, Pavel! – szóltam a férfihoz. – Ez a dolog vagy komoly, vagy nem. Ha igazat beszél, és Szása sem téved, akkor maga talán egy gyilkossági összeesküvés bűntársa. Ha valakit meggyilkolnak, maga nagy bajba kerül. Nekünk értesítenünk kell a rendőrséget a beszélgetésünkről. A maga helyében is a rendőrségre mennék.

Egyetértett. Megkérdezte, segítenénk-e neki ügyvédet találni.

Fölhívtuk George Menziest, Szása jogi képviselőjét, és kértük, hogy sürgősen fogadjon bennünket az irodájában. Már csaknem éjfélre járt. Pavel elismételte a beszámolóját, Menzies jegyzetelt. Pavel vállalta, hogy a következő hét elején eljön, hogy átnézze a rendőrségnek szánt hivatalos bejelentést, amelyet Menzies addig megfogalmaz.

De egyáltalán nem jött el. A megbeszélt napon fölhívta Menziest, hogy váratlanul a bevándorlási hivatalba hívták a menedékjog-kérelme ügyében. Szása közben a Leicester Square-i beszélgetésünkről szóló saját bejelentését már benyújtotta a Scotland Yard különleges ügyosztályának.

Szeptember elején Workman bíró közölte Berezovszkij ügyvédeivel, hogy a kiadatási meghallgatásokat a londoni rendőrség megkeresésére áthelyezik a Bow Streetről a Belmarsh Courtba, ahol a fokozott biztonsági intézkedéseket igénylő eseteket szokták tárgyalni. Hihetőnek tartották, hogy Borisz életét veszély fenyegeti. Szeptember 11-én azután a belügyminisztérium váratlanul, minden indoklás nélkül megadta Berezovszkijnak a menedékjogot. Másnap Workman bíró azzal a megjegyzéssel utasította el a kiadatási kérelmet, hogy „tárgytalanná vált".

Döbbenten és értetlenül álltunk. Lehetséges, hogy a rendőrség Szása meg az én riasztásom nyomán ellenőrizte Pavelt, és megerősítette ezt a képtelen történetet?

– Elhiszed, hogy ezek vegyi fegyverrel támadnak rám? – csodálkozott Borisz. – El tudsz képzelni ilyen őrültséget? Mondjuk, hogy én vagyok Putyin, megpróbálom jogi eszközökkel elkapni ezt a Berezovszkijt. Hiszek benne, hogy sikerülni fog, különben hozzá sem fognék. Ugyanakkor kivégzőosztagot küldök a bíróságra? Ez a Vologya tényleg megbuggyant.

– Tudod, Borisz, a feleségem pszichológus – feleltem. – Szerinte nem célszerű úgy megjósolni valaki más viselkedését, hogy a helyébe képzeljük magunkat. Ami számunkra esztelenségnek hangzik, az neki teljesen ésszerűnek tűnhet. Az az ember KGB-s, te meg nem vagy az. Éppen ezért jutottunk ide.

– Igaz. Ezért olyan értékes Szása. Az ő szemükkel nézi a világot. Ha ő elképzelhetőnek tartja az összeesküvést, akkor ezek tényleg ilyesmit tervezhettek. Kíváncsi vagyok, mit gondolnak most a britek.

Én magam még mindig nem tudtam, mit gondoljak. Tíz nappal később, szeptember 21-én azonban a *Sunday Times* hírül adta, hogy csakugyan volt szervezkedés. A lap „magas rangú forrásból" úgy értesült, hogy „egy SZVR-ügynök... azt tervezte, [mérgező] folyadékot tartalmazó töltőtollal megszúrja a karján Berezovszkijt, amikor elhalad mellette". A cikk szerint egy meg nem nevezett kormánytisztviselő megerősítette, hogy „egy férfi kereste meg az MI5-ot, és azt állította, azért küldték Nagy-Britanniába, hogy megölje a mágnást. A titkosszolgálat a rendőrséghez utalta az ügyet." A rivális *Guardian* azonban szkeptikusan nyilatkozott, egy másik titkosszolgálati forrásra hivatkozva: „A szolgálatnál az az általános vélemény, hogy ez a londoni orosz tevékenység számottevő erősödését jelezné, ami meghaladja [a Kontora] jelenlegi képességeit."

Athén, 2003. augusztus 21.: Az izraeli nyaralásból érkező Vlagyimir Guszinszkijt csalás és pénzmosás vádjával kiadott Interpol-körözés alapján letartóztatják. Óvadék ellenében szabadlábra helyezik, de nem hagyhatja el az országot. Október 14-én egy görög bíróság elutasítja Moszkva kiadatási kérelmét. A mindössze néhány percig tartó meghallgatáson a három bíró úgy dönt, hogy a Guszinszkij ellen fölhozott vádak a görög törvények értelmében nem minősülnek bűncselekménynek.

Ahogy Pavel az FSZB köpönyegforgatójaként Berezovszkij menedékjogszerzésében nyújtott nem várt segítséget, úgy egy Duk-Vaha Dusujev nevű csecsen férfi, akinek históriája nem kevésbé bizarr, Zakajevnek szolgáltatott eszközt, hogy visszaverje Oroszország kiadatási kísérletét. Ismét Szása működött közre, és újfent diadalmaskodott.

Zakajev ellen súlyos vádakat hoztak föl az oroszok: kínzással és tömeggyilkossággal gyanúsították. Szerintük az 1999-es háborúban egy csecsen bandát vezetett, és legalább 300 orosz katona megöléséért terhelte felelősség. A továbbiakban azt állították, hogy Zakajev személyesen kínzott meg egy feltételezett orosz besúgót, Ivan Szolovjovot.

„Mivel Szolovjov nem volt hajlandó »bevallani«, hogy együttműködik az orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálattal, Zakajev pisztolyt vett elő, és azzal fenyegette – írták a kiadatás kérelmezői. – Ezután a fegyver csövét Szolovjov jobb kezének kisujjára szegezte, meghúzta a ravaszt, és ellőtte az ujját. Ezt megismételte a bal kézen is, két ujját roncsolva szét."

Azzal is vádolták, hogy elrabolt és megkínzott két orosz pravoszláv papot. A meghallgatásokon nem más elnökölt, mint Workman bíró.

Az ártatlanság vélelme itt nem érvényesült: a védelemnek

kellett bizonyítania, hogy a vádak hamisak, nem fordítva. Zakajev ügyvédje rámutatott ugyan, hogy a vád tanúi és sértettjei mind 2002 novemberében írták alá a vallomásukat, amikor Zakajev már dán őrizetben ült, ami sejteni engedi, hogy a vádakat sebtében főzték ki, de ez a védekezés nem sokat ért. A védelem július 24-én váratlan tanúval állt elő, akinek korábban az orosz ügyészség oldalán eskü alatt tett vallomását Zakajevre nézve különösen terhelő bizonyítékként vonultatták föl. Ez a Duk-Vaha Dusujev nevű csecsen férfi aláírt vallomásában azt állította: a saját szemével látta, amikor Zakajev parancsot adott a pópák elrablására és megkínzására. Hogy miként jutott Csecsenföldről Nagy-Britanniába, arról nem szólt a fáma.

Az alacsony, kopasz férfi arcán különös, fagyos mosoly ült, talán a megpróbáltatások miatt, amelyeket most a bíróság elé tárt. Előadta, hogy 2002. november 27-én Groznijban őrizetbe vette az FSZB, az orosz hadsereg támaszpontjára vitték, ahol egy vízzel félig telt verembe lökték. A felülről vasráccsal lezárt verem olyan keskeny volt, hogy nem tudott leülni benne, és nem elég magas ahhoz, hogy fölállhasson. Hat napot töltött abban a lyukban összegörnyedve, megbilincselve, zsákkal a fején. A vallatásokra kihúzták onnan, s olyankor órákon át verték, villanyárammal kínozták, valamint azzal is megfenyegették, hogy elvágják a torkát, ha nem hajlandó Zakajev ellen vallani. A hatodik napon beleegyezett, hogy azt vallja: 1997-ben Zakajev közvetlen parancsnoksága alatt harcolt, és hallotta, amint Zakajev utasítást adott a papok elhurcolására.

Egy grozniji nyomozóhivatalba vitték, ahol nyilatkozatot írattak alá vele – azt, amelyet Oroszország a londoni bíróságnak nyújtott be, csak Dusujev nevét kitakarták rajta. Ezután Dusujevet tévékamera elé ültették, amelyet egyenruhások kezeltek, és elismételtették vele a vádakat. December 15-én az NTV bemutatta az „interjút" mint csecsenföldi „különtudósítója" riportját. Két hónap múlva bíróság elé állították „törvénytelen

fegyveres alakulatban" folytatott tevékenységért, és felfüggesztett börtönbüntetést kapott. Január 29-én bocsátották szabadon.

Workman bíró megállapította a nyilvánvalót, vagyis azt, hogy az események „drámai" fordulatot vettek. Követelte a vádlótól Dusujev teljes, szerkesztetlen vallomását, továbbá magyarázatot arra, miért nem említették a törvény előírásának megfelelően, hogy eredeti vallomását őrizet alatt tette.

Szása sugárzó arccal ült mellettem a zsúfolásig megtelt, döbbent tárgyalóteremben. Ugyanis ő, alias Edwin Redwald Carter intézte el, hogy Dusujev szerencsésen a brit ügyvédek kezébe jusson.

A Zakajev elleni másik vád, miszerint ellőtte Ivan Szolovjov ujjait, szintén koholmánynak bizonyult. Ebben az esetben nem Szása segített a tanú szavahihetőségének aláásásában, hanem Anna Politkovszkaja a *Novaja Gazetá*ban Szolovjov vallomástétele után megjelent tudósításával. A riporternő azt írta, hogy Ivan Szolovjov jól ismert személy Zakajev csecsenföldi szülővárosában. Már 1992-ben, hat évvel az állítólagos lövöldözés előtt látták hiányzó – alighanem lefagyott – ujjakkal. A cikk arra is kitért, hogy egyik ivócimborája szerint Szolovjov Londonba indulása előtt azzal hencegett, hogy egyezséget kötött az FSZB-vel: tanúskodik Zakajev ellen, cserébe „rengeteg piát" kap.

Zakajev ügyvédje ízekre szedte Szolovjovot a tanúk padján. 2003. november 13-án Workman bíró Zakajev javára döntött.

A Kreml mindkét esetben hiába próbálta jogi úton hatalmába keríteni londoni ellenségeit.

Moszkva, 2004. január: Teljes gőzzel folyik a március 14-ére kitűzött oroszországi elnökválasztás kampánya. Egy bántalmazott kiskatona halála körüli botrány nyomán Putyin elnök ígéretet tesz, hogy a sorkötelezettség eltörléséért fog fáradozni. A Katonaanyák Bizottságainak Szövetsége azt állítja, az 1,1 milliós létszámú orosz hadseregben évről évre 3500 sorállományú hal meg „újoncszívatások", elégtelen táplálkozás és betegségek következtében.

Külső szemlélő eleve úgy láthatta, hogy Ivan Ribkinnek nincs sok esélye legyőzni az újraválasztásra pályázó Putyint. Az egész médiát ellenőrző elnöknek a hagyományosan az erős vezetőért rajongó orosz nép mellett nem kellett volna izgatnia magát amiatt, hogy Ribkin legyőzi az urnáknál. A bennfentesek azonban tudták, hogy Ribkin kampánya komolyan aggasztja a Kremlt. Putyin tisztában volt azzal, hogy népszerűségét az alternatív hangok hiányának, nem pedig politikája sikerességének tulajdoníthatja. Az egyszerű emberek szintjén széles körű elégedetlenséget váltott ki. Ráadásul KGB-s veteránként mindenkinél világosabban látta, hogy a fondorlattal hatalomra jutott rendszereket gyakran a saját fegyverükkel döntik meg. Bármely cselszövés középpontjában egy hiteles, többnyire váratlan trónkövetelő áll. Elvégre maga Putyin is a teljes ismeretlenségből emelkedett néhány röpke hónap alatt a hatalomba. A lakóházrobbantások jelentették az ütőkártyáját, de könnyen az Achilles-sarkává is változhattak. Nem kicsinyelhette le olyan személyiség országos kampányát, mint Ribkin, aki nem habozott volna föleleveníteni a robbantási históriát.

Ribkin Berezovszkij temérdek pénze és a Liberális Oroszország kiterjedt szervezete támogatásával ott akarta folytatni, ahol Jusenkov abbahagyta. Igyekezett megnyerni magának az ellenzéki érzelmű választópolgárokat, különösen a háború- és a behívásellenes szavazókat. Kampánya révén a Putyin-ellenes érzelmek megtestesítőjeként kívánt fellépni, miközben talán nem annyira e választás megnyerése, mint inkább a 2008-as utódlási harc megalapozása lebegett a szeme előtt. Ribkin stratégiai eszköze a békeszerző misszió megújítása volt, és még egyszer megpróbálta olyan embernek lefesteni Putyint, aki ártatlan orosz

életeket veszteget el egy vitatott ürüggyel indított, értelmetlen háborúban, békére vágyó ellenséggel szemben. Nem fogta föl azonban, meddig hajlandók elmenni ellenfelei a tisztességtelen eszközök használatában.

Január végén megkereste egy közvetítő, akiről még a nemzetbiztonsági tanácsi időkből tudta, hogy kapcsolatban áll Aszlan Maszhadov lázadó csecsen elnökkel. A férfi Maszhadov javaslatát tolmácsolta, hogy szervezzenek hasonló találkozót, mint amilyenre Ribkin 2002-ben Zürichben kerített sort Zakajevvel. Ez természetesen jócskán előrelendíthette a kampányát. Ribkin egyetértett. Az előkészületek a legnagyobb titoktartás mellett zajlottak, a találkozót a csecsen fél által meghatározott feltételek között, „Csecsenföldön vagy a környékén" kívánták összehozni.

A terv szerint Ribkinnek ki kellett csúsznia az FSZB megfigyelése alól, és Kijevbe mennie, ahol Maszhadov képviselője várja, aki majd elviszi a találkára.

Ribkin Londonba utazott, hogy az ottani csoporttal tanácskozzék. Mindannyiunknak tetszett az ötlet, de Zakajev azt mondta, számára meglepetés, nem tudott róla. Néhány napot kért, hogy kapcsolatba lépjen Maszhadovval, ellenőrizze a közvetítő szavahihetőségét. Ribkin visszatért Moszkvába, ahol a kapcsolatától értesítést kapott, hogy minden készen áll. Ribkin úgy érezte, nincs vesztegetni való idő. Elhatározta, hogy belevág, nem vár Zakajev megerősítésére. Ezzel súlyos hibát követett el. Mint Zakajev később megtudta, a Maszhadovhoz szóló meghívás hamis volt.

Az ukrán fővárosban Berezovszkij helyi kapcsolataira hárult a feladat, hogy az átmenetileg ott időző Ribkinre vigyázzanak. Borisz addigra jókora összegekkel támogatta Leonyid Kucsma ukrán elnök diktatórikus rendszerének „narancssárga" ellenzékét, és kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett.

Mint Ribkin később elmondta nekem, február 4-én este óvintézkedésként, nehogy kövessék, autóval a mintegy 150 kilométerre lévő Kalugába, a Moszkva–Kijev vasútvonal első állomására hajtott, hogy ott szálljon föl az éjszakai expresszre, amely másnap reggel érkezik az ukrán fővárosba. Azután nyoma veszett.

Kampánystábja február 7-én, szombaton jelentette, hogy eltűnt. A központi választási bizottság előző nap vette hivatalosan jegyzékbe mint elnökjelöltet, miután benyújtotta a szabályok által előírt kétmillió támogató aláírást.

Ribkin eltűnése szenzációt keltett. Szalagcímek röpítették világgá a hírt: „Eltűnt az orosz elnökjelölt!" A rendőrség kutatást indított. Rövidesen jelentések érkeztek, hogy FSZB-s „jól értesült forrás" szerint egy Moszkva melletti szanatóriumban látták pihenni Ribkint.

Február 10-én Kijevben bukkant föl ismét. Első nyilatkozataiban ziláltnak, sőt zavarodottnak tűnt.

– Jogom van két-három napot magamra szánni – mondta az Interfax hírügynökségnek. – Azért jöttem Kijevbe, hogy meglátogassam a barátaimat. Kikapcsoltam a mobiltelefonomat, televíziót meg egyáltalán nem néztem – magyarázta, hogyhogy nem szerzett tudomást a felhajtásról a médiában.

Aznap délután, amikor Moszkvába érkezett, még talányosabban fogalmazott:

– Úgy jövök vissza, mintha egy nehéz tárgyalási fordulót bonyolítottam volna le Csecsenföldön, és örülök, hogy hazatértem.

Arra a kérdésre, hogy nem tartották-e fogva, az elnökjelölt komoran válaszolta:

– Engem nem könnyű lefogni, de Kijevben jó emberek vannak, és nagyon hálás vagyok nekik.

Mi Londonban teljesen értetlenül álltunk a történtek előtt, és nem mertünk telefonon tudakozódni, mivel féltünk, hogy tovább súlyosbítjuk a helyzetet.

Szása persze azonnal előrukkolt egy tökéletesen logikus,

újabb összeesküvés-elmélettel, de nem csak ő vont le következtetéseket.

– Azt hiszem, nyomást gyakoroltak rá, megfélemlítették – jelentette ki a Demokratikus Unió vezetője, Valerija Novodvorszkaja. – Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy gyilkossággal fenyegették. Szerintem Ribkin föladta. Sőt kiutat is kínáltak neki. Meglehet, hogy Kijevből tért haza, de a visszaútra az FSZB váltotta meg a jegyét.

– Elkábították – nyilatkozta Oleg Kalugin volt KGB-s tábornok Washingtonból adott interjújában. – Léteznek a tudatot befolyásoló vegyi anyagok, és az orosz titkosszolgálatok nemcsak hogy nem hagytak föl ezek alkalmazásával, de a legutóbbi években újabbakat is fejlesztettek ki.

– SZP–117-et adtak be neki – vélte Szása. – Aki SZP–117-et kap, azzal azt csinálnak, amit akarnak, bárhová vihetik, lányokkal vagy fiúkkal ágyba dugják, lefilmezik és így tovább. Azután kap egy ellenszertartalmú tablettát, és újra normális, csak a történtekre nem emlékszik.

– Egy videofelvételen olybá tűnhet, hogy az ember részegen szórakozik – közölte Kalugin. – Vagy bevallja, hogy húsz különféle külföldi titkosszolgálattal működik együtt. Azután utasítják, hogy állítsa le az elnökválasztási kampányát, minden közszereplését, különben átadják a felvételt a sajtónak.

Február 12-én találkoztam Ribkinnel, aki Moszkvából érkezett a londoni Heathrow repülőtérre. Sápadtan, kimerülten, rezignált mosollyal szállt le a gépről. Előadása lényegében megfelelt a Szása és Kalugin által fölvázoltaknak. Másnap a Kempinski Szállóban rendezett sajtóértekezleten is elismételte.

Azt mondta, ukrán kapcsolatai egy kijevi lakásba vitték. Teával és szendviccsel kínálták, aztán elszédült, és a többire nem emlékszik. Négy nappal később egy másik lakásban tért magához, ahol róla készült kompromittáló videót mutattak neki.

Ahogy a felvételről beszélt, könnyekkel küszködött. „Borzalmas perverzek" készítették, „nem tudom, kicsodák", csak annyi biztos, hogy oroszul beszéltek.

– Azt jól tudom, kinek használ ez – tette hozzá.

A sajtóértekezlet után biztattuk Ribkint, hogy vesse alá magát toxikológiai vizsgálatnak. Nem mutattak ki semmi szokatlant. Elnökválasztási versengése és politikai pályafutása azonban véget ért.

Ribkin sajtóértekezletének napján Zelimhan Jandarbijev, Csecsenföld katari emigrációba vonult egykori elnöke életét vesztette. Tizenéves fiával éppen egy dohai mecsetből távozott, amikor pokolgép robbant az autójában. Az orosz titkosszolgálatok cáfolták, hogy közük lenne a merénylethez.

Katar, Doha, 2004. július 1.: Zelimhan Jandarbijev meggyilkolásáért huszonöt évi szabadságvesztésre ítélnek két orosz titkos ügynököt, Anatolij Belaskovot és Vaszilij Bogacsovot. „Az orosz vezetés parancsot adott a volt csecsen vezető elleni merényletre" – állapítja meg a bíró a tárgyaláson. Hozzáteszi, hogy a merényletet az orosz titkosszolgálat moszkvai központjában, az előző év augusztusában tartott értekezlet után határozták el és szervezték meg.

Az emberjogi szervezetek elleni támadásra 2004. május 27-én, az elnök évi parlamenti helyzetértékelő beszédében került sor. Putyin hevesen bírált „némely" társadalmi szervezeteket, amelyek ahelyett, hogy „az emberek igazi érdekeit" képviselnék, „kétes csoport- és üzleti érdekeket" szolgálnak. Mint mondotta, a társadalmi szervezeteket csak az érdekli, hogy bebiztosítsák maguknak „külföldi testületek és befolyásos oroszok" pénzeszközeit. Ez Oroszországgal szembeni „világméretű konkurencia-

harc közepette" zajlik, amelyben „politikai, gazdasági és médiaforrásokat használnak föl... A világon nem mindenki szeretne független, erős és magabiztos Oroszországgal tárgyalni."

– A csecsenföldi háború befejezésére irányuló felhívásaink bosszantják a Kremlt – jegyezte meg Lev Ponomarjov, akinek Emberi Jogokért nevű csoportját az igazságügyi minisztérium egyik tisztségviselője azzal vádolta meg, hogy Berezovszkij alapítványának pénzéből börtönlázadásokat szít.

Putyin beszédére válaszul Berezovszkij további alapokat juttatott az IFCL-nek. Hozzáláttam egy washingtoni út megszervezéséhez a Katonaanyák Bizottságainak Szövetsége országos elnöke és az egyik regionális bizottság vezetője részére, akik erőteljes háborúellenes üzenetet vittek magukkal. Hangoztatták, hogy a Kreml kaukázusi politikája csak szítja a terrorizmust. Beszédet mondtak a Capitoliumban, sürgették az Egyesült Államokat, hogy növelje az oroszországi demokrácia anyagi támogatását, amely a Bush-kormányzat éveiben drámaian csökkent. Ezután fölkeresték a Fehér Házban Tom Grahamet, aki azonban ugyanazt mondta nekik, amit több mint egy évvel azelőtt Szergej Kovaljovnak: együtt érzünk önökkel, de az Egyesült Államok nem kíván konfrontálódni Putyinnal Csecsenföld miatt.

Észak-Oszétia, Beszlan, 2004. szeptember 1.: Muszlim lázadók csoportja közel 1200 gyermeket és felnőttet ejt túszul egy iskolában, ahová robbanószereket telepít. Az ostrom harmadik napján tűzharc tör ki, az épületet orosz kommandósok rohamozzák meg. Az ezt követő robbanásokban és lövöldözésben 344 polgári személy, köztük 186 gyermek veszíti életét. A Maszhadov-kormány elítéli a támadást, amelyet Samil Baszajev hadúr vállal magára.

A Beszlanból érkező szörnyű hírek megrázták a világot: terroristák ártatlan kisiskolásokat tereltek össze egy tornateremben, és két kosárlabdagyűrű között kifeszített kötélen robbanóanyagot lógattak a fejük fölé. A rajtaütés és a vérontás után újabb kérdések merültek föl az orosz bűnüldözés eljárásmódját illetően, de a túszszedők egyetemes felháborodást váltottak ki. Az újraválasztott Putyin elnököt azonban sok nyugati kommentár feldühíthette. Mintha Nyugaton egyesek részben őt tették volna felelőssé az iskolát ért támadásért. Mindegyik felháborodott tudósítás azt sugallta, hogy vonja le a tanulságokat, tárgyaljon Maszhadovval.

Amikor Putyin maga is a kamerák elé állt, hogy a katasztrófa után beszédet intézzen a nemzethez, kifakadt. Leszögezte, hogy a támadásról Oroszország külföldi ellenségei tehetnek.

– Egyesek szeretnének kitépni belőlünk egy „szaftos falatot" – mondotta. – Mások pedig segítenek nekik. Azért segítenek, mert azt hiszik, hogy Oroszország, mint a nagyhatalmak egyike, továbbra is fenyegetést jelent rájuk nézve, olyan fenyegetést, amelyet el kell távolítani. A terrorizmus természetesen csupán eszköz az efféle célok elérésére.

Két nappal később külföldi tudósok és újságírók csoportjához szólt.

– Miért nem találkoznak Oszama bin Ladennel? Hívják meg Brüsszelbe vagy a Fehér Házba, üljenek le vele tárgyalni, kérdezzék meg tőle, mit kíván, és adják oda neki, hogy békén hagyja önöket! Ha önök lehetségesnek találják, hogy bizonyos korlátokat állítsanak az ilyen gazemberekhez fűződő kapcsolataikban, akkor mi miért tárgyalnánk gyerekgyilkosokkal?

– Együttműködünk az Egyesült Államokkal és európai partnereinkkel a terrorizmus elleni harcban – nyilatkozott nemsokára Szergej Lavrov külügyminiszter is. – Ha viszont az Egyesült Államok menedékjogot ad Iljasz Ahmadovnak, Nagy-Britannia pedig Ahmed Zakajevnek, akkor az ember óhatatlanul

arra gondol, hogy kettős mércét alkalmaznak... Azok, akik terroristákat oltalmaznak, közvetlenül felelősek a csecsen nép tragédiájáért.

– Oroszországnak jogában áll megelőző csapásokat végrehajtani külföldi terrorista támaszpontok ellen – egészítette ki az elhangzottakat Szergej Ivanov védelmi miniszter. – Ezek a megelőző csapások az atomfegyverek kivételével bármit felölelhetnek.

– Tudod, mire gondolnak, amikor külföldi terrorista támaszpontokról beszélnek? – kérdezte Szása. – Ránk, mármint Ahmedre, Boriszra és énrám.

Moszkva és London, 2004. október–2005. március: Beszlan nyomán a legnagyobb oroszországi társadalmi szervezet, a Katonaanyák Bizottságainak Szövetsége (KBSZ) a Kremllel dacolva „népi tárgyalásokat" kezd a csecsen szakadárokkal. A Kreml azzal vádolja a szervezetet, hogy idegen érdekek fizetett ügynöke. A közvéleménykutatások azonban a KBSZ kezdeményezésének 66%-os támogatottságát mutatják. A belga kormány orosz diplomáciai nyomásra megakadályozza, hogy a KBSZ küldöttsége a nyugat-európai országba utazzék, és a brüsszeli Európai Parlamentben Ahmed Zakajevvel találkozzék. 2005. február 2-án Aszlan Maszhadov a KBSZ fellépésének válaszgesztusaként egyoldalú tűzszünetet rendel el. Samil Baszajev radikális hadúr kijelenti, hogy ő is betartja a tűzszünetet. Az oroszok viszont nem vesznek tudomást a fegyvernyugvásról. 2005. február 24-én a katonaanyák Londonban több európai parlamenti képviselő jelenlétében találkoznak Zakajevvel, és békekiáltványt írnak alá. Két héttel később Aszlan Maszhadov egy orosz kommandó rajtaütésében életét veszíti.

Maszhadov halálával egy lépéssel közelebb került az önbeteljesítő jóslattá váláshoz a Kremlnek az a kijelentése, miszerint a csecsen szeparatista kormány nem egyéb egy rakás terroristánál. Az új csecsen elnök, Abdul-Halim Szadulajev, a Nyugaton gyakorlatilag ismeretlen mérsékelt muzulmán hittudós személyét a különféle harctéri parancsnokok talán pontosan gyöngesége miatt fogadták el kompromisszumos megoldásként. Nélkülözte a nemzetközileg elismert, demokratikus szavazással megválasztott Maszhadov legitimitását, hiányzott belőle Maszhadov hajlandósága, hogy Oroszországgal megegyezésre törekedjék. Ugyanakkor az a felismerés, hogy a Nyugat és az iszlám világ egymást túllicitálva keresi a Kreml kedvét – teljesen kiárusítva Csecsenföldet –, a harcosok dacos öngyilkos törekvéseit erősítette. A radikális szárny befolyása drámaian nőtt. Az új csecsen elnök egyik első intézkedéseként bevonta kormányába Samil Baszajevet, a terrorista hadurat.

– Baszajev terrorista – jelentettem ki Ahmed Zakajevnek. – Nem értem, hogy tudtok egy kormányban megférni vele.

– Kezdesz úgy viselkedni, mint a Bush-kormányzat – vágott vissza Ahmed. – Mégis, mit vársz tőlünk? Az oroszok tíz éve öldösnek bennünket – népességünk negyven százaléka elpusztult –, és senki egy szót sem szólt. Most meg mindenki megbotránkozik Baszajev miatt. Nem én hívtam a kormányba, és nem is hívnám, ha rajtam múlna. Egész politikai pályafutásom során küzdöttem ellene. Most pedig azt kívánod, hogy szálljak ki, dobjam oda neki a gyeplőt? Mi lesz, ha kiszállok? Senki sem marad, aki megálljt parancsoljon a radikálisoknak. És mi lesz azokkal, akik ugyanúgy gondolkoznak, ahogy én? Még mindig létezik a népünk, felnő egy új nemzedék, odahaza éppúgy, mint szerte Európában. Mit fognak szólni ahhoz, ha Zakajev kiszáll? Azt, hogy Baszajev a mi vezérünk? Ez csak annyit jelentene, hogy orosz és nyugati segítséggel Baszajev győzött. Nem, én maradok, és folytatom a harcot.

A Maszhadov halálát követő hetekben heves csatározás robbant ki a csecsen függetlenség két főideológusa, a nyugati stílu-

sú demokratikus állam mellett kardoskodó Zakajev, illetve a szigorú iszlám köztársaságban reménykedő Movladi Udugov között. Akárcsak a megszállt Európában a második világháború idején, a csecsen városok, falvak lakói és a hegyvidéken táborozó lázadók a Szabadság Rádió adását hallgatták, az emigráns politikusokat, akik „a győzelem utáni" időről beszéltek. Zakajev és Udugov jövőképe csapott össze a két fél internetes szájtján, a ChechenPress.info és a KavkazCenter.com oldalon, mindkettőt figyelmes olvasók ezrei keresték föl az oroszországi és nyugat-európai csecsen diaszpórában.

Szása Litvinyenko nagyon a szívére vette a csecsenek kiárusítását. Gyakran írt a ChechenPress weboldalára. Zakajev szívesen biztosított neki annyi teret, amennyit csak akart. A ChechenPress lett Szása szócsöve; 2005–2006-ban több mint száz levele jelent meg ott olyan címekkel, mint „Vérfarkasok a Kremlben", „Mihail Trepaskin hősiessége" és „Politkovszkaja gyilkosai eltüntetik nyomaikat".

Szása nagyon komoly kötelességként vállalta föl a küldetést, hogy segítséget nyújtson a csecseneknek. Egyszer megjegyezte nekem, hogy olyannak tekinti magát, mint „azok a németek, akik zsidókat mentettek".

– Mire a háború véget ér, én maradok az utolsó orosz, akit a csecsenek még a barátjuknak neveznek – vélte –, Ahmed pedig talán az utolsó csecsen, aki hajlandó szóba állni az oroszokkal. Úgyhogy mi ketten fogunk tárgyalni a következő békeszerződésről.

– Ahmed meg én olyanok vagyunk, mint a testvérek – jelentette ki egyszer Marinának. – Majd egymás mellé temessenek bennünket! De ne Londonban, hanem Csecsenföldön!

14. fejezet

A „PARÁNYI ATOMBOMBA"

Moszkva, 2006. június 8.: Az Állami Duma jogszabályban hatalmazza föl az FSZB-t, hogy kommandókat küldjön határon túli „terroristacsoportok" elleni merényletekre. – A törvénymódosítás biztosítja, hogy az FSZB különleges műveleti egységeit elnöki hatáskörben az Orosz Föderáción kívül elhelyezkedő terroristák és támaszpontok ellen vessék be az Orosz Föderációval szembeni fenyegetések elhárítása céljából – mondja Mihail Grisankov, a duma biztonsági bizottságának elnökhelyettese.

Ahogy Putyin berendezkedett második hivatali időszakára, a biztonsági szolgálatok szabadon bóklásztak a hatalom folyosóin. A legfelsőbb szintű állami megbízások több mint hetven százalékát volt FSZB-tisztek kapták. Mivel gyakorlatilag a teljes televíziós műsorszórás a Kreml ellenőrzése alá került, a kormányzók behódoltak, a dumában pedig minden ellenállás megszűnt, a politikai folyamat csikorogva megállt. A Liberális Oroszország szétverése és Ivan Ribkin hamvába holt elnökjelöltsége után londoni emigráns csoportunk fölismerte, hogy a Kreml többé nem tarthatja alkotmányos eszközökkel kordában az FSZB-t. Mégsem estünk kétségbe: a szomszédos Ukrajnában bekövetkezett fejlemények más lehetőséget is sejtettek.

A 2004 végén és 2005 elején a kijevi Függetlenség terén táborozó tömegnek köszönhetően sikerült erőszak nélkül megdön-

teni a Moszkva által támogatott zsarnoki ukrán kormányt, s ez komoly visszaesést okozott Putyinnak. Elgáncsolta azt a törekvését, hogy csatlós államok élére állított bábkormányokkal újrateremtse a Szovjetuniót. De ennél többet jelentett: a narancsos forradalom recepttel szolgált az Oroszországon belüli rendszerváltozáshoz is. Összetevői között szerepeltek erőszakmentes utcai tömegtüntetések, amelyeket civil szervezetek szervezhettek ingatag pillanatokban, például hatalomváltás idején. (A narancsos forradalom a manipuláltnak tűnő szavazatszámlálás elleni tiltakozással kezdődött.) Az, hogy Borisz Berezovszkij jókora részt vállalt az ukrajnai eseményekben, csak tetézte a Kreml sérelmeit.

2004 elejétől Ukrajna központi helyet foglalt el Borisz, Szása és jómagam tevékenységében. Közvetlenül a kijevi patthelyzet előtt Borisz szép csöndben több mint negyvenmillió dollárt juttatott a narancsszínű tábornak, ami lehetővé tette az utcai tüntetések csaknem két hónapos fenntartását. 2004 szeptemberében, miután Viktor Juscsenkót, a Moszkva támogatta jelölt, Viktor Janukovics demokratikus ellenlábasát titokzatos mérgezés döntötte ágynak, elkeseredtünk. Úgy tűnt, nemcsak Ukrajna jövője, hanem az egész volt szovjet tömb szabadságának sorsa is a tét. Szerencsére Juscsenko fölépült, és egy második, gondosan ellenőrzött választási fordulóban elnyerte az elnökséget. A narancsos győzelem nyomán az IFCL (Nemzetközi Alapítvány a Polgári Szabadságjogokért) kijevi irodát létesített, amelyet hídfőállásnak is szánt egy hasonlóan békés oroszországi forradalomhoz.

A narancsos forradalom előtti időben Szása, Felstyinszkij meg én komoly erőfeszítést tettünk a rejtély megfejtésére, amely Leonyid Kucsma ukrán elnök tekintélyuralmi rendszere Achilles-sarkának tűnt: Georgij Gongadze kijevi újságíró 2000. szeptemberi meggyilkolásáéra. A kritikus hangú zsurnalisztát közfelfogás szerint Kucsma utasítására tették el láb alól.

Gongadze megölése összeesküvés-elméletet szított, amely fölrázta az ukrán társadalmat, és mozgósította a narancsos tábort. A forradalom után Szásával és Felstyinszkijjel tanúskodtunk az ukrán hatóságoknak, amelyek a Juscsenko megmérgezéséhez hasonlóan mind a mai napig megoldatlan Gongadze-ügyben nyomoztak.

2006. október 7-én, amikor Moszkvában orgyilkos lőtte le Anna Politkovszkaját, az eset meghökkentő párhuzamot mutatott Ukrajnával. Anna talán Putyin legszókimondóbb kritikusának számított Oroszországban. Vajon játszhatott-e ugyanolyan mártírszerepet, mint korábban Ukrajnában Gongadze? Meggyilkolása csiholhatott-e szikrát, amely a 2008-ban esedékes elnökválasztáson az FSZB-s rezsim bukásához vezet?

Mindkét fél fölismerte Anna halálának politikai kihatásait, és egymást okolta. Putyin elnök németországi látogatása során, október 10-én tartott sajtóértekezletén a rendszere megingatására törekvő, meg nem nevezett ellenzőit tette felelőssé Anna meggyilkolásáért.

– Megbízható értesüléseink szerint sokan, akik az orosz igazságszolgáltatás elől bujkálnak, már régóta játszanak a gondolattal, hogy föláldoznak valakit, és ezzel Oroszország elleni indulatokat szítanak a nagyvilágban – mondta Putyin. A következő héten a londoni Frontline Clubban szervezett Politkovszkajamegemlékezésen Szása Litvinyenko Putyint vádolta az újságírónő elleni merénylet elrendelésével.

2006 októberének hangulatát kölcsönös paranoia jellemezte. A Kreml és a londoni csoport egymásra mutogatott a gyilkosság ügyében, összeesküvés-elméleteik egymást tükrözték. Ki-ki a másik felet vádolta azzal, hogy embereket öl meg csak azért, hogy aztán őrá kenje a gyilkosságokat. Ez előkészítette a terepet Szása londoni meggyilkolásához. Három héttel azután, hogy a bevásárlásból hazatérő Annát a moszkvai lakóház liftjében agyonlőtték, és egy évvel azelőtt, hogy Putyinnak a második el-

nöki időszak kitöltésével majd távoznia kell Oroszország elnöki székéből, titokzatos mérgezés végzett Szásával.

Az Eho Moszkvi rádió hívása 2006. november 11-én futott be:

– Meg tudja erősíteni, hogy Alekszandr Litvinyenkót megmérgezték?

A kérdést útban Londonba, Párizsban szegezték nekem, de én semmit sem tudtam a dologról, úgyhogy az interneten néztem utána. Kiindulási forrásul Ahmed Zakajev weboldala, a ChechenPress szolgált, mely azt jelentette, hogy november 1-jén állítólag FSZB-sek mérgezték meg Szását.

A mobiltelefonján értem utol Szását. Lakóhelyétől nem messze, egy észak-londoni kis közkórházban ápolták. A hangja élénken csengett:

– Három napig hánytam, mire beszállítottak. Az orvosok szerint romlott szusit ettem, de én tudom, hogy nem.

– Mi a helyzet azzal az olasszal? – kérdeztem.

Zakajev weboldala szerint Szása azután betegedett meg, hogy szusit evett egy bizonyos Mario Scaramellával, akiről ekkor hallottam először.

– Együtt jártunk a szusibárban, úgyhogy belecsempészhetett valamit a levesembe.

Mindjárt arra gondoltam, hogy ez már sok a jóból. Egy olasz, aki mérget csurrant Szása miszolevesébe? Akkor már inkább lehetett romlott a szusi.

Fölhívtam Marinát. Azt mondta, az orvosok a férje szervezetében valami baktériumot találtak:

– Meg sem próbálom kimondani a nevét.

Antibiotikumot adtak neki.

– Akkor rendben. Holnapra Londonban leszek.

Egészen ártatlanul hangzott. Csak november 15-én, szerdán

találkoztam Szásával. Még mindig pocsékul érezte magát, és ekkor kicsit aggódni kezdtem: két hét kissé hosszú idő egy ételmérgezéshez.

Amit a Barnet Kórházba érkezve láttam, cseppet sem nyugtatott meg. Steril környezetben tartották Szását. Gumikesztyűt meg kötényt kellett öltenem, mielőtt a kórterembe léptem, és nem érhettem hozzá, nehogy véletlenül elkapjon valami kívülről behurcolt kórokozót.

– Neutropéniás – közölte az orvos, ami azt jelentette, hogy leesett a fehérvérsejtszáma. Ez olyankor következik be, ha a csontvelő nem termel a fertőzés leküzdéséhez elegendő sejtet. Semmiféle ételmérgezés nem válthat ki ilyen tünetet.

– Mitől? – kérdeztem.

– Azt nem tudjuk. Elméletileg okozhatja vírus, AIDS-hez hasonló állapot, vagy pedig ismeretlen reakció az eredetileg kapott antibiotikumra, esetleg valami nagy adag kemoterápiás szer, illetve erős besugárzás. De nem tartózkodott sugárforrás közelében, nem kapott kemoterápiát sem, és HIV-negatív. Az igazat megvallva tanácstalanok vagyunk.

– Mi merényletre gyanakszunk – mondtam. – Értesítették a rendőrséget?

– Egyelőre éppúgy feltételezhető természetes ok, mint szándékosság. Nem fordulhatunk hatósághoz, amíg bizonyosságot nem szerzünk. Most a toxikológiai jelentésre várunk.

Szása lefogyott, sápadt volt. Két hete nem evett, infúzióval táplálták. De járt-kelt a betegszobában, és harci szelleme sem tört meg.

– Először azt hittem, menten elpusztulok – mesélte. – De rögtön megittam egy vödör vizet, és hánytattam magam, hogy kimossam a gyomromat. Ezek a kretének nem hallgattak rám. Amikor elmondtam nekik, hogy a KGB megmérgezett, elmeorvost akartak hívni. Fordulj a brit sajtóhoz!

– Már fölhívtam pár újságírót, de senki sem nyúl az ügyhöz rendőrségi vagy kórházi megerősítés nélkül. Ha meglesz a toxikológiai eredmény, biztosan fogjuk tudni, mi bajod.

Ekkorra Szása és Borisz jóvoltából a hihetetlen események még hihetetlenebb magyarázatai közzétételének szakértőjévé váltam, ám ez a mostani az eddigieknél is nehezebben hihetőnek tűnt. Ugyanakkor egy súlyos beteg embert láttam magam előtt, és nem kínálkozott jobb elmélet, mint a méreg.

– Mesélj az olaszról!

– Az olasznak semmi köze ehhez. Szándékosan neveztem meg, félrevezetésül. A mi emberünk Andrej Lugovoj, de légy szíves, tartsd ezt titokban! Megpróbálom visszacsalogatni Londonba.

Szása önmagához híven újabb vezércselt dobott be. Biztosra vette, hogy Lugovoj, Berezovszkij ORT-jének volt rendészeti vezetője mérgezte meg. Amint a betegségét hírül adták Oroszországban, Lugovoj telefonált neki Moszkvából, és mielőbbi jobbulást kívánt.

– Azt mondtam Lugovojnak, hogy az olaszra gyanakszom, mert azt akartam, nyugodtan ide merjen jönni, hogy végezzen velem – mosolygott savanyúan.

Körülbelül egy évvel azelőtt, egy nagyszabású ünnepségen, amelyet Borisz a hatvanadik születésnapja alkalmából egy London mellett kibérelt kastélyban rendezett, egy asztalnál ültünk: Szása, Marina, Andrej Lugovoj meg én. Akkoriban nemigen jegyeztem meg magamnak ezt az árnyat az orosz múltból, a kétszáz vendég egyikét. De ahogy Szása elmondta a kórházban, azzal a születésnappal meglepően intenzív kapcsolat kezdődött közöttük. Moszkvában sosem álltak közel egymáshoz.

Miután Lugovoj tizennégy hónapot ült Gluskov szökési kísérlete miatt, vállalkozást alapított, méghozzá fergeteges sikerrel, hasznot húzott az égbe szökő olajárakból eredő új orosz jólétből. Fő üzleti tevékenységét az őrző-védő szolgálata jelentette, amely több száz moszkvai újgazdagot látott el testőrökkel. Azzal hencegett Szásának, hogy sok millió dollárt fektetett élelmiszer- és szolgáltatóipari vállalkozásokba. Fölvetette, hogy dolgozhatnának együtt; Szása képviselhetné őt Londonban. Bizonyára léteznek olyan brit őrző-védő cégek, amelyek érdeklődnek az orosz piac iránt.

Szása jobbnál jobb ajánlásokat tudott fölmutatni azoktól a személy- és vagyonbiztonsági vállalkozásoktól, amelyekkel addig működött együtt. Az év során kétszer-háromszor találkoztak. Igazi üzlet nem sült ki belőle, de nagyszerű kilátásokkal kecsegtetett a dolog. Utolsó találkozásukra Lugovojjal november 1-jén a Piccadillyn, a Millennium Hotelben lévő Pine bárban került sor, két órával azután, hogy Szása Mario Scaramellával szusit evett. Lugovoj egy másik orosszal érkezett, akit Szása akkor látott először.

– Gyilkos szeme volt – jellemezte. Ismerte a fajtáját.

Másnap reggel Borisszal mentem vissza a kórházba, aki eleinte hozzám hasonlóan alábecsülte, gyomorrontásnak vélte Szása nyavalyáját. Szása állapota most láthatóan rosszabbodott. Hullott a haja; kihúzott egy csomót, hogy szemléltesse. Rettenetesen szenvedett az egész tápcsatornájára kiterjedő gyulladástól, a szája úgy fájt, hogy alig bírt beszélni és nyelni, mintha valami ismeretlen anyag izgatta-égette volna belülről az emésztőszerveit. Az orvosok fájdalomcsillapítót kezdtek adni neki. Még mindig nem tudták, mi okozhatja.

Fölvettem a kapcsolatot John Henry professzorral, a St. Mary Kórház neves toxikológusával, aki 2004-ben - legalábbis orosz körökben – meglehetősen híressé vált azzal, hogy egyszerűen a televízióban látott kép alapján megállapította Viktor Juscsenko mérgezését. Azt mondta, dioxin okozta, és valóban, később laboratóriumi vizsgálatok igazolták a diagnózisát.

Telefonon leírtam a tüneteket Henry professzornak.

– A hajhullás talliumra utal – mondta –, de a csontvelő

rendellenes működése különösen hangzik. Izomgyöngeség nem lépett föl?

A tallium nehézfém, Nagy-Britanniában betiltották, de a Közel-Keleten mindenfelé élelmiszerboltokban árulták mint patkányméreget. Az idegsejteket körülvevő védőburok lassú elpusztításával hat. A túlélőknél hosszú távú ideggyógyászati problémák jelentkezhetnek. Egy katari ápolónő az 1970-es években az újságok címoldalára került, amikor a *Bűbájos gyilkosok* című Agatha Christie-regény elolvasása után fölismert egy talliummérgezést, amely az orvosokat megtévesztette. Talliummérgezésen alapult a Jasszer Arafat halála körül keringő összeesküvés-elmélet. Egyesek szerint a CIA-sek azzal akarták kínos helyzetbe hozni Fidel Castrót, hogy talliumot csempésztek a cipőjébe, mert azt remélték, hogy attól kihullik a szakálla, a szemöldöke és a fanszőrzete.

A fölsoroltak és Henry professzor gyanúja alapján végre rábeszéltem egy újságírót, David Leppardot, a *Sunday Times* riporterét, hogy látogassa meg Szását a kórházban. Leppard azelőtt is készségesen meghallgatott furán hangzó elméleteket; ő publikálta Pavel, a töltőtollas ügynök esetét is. Természetesen belátta, hogy a mérgezés objektív megerősítése nélkül nincs sztori, mégis eljött, hátha a toxikológiai jelentés igazolja a bűncselekményt; azután lapzártáig még leadhat egy exkluzív interjút a vasárnapi lapba. Csütörtökön este a Barnet Kórházban beszélgetett Szásával.

Moszkva, november 15.: Jurij Csajka orosz államügyész a dumában bejelenti, hogy együttműködési megállapodást kötöttek a brit koronaügyészséggel. Jelzi, hogy az Anna Politkovszkaja ügyében nyomozók megvizsgálják azt a lehetőséget, miszerint az újságírónő gyilkosai esetleg összefüggésbe hozhatók bizonyos londoni személyekkel.

November 16-án, csütörtökön haditanácsot tartottunk Berezovszkijjal és média-tanácsadójával, Lord Tim Bell-lel. Addigra Borisszal mindketten arra a meggyőződésre jutottunk, hogy Szását megmérgezték. Azt még nem tudtuk, *miért,* de a tettes kilétéhez nem fért kétség: ki más kívánhatott ártani Szásának, mint a *Kontora?* Föl akartuk lármázni a sajtót.

Tim Bell erősen aggódott:

– Ön Putyin főellenségévé tette saját magát, Borisz: politikai, személyes és ideológiai ellenségévé. A józanul gondolkodók elhiszik, hogy az igaz oldalon áll ebben a keresztes hadjáratban, még ha indítékait esetleg megkérdőjelezik is. A nagyközönség számára mindez meglehetősen érdektelen, mert messze földön zajló politikai eseményekre vonatkozik. Ezúttal azonban teljesen más a helyzet. Ez a bűncselekmény Nagy-Britanniában elkövetett emberölési kísérlet. A tudósítás sokakhoz jut el, akik ösztönszerűen reagálnak majd. A gond az, hogy a legtöbben nem *akarják* majd elhinni, hogy Putyin tette. Az emberek ösztönösen ódzkodnak az elképzeléstől, hogy kormányok vagy elnökök gyilkosságra adnak utasítást. Minél nyilvánvalóbbnak látszik, annál inkább cáfolják. Ön szembefordul az árral, és ön az anti-Putyin. Ha az embereknek nem akaródzik elhinniük, hogy Putyin a ludas, akkor azt hiszik, bizonyára ön az. Minél hangosabban vádolja Putyint, annál inkább így lesz.

17-én, pénteken estére megszületett a hivatalos toxikológiai jelentés. Marina hívott föl a kórházból, hogy Szását talliummal mérgezték meg. Bizonyos értelemben megkönnyebbültnek hangzott. Legalább már tudják, mi a baj. Elkezdhetnek ellenmérget adni neki.

Ebben a pillanatban azonban elszabadult a pokol. Fegyveres rendőrosztag érkezett a Barnetbe, amikor Szását éppen fölkészítették, hogy átszállítsák Eustonba, a Nagy-Britannia legkivá-

lóbb klinikájaként számon tartott University College Hospitalba (UCH). Mielőtt elvitték, Marina jó érzékkel zárójelentést kért Szása kezelőorvosától. Futárral hozattam a papírt Berezovszkij irodájába, ahol tanácskoztunk, és haladéktalanul elfaxoltuk a leletet New Yorkba. Addigra amerikai emigráns hálózatunk segítségével megtaláltuk a világ legnagyobb talliummérgezési szaktekintélyét.

Közben másik rendőrosztag szállt ki Muswell Hillbe, Ahmed Zakajev házához.

– Elvitték Tolikot – jelentette telefonon Ahmed. Amíg Marina a kórházban volt, tanítás után Zakajevék vigyáztak Tolikra. – Nem fogod elhinni. Nyolc zsaru jött három kocsival, azt mondták, parancsot kaptak, hogy vigyék magukkal a kisfiút. Az unokáim rémülten kérdezgették, miért viszik el Tolikot.

Rohantam a klinikára, de addigra a mentőautó rendőrségi kísérettel elment. Szása egész szintjét lezárták. Egy ablakon át két rendőrt láttam az egyik folyosó végén. Épp integettem, hogy magamra vonjam a figyelmüket, amikor két komor külsejű, öltönyös úriember lépett ki a liftből. Nyilvánvalóan ugyanahhoz a pácienshez készültek, akihez én.

– Megtudhatnám, kicsoda ön? – kérdezte az egyik.

– És önök kicsodák?

Átadta a névjegyét, és fölírta a telefonszámaimat. A társával a Scotland Yard terroristaelhárító egységétől jöttek. Arra kértek, adjak nekik egy napot, hogy kikérdezzék Szását. Próbáltam fölhívni Marinát, de sehol sem találtam. Elmentem inni valamit, mást már nem tehettem.

Alighogy letelepedtem egy közeli sörözőben, Zakajev azzal hívott föl, hogy őrizetbe vették Marinát.

– Micsoda?

– Egy kórházi készülékről hívott. Elvették a mobiltelefonját, és se Szásához nem engedték, se elmenni nem hagyták. Toliknál sincs már a mobilja. Amikor a rendőrök bekísérték a kisfiút, nekem azt mondták, Marinához viszik, de nem oda mentek. Most úton vagyok a kórházba.

Nagyjából egyszerre értünk Szása emeletére. Egy egyenruhás közeg jelent meg.

– Litvinyenko asszonyt szeretnénk látni.

– Most nem lehet.

– Őrizetben van?

– Nincs, de nem találkozhat önökkel.

A zsaruk mindenütt egyformák – gondoltam. Csak egyféleképpen lehet boldogulni velük.

– Na jó, ha nincs itt öt percen belül, hívjuk a sajtót, és közöljük, hogy letartóztatták.

– Várjanak, amíg szólok a felettesemnek!

Két perc múlva megjelent a terroristaelhárítás nyomozója, akivel korábban már találkoztam. Szemlátomást ő volt itt a főnök.

– Elnézést kérek! – kezdte. – Ezek kissé túllihegték a dolgot. A helyi rendőrségtől valók, nem tudják, mi folyik itt. Parancsot kaptak, hogy biztosítsák a tanúkat.

– Miért tartják fogva a kisgyereket?

– Egy rendőrőrsön volt, ezekben a percekben viszik vissza Mr. Zakajev házába. Még egyszer elnézést kérek.

Egy perc múlva már hozták is Marinát.

– Köszi, hogy kiszabadítottatok, fiúk! Csak most adták vissza a telefonomat – mondta remegve, de mosolyogni próbált. Éjfél elmúlt. Zakajev kocsival hazavitte.

Szombaton reggel a University College klinikájára menet fölvettem Henry professzort.

– A tallium – magyarázta, miközben vezettem – színtelen, szagtalan, íztelen. Körülbelül egy grammja már halálos. Nagyjából az első tíz napban úgy fest, mint egy tipikus ételmérgezés.

A hajhullás csak két hét múltán kezdődik, így a támadónak bőven marad ideje kereket oldani. A mérgező eszményi fegyvere.

A kórházban kioktatta a fiatal orvost a talliumról:

– A szervezet a tápcsatornán keresztül igyekszik megszabadulni tőle, de rövidesen újra fölszívódik. Az antidotum azáltal hat, hogy a vékonybélben megköti.

Sötétkék színű tablettát adtak Szásának, úgynevezett berlini kéket, ellenméregként ható festékanyagot. A nyálkahártyája állapota miatt borzasztó fájdalmak árán tudta csak lenyelni a jókora tablettákat, de hősiesen helytállt. Azonnal méltányolta Henry szakértelmét.

– Tudom, hogy ön kihúz ebből, professzor úr – mondta.

– Szépen alakul az állapota – felelte Henry, és mindjárt jobb kedvre is derítette. – Hadd látom, milyen az erőnléte. Szorítsa meg a kezemet! Hű, de jó erőben van!

– Ha nincsenek ezek a csövek, még mindig nem okozna gondot pár fekvőtámasz – jelentette ki elégedetten Szása.

Miután azonban kiléptünk a helyiségből, Henry értetlenül ráncolta a homlokát.

– Nagyon különös. Talliumra kezelik, de tallium esetén elveszítette volna az izomerejét, és nem ez a helyzet.

Megmutattam neki a Barnet Kórház toxikológiai jelentését.

– Látja – mondta a professzor –, itt azt írják, a talliumszint emelkedett, de csak „a normális érték háromszorosára". Ez nem elég magas ahhoz, hogy megmagyarázza a tüneteit.

Vasárnap az újságok világgá röpítették a hírt: „Orosz kémet mérgeztek meg Londonban! A rendőrség terroristaelhárító részlege nyomozást indított."

– Szása nem is kém! – tiltakozott Marina. – Sohasem kémkedett. Miért nevezik kémnek?

– Most kisebb gondunk is nagyobb ennél – feleltem.

A klinika földszinti büféjében ültünk. Szását épp átszállították az intenzív osztályra, az orvosok magyarázata szerint „óvintézkedésként". Pillanatnyilag ötvenszázalékos esélyt adtak, hogy életben marad.

Marina sötét szemüveget viselt. A kijáratnál riporterek hada nyüzsgött, de nem férhettek hozzá. A klinika megerősítette a rendészetet, hogy távol tartsa őket. Amióta a *Sunday Times* a standokra került, a sajtó szakadatlanul ostromolta az asszonyt, aki emiatt kénytelen volt a kórház hátsó kijáratán át közlekedni. Újságírók kinyomozták a Muswell Hill-i címét. A Scotland Yard két embert rendelt ki mellé, akik állandóan a közelben tartózkodtak, hogy szükség esetén közbelépjenek.

Marina egyelőre nem akart nyilatkozni.

– Ismerhettek – mondta Zakajevnek és nekem. – Ez a ti játszmátok. Én szeretnék minél tovább kimaradni belőle.

Valójában én még csak most kezdtem megismerni Marinát. Később, Szása halála után, amikor az asszony elhatározta, hogy szembenéz a sajtóval, eszembe jutott ez a beszélgetésünk. Bátran és méltóságteljesen állt a nyilvánosság elé, leküzdötte a reflektorfénytől való viszolygását, mintha Szása iránti kötelességét teljesítené, akárcsak egy telepes felesége, aki félreteszi a mosnivalót, és fölkapja elesett férje karabélyát, hogy megvédelmezze az otthonát.

Amíg azonban a klinikán kezelték Szását, Marina csöndben tűrte a szerencsétlenséget, vezette a háztartást, ügyelt Tolik időbeosztására, féken tartotta érzelmeit, csak kisírt szeme árulkodott magányos gyötrődéséről. Napjában többször is láttam, de sohasem mutatta semmi jelét kétségbeesésének, nem adott okot aggodalomra.

Utólag elmagyarázta, hogyan bírta ki azokat a heteket.

– Az az igazság, hogy mindvégig nem hittem el, hogy Szása meg fog halni. Sem akkor, amikor ötven százalék esélyt adtak neki, sem később, még a legvégén se. Ha elismerem, hogy meghalhat, összeroppantam volna. Én azonban egyre győzködtem magam, hogy ez csak újabb válság, a harmadik a házasságunk-

ban. Az első akkor volt, amikor lecsukták, a második akkor, amikor Törökországba szöktünk. A korábban elsajátított túlélési technikákat alkalmaztam. Olyan ez, mint amikor az embert elsodorja az ár: együtt úszik vele, reméli a legjobbakat, és csak annyira erőlteti meg magát, amennyire feltétlenül muszáj. A víz fölött tartja a fejét.

Odafönt, az intenzív osztályon fegyveres rendőrök strázsáltak. Marinán kívül csak Zakajevet, Berezovszkijt és engem engedtek be Szásához. Minden más látogatót, akit fogadni akart, nekünk kellett igazolnunk. De mi sem sokat láttuk őt. Ideje legnagyobb részét terroristaelhárító detektívek vették igénybe; vasárnap estig már vagy húsz órát töltöttek nála. Nyilvánvalóan versenyt futottak az idővel, hogy minél több információt szerezzenek tőle.

Hétfőn reggel Henry professzor ismét belátogatott. Sötét arckifejezéssel lépett ki a kezelőorvossal folytatott konzíliumról.

– Ez nem tallium – mondta. – A csontvelő működése teljesen leállt, az izomereje viszont nem csökkent, holott tallium esetén éppen fordítva történt volna. Most úgy kezelik, mintha kemoterápiás szer túladagolásától szenvedne, noha erről sincs szó. A lényeg az, hogy a jelenlegi stádiumban tulajdonképpen nem is a kiváltó ok a fontos. Az orvosait jobban nyugtalanítják a hatások, például a hirtelen szervi elégtelenség. A páciens egyre gyöngébb.

– De hát a Barnetben talliumot találtak.

– Ez a rejtély. Egyértelműen kapott egy kevés talliumot, de valami mást is... – Hirtelen megakadt. – Várjunk csak! Talán radioaktív tallium volt.

Némi természettudományos ismeret szükséges ahhoz, hogy az ember követhesse Henry professzor gondolatmenetét. Csekély mennyiségű radioaktív tallium, azaz a sugárzó izotóp nem okozna *vegyi* károsodást, például izomgyöngeséget Szása szervezetében. Súlyos *sugárártalmat,* például csontvelőpusztulást és hajhullást viszont igen. Pontosan ez történt 1957-ben egy Nyikolaj Hohlov nevű KGB-s dezertőrrel, akinek szovjet ügynökök radioaktív talliumot csempésztek a teájába.

– De Szását radioaktivitásra is vizsgálták, és semmit sem találtak, igaz?

– Valóban. Kétszer is vizsgálták, de a kórházak csak gammasugárzás mérésére vannak felszerelve. Ha alfa-sugárzás volt, azt nem észlelhették. És be kell vallanom, nem emlékszem fizikából, hogy a tallium alfa- vagy gamma-sugarakat bocsát-e ki.

Kétféle sugárzást különböztetünk meg: nagy energiájú, nagy áthatolóképességű gamma-sugárzást, és kis energiájút, amilyen például az alfa-sugárzás, amely még egy papírlapon sem képes áthatolni, nemhogy az emberi bőrön. Az orvosi egyetemen csak a gamma-sugárzást tanítják, mert annak voltak kitéve például Hirosima és Csernobil áldozatai. Az orvosok is alkalmaznak gamma-sugarakat az izotópos diagnosztikában, amikor kis mennyiségű gamma-sugárzó anyagot fecskendeznek a páciensbe, azután letapogatóegységgel regisztrálják a kibocsátást, hogy kimutassák a daganatos sejteket. Alfa-sugárzással azonban a gyógyászatban nem foglalkoznak, és a kórházakban nincs felszerelés az észlelésére. A szokásos orvosi műszerek azt sem vették volna észre, ha Szása dugig van alfa-sugárzást kibocsátó anyaggal.

De a szervezete igen. Az alfa-sugárzás a környezetben ártalmatlan, mert nem jut át a bőrön. Ha viszont alfa-sugárzó anyagot nyelünk le vagy lélegzünk be, villámgyorsan szétterjed a szervezetben, eljut minden szervbe és szövetbe, behatol minden sejtbe, és belülről támad. Az alfa-sugárzás alacsony energiája, akárcsak egy kis hatótávolságú fegyver, bőségesen elegendő ahhoz, hogy vészes pusztítást vigyen véghez az élő sejtben. Megtámadja a sejt DNS-ét, és miszlikbe szaggatja. A sejt elhal. Különösen védtelenek a gyorsan osztódó sejtek, például a bélhám, a csontvelő és a hajhagymák sejtjei. Ez idézte elő Szása tüneteit.

Hétfőn telefonált Henry professzor:

– Megnéztem a könyveimet. A tallium gamma-kibocsátó. A kórházban észlelték volna. De tovább kell keresni alfa-sugárzókat. Beszélnem kell a Scotland Yarddal.

Szása hétfő reggel először a sajtóról érdeklődött. Megértették végre? Fölfogták, hogy a *Kontora* mérgezte meg őt? Még mindig vívta a háborúját, és a lehető legtöbbet akarta kihozni belőle.

– Szása, tíz tévékamera és ötven riporter vár odakint. Te is tudod, hogy egy kép tízezer szóval fölér. A minél erőteljesebb hatás érdekében szükségem lenne egy fényképre, hogy láthassák a külsődet – magyarázkodtam röstelkedve.

Marina szemrehányó pillantást vetett rám.

– Adjatok egy tükröt! – kérte Szása.

Az asszony elment tükörért.

– Milyenek az esélyeim? – használta ki a távozását Szása a kérdésre.

– Azt mondják, ötven százalék, de erős a szervezeted...

– Tudom, tudom – szakított félbe. – Figyelj, nyilatkozatot akarok írni arra az esetre, ha nem maradok meg. Néven nevezni a disznót. Ánya [Politkovszkaja] elmulasztotta, úgyhogy én most mindkettőnk helyett megteszem. Te szépen lefordítod angolra, én aláírom, azután elteszed szükség esetére.

– Rendben, de amikor kijössz innét, együtt tépjük szét.

– Hát persze.

Nehezen forgott a nyelve. Mégis, miközben a nyilatkozatát diktálta, valami egészen újat érzékeltem a hangjában: most először kaptam tőle utasításokat, méghozzá ellentmondást nem tűrően. Egész addigi kapcsolatunk során bizonyos mértékig kisfiúsan viselkedett. Rám ruházta a felnőtt szerepét, akitől jóváhagyást vár. Most viszont fölnőtt, magabiztossá vált, ő beszélt, miközben én jegyzeteltem. Mintha a méreg, amelytől három hét

alatt húsz évet öregedett, egyszersmind bölcsebbé és magabiztosabbá is tette volna. Utóbb, amikor Marina arról a „másik" Szásáról beszélt nekem, aki csak ritkán tárulkozott föl előtte, fölismertem férjének ezt az érdesebbik felét.

Marina visszatért a tükörrel. Szása egy percig tanulmányozta magát. Elégedetten állapította meg, hogy csakugyan rémisztő látványt nyújt.

Másnap szenvedést és dacos elszántságot mutató arcképe világszerte tévéképernyők millióin villant föl. Közben posztumusznak szánt vádirata, amelyet Marina és egy másik tanú jelenlétében írt alá, már lepecsételt borítékban lapult szállodám széfjében.

Én vittem neki a hírt, hogy a fotója ott virít mindegyik újság címlapján.

– Helyes – nyugtázta. – Most már nem viszi el szárazon.

Ezek voltak hozzám intézett utolsó szavai.

Moszkva, november 21.: Több alsóházi képviselő azt állítja, hogy Borisz Berezovszkij és Ahmed Zakajev áll Litvinyenko megmérgezése mögött. – Berezovszkij és a csecsen terroristák szoros kapcsolatai [arra utalnak, hogy] *ők szervezhették meg mind a Politkovszkaja-gyilkosságot, mind Litvinyenko megmérgezését – jelenti ki Nyikolaj Kovaljov volt FSZB-igazgató. Másnap Tom Parfitt, a* Guardian *moszkvai tudósítója azt írja: „Fölöttébb valószínűtlennek tűnik a gondolat, hogy a Kreml adott utasítást Litvinyenko kiiktatására. Ő egyszerűen nem olyan fontos...,* [viszont] *Berezovszkij pozíciója egyre ingatagabbnak látszik, akárcsak másoké, akiknek kiadatását Oroszország követeli... Ezeknek bizonyítaniuk kellene állításukat, miszerint megtorlással néznek szembe, ha visszaküldik őket Oroszországba. Egy liberális újságírónő halála és »az FSZB ellenségének« megmérgezése várhatóan kielégíti Timothy Workman bírót."*

A következő huszonnégy órában Szását erősen nyugtatózták, és időről időre elveszítette az eszméletét. November 22-én, szerdán a nap legnagyobb részét a sajtóval töltöttem, vég nélkül adtam az interjúkat a Kreml elleni propagandaháborúban, amely immár teljes erővel tombolt. Csak délután jutottam el a kórházba. Egy szomszédos fülke üvegfalán át figyeltem Szását. Az elmúlt napon tovább öregedett, most már úgy festett, mint egy kopasz, csont és bőr hetvenéves. Huszonkét napja nem evett. Többen is meglátogatták: George Menzies, az ügyvédje; Andrej Nyekraszov filmrendező; Ahmed Zakajev az egész családjával; Berezovszkij a feleségével. Valter Litvinyenko, az édesapja odarepült Oroszországból, ő és Marina fölváltva őrizték az ágyát: a papa éjszaka, az asszony nappal.

Szerdán este, mielőtt Marina távozott, Szása váratlanul fölébredt, és a párjára nézett.

– Elmegyek, drágám – mondta az asszony. – Holnap visszajövök.

– Nagyon szeretlek, Marina.

Ezzel búcsúzott Szása a feleségétől.

Éjjel megállt a szíve, lélegeztetőkészülékre tették. Többé nem tért magához, másnap, november 23-án, csütörtökön 21.21-kor hunyt el. Az apja volt ott az ágyánál. Marina éppen hazaért a nappali műszakból, amikor a kórház személyzete telefonon értesítette. Fogta Tolikot, és visszamentek a kórházba.

London, 2006. november 24.: A University College Hospital előtt várakozó újságírók megkapják Szása nyilatkozatát:

„Sokaknak szeretnék köszönetet mondani. Orvosaimnak, ápolóimnak és a kórházi dolgozóknak, akik minden tőlük telhetőt megtesznek értem. A brit rendőröknek, akik nagy erőkkel és szakavatottan dolgoznak ügyemen, miközben vigyáznak rám és a családomra.

Köszönöm a brit kormánynak, hogy gondjaiba vett. Megtiszteltetés számomra, hogy brit állampolgár lehetek. Köszönettel tartozom a brit közvéleménynek, mindazoknak, akik üzeneteikben támogatásukról biztosítottak, és érdeklődést mutattak sorsom iránt.

Köszönöm feleségemnek, Marinának, hogy mindvégig mellettem állt. Iránta és a fiunk iránt érzett szeretetem nem ismer határokat.

De ahogy itt fekszem, tisztán hallom a halál angyalának szárnysuhogását. Lehet, hogy még meglépek előle, de sajnos a lábam már nem mozog olyan fürgén, mint szeretném.

Úgy gondolom tehát, talán itt az ideje, hogy néhány szót szóljak ahhoz a személyhez, aki jelenlegi betegségemért felelős.

Engem sikerülhet elhallgattatnia, de ennek a hallgatásnak ára lesz. Ön éppolyan barbárnak és könyörtelennek mutatkozott, amilyennek a legrosszindulatúbb kritikusai leírják. Megmutatta, hogy semmibe veszi az életet, a szabadságot, a civilizált értékrendet. Méltatlanná vált hivatalára, méltatlanná a civilizált emberek bizalmára.

Lehet, hogy egy embert sikerül elhallgattatnia, Putyin úr, de a világméretű felhördülés egy életen át a fülében cseng majd.

Isten irgalmazzon önnek azért, amit nemcsak velem, de szeretett Oroszországunkkal és az orosz néppel tett!"

Talán hallgattak Henry professzorra, és beszereztek a kórháznak egy alfa-sugárzás-mérőt. Vagy talán elvitték Szása vérmintáit oda, ahol végül alaposan kivizsgálták az esetét: a berkshire-i Aldermastonban működő Atomfegyver-fejlesztő Központba, a brit nukleáris kutatólaboratóriumba. Így vagy úgy, Szása halála után a hatóságok pillanatokon belül fölfedezték, mi ölte meg: a titokzatos radioaktív izotóp, az alfa-sugárzó polónium-210.

Én Zakajevtől tudtam meg, aki hajnali háromkor azzal telefonált, hogy kevesebb mint fél órával Marina és Tolik hazatéré-

se után sugárvédő felszerelésbe öltözött rendőrök jelentek meg Muswell Hillen. Fölszólították Marinéékat, hogy szedjék össze a legszükségesebb holmikat, és azonnal hagyják el a házat, mert veszélyben az életük. Az asszony a kisfiúval reggelig Zakajevéknél maradt, közben Szása otthonában élénksárga kezeslábast, gumicsizmát, kesztyűt és gázálarcot viselő emberek dolgoztak, lepecsételték a házat, műanyag fóliával takarták le a tornácot és az előkert gyepét. Megerősített rendőri őrizettel vették körül a telket.

A Scotland Yard nyomozói megkértek bennünket, hogy senkinek ne szóljunk a radioaktivitásról. Előbb föl akarták mérni a közegészségügyi veszélyt, és meggyőződni arról, hogy a radioaktív támadás híre nem kelt pánikot a városban. Reggel azonban a gyásztól lesújtott Valter Litvinyenko kis híján kikottyantotta, amikor a kórház előtt újságírókkal beszélt.

– Egy parányi atombomba ölte meg a fiamat – mondta zokogva.

Délután John Reid belügyminiszter bejelentette, hogy Szása halálát radioaktivitás okozta. A közegészségügyi hatóság (Health Protection Agency, HPA) hozzátette, hogy „nagy dózisú". Egész London a feje tetejére állt. HPA-s és rendőrségi osztagok bolyongtak katonai alfa-számlálókkal fölfegyverkezve a városban, bejárták Szása korábbi útvonalait, minden lépésüket tévéhíradós stábok követték. Több száz lakossági hívás futott be az HPA forródrótján. A brit kormány katasztrófavédelmi tervezőbizottsága, amely legutóbb a metrórobbantások idején ült össze, a helyzetről értekezett. Híradósok lótottak-futottak, atomfizikusokat kerestek, hogy rendkívüli kiadásaikban megszólaltassák őket. Órák leforgása alatt britek milliói váltak a polónium, az orosz politika és Borisz Berezovszkij összeesküvés-elméleteinek szakértőivé. Az egész világ megismerte Szása nevét mint minden idők első nukleáris terrorakciójának áldozatáét.

Csak két hét múlva adták ki a hatósági engedélyt Szása temetésére. Holtteste súlyos veszélyt jelentett a környezetre; a halál beállta után azonnal egy titkos létesítménybe szállították, a kórházak területét sugárzásmentesítették. A boncolásán részt vevő kórboncnokok sugárvédő felszerelést viseltek. Végül közölték velünk, hogy maradványait az HPA által biztosított különleges, zárt fémkoporsóban adják ki nekünk. Amennyiben a család hamvasztást óhajt, azzal huszonnyolc évet – a polónium-210 felezési idejének csaknem a nyolcvanszorosát – kell várni, amíg a radioaktív anyag ártalmatlan mennyiségűre bomlik.

A temetés előtt összetartó kis csoportunkat majdnem szétzilálta egy újabb vitákat kavaró ügy, Szása utolsó meglepetése. Miközben az előkészületeken törtük a fejünket, Ahmed Zakajev bejelentette, hogy Szását muzulmán temetőben kell elföldelni, mert a halála előtti napon áttért az iszlámra. Kiderült, hogy november 22-én, mielőtt Szása elveszítette az eszméletét, Ahmed bevitt a kórházba egy mollát, aki elmondta a megfelelő imát. Ahmed szerint Szása muszlimként halt meg.

Én nem tudtam a mölláról, és megharagudtam Ahmedre. Szása egyáltalán nem volt vallásos, sőt azt mondta nekem, nem is érti a hívőket. Egyetlen szenvedély hajtotta: az, hogy megvívja a csatáit, és bebizonyítsa az igazát. Csakugyan sokszor mondta, hogy ő csecsen, de ilyet magam is mondtam. Ettől még nem váltam muzulmánná. Ezzel csak a szolidaritását juttatta kifejezésre, nem pedig a vallásos hitét. Arról nem is beszélve, hogy utolsó napján nyilván nem tudott már tisztán gondolkozni.

– Tudom, miért tette, Ahmed – szóltam. – Furdalta a lelkiismeret azért, amit Oroszország művelt a csecsenekkel, és gesztust akart gyakorolni. Mintha egy német zsidóvá akart volna válni a holokauszt után. De tévedett. Ez nem segíti az ügyeteket. Nézzünk szembe azzal, hogy a jelenlegi világhelyzetben az

orosz propaganda minden eszközzel megpróbálja majd a gyilkosságról az áttérésre terelni a figyelmet. Ezzel csak a kezükre játszol.

– Ez nem játék – felelte Ahmed. – Minden annak rendje és módja szerint zajlott, tehát Szása muzulmán.

Ahmed csökönyös ember volt, de éppen e miatt a csökönyösség miatt nem győzhetnek az oroszok a csecsen háborúban, amíg az utolsó szálig ki nem irtják Csecsenföld csökönyös lakosságát.

– Nekem nem az áttérés a szakterületem – közöltem –, hanem a biokémia. Azon a napon Szása annyi nyugtatót kapott, hogy nem tudom, józan ésszel cselekedett-e.

– A hitvallás nem józan ész kérdése – vetette ellen Ahmed.

Marinához utaltuk az ügyet.

– Mindenki azt hisz Szásáról, amit akar – döntött bölcsen Marina. – Ti megtartjátok a szertartásotokat egy mecsetben, mi pedig a miénket egy kápolnában.

Az özvegy úgy rendelkezett, hogy felekezeten kívüli földbe fogják temetni Szását.

December 8-án, miközben a rendőrség távol tartotta a médiát, szakadó esőben helyezték végső nyugalomra Szását a londoni Highgate temetőben, sírját a viktoriánus kor hírességeiéi vették körül, köztük néhány ateistáé is, így Marx Károlyé és Michael Faraday fizikusé.

A halál úgy fogja körbe az életet, akár a festményt a kerete: lezártságot jelez, körülhatárol. A nemrégiben véget ért élet frissen festett, kiállításra berámázott kép, többé nem lehet rajta változtatni, sem kiegészíteni, nem készülhet belőle új verzió, még csak utolsó simításokra sem alkalmas. Kész, szignált mű. Ám a színek és a formák végleg megdermedt, falra függesztve közszemlére tett együttese nagyon is tárgya lehet vitának és bírálatnak.

Amint Szása élete véget ért, máris fontosabbá, jelentőségteljesebbé vált, mint 2006. november 1-je előtt volt.

Mialatt a halálával próbáltam megbirkózni, rádöbbentem, hogy az átalakulás csodájának lehettem tanúja Szásában, annak a fajtának, amikor a fekete kifehéredik, jó és rossz helyet cserél, halál és megváltás visszájára fordít büntetést és jutalmat. Oroszországból való elszökése után hat rövid esztendő alatt egy romlott, gyilkos klikk riadt és zavarodott tagjából keresztes lovaggá lett, aztán kínhalált halt ezért. Egy másféle tanú szemében áttérése talán vallásos tiszteletet ébresztett volna. Én egyszerűen annyit mondhatok, hogy Szása végül kiválóbb emberré vált, mint sokan mások.

Marina nem vett tudomást a bekeretezésről:

– Szása szürreális lénye annyira feltöltött engem, hogy továbbra is hajt az az energia, mintha még mindig összekötne bennünket egy áramkör. Azt hiszem, soha nem is fog megszakadni.

15. fejezet

A TÜKÖRTEREM

Moszkva, 2007. február 1.: Putyin elnök kremli sajtóértekezletén jelzi, hogy az orosz titkosszolgálatok jelentéktelen célszemélynek tekintették Litvinyenkót, ennélfogva nem vesződtek volna a meggyilkolásával. „Nem tudott semmiféle titkot – mondja Putyin. – Az FSZB-től való eltávolítása előtt Litvinyenko szállítmánykísérő alakulatnál szolgált, és nem fért hozzá államtitkokhoz." Ugyanaznap a Scotland Yard bejelenti, hogy lezárta a nyomozást, és átadta a Litvinyenko-aktát a koronaügyészségnek, amely eldönti, indítsanak-e bűnvádi eljárást bárki ellen. Az akta tartalmát egyelőre nem hozzák nyilvánosságra.

– Amikor a Watergate-ügy kipattant, a Fehér Ház „harmadrangú betörés" jelzővel söpörte félre. Azután egymás után hullottak le a leplek, és a Nixon körüli falak összedőltek – emlékeztetett George Menzies ebéd közben, nem sokkal Szása halála után. – Szása esete alkalmasint Putyin „harmadrangú mérgezésévé" válik. Valami azt súgja, hogy ez a gyilkosság meg fog oldódni.

George a polónium-210-ről mint gyilkos fegyverről tartott kiselőadásomra reagált. Kifejtettem, hogy Szása meggyilkolása éppen végtelen ellentmondásosságával fog kitűnni a kriminalisztika krónikájában: a polónium egyszerre a legjobb és a legrosszabb gyilkos fegyver, amelyet valaha kieszeltek.

Akárki választotta is a polóniumot Szása megöléséhez, azért tette, mert szinte semmi esélye nem volt, hogy valaha is kiderül. Vegyileg nem egykönnyen azonosítható: a toxikológiai labor csupán kis mennyiségű talliumot, a polónium előállításának csekély arányú szennyező anyagát mutatta ki. Valószínűtlennek tetszett, hogy radioaktivitása alapján észlelik, hiszen a közönséges Geiger–Müller-számlálókat nem alfa-sugarak azonosítására tervezik. A polónium talán a legmérgezőbb anyag a Földön: egy pici szemcséje már jócskán halálos adag, 1 grammja elegendő félmillió ember elpusztításához. Ámde abszolút ártalmatlan, amíg be nem lélegzik vagy le nem nyelik. Ami a fő, polóniumot korábban soha nem használtak ölésre, tehát a szakértők – toxikológusok, rendőrök, terroristaelhárító szakemberek – körében gyakorlatilag senki sem kereshette, mert nem számíthatott rá. Merő véletlen szerencsének, valamint Szása fantasztikus szívósságának köszönhető, hogy megtalálták. Óriási dózist kapott. Ha még az első két hét folyamán, a Barnet Kórházban meghal, azt a talliumnak tulajdonították volna, amit bárki beadhatott neki.

A sors fintora, hogy mihelyt *mégis* fölfedezték, a polónium ordító bűnjellé vált. Semmiképpen sem használhatta amatőr gyilkos – még tengernyi pénz birtokában sem.

Szabadúszó merénylő számára ugyanis a Szása elleni merényletnél alkalmazott mennyiségű polónium beszerezhetetlen lett volna. A polónium szigorúan ellenőrzött anyag, nukleáris laboratóriumokban állítják elő, és statikus elektromosságot kiküszöbölő eszközökben használják föl, amelyek morzsányi mennyiséget tartalmaznak belőle. Dr. John Harrison, a brit közegészségügyi hatóság munkatársa szerint Szása legalább 3 gigabecquerelnyi radioaktív sugárzást kapott, ami körülbelül a halálos adag százszorosa. Ahhoz, hogy valaki a forgalomban lévő végtermékből jusson ilyen mennyiségű polóniumhoz, több száz, manapság gyártott statikuselektromosság-mentesítő készü-

léket kellett volna összevásárolnia, továbbá eljárást kifejlesztenie a polónium kivonására, dúsítására és kezelésére, az pedig szabadúszó amatőr számára gyakorlatilag lehetetlen.

Annak az elkövetőnek, aki a polónium aljas célra való felhasználásának ötletével előállt, szükségképpen kiterjedt és magas szintű fizikai, orvosi szaktudással, sugárzóanyag-őrzési hozzáértéssel kellett rendelkeznie, a polónium gyártásának és forgalmazásának ismeretéről már nem is beszélve. Summa summarum, csipetnyi zsenialitást igényelt volna elképesztő anyagi-technikai háttérrel – és persze mindenekelőtt polóniumhoz való hozzáféréssel –, hogy valaki effajta gyilkos tervet dolgozzon ki. Csakis egy tudományos alapú mérgezésben felső fokon járatos, jól bejáratott szervezet követhette el ezt a bűnt.

A világ ismert – mintegy évi 85 grammos – polóniumtermelésének a 99 százaléka Oroszországé. Valamennyit exportálnak belőle ipari felhasználásra, elsősorban az Egyesült Államokba. A polóniumot előállító orosz atomreaktor olyannyira a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) oltalma alatt áll, hogy minden egyes gyártási ciklust jegyzőkönyveznek, bár az IAEA magát a polóniumot nem tartja nyilván.

A Gazeta.ru orosz internetes oldal egy 2006. december 18-i tudósításban idézte Jekatyerina Sugajevát, a polónium-210 szállítására és kivitelére hivatalosan egyedül jogosult orosz vállalat, a Tyehsznabekszport (Tenex) sajtótitkárát.

– A polónium gyártása és kezelése rendkívül komplex feladat – nyilatkozta Sugajeva. – Ilyen kapacitás kizárólag Szarovban [egy Szamara melletti, régi szovjet fegyverzetfejlesztési laboratórium nukleáris létesítményében] létezik. Senki más nem rendelkezik az előállításhoz szükséges hozzáértéssel.

A sajtótitkár tájékoztatása szerint a gyártási ciklus bizmut (egy fémes elem) neutronos bombázásával kezdődik a Cseljabinszk melletti ozjorszki atomreaktorban. A félterméket onnan

szállítják a szarovi létesítménybe, ahol a polóniumot megtisztítják a bizmut nagy részétől, dúsítják, majd csomagolják. A polónium-210-et havi sarzsokban állítják elő, és lepecsételt tartályban elhelyezett kapszulában hozzák forgalomba. A tartályokat légi úton, egy szentpétervári teherterminálon keresztül exportálják az amerikai ügyfeleknek. A kapszulában lévő egyszázad grammnyi frissen előállított polónium ötezer halálos adagot tartalmaz.

Miközben a polónium-210 lebomlik – felezési ideje 138 nap, ami azt jelenti, hogy bármely kiindulási mennyiségből az első 138 nap alatt lebomlik a fele, a következő 138 napban a negyede és így tovább –, ólommá, vagyis stabil, nem radioaktív fémmé alakul át. Tehát ahogy csökken a polónium mennyisége, úgy nő az ólomé. A vizsgálatot végző a polóniumminta ólomhányadának megmérése révén kiszámíthatja, mennyi idős a minta, és megállapíthatja, pontosan mikor állították elő. Mi több, a gyártási eljárás minden sarzsban jellegzetes izotóptisztátlanságokat hagy hátra. Két polóniumminta ólomtartalma és a jelen lévő szennyeződések összehasonlításával a nyomozó meg tudja mondani, vajon egyazon sarzsból származik-e a kettő, azaz ugyanabban a laboratóriumban, ugyanazon a napon gyártották-e.

Orosz polóniumminták vélhetőleg amerikai forrásból álltak a brit hatóságok rendelkezésére. A Szása szervezetében talált polónium-210-et ekkorra kétségkívül összevetették az Egyesült Államokba exportálttal. A nyomozók az ólomszintből és az izotóp-összetételből egyértelműen megállapíthatták a méreg sarzsszámát és gyártásának keltét – kivéve természetesen azt az esetet, ha illegális reaktorból származott, amely nem áll az IAEA felügyelete alatt.

A brit hatóságok 2007 kora tavaszáig nem bocsátottak ki a polóniumforrásra vonatkozó információt. Nem sok kétség fér azonban ahhoz, hogy a brit nukleáris létesítményekben dolgozó

fizikusok a brit titkosszolgálatok hírszerzőivel együttműködve pontosan tudják, hol és mikor állították elő azt a rendkívüli mérget, amely megölte Szását.

A polónium, mihelyt azonosították, a detektív álma. Láthatatlan festék módjára mindent megjelöl, amihez csak hozzáér, és nem mosható le onnan. Megfelelő berendezés használatával a polóniumnyomok elképzelhetetlenül gyönge oldatban, milliószor milliószoros hígításban is kimutathatók. Ha valaki, mondjuk, szennyezett kézzel gyújtja meg a lámpát egy szállodai szobában, a villanykapcsoló hónapokig radioaktív marad. A nyomozó egy karosszéken kimutatható radioaktivitás mennyiségéből és eloszlásából meg tudja állapítani, hogy bal vagy jobb kéztől származik-e a nyom, és vajon a kéz kívülről szennyeződött, vagy pedig a radioaktivitás olyan személy piciny verejtékcseppecskéiből ered, akinek a szervezetébe jutott a méreg. Azaz még a merénylő és az áldozat hagyta nyomokat is meg lehet különböztetni egymástól.

A Scotland Yard detektívjei Londonon belül és kívül több polóniumos nyomvonalat is követtek. Kötetünk nyomdába adásáig erről sem adtak ki hivatalos tájékoztatást. Megbízható forrásokból azonban elegendő adat szivárgott ki londoni hírlapokhoz, hogy többé-kevésbé a teljes képet rekonstruáljuk, és a nyomozók lényegében megerősítették Marinának ezeket a híreket.

A HPA sugárvadászai a Szása halálát követő órákban azonosítottak és lezártak sugárszennyezett londoni helyszíneket, köztük az Itsu nevű szusibárt a Piccadillyn, ahol Szása Mario Scaramellával találkozott, valamint a Millennium Hotel bárját, ahol az oroszokkal teázott. A nyomozás előrehaladtával több tucat újabb pont került a polóniumtérképre; a végleges lista irodákat, éttermeket, szállodai szobákat, lakásokat, autókat és repülőgépet foglalt magában, méghozzá több országban. Egész Európában emberek százai mutattak különböző mértékű polóniumszennyezést, amely a Londonban fölrobbantott „parányi atombomba" epicentrumából terjedt szét. Mire elült a por, a nyomozók meglehetősen alapos ismereteket szereztek a térképolvasáshoz. Miként a Scotland Yard összekötő tisztje mondta Marinának:

– Pontosan tudjuk, ki, hol és hogyan tette.

Az egyik föltérképezett polónium-nyomvonalat maga Szása hagyta. 2006. november 1-jén reggel még tiszta volt. Detektívek fölfedeztek a zsebében egy jegyet, az pedig elvezette őket a buszhoz, amellyel aznap London központjába utazott. Azon a buszon nem találtak polóniummaradványokat.

Este hat óra tájban Ahmed Zakajev kocsival ment érte Berezovszkij mayfairi irodájához, hogy hazavigye Muswell Hillbe. Ez után az út után Zakajev Mercedese használhatatlanná vált a hatalmas mennyiségű radioaktivitástól, amelyet Szása hagyott az anyósülésen.

A mérgezés a jelek szerint délután öt óra körül, a Millennium Hotel bárjában történt. Nyomozók megtalálták a teáskannát, amelybe a mérget juttatták, majd a kanna továbbszennyezte a konyhát, beleértve a mosogatógépet. Úgy tűnik, a polónium koncentrációja a szálloda bárjában volt a legnagyobb, és légi úton terjedt – ami arra vall, hogy port szórtak a kannában lévő teába –, mert a bár hét dolgozójánál és több törzsvendégnél pozitív eredményt hozott a polóniumteszt.

A Millennium bárja meg Zakajev érkezése között Szása beugrott Berezovszkij irodájába, ahol használta a telefaxot. Ennek megfelelően némi radioaktivitást találtak a készüléken.

Minden, amihez hazatérése után hozzáért, erősen beszennyeződött. Betegsége első három napjában – vagyis kórházba kerülése előtt – hallatlan mennyiségű radioaktivitást juttatott kör-

nyezetébe. Egy korai becslés szerint több mint százezer fontba kerülne, hogy a házat biztonságosan megtisztítsák. Marina és Tolik még hat hónap elteltével sem térhetett haza.

Mindazok közül, akik kontaktusba kerültek Szásával, Marina volt a leginkább kitéve a szennyezésnek, mivel a heves hányással járó első három napban ő ápolta és tartotta tisztán a férjét. A teszt szerint polónium jutott az asszony szervezetébe – szerencsére nem elegendő ahhoz, hogy azonnali egészségkárosodást okozhasson. Ami figyelemre méltó: az ő polóniumszintje csekélynek bizonyult ahhoz, hogy saját, másodlagos nyomvonalat hagyjon. Ez azért fontos, mert arra utal, hogy aki mégis hagyott maga után radioaktív polónium-nyomvonalat, az nem Szásától vette át a mérget. Az ilyen személy igen nagy valószínűséggel közvetlenül érintkezett magával a polóniummal. Tolik, aki három napon át ugyanabban a házban lakott, de jóval kevésbé került fizikai érintkezésbe az édesapjával, egyáltalán nem szennyeződött.

Szásán kívül csupán ketten hagytak polónium-nyomvonalat: Andrej Lugovoj és társa, Dmitrij Kovtun, Lugovoj iskolai pajtása és katonacimborája, az orosz katonai hírszerzés, a GRU veteránja. Kovtun a Szásával folytatott két tárgyalásra kísérte el Lugovojt október 16-án és november 1-jén.

Az általuk hátrahagyott radioaktivitás szintje és elterjedése arra mutat, hogy közvetlenül kezeltek polóniumot, nem pedig a szervezetükbe jutott, mert árulkodó radioaktivitás-nyomok keletkeztek. A szervezetben fölhígul a polónium, mielőtt a verejtékkel együtt elválasztódna; a Lugovoj és Kovtun esetében hátrahagyott nyomok produkálásához szinte bizonyosan halálos mennyiségnek kellett volna a szervezetükbe kerülnie.

Amint a Scotland Yard közreadja a radioaktivitás terjedésének számítógépes szimulációját, pontosan megmondhatjuk majd, hol és hogyan kezelték a mérget, mielőtt Szása teáskannájában kötött ki. Egyelőre annyit szögezhetünk le, hogy Lugovoj és Kovtun radioaktivitást juttattak a környezetükbe, *mielőtt* még Szása november 1-jén exponálódott. Lugovoj például október 31-én, amikor fölkereste Berezovszkijt, beszennyezte Borisz dolgozószobájának bőrkanapéját. Kovtun útban Londonba, október 28–31-én polónium-nyomvonalat hagyott Hamburgban, elvált felesége lakásán, ahol megszállt, valamint abban az autóban, amelyik a reptérre vitte.

Mindkét férfi polónium-nyomvonalat hagyott előző londoni látogatása alkalmával, október 16–17-én: hotelszobákban, irodákban, éttermekben és a British Airways gépén, amellyel hazautaztak Moszkvába. E vizit folyamán szennyezték be az Itsu szusibárt is a Piccadillyn, azt, amelyikben később, a mérgezés napján Szása és Mario Scaramella is járt. Ez az egybeesés eleinte sok zavart okozott, mígnem megállapították, hogy november 1-jén Szása és Scaramella nem annál az asztalnál ült, amelyiknél Lugovoj, Kovtun és Szása két héttel korábban helyet foglalt.

Nem tudni, Lugovoj és Kovtun mit csinált a polóniummal Londonban az október 16-i látogatás során. Az egyik hipotézis szerint két kísérletet tettek, hogy polóniumot juttassanak Szása enni-, illetve innivalójába; az első, vélhetőleg az Itsuban eredménytelenül végződött, ezért az orgyilkosok visszatértek egy újabb próbálkozásra, amelyik már sikerült. Egy másik hipotézis az, hogy az október 16-i találkozás afféle főpróba gyanánt szolgált.

Ami engem illet, további lehetőséget is látok: azt, hogy Lugovoj és Kovtun elkontárkodta az október 16-i akciót. Elszalasztották a célszemélyt, mégis beszennyezték magukat – vagyis jól elszúrták. Ezért tartótisztjük a második nekifutáshoz egy hivatásos gyilkost küldött, „a harmadik férfit". A két szerencsétlenkedő ügynök csak arra kellett, hogy összehozza a merénylőt a célszeméllyel. Ezt a harmadik emberes teóriát a sajtóban az egykori kém, Oleg Gorgyijevszkij népszerűsítette, aki saját meg nem

nevezett forrását idézi. Dmitrij Kovtunt október 31-én egy „magas, ázsiai arcvonású" férfi kísérte Hamburgból a repülőn. Reptéri térfigyelő kamerák megörökítették, azután nyomtalanul eltűnt. Nagy-Britanniába egy európai ország útlevelével lépett be, de a detektívek egyetlen szállodában és az országból távozó egyetlen légijáraton sem bukkantak a nyomára.

A rendőrök semmiféle utalást sem tettek Marinának a harmadik emberes elmélet alátámasztására, de nem is vitatták. Egybevág azzal, amit Szása nekem és másoknak mondott: Lugovoj magával hozott egy férfit, akit Szása akkor látott először, és akinek „gyilkos szeme volt".

Végezetül föltűnt november 1-jén Lugovoj és Kovtun körül még egy ember, Vlagyiszlav Szokolenko. Az ő szerepe nem tisztázódott, bár határozottan nem szennyeződött polóniummal.

Kétségkívül sok kérdésre kapunk választ a bíróságon – *ha* az elkövetőket egyáltalán perbe fogják valaha. Amennyiben a koronaügyészség arra a következtetésre jut, hogy a tettesek kézre kerítésére nincs valós esély, attól még a rendőrség kiadhatja a nyomozati anyagot. Akkor nemcsak a részletes polóniumtérképeket láthatnánk, hanem Szása, Lugovoj és Kovtun percről percre rögzített mozgását is a londoni városközpont utcáin, amelyet zárt láncú televíziós térfigyelő kamerák teljes egészében fölvettek.

A történet nem lenne teljes néhány alternatív gyilkossági teória mérlegelése nélkül, bár ezek aláértékelődtek, miután a polónium-nyomvonalak titkai föltárultak.

Először is nézzük Mario Scaramellát, a balszerencsés politikai tanácsadót, aki véletlenül rosszkor, rossz helyen tartózkodott. Szásához fűződő kapcsolata egy itáliai belpolitikai perpatvarral, némely régi keletű és bizonyítatlan váddal függhetett össze, miszerint Romano Prodi olasz miniszterelnök a hidegháború óta a KGB-nek kémkedett. Szása még 2004-ben említette

a híresztelések ügyében vizsgálódó római parlamenti bizottságnak, hogy egyszer hallotta, amikor mentora, Trofimov tábornok „a mi emberünk" kitétellel utalt Prodira. A Trofimovval folytatott beszélgetés azonban 2000-ben zajlott, a Prodi-féle KGB-s botrány pedig 1999 októberében robbant ki Olaszországban. Lehetséges tehát, hogy Trofimov csak hallomásból vett értesülést ismételt meg. Mindenesetre valószínűtlen, hogy valaki 2006-ban polóniumot vetett volna be Szása meggyilkolására egy 2004-ben tett lényegtelen megjegyzéséért. Scaramellánál kimutattak polóniumot, de csak rendkívül kis mennyiségben.

A következő személy Julija Szvetlicsnaja, a Nagy-Britanniában mesterdiplomájára készülő orosz diáklány, aki rövid időre az újságokba került azzal az állításával, hogy Szása meg akart zsarolni egy „orosz oligarchát" – nem Berezovszkijt –, akinek „összeköttetése volt a Kremllel, Putyinnal". Szvetlicsnaja akkor találkozott Szásával, amikor a lány anyagot gyűjtött a könyvéhez, és Szása levelezett vele.

Számos fölvetés szerint Szása volt URPO-s kollégáinak vagy jelenlegi, illetve korábbi FSZB-s tisztek közötti más tisztességtelen elemeknek indítékuk lehetett a meggyilkolására. Ez a teória különösen akkor vált népszerűvé, amikor híre kelt, hogy egy orosz Szpecnaz kommandós egységnél Szása képét használják lőgyakorlati célpontnak.

Jurij Svec (Yuri Shvets), egy Washingtonban élő volt KGB-s tiszt arról is beszámolt, hogy Szása az egyik üzleti ügyfelének végzett elvárható gondossági kutatás részeként dossziét állított össze egy „kremlbeli prominens személyiségről".

Mindezek az elméletek két ponton sántítanak: adósak maradnak a magyarázattal a polóniumhoz való hozzáférésre és Andrej Lugovoj részvételére.

Az én felfogásom szerint nincs az a középszintű cinkes tiszt, fölbérelt segítő, hamarjában verbuvált kivégzőosztag, amelyik jogosulatlanul hozzáférhetne az anyaghoz, amely végtére is épp-

olyan alkalmas tömeges terrorakcióra, mint bármely tömegpusztító fegyver: a polónium-210 mérgezőbb a lépfene kórokozójánál, és nem kevésbé használható hagyományos robbanótöltetű sugárszennyező, úgynevezett piszkos bomba gyártására, mint a plutónium. Csak az orosz kormányzat legfelső szintjén férhetnek hozzá. És meggyőződésem, hogy az orosz kormányban a londoni emigránsok csoportjával összefüggő minden ügyet személyesen az elnök ellenőriz. A londoni akció egyszerűen nem kaphatott zöld utat az ő tudtán kívül.

Ugyanígy érvényes az is, hogy csak nagyon ellenállhatatlan érvek bírhatták a vállalkozásban való részvételre Andrej Lugovojt. Elvégre nem szegény ember, mintegy 20-25 millió dollárnak megfelelő vagyonnal rendelkezik; pénzért tehát aligha tette volna meg. Neki semmilyen indítéka nem volt Szása meggyilkolására. Csak nagyon erőteljes érdek győzhette meg, hogy vállaljon részt az ügyben.

Miért törné magát ennyire valaki olyan ember megöléséért, aki egy Muswell Hill-i bérelt házban lakik? Ebben egyetértek Putyinnal: bármit tett vagy készült még tenni Szása, az nem ért meg ennyi fáradságot. Csakis igen fontos cél szentesítette ezt a félelmetes eszközt. Egyetlen hihető gyilkossági indíték létezik – az, amelyet Lord Tim Bell már azelőtt megnevezett, hogy a polónium-210 és Andrej Lugovoj beléptek az egyenletbe: rákenni a gyilkosságot a másik félre a Putyin és Berezovszkij közötti, véget nem érő kakasviadalban.

Bármilyen magabiztosan állítják is a Scotland Yard-osok, hogy tudják, „ki, hol és hogyan tette", nem valószínű, hogy valaha is bíróságon látnák a gyanúsítottjaikat. Lugovoj és Kovtun soha nem fog beszélni, mert sohasem adnák ki őket. Ennyit már közöltek az orosz illetékesek a britekkel. Az orosz kormány saját nyomozást indított, ahelyett hogy a britekében segédkezne.

Az orosz vizsgálat leképezi a britet: detektívekkel, tanúkkal, gyanúsítottakkal és munkahipotézissel ellensúlyozza mindazt, amit a britek tudnak fölmutatni. Minden észleletnek megfelel egy orosz ellenészlelet, minden nyilatkozatnak egy ellennyilatkozat. Még a retorika is tükrözi a másikat. Az oroszok klasszikus dezinformációs taktikát alkalmaznak, amely éppen úgy a régi KGB-s stílusra emlékeztet, mint maga a gyilkosság. A Kreml irányította sajtó a nyugati médiát csepüli, amiért hidegháborús ízű propaganda-hadjáratot folytat.

Amint a *The New York Times* Kovtunnal és Lugovojjal készített, 2007. március 18-án közreadott interjúja körvonalazta, az orosz ellenteória nem elkövetőknek, hanem „sértetteknek", egy polóniumos gyilkossági kísérlet áldozatainak tekinti kettejüket, amelyre október 16-i első londoni látogatásukon került sor. Miután szennyeződtek, az oroszok állítása szerint polóniummaradványokat hurcoltak haza Moszkvába, majd második látogatásukon ismét Londonba. Az orosz vonatkoztatási rendszerben a nekik megfelelő gyanúsítottpáros Zakajev és Berezovszkij.

2007 áprilisában orosz nyomozók repültek Londonba, hogy kikérdezzék Boriszt és Ahmedet, ezzel viszonozták a Scotland Yard 2006. decemberi moszkvai látogatását, amelynek során Lugovojjal és Kovtunnal beszélgettek. Ha és amennyiben a britek vádat emelnek a két orosz ellen Szása meggyilkolásáért, az oroszok megtorlásul valószínűleg Kovtun elleni emberölési kísérlettel vádolják Berezovszkijt és Zakajevet. Mivel azonban az ügy sohasem kerül bíróság elé, hivatalosan nem oldják meg azt a kérdést sem, ki ölte meg Szását. A sajtó továbbra is „kiegyensúlyozott" véleményt képvisel majd. Igazságügyi döntés híján Szása meggyilkolása két ellentmondó, egymást tükröző összeesküvés-elmélet nulla végösszegű játszmájába torkollik. A tükörterem két végén – középütt Szása tetemével – a történet két főszereplője, Berezovszkij és Putyin áll, egyik a másik végzete. Egyikük tette. A választás a szemlélő nézőpontjától függ.

– Szerinted Putyin – mondta egy moszkvai barátom –, ami érthető, mert te Borisznál dolgozol és Nyugaton élsz. Én viszont Moszkvában, és Putyin az elnököm. Nem egyszerűen elnök, hanem olyasvalaki, akit okkal vagy ok nélkül, de a nép zöme rajongva tisztel. Helyreállította nemzeti büszkeségünket és önbecsülésünket. Olyan, mint Angliában a királynő. Ha egy pillanatra elképzelném, hogy ő a gyilkos, nem tudnék ebben az országban élni. Szóval egyszerűen muszáj, hogy Borisz legyen a hunyó, bármilyen bizonyítékot mutatsz is föl. Borisznak *kell* lennie.

Barátom a jobbik Oroszországot, a lelkiismeretes osztályt képviseli. Hinni akarja, hogy Berezovszkij tette. A többség, ezt biztosra veszem, éppen ellenkezőleg: az emberek azt akarják hinni, hogy Putyin volt az – és büszkék rá ezért. Litvinyenko az ő szemükben áruló, és az elnök elkapta. Ha polóniummal, akkor polóniummal. Úgy kellett neki. Mert a *vlasztynak* ilyennek kell lennie: rettegettnek.

Egy figyelemre méltó, idevágó eset szemlélteti, mekkora önáltatással tekint az oroszok művelt osztálya a *vlasztyukra*. Jegor Gajdar volt miniszterelnök – aki Csubajsszal együtt Jelcin elnökségének kezdetén az oroszországi gazdasági reformok építésze volt, és nemzetközi tiszteletnek örvend – jelenleg egy moszkvai gazdasági tanácsadó testület igazgatója. Ő Szása halálakor éppen Írországban tartózkodott, a Maynoothi Ír Állami Egyetemen szervezett konferencián vett részt. A Litvinyenko-ügy talán leghajmeresztőbb, bár a sajtóban kevéssé tálalt fordulataként november 24-én délelőtt Gajdart is megmérgezték.

A *Hogyan mérgeztek meg, és miért biztos, hogy Oroszország politikai ellenségei állnak emögött?* címmel 2006. december 7-én a *Financial Times*nak küldött levelében beszámolt a vele történtekről.

„Miután átléptem a tanácsterem küszöbét, összeestem az egyetem folyosóján – írta Gajdar. – A következő órák eseményeiből nagyon kevésre emlékszem. Azok, akik odajöttek hozzám, ahogy sápadtan, eszméletlenül feküdtem a földön, vérző orral találtak rám, vér és hányadék csorgott a számból. Úgy tűnt, mintha haldokolnék."

Miután egy ír kórházban éjszakázott, Gajdar ragaszkodott hozzá, hogy hazatérjen Moszkvába, ahol alapos kivizsgáláson esett át. „A doktor nem tudott magyarázatot adni a szervezetemben lezajlott nagyarányú és szisztémás változásokra az orvostudomány előtt ismeretes betegségekkel, még azok legkülönösebb kombinációival sem." Gajdar biztosra veszi, hogy megmérgezték, és hogy meg is halt volna, ha tizenöt perccel előbb esik össze, amikor egyedül volt szállodai szobájában.

„Ki kívánhatta az orosz politikai körökből a halálomat 2006. november 24-én, Dublinban? – írta. – Az orosz vezetés cinkosságának ötletét szinte azonnal elvetettem. Alekszandr Litvinyenko november 23-i londoni halálának másnapján egy másik híres orosz erőszakos halála a legutolsó, ami az orosz hatóságoknak hiányozhatott... Ez minden valószínűség szerint azt jelenti, hogy az orosz hatóságok kézenfekvő vagy rejtett rosszakarói álltak az esemény színfalai mögött, azok, akik Oroszország és a Nyugat viszonyának további radikális romlásában érdekeltek."

Gajdar ebben a levélben tartózkodott „az orosz hatóságok rosszakaróinak" megnevezésétől. Később azonban több orosz weboldal publikálta annak a levélnek a fénymásolatát, amelyet Gajdartól nem más kapott, mint Soros György, nyilván a jobbulást kívánó üzenetére válaszul. A 2006. november 29-én kelt, szívhez szóló levél Borisz Berezovszkijt jelölte meg Gajdar megmérgezésének hátterében álló gyanúsítottként. Gajdar arra kérte Sorost, „emlékeztesse a [nyugati] közvéleményt..., kivel van dolgunk" Borisz személyében.

„Fő célja ma az, hogy bajt keverjen V. V. Putyinnak, aláássa a

rendszerét – írta Gajdar. – Eszköze [e cél elérésére] Oroszország nyugati kapcsolatainak rombolása."

Gajdar kifejtette, hogy Soros, „mint olyan személy, aki nem nagy barátja a Kremlnek..., különösen eredményesen" sározhatná be Berezovszkijt. Javasolta, hogy eközben Soros „a nemzetközi terrorizmussal való együttműködéssel" vádolja Boriszt.

A Soroshoz intézett levél kiszivárogtatása vihart kavart a liberális táborban. A legtöbb kommentár sürgette Gajdart, hogy koholmányként határolódjék el tőle. Gajdar azonban hallgatott. Végül Soros New York-i irodája egy újságírónak kommentár nélkül megerősítette a levél kézhezvételét.

2007. április elején a berlini repülőtér indulási csarnokában összefutottam Kátya Genyijevával, egy moszkvai jeles liberális személyiséggel, aki előző évben a dublini konferenciára kísérte Gajdart. Kíváncsi voltam a részletekre. Vajon lehetséges, hogy Gajdar egyszerűen elcsapta a hasát, és ok nélkül csinált bohócot magából?

– Te jó isten, Alex! Hogy mondhat ilyet? – szörnyülködött Kátya. – Majdnem belehalt. Engem is megmérgeztek.

Kiderült, hogy aznap együtt reggelizett Gajdarral. Nyilván sokkal kisebb dózist kapott, mert enyhébb tünetek léptek föl nála, de négy hónapig nagyon komolyan betegeskedett, és saját orvosai úgy vélték, hogy ismeretlen anyaggal megmérgezték. Nem fért hozzá kétsége, hogy merényletkísérlet történt. Ő is megerősítette a Soros-levél hitelességét.

– Nem lehet, hogy Gajdart megzsarolták a Kremlben, hogy befeketítse Boriszt? – firtattam.

– Persze hogy nem – felelte Kátya. – Jegor Timurovics valóban azt hiszi, hogy Berezovszkij áll a háttérben.

Egy dologban egyetértek Gajdarral. Mérgezése összefüggött Szásáéval, és a közvéleményre gyakorolt hatás fokozását célozta.

Mindössze két elmélet és két fő gyanúsított méltó a megfontolásra az említett események magyarázatául. Ha nem egyikük a gyilkos, akkor a másik. Csupán az a gond, hogy ami engem illet, csak az egyik elmélet állja ki a tények próbáját.

Moszkva és Szentpétervár, 2007. április 16–17.: Tüntetők ezrei csapnak össze a rohamrendőrséggel a két nagyváros utcáin a Putyin-ellenes tüntetések két napja során. A washingtoni Fehér Ház „keménykezűnek" nevezi az orosz hatóságok reagálását. Megfigyelők szerint a zavargások olyasfajta vértelen forradalom előjátékát jelenthetik, mint amilyen Ukrajna és Grúzia kormányát döntötte meg. „Azelőtt a CIA juttatott pénzt az országok ellenzéki erőinek. Most az ellenzéki erőket különféle intézmények és alapítványok rendszerén át pénzelik. Ez alighanem megmagyarázza, miért szaporodnak az efféle szervezetek gomba módra ebben az országban" – nyilatkozza Mihail Gorbacsov volt szovjet vezető.

London, 2007. április 19.: Jurij Fedotov londoni orosz nagykövet John Reid belügyminiszterhez intézett levelében szorgalmazza, hogy a brit kormány tegyen azonnali lépéseket Borisz Berezovszkij legutóbbi megjegyzései kapcsán, amelyek a Putyin-rendszer megdöntésére szólítanak föl. „A reagálás hiánya kihatással lesz a kétoldalú kapcsolatokra" – figyelmeztet a levél, amelyhez csatolják Berezovszkij letartóztatási parancsának másolatát is Jurij Csajka orosz legfőbb ügyész aláírásával.

Ha az ember a halálról ír, lehetetlen, hogy ne gondoljon saját halandó mivoltára. Szásával a szemem láttára végzett az elképzelhető legborzalmasabb, lassú, gyötrelmes és elkerülhetetlen halál. A nukleáris megsemmisülés képei rémlettek föl bennem

– Hirosima gombafelhőjétől a csernobili sugárszennyezésig, amely saját nemzedékemet kísértette, milliókat téve neurotikussá –, ahogy elenyészését figyeltem. Esélye sem volt attól a pillanattól, hogy megitta azt a teát: az orvosok szerint a *dupláját* kapta annak a dózisnak, amely a csernobili szerencsétlenség epicentrumában érhette volna. Mindazok, akik ott csak egyszer is megfordultak, két héten belül meghaltak. Az ő esete bekerül az orvostörténetbe mint az ilyen nagy dózisú, belülről elszenvedett sugárzás egyedüli példája: a kezdeti gyomor- és béltünetek; azután a viszonylagos jó közérzet lappangó időszaka, az úgynevezett két lábon járó kísértet fázis, miközben a szervezet működőképes DNS-től megfosztott sejtjei a tehetetlenség folytán dolgoznak tovább, míg az összes szerv és rendszer egymás után föl nem mondja a szolgálatot. A lehető legszörnyűbb halál.

És mégis, legjobb tudomásom szerint nehéz elképzelni értelmesebb és „hasznosabb" véget, ha ezeket a fogalmakat egyáltalán alkalmazhatjuk a halálra. Szása, az ízig-vérig oper megoldotta a saját gyilkossági ügyét, megnevezte az elkövetőket és azt az embert, aki megbízta őket a feladattal. Mindezt még azelőtt tette, hogy a kritikus nyom fölbukkant, a gyilkos fegyver előkerült volna. Az összeesküvés-elméletek megrögzött gyártója nemcsak az egyik leghihetetlenebb elméletet kínálta, de halálában sikerült a legmeggyőzőbb bizonyítékot föltárnia. Ezzel hitelessé tette az összes korábbi elméletet, igazságot szolgáltatott a fölrobbantott panelházak bérlőinek, a moszkvai színházlátogatóknak, Jusenkovnak, Scsekocsihinnek és Anna Politkovszkajának meg Csecsenföld félig kipusztított népének, leleplezte gyilkosaikat az egész világ előtt.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ez a könyv nem jöhetett volna létre Bruce Nichols, a Free Press munkatársának lelkesedése, éleslátása és szorgos segítsége nélkül. Ő az, aki teljes szívét és bölcsességét beleadta tébolyult igyekezetű vállalkozásunkba, fejezetről fejezetre dajkálgatta, valóban együttműködő fáradozássá tette. A többi munkatárs a Simon and Schusternél az Atlanti-óceán mindkét oldalán, kivált Judith Hoover, összekötőnk az angol nyelvvel, de mindenki más is tudása legjavát nyújtotta, hogy a sokak szerint betarthatatlan határidőre elkészülhessünk ezzel a művel. A tüneményes Ed Victor – e szokatlan szerzői vállalkozásban ügynökünk és sáfárunk – minden ízében méltónak bizonyult hírnevéhez mint a szakma élő legendája. Több adatközlő és barát kézenfekvő okokból inkább nevének elhallgatását kérte. Valamennyiüknek hálával tartozunk, ahogyan természetesen mindazoknak, akik információkkal láttak el bennünket, és akiket idéztünk a kötetben.

A sors nagyszerű barátokkal áldott meg bennünket – ilyenek a Zakajev és Berezovszkij család tagjai, George és Jane Menzies, Olga Konszkaja és Andrej Nyekraszov, Nyikolaj Gluskov és Julij Dubov, Lord Tim Bell és Jennifer Morgan –, akik Szása mellett álltak végső harcában, és ezekben a küzdelmes időkben segítették Marinát, gondoskodtak róla. Oleg Gorgyijevszkij és Vlagyimir Bukovszkij külön méltatást érdemel barátságáért és bölcsességéért.

Valter és Zinajda mindenben Marina rendelkezésére állt, amikor a leginkább rájuk szorult, és Valentyina igaz barátnak mutatkozott a szükségben. Szása nem élte volna túl ezeket a hónapokat az Anukampa és Tyimosa által biztosított hajlék és komfort nélkül.

Marina szeretne külön köszönetet mondani Jaynek és Colinnak a londoni rendőrségtől, valamint Giacomo Crocinak, amiért őrangyalai voltak.

Mindenekfölött pedig hálásan köszönjük Szvetlanának, hogy Antalyától Highgate-ig támaszkodhattunk rá, meg Toliknak, hogy édesanyjának vigaszt, erőt és reményt ad.

Kötetünk szerzői

ALEX GOLDFARB ellenzéki természettudósként hagyta el Oroszországot az 1970-es években, majd a Columbia Egyetemen vállalt oktatói állást. A Szovjetunió 1991-es összeomlása után Soros György amerikai filantróp oroszországi jótékonysági kezdeményezéseit irányította. Az 1990-es években kötött barátságot Alekszandr Litvinyenkóval. 2000-ben, amikor Goldfarb drámai menekülésben kísérte a szabadságba a volt titkosszolgálatost és családját, valóban közel kerültek egymáshoz. Goldfarb később segített Litvinyenko emlékiratainak megírásában, és támogatta erőfeszítéseit, hogy föltárhassa az egyre erősebb befolyást szerző FSZB visszaéléseit. Goldfarb jelenleg a Borisz Berezovszkij által az emberjogi aktivisták ernyőszervezetéül létrehozott Nemzetközi Alapítvány a Polgári Szabadságjogokért (IFCL) ügyvezető igazgatója.

MARINA LITVINYENKO 1993-ban, harmincegyedik születésnapi ünnepségén ismerkedett meg Alekszandr Litvinyenkóval, a fiatal FSZB-s tiszttel. Összeházasodtak, hamarosan kisfiuk született. 2000-ben mindhárman politikai menedékjogot kértek Nagy-Britanniában. Az asszony jelenleg is Londonban él a fiával.

TARTALOM

Mintha csak egy regény szereplője lettem volna... Londonban két napja megállás nélkül esett. Párás, fülledt idő volt. Azt ígérték, hogy Marina Litvinyenko déli 12-re érkezik. Az orosz dollármilliárdosok kedvenc ügyvédjének irodájában vártunk rá, London legelegánsabb negyedében, Belgraviában. A lord, aki Berezovszkijtól kezdve a futballklub-tulajdonos Abramovicsig szinte minden, Londonban élő orosz oligarchát képvisel, legyen szó helikopterregisztrációról a Karib-tengeren vagy olajkoncesszióról Kamcsatkán, szóval a lord és én türelmesen vártunk. Marina késett. A lord szivarozott, és megtiltotta, hogy lefényképezzem. „Árnyék vagyok" – mondta, és hogy ne kérdezhessek semmit, inkább szóval tartott. Az épp akkor zajló wimbledoni teniszbajnokságról beszélt, meg hogy már megint nem elég friss az eper, és hogy szerinte túl sokat hagyják állni a tejszínhabot rajta, így aztán felpuhul a gyümölcs. Mindeközben nesztelenül, szinte észrevétlenül megérkezett Marina. Szomorú, de erős nő. Orosz asszony, aki tartással, higgadtan viseli az élet csapásait. Éltem pár évet Moszkvában, úgyhogy *„megismertem"*. Ilyen nők csak Oroszországban vannak. Oroszul beszéltünk, a lord azonnal magára maradt. Egy másik világban, ahol csak az eper és a tejszínhab számít...

Frei Tamás

A TITKOS ÜGYNÖK HALÁLA

Tördelés: Malum Stúdió
Készült a Rálszisztéma Dabasi Nyomda Zrt.-ben

MARINA LITVINYENKO 1993-ban, harmincegyedik születésnapi ünnepségén ismerkedett meg Alekszandr Litvinyenkóval, a fiatal orosz elhárítótiszttel. Összeházasodtak, hamarosan kisfiuk született. Miután a KGB utódszervezete Litvinyenko állítása szerint azzal bízta meg őt, hogy ölje meg Londonban az egyik, Putyint kritizáló orosz oligarchát, a Litvinyenko család politikai menedékjogot kért Nagy-Britanniában. Az asszony jelenleg is Londonban él a fiával, akinek biztonsági okokból még a nevét is megváltoztatta.

ALEX GOLDFARB ellenzéki természettudósként emigrált a Szovjetunióból az 1970-es években. A Szovjetunió 1991-es összeomlása után tért először haza, Soros György oroszországi jótékonysági kezdeményezéseit irányította. Goldfarb a magyar dollármilliárdos képviselőjeként, még Moszkvában, az orosz börtönviszonyokat tanulmányozva kötött barátságot Alekszandr Litvinyenkóval. Később ő segített Litvinyenkónak és családjának kiszökni Oroszországból. Jelenleg a Londonban élő orosz milliárdos, Borisz Berezovszkij alapítványának az igazgatója. Berezovszkij volt egykor Litvinyenko „célszemélye", őt akarta a KGB Litvinyenkóval megöletni...

lex Goldfarb • Marina Litvinyenko

ekszandr Litvinyenkót, az egykori orosz tit-
ısszolgálati tisztet 2006 novemberében
érgezték meg polónium 210-es radioaktív
ɔtóppal Londonban. „Egy parányi atombom-
ıt adtak be neki" – mondta a gyilkosságról
:vinyenko özvegye, a könyv szerzője. A hir-
len híressé vált egykori KGB-tiszt az egész
ág szeme előtt, 43 évesen, borzalmas kínok
ɔzött, néhány hét leforgása alatt halt meg.

Mit tudott Litvinyenko? Kiknek volt élet-
: vágóan fontos, amit kiderített? Valóban
csecsen terroristákkal működött együtt?
iért ölték meg? És kik?

Életéről és haláláról sosem fogjuk meg-
dni a teljes igazságot, mert az a Kremlnek
·m áll érdekében.

E könyv szerzője Litvinyenko özvegye és a
agyar dollármilliárdos, Soros György moszk-
i „embere", Alex Goldfarb. Ők ismerik a
ɟközelebbről a Moszkvában, Londonban és
ashingtonban játszódó történet drámai
rdulatait. *A titkos ügynök halála* bepillan-
ıst nyújt Putyin Kremljének legsötétebb bugy-
ba – politikai thriller, mely sokkal fantaszti-
sabb és hátborzongatóbb bármelyik kita-
t történetnél.

Amióta Litvinyenko visszautasította, hogy
eggyilkolja a Putyin-gyűlölő oligarchát, Bo-
z Berezovszkijt, és menedékjogot kapott
ndonban, nos, azóta annak szentelte éle-
t, hogy feltárja a KGB utódszervezetének
ɟsötétebb titkait. Goldfarbbal együtt hat
en át küzdöttek azért, hogy leleplezzék,
történt a csecsen háború alatt, miért kel-
t meghalniuk újságíróknak, oligarcháknak
sportolóknak.

Szása Litvinyenko az igazságnak szentelte
ɛtét. „Az, hogy megmérgeztek, azt mutat-
jó irányba indultam. A Kreml szokása, hogy
egöli az igazmondó embereket" – mondta
hány nappal a halála előtt.

A TITKOS ÜGYNÖK HALÁLA

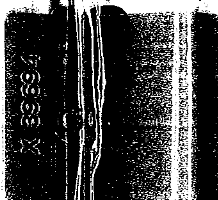
Alekszandr Litvinyenko megmérgezése és a KGB visszatérése

3500 Ft

www.parkkiado.hu

ISBN 978-963-530-787-6

Alex Goldfarb · Marina Litvinyenko · A TITKOS ÜGYNÖK HALÁLA

Alex Goldfarb • Marina Litvinye

A TITKOS ÜGYNÖK HALÁLA

Alekszandr Litvinyenko megmérgezése és a KGB visszatérése